

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

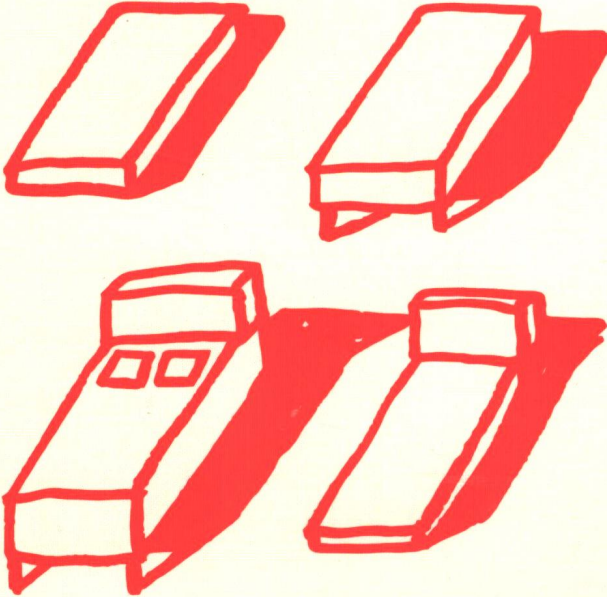
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

YATAKTA NELER YAPTIK?

BRIAN FAGAN
NADIA DURRANI

Tellekt

ÇEVİRİ: CEREN DEMİRDÖĞDÜ

YATAY BİR TARİH

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Tellekt_30

Yatakta Neler Yaptık?: Yatay Bir Tarih, Brian Fagan & Nadia Durrani

Çeviri: Ceren Demirdöğdü

What We Did In Bed: A Horizontal History

İlk (çeviride kullanılan baskı): Yale University Press, 2019

© 2019, Brian Fagan ve Nadia Durani

© 2021, Can Sanat Yayınları A.Ş.

İlk olarak Yale University Press tarafından yayımlanmıştır.

1. baskı: Temmuz 2021, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Didem Bayındır

Düzeltili: Mert Tokur

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak Tasarımı ve Uygulama: Bora Başkan

İç Kapak Görseli: My Bed, Tracey Emin, 1998

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-625-7118-21-7

Tellekt

tellekt.com • bilgi@tellekt.com

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25 Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

Sertifika No: 43514

Tellekt, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Ticaret ve Sanayi A.Ş.'nin markasıdır.

twitter.com/tellekt • facebook.com/tellekt • instagram.com/tellekt

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

YATAKTA NELER YAPTIK?

YATAY BİR TARİH

BRIAN FAGAN & NADIA DURRANI

ÇEVİRİ:

CEREN DEMİRDÖĞDÜ

Tellekt

BRIAN FAGAN, 1936'da İngiltere'de doğdu. Lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini Cambridge Üniversitesi'nden aldı. California Üniversitesi'nde antropoloji profesörüdür. Diğer eserleri arasında *The Adventure of Archaeology* (Arkeolojinin Serüveni), *The Little Ice Age* (Küçük Buz Devri) ve *A Little History of Archaeology* (Arkeolojinin Kısa Bir Tarihi) bulunmaktadır.

NADIA DURRANI, Arkeoloji alanında doktora eğitimi aldı. Yirmi yılı aşkın süredir arkeoloji üzerine yazılar yazan Durrani *Current World Archaeology* dergisinin eski editörüdür.

CEREN DEMİRDÖĞDÜ, 1983'te doğdu. Lisans derecesini Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden, yüksek lisans derecelerinden ilkinin San Francisco State Üniversitesi Tarih Bölümü'nden, ikincisini ise İstanbul Bilgi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nden aldı. Daha önce Toni Morrison'ın *Ötekilerin Kökeni* (2019) ve Guy Standing'in *Temel Gelir* (2020) adlı eserlerini Türkçeye çevirmiştir.

My Bed [Yatağım], Tracey Emin. Tate Modern, Londra, 1999.

Matt için

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
GİRİŞ	13
1. GÜN YÜZÜNE ÇIKARILAN YATAKLAR	23
2. ZAMAN İÇİNDE UYKU	47
3. BÜYÜK PATLAMA	65
4. EBİYİ ÇAĞIRIN	89
5. ÖLÜM VE ÖTESİ	111
6. YABANCI YATAK ARKADAŞLARI	133
7. TAŞINAN YATAKLAR	157
8. UMUMA AÇIK YATAK ODASI	179
9. MAHREM BİR SİĞİNAK	199
10. YARININ YATAKLARI	223
NOTLAR	239
KAYNAKÇA	247

RESİMLER	255
DİZİN	257

TEŞEKKÜR

Aslında iki arkeolog olarak böyle bir kitap yazmak, hayatımızın üçte birini içinde geçirdiğimiz yataklar üzerine bir çalışma kaleme almak aklımızın ucundan bile geçmemişti. Başlangıçta amacımız, yatakları arkeolojik eserler olarak ele alan bir araştırma yürütmekti fakat süreç içinde bu araştırma, yatakta neler yaptığımızı anlatan tarihsel bir çalışmaya dönüştü.

Araştırmamızın, yazılması zor fakat son derece ilginç bir kitaba dönüşmesi esasen birtakım beklenmedik olaylar neticesinde mümkün oldu. Brian, şilte imal eden ve o sırada birleşme aşamasında olan Serta ve Simmons adlı iki şirketin yöneticilerinden oluşan küçük bir gruba yatakların tarihi konulu bir konuşma yapmak üzere davet edildi. Yale Üniversitesi'nden Bill Frucht bu konuşmadan haberdar olunca Brian'ı bu konuda bir kitap yazmaya ikna etti. Brian da birlikte çalışmalar yürüttüğü arkadaşı Nadia Durrani'ye ortak yazar olarak bu projeye katılmasını teklif etti.

Teşekkür borçlu olduğumuz pek çok kişi var. Brian, Montreal'deki Mobilis Stratejik Danışmanlık Hizmetleri'nde görev yapan Chris Cooper ve Mary Larson'a, kendisine Serta ve Simmons projesi danışma ekibinde yer alma fırsatı verdikleri ve desteklerini esirgemedikleri için şükranlarını sunuyor. Kitabın ortak yazarları olarak ikimiz de Yale University Press'ten Bill Frucht'a bizi bu projeyi gerçekleştirme konusunda cesaretlendirdiği için, Shelly Lowenkopf'a

çok değerli önerileri için ve redaktör Lawrence Kenney'e projenin son aşamasında bize çok keyifli bir süreç yaşattığı için teşekkür ederiz. Kitabı yazarken o kadar çok arkadaşımızdan, meslektaşımızdan yardım aldık ki bütün bu kişilere tek tek teşekkür etmemiz çok zor. Bu arkadaş ve meslektaşlarımıza değerli yorumları, fikirleri ve önerileri için minnettar olduğumuzu belirtmek isteriz; toplu teşekkürümüzü kabul ederseniz bizi çok mutlu edersiniz. Aidan Dodson, John Herbert, Matthew Hillier, Caroline Malone, George Michaels, Or-run Peyn, Samina Riaz, Vernon Scarborough ve Kathleen Sharp'a ise özel olarak teşekkür etmeyi borç biliriz.

Son olarak, kitabı tamamlamaya çalıştığımız uzun süreçte yokluğumuza tahammül eden ailelerimize en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Onların desteği olmasaydı bu işi başaramazdık. Her birinize ve tabii Büyük Kedi Atticus Catticus Catamore Moose'a da çok teşekkür ediyoruz.

GİRİŞ

Groucho Marx bir zamanlar şöyle bir espri yapmıştı: “Yatakta yapılamayacak şey, yapılmasa da olur.” Marx çok da haksız sayılmazdı çünkü tarihe baktığımızda görüyoruz ki insanların yatakta yapmadıkları şey yok gibi. Antik Mısırlılar yatağın, öbür dünyaya geçişte çok önemli bir yeri olduğuna inanıyorlardı; Shakespeare’in zamanında yatak, insanların bir arada, keyifle vakit geçirebilecekleri bir yerdi; İkinci Dünya Savaşı esnasında, Winston Churchill İngiltere’yi yatağından yönetmişti.

Fakat bugün, yatağın artık gölgede kaldığına tanık oluyoruz. Uyku terapistleri yatağı yalnızca uyumak ve sevişmek için kullanmamız gerektiğini öğütüyorlar bize. Belki bu yüzden, yani yatak artık “özel” alan olarak görüldüğü için günümüz tarihçileri ve arkeologları da yatağı göz ardı ediyorlar. Yatağın tarihi ve hayatımızda oynadığı birçok rol hakkında inanılmayacak kadar az şey yazılıp çiziliyor. Fakat hayatımızın hâlâ neredeyse üçte birini içinde geçirdiğimiz yatağın bize anlatacak çok hikâyesi var. Atalarımız ana rahmine yatakta düştüler, yatakta öldüler ve yaşamları boyunca yatakta kim bilir

daha neler neler yaptılar. Dolayısıyla yatakla ilgili bir kitap yazmanın sayısız yolu vardı. Biz, kendimize bir dizi konu belirlemeyi ve yataklarımızı bu konu başlıkları altına yerleştirmeyi tercih ettik. Yatakta yaptıklarımızın yeni ve yatay bir tarihini anlatabilmek için ise en güzel yatak hikâyelerini seçtik.

İnsan yatakta sevişti, yatakta doğdu, öldü, yemek yedi, hükümler verdi, komplolar kurdu, korkudan titredi, rüyalar gördü... Tüm bunlar yatak odası sahnesini sanatçılar için zengin bir ilham kaynağı haline getirdi. Birlikte çırlıçıplak yatağa uzanmış, Tanrı'nın vahyine mazhar olmuş üç bilge erkek motifi Ortaçağ Avrupa'sında sıklıkla kullanılan Hristiyan motiflerden biriydi. 18. yüzyılda pek çok ressam beyefendinin bakışları ise dağınık çarşafaların içinde aygın baygın uzanmış çıplak kadınlara yöneldi. Kimi zaman bu kadınlar, Henry Fuseli'nin *Kâbus* (1781) adlı tablosunda da gördüğümüz gibi, bir düşmanın yahut tuhaf bir hayvanın iğfali karşısında savunmasızlardı. 1787'de Fransız ressam Jacques-Louis David'in, Sokrates'i ölüm döşeginde resmettiği sahnede, 70 yaşındaki filozofun kaslı, kanlı canlı bedeni, Fransız Devrimi arifesinde adaletsiz otoriteye karşı yürütülen haklı direnişin vücut bulmuş haliydi adeta. İlerleyen zamanlarda, içinde yatanı değil yatağın kendisini öne çıkaran, boş, ahşap yatakların tasvir edildiği eserler karşımıza çıkmaya başladı. Örneğin Van Gogh *Arles'daki Yatak Odası* (1888) adlı tablosunda insanı kendine çeken, kan kırmızı bir yatak resmetmiş; Robert Rauschenberg ise *Bed* [Yatak] (1955) adlı eserindeki yorganı oje, diş macunu ve boya kullanarak renklendirmişti. Daha yakın geçmişte, enstalasyon sanatçısı Chiharu Shiota yatağı konu edinen, neredeyse uhrevi diyebileceğimiz, girift eserler üretti. Örneğin, kadın hastalıkları ve zafiyet gibi konular ile mitolojinin harmanlandığı *During Sleep* [Uykuda] (2002) adlı eserde, beyaz gecelikleriyle hastane yataklarında uyuyan kadınları gördük.

Fakat belki de tüm bu yatak temalı eserler arasında en meşhuru İngiliz sanatçı Tracey Emin'in *My Bed* [Yatağım] (1998) adlı çalışması oldu. Tracey Emin bir buhran dönemi sonrasında gelen anlık bir ilhamla ortaya çıkardığı eserinde, yatağının o darmadağın halini ve

yatağın etrafındaki boş şişeleri, sigara izmaritlerini, regl kanıyla lekelenmiş iç çamaşırları ve kullanılmış kondomları sergiliyordu. *My Bed* bir anda pek çok sert eleştirinin hedefi haline geldi. Bu eleştirilerin temelinde, eserin gerçek bir “sanat” eseri olarak kabul edilip edilemeyeceğine ilişkin sorgulamalar yatmıyordu yalnızca. Özellikle de günümüzde yatağın son derece özel bir alan olduğu düşünüldüğü için yöneltiliyordu bu eleştiriler. Terbiyeli bir toplumda yatak, insanların gözüne sokulacak yahut uluorta tartışılacak bir şey değildi. Gelgelelim bu, esasen çok yeni bir düşünme şekli. Tarihçi Carole Shammas’ın, biraz da şakayla karışık, Yatak Çağı diye adlandırdığı erken modern dönemde yatak, çoğu zaman, herkes görsün diye evin en önemli odasında sergilenen, bir ailenin satın alabileceği en kıymetli, en pahalı mobilyaydı. Üstelik yatak takıntımızın tarihi, erken modern dönemden çok daha eskilere dayanıyor.

En eski atalarımızın yataklarına ilişkin herhangi bir kanıtı ulaşabilmiş değiliz. Atalarımız Afrika’nın göbeğinde, yırtıcı hayvanların cirit attığı ortamlarda uyumak için önceleri ağaçları kullandılar; zaman ilerledikçe kaya sığınaklarında, mağaralarda ve açık hava kamplarında yaktıkları parlak ateşin etrafına toplandılar. Peki bu insanlar, geceleri pusuya yatan hayvanlardan kendilerini korumayı nasıl başardılar? Ateşin kontrollü olarak kullanılabilmesi insanlara ısınma ve yiyecekleri pişirme imkânı sunmakla kalmadı; karanlık çöktükten sonra bir araya gelip uyuyabilecekleri güvenli bir ortam da sundu. Büyük hayvanların geceleri avlanmaya çıktığı, balta girmemiş ormanların karanlığında ateş hem ışık veriyor hem de güvenlik sağlıyordu. Gözümüzün önüne getirelim: Bir tarafta, avlanmaya çıkmış bir grup insan yanan kocaman ateşin etrafında oturmuş; alevler karanlıkta titreyiyor. Diğer taraftaysa avlarının peşine düşmüş yahut ateşin uzağına fırlatılıp atılmış kemikleri yemek için yaklaşan hayvanların gözleri karanlıkta bir parlayıp bir sönüyor. Gece çöktüğünde insan hayatının merkezinde işte böyle bir ateş ve kaya sığınakları bulunuyordu.

Bildiğimiz en eski yataklar Güney Afrika’da bir mağarada bulundu. Yaklaşık 70 bin yıl önce yaşamış modern insandan geriye kalan bu yataklar mağaranın oyulmuş zeminine yerleştirilmişti. İl-

gindir, *bed* [yatak] sözcüğünün Proto Germanik* kökü “toprağın kazılmasıyla oluşturulmuş dinlenme yeri” anlamına geliyordu. Gayet münasip bir anlam: Hem ilk yataklar esasen toprağın oyulması suretiyle oluşturulduğu için hem de yatak başka pek çok amaca hizmet etse bile, temelde hep dinlenme yeri olarak kullanıldığı için.

Günümüzün iyi ısıtılmış evlerinde yaşarken atalarımızın doğadaki her türlü tehlikeye karşı ne kadar savunmasız olduklarını unutturuyoruz. Fakat hem ısınabilme hem de kendilerini koruyabilme kaygısı taşıyan bu insanlar için nerede ve ne şekilde uyuyacakları sorusu hayati bir önem taşıyordu. Sıcaklığın sıfırın altında seyrettiği iklim şartlarında, örneğin Son Buzul Çağı’nda yahut sadece iki yüzyıl önce Arktik Kanada’da yaşayan insanlar, günler kısıp havalar bir anda soğumaya başlayınca yataklarına çekilir, kürk yığınlarının altında adeta bir kış uykusuna yatarlardı. 4.000 yıl önce Arktik bölgede yaşayan insanlar ise aylar süren geceyi kışlık barınaklarında, kendilerini sıcak tutacak, kalın misk sığırı postlarının altında, birbirlerine sokularak yarı uykuda geçirirler; besin ve ısı kaynaklarını, ihtiyaç duydukları anda ulaşabilecekleri bir yerde tutarlardı.

Bugün hâlâ milyonlarca insan toprak, beton yahut tahta zemin üzerinde battaniyelere, kürklere sarınarak veya kat kat giyinerek uyuyor. Fakat yaklaşık 5.000 yıl önce uygarlığın yükselişiyle birlikte, insanlar, özellikle de seçkin sınıfa mensup olanlar yataklarını yerden yükseğe yerleştirmeye başladılar. İşte bu sedir örneklerinden bazıları Antik Mısır’ın kuru iklimi sayesinde bozulmadan günümüze ulaşabildi. Tutankamon’un zamanına, yani yaklaşık olarak MÖ 14. yüzyılın ortalarına varıldığında, bugün bildiğimiz haliyle yatağın temel tasarımı artık iyiden iyiye kabul görmüştü; tek fark, o dönemde kullanılan yatağın baş tarafının bugünküne kıyasla biraz daha yüksek olması ve ayakucunda, uyuyan kişinin kayıp düşmesini önleyecek bir ayak dayanağının bulunmasıydı. Başta insan, altı üstü bir uyku platformu ne kadar çeşitlilik gösterebilir ki diye düşünüyor fakat konuyu eceledikçe tahmin ettiğimizden çok daha fazlasıyla karşılaştık. Kar-

* Tüm Germen dillerinin atası olduğu düşünülen tarihöncesi varsayımsal dil. (Y.N.)

şımıza çıkanlar arasında dolap içi yataklar, hamaklar, yere yakın su yatakları, hatta yerden yaklaşık beş metre yüksekte duran yataklar bile vardı. Tüm bu çeşitlilik bir yana, yatağın dikdörtgen şeklindeki temel tasarımı son 5.000 yıl içinde neredeyse hiç değişmedi. Hatta bu süreçte şiltelerin de pek değiştiğini söyleyemeyiz. Otlar, saplar, samanla doldurulmuş çuvallar yahut bez hurçlar yüzyıllar boyu şilte görevi gördü. Böceklerden ve dolgu malzemesinin verdiği rahatsızlıktan sakınmak isteyenler, tabii maddi güçleri de elveriyorsa, birkaç kat şiltenin üzerinde uyumayı tercih ettiler. Her gün bir yenilikle çıkagelen uyku teknolojisi ve bu teknolojinin güya uykusuzlukla savaşmak için çıkardığı icatlar ise esasen içinde yaşadığımız yüzyılın ürünleri.

Uyku, uykunun evrimsel tarihi ve özellikle bölünmüş uyku düzeni üzerine çok sayıda çalışma yürütüldü. Bunlardan anladığımız kadarıyla, elektrik lambasının henüz geceleri gündüze çevirmediği zamanlarda, bölünmüş uyku yaygın bir alışkanlıktı. İnsanlar, diyelim, dört saat uyku çekiyor; sonra uyanıp sevişerek, rüyalarını çözümlenerek, dua ederek, günlük işlerle uğraşarak, arkadaşlarıyla bir araya gelerek yahut suç işleyerek ve daha başka kötülükler yaparak vakit geçiriyor; sonra da yatağa dönüp, yaklaşık bir dört saat daha uyuyorlardı. 17. yüzyıl kadar yakın bir dönemde, Londra sokakları sabaha karşı üçte mallarının reklamını yapan satıcıların sesleriyle yankılanıyordu; demek ki o saatte, bu malları satın almak isteyenler müşteriler bulmak pekâlâ mümkündü. Kimilerine göre, çağımız insanının milyarlarca dolar ederindeki uyku hapi bağımlılığı işte bu “doğal” uyku düzeninin ısrarla yadsınmasından kaynaklanıyor. Peki, geçmişte bazı şeyleri nasıl yaptığımızı anlamak bugün yaşadığımız uyku sorunlarını çözmek için yeterli olur mu?

Doğru, yatağı temelde uyumak için kullandık ama uyumak dışında daha pek çok şey de yaptık yatakta. Birçok kültürde yatak aynı zamanda sevişmek için kullanılıyordu. Fakat kimin kiminle, ne zaman ve nasıl seviştiği toplumdan topluma değişiklik gösteriyordu. Örneğin, kraliyet ailesinin sevişmeleri çoğu zaman özenle planlanırdı (bugün bunu düşünmek bile Prens William’ı yahut Prens Harry’yi muhtemelen irkiletecekti). Fikirlerin ve cinsel ilişkilerin cins-

sel hayatları kâtipler tarafından kayda geçirilirdi. Saray dışında ise insanlar, cinsel hayatları söz konusu olduğunda çok daha rahat hareket edebiliyorlardı; kitaba uymayan davranışlar karşısında kaşlarını kaldırmayı görev bilen dinî otoriteler bu rahatlığı hiç tasvip etmeseler de durum böyleydi.

Çoğu zaman şunu da unutuveriyoruz: Her bilginin bir nesilden diğerine ağızdan ağza aktarıldığı, yazının olmadığı toplumlarda sözlü paylaşımın çok önemli bir yeri vardı. Karanlık kış gecelerinde, yaşlılar ve şamanlar hikâyeler anlatır, ilahiler söyler, doğaüstü güçlerden söz ederlerdi. Hikâyeler herkesin aşına olduğu, daha önce defalarca anlatılmış hikâyelerdi belki ama evrenin nasıl işlediğini, insanın nereden geldiğini, doğanın ve mistik âlemin güçleriyle insan arasında nasıl bir ilişki olduğunu anlatan bu hikâyelerden çok şey öğrenirlerdi insanlar. Yatakta geçirilen zaman, insanları birbirlerini sevmek ve birbirlerinden bir şeyler öğrenmek üzere bir araya getiren bir tutkal işlevi görüyordu. Kişinin uyuduğu ve zaman geçirdiği yer, onun varoluşunun çok önemli bir parçasıydı.

Bizim bugünkü mahremiyet anlayışımız insanlık tarihinin çok büyük bir kısmında geçerli değildi. Çok sayıda insanın bir arada yatması demek bu insanların daha güvende olmaları demekti. Çocukların, ebeveynlerin, hatta tüm ev ahalisinin yahut hısım akrabaların bir arada yattığı olurdu. Yatağa ilişkin toplumsal kaideler esnekti ve sürekli değişiklik gösterebiliyordu. Keza, yatağınızı paylaştığınız insanlar da gecedен geceye değişebiliyordu. Kara veya deniz yolculuğu yapan insanların, yataklarını tanımadıkları kimselerle paylaşmaları 19. yüzyıl Avrupa ve Amerika'sında hâlâ olağan bir durumdu ki bu durum bazı ülkelerde bugün bile geçerlidir. Hancılar yatakları ya tek kişilik olarak kiralar ya da aynı yatağı paylaşacak kişi sayısına göre ücret alırlardı. Tabii, bu yatak arkadaşlığı usulünün pek de rahatlık sağladığı söylenemezdi. 16. yüzyılda yaşamış İngiliz şair Andrew Barclay, "Kimi döner durur, kimi sayıklar, kimi sarhoş gelir yatağa," diyerek yakınıyordu bu durumdan.

Yatak odasının ayrı bir oda olması bir zamanlar kraliyet ve soyluluk sembolüydü fakat o zaman bile bu oda sıklıkla bir kamu dairesi olarak işlev görebiliyordu. Fransa Kralı XIV. Louis ülkeyi yatağın-

dan yönetmiş, devlet işlerini yatağında idare etmişti. Halktan insanların yatak odalarının etrafına duvar örmelerinin ve orayı tamamen özel alan ilan etmelerinin sadece iki yüzyıllık bir geçmişi var. Elektronik dünyaya zahmetsizce bağlanmamızı sağlayan, akıllı, fütüristik yatakların hayatımıza girmesiyle birlikte, bu mahremiyet anlayışı bile artık yavaş yavaş çözülüyor. Sanayi Devrimi'ne kadar, hatta devrim sonrasında bile yatak hem işlevselliği açısından hem de sembolik olarak önem taşıyan bir nesneydi; deyiş yerindeyse, hayat tiyatrosunun sahnesiydi.

Hem de ne sahne! Gözlerimizi hayata genellikle yatakta açar, yatakta yumamız. Kraliyet ailesi mensupları mevzubahis olduğunda ise doğum ve ölümler büyük riskler barındırıyordu çünkü özellikle de ortalama yaşam süresinin kısa olduğu, hükümdarın bir anda ölüvermesi ihtimalinin bulunduğu zamanlarda taht veraseti bir hayat memmat meselesiydi. Çin ve Hindistan imparatorları, Mısır firavunları ve İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth kendileri için özel olarak ayrılmış, itinayla korunan alanlarda uyumayı âdet edinmişlerdi. Seçkinlerin doğum ve ölümleri tanıkların gözleri önünde gerçekleşirdi. Örneğin, kraliyet ailesi mensuplarının doğumunda İngiltere dahiliye nazırı hazır bulunurdu ki bu gelenek Prens Charles'ın doğduğu 1948 yılına kadar varlığını sürdürmeye devam etti. Kral II. James'in oğlunun 1688'de Saint James Sarayı'ndaki doğumuna ise 42 tanınmış şahsiyet tanıklık etmiş; Cambridge'li bir tarihçi bu olayı, medya sirkine dönüşen ilk kraliyet doğumu diye nitelendirmişti.

Ölüm döşeklerinin ve ölü sedirlerinin de sembolik bir önemi vardı. Kazakistan'daki Berel Mezarlığı'nda bulunan, MÖ 200 yılından kalma bir Moğol kurganında yerden hafifçe yükseltilmiş, ahşap yataklarda yatan iki İskit soylusunun cesedine ulaşıldı. Bu iki soylunun defin odalarının dışında ise huş ağacı kabuklarından bir "yatak" üzerinde 11 at yatıyor; atların üzerindeki eyerler ve koşum takımları olduğu gibi duruyordu. Bu görüntüyle Moğolların dinî inançları arasında sıkı bir bağ var. Moğol inancındaki ata binmiş gök tanrısı, atın sağladığı hareket kabiliyetinin hayatta kalmak ve liderlik etmek için vazgeçilmez olduğu bir dünyayı sembolize ediyordu. Belli ki

öbür dünyada da bu liderlerin, atları olmadan güçlerini koruyamayacakları düşünülüyordu.

Victoria dönemine gelindiğinde, ölüm döşeği etrafında toplanmak hâlâ önemli bir ritüel olarak kabul görse de yatak odasının, insanların birlikte vakit geçirecekleri bir alan olarak kullanılması artık hoş karşılanmıyordu. Özellikle yeni ortaya çıkan kentli orta sınıf, kadınlarla erkeklerin ayrı alanlarda vakit geçirmeleri gerektiği fikrini fanatikçe destekliyordu. Yatak odası bu insanlar için mahrem bir sığınağa dönüşmüştü ve bu ideal o günden sonra tüm Batı dünyasında hızla benimsendi. Böylece, yüzyıllardır kullanılan temel yatak teknolojisi de ilk defa değişmeye başladı. Gelecekteki kayışlar yahut şeritler yerine metal yayların 1826 yılında kullanılmaya başlamasıyla beraber yataklar daha teferruatlı bir hal aldı. Sanayi Devrimi'nin bir getirisi olan makine örgüsü pamuk yatak takımları, Victoria döneminde dört başı mamur çamaşır dolaplarının olmazsa olmazı haline gelmişti. Nemin her yere nüfuz ettiği, insanların tüberküloz tehdidiyle karşı karşıya oldukları bir dönemde, bu yatak takımlarının itinayla havalandırılması ve iyice kurutulması gerekiyordu. Victoria döneminde yaşamış ev hanımları, hizmetçilerin yatakları bir türlü olması gerektiği gibi yapamadıklarından yakınıyordu. Yatak yapmak deyince hizmetçilerin aklına gelen ilk şey yatağın üstünü örtmek oluyordu; bu da yatağın “küf kokmasına ve içinde yatılamaz hale gelmesine” neden oluyordu. Günümüzde yapılan deneylerden anladığımız kadarıyla, bir hizmetçinin Victoria usulü bir yatağı hakkıyla yapabilmek için yarım saat uğraşması gerekiyordu. Yatak yapma işini kökten değiştirecek en büyük devrim ise 1970'lerde yaşandı: Hazır yorganın icadıyla beraber battaniyelerin, üst ve alt çarşafların ve diğer kılıfların değiştirilmesi ve temizlenmesi gibi bitmek bilmeyen işler ortadan kalkmış oldu.

Bugün, USB girişleri ve diğer araç gereçlerle donanmış, böylece kullanıcıların sürekli bağlantıda kalmasını sağlayan son model yataklar, teknolojiyle her geçen gün daha da içli dışlı olan, birden fazla işin aynı anda yapıldığı sanayi sonrası toplumların bir aynası gibi. Diğer yandan, artan kent nüfusu ve fahiş emlak fiyatları milyonlarca

insanın kondominyumlarda*, tek odalı, daracık dairelerde ve yüksek katlı, kalabalık binalarda yaşamasına neden oluyor. Hal böyle olunca da yataklar ya duvara katlanıyor yahut evin herkese açık alanlarında yeniden boy gösteriyor.

Bu kitapta biz, insanın ürettiği teknolojilerin en başında gelen ve bugün üzeri örtülen yatağın örtülerini kaldırıyor, insanlığın en görmezden gelinen eserlerinden birinin, çoğu zaman tuhaf, bazen komik ama her zaman ilgi uyandıran tarihini gözler önüne sermeye çalışıyoruz. Ortaçağ'ın muazzam salonlarında gülüp eğlenen, edepsiz yatak arkadaşlarından Amerikan başkanlarının uyku alışkanlıklarına kadar uzanıyor; şimdiye kadar pek araştırılmamış bir mekân olan yatağın hangi akla hayale gelmeyecek kılıklara büründüğünü ve insanların yatakta neler yaptıklarını inceliyoruz.

* Her birimi ayrı ayrı kişiler tarafından sahiplenilen; bahçe, otopark, koridor gibi alanların ortak mülkiyete tabi olduğu çok birimli gayrimenkul apartman. (Y.N.)

GÜN YÜZÜNE ÇIKARILAN YATAKLAR

“Neredeyse tüm sosyal tarih ve biyografilerde hikâyenin üçte biri eksiktir.” Mimari yapı ressamı ve mobilya uzmanı Lawrence Wright 1960’larda bu cümleyi yazarken geçmişe ilişkin bilgi dağarcığımızda yatağın pek yer tutmuyor olmasını kendine dert edinmişti.¹ Arkeolojik bilgi dağarcığımız için de aynı şeyi söylemek pekâlâ mümkün. Ama arayan bulur demişler. Arkeologlar olarak biz de yatağın tarihimizi anlatmaya başlarken yatağı, öncelikle arkeolojik bir eser olarak ele almanın mantıklı olacağını düşündük.

Yatacak Yer Bulma Arzusu

İnsanların hangi noktada yatak kullanmaya başladığı sorusuna verilecek yanıt esasen yatağı nasıl tanımladığımızıza bağlı. En eski atalarımız, muhtemelen, bugün de yaşamaya devam eden primat akrabalarımızın yaptığı gibi, yerden yüksekte, dal ve ot demetlerinin içinde uyudular. Öyle yapmak zorundaydılar çünkü hepimizin anavatanı olan Doğu Afrika topraklarında, vahşi hayvanların öğle yemeği ol-

mak işten bile değildi. Atalarımızın ateş ve etkili av silahları olmaksızın kendilerini korumaya, varlıklarını idame ettirmeye çalıştıkları milyonlarca yıl boyunca yüksekte yatmak bayağı işe yaradı. En çok da uyurken ve bebeklerini beslerken savunmasız kalan atalarımız, kolay kolay kırılmayacak, sert dallar üzerinde kendilerine dinlenme yerleri aradılar ve muhtemelen ot ve yaprakları kullanarak yuvalar yaptılar. Bu ağaç tepelerindeki yatakların izleri tabii çoktan kaybolup gitti.

Ama en azından şempanzeler, yani bugün hâlâ hayatta olan en yakın akrabalarımız eskiden yataklarımızı nasıl yapmış olabileceğimize ilişkin bir fikir sunuyor bize. Batı Uganda'da, Toro-Semliki Yaban Hayatı Koruma Alanı'ndaki şempanzeler Uganda demir ağacının dallarından faydalıyor; geniş aralıklı ve güçlü kollara sahip bu ağacın sürgün dallarını örerek dayanıklı yataklar yapıyorlar.² Diğer şempanze grupları da yuvalarını yapmak için kullanacakları malzemeleri özenle seçiyorlar. Üstelik şempanzelerin çoğu yatağını her gün yeniliyor. Bu da, bir şempanze yatağının ortalama bir insan yatağından çok daha az miktarda dışkı ve deri bakterisi barındırması ve dolayısıyla şaşırtıcı derecede temiz olması anlamına geliyor.³ Uzak atalarımızın da aynı yöntemi kullanarak yerden yüksekte yuvalar yaptıklarını ve bu yuvalardan uyumak, gündüz sıcağında dinlenmek ve üremek için istifade ettiklerini kesin bir dille söyleyebiliriz. Günümüzde ise hiçbir insan grubunun ağaç tepesindeki yuvalarda uyumak gibi bir alışkanlığı yok.

Atalarımız, kesin tarihi hâlâ tartışılmakla beraber, yaklaşık iki milyon yıl önce ateşi kontrol etmeyi öğrendiler. Ateşi kontrollü bir şekilde kullanabilmek demek ısınabilmek, yiyecekleri pişirebilmek ve her şeyden önemlisi vahşi hayvanlardan korunabilmek demekti. Bu gelişmeden sonra atalarımız nihayet yerde, yani açık hava kampalarında, kaya çıkıntılarının altında yahut mağaralarda, yaktıkları ateşin etrafında uyumaya başladılar. Ateş hem insanlar arası yiyecek paylaşımının artmasını sağladı hem de ateşin yaydığı ısının cazibesine kapılan insanlar ister istemez bir araya toplandılar, kendi küçük toplulukları içinde yakın ilişkiler kurdular. Yaşadıkları yer ve aile bağları insanlar için daha da önem kazandı. Kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkilerin kökten bir değişikliğe uğramış olması da kuvvetle

muhtemel. Ateşe yakın olmak için bir araya gelen ve her gece yakın fiziksel temasta bulunan insanlar, şans eseri karşılarına çıkan kişilerle cinsel ilişkiye girmek yerine sürekli aynı partner ya da partnerlerle, beraber uyudukları yerlerde cinsel ilişkiye girmeye başladılar. İnsan evriminde eşler arası bağlılığın ortaya çıkması çok da eski olmayabilir ve böyle bir bağlılığın oluşmasında teknolojinin, yani ateşin ve yatağın bir payı olduğunu düşünmek de esasen epey heyecan verici. Sonuç olarak, yatak (ki yatak derken muhtemelen bir ot yığınının yahut posttan daha fazlasını kastetmiyoruz) gündelik hayatın merkezi haline geldi; artık uykunun da günlük bakımın ve paylaşımın da odağında yatak vardı.

En eski insan davranışlarıyla ilgili olarak yukarıda sunduğumuz tasvir bir bilgi birikimi ışığında ortaya çıkmış olsa da bu tasvirin büyük bir bölümü varsayımlara dayanıyor. Geçmişte neler yaptığımıza ilişkin birtakım somut kanıtlara ulaşmamız, ancak arkeolojinin bugüne kadar bulup çıkarabildiği en eski yataklar sayesinde mümkün oldu. Bu yataklara, Güney Afrika'daki uThongathi Nehri'nin yukarısında, Durban kentinin 40 kilometre kuzeyinde ve Hint Okyanusu'na 15 kilometre mesafede bulunan bir falezdeki Sibudu kaya sığınağında ulaşıldı.⁴ Fiziksel ve şüphesiz zihinsel olarak tıpkı bize benzeyen *Homo sapiens*, yani modern insanlar 77 bin ila 38 bin yıl önce bu sığınağı en az 15 kez ziyaret ettiler ve burada uyudular. Sığınakta bulunan ve yakındaki nehrin kıyısında bugün de yetişmeye devam eden ot, saz ve kamışlardan yapılmış kalın istifler bize, düzenli fakat aynı zamanda tedbirli bir uykunun hikâyesini anlatıyor. Bir mağarada yahut kaya sığınağında uyuyan kişiler için buraları temiz tutmak ve böceklerden arındırmak hiç de kolay değildir; fakat belli ki Sibudu insanları bu işte ustaydılar. Kendilerini korumak için, bölgede yetişen ve *Cryptocraya woodii* adıyla anılan bir defne ağacının böcekleri öldüren, sivrisinekleri ve diğer haşereleri uzaklaştıran kimyasal bileşenlere sahip, hoş kokulu yapraklarını kullanıyorlardı. Ayrıca, yine böceklerden ve atıklardan kurtulmak için yatak malzemelerini düzenli aralıklarla yakıyor; sonra da yeni ot ve kamışlarla kendilerine yeni yataklar yapıyorlardı. Çoğu en az üç metrekareyi bulan bu yataklara bakarak Sibudu sığınağı sakinlerinin battal boy yatak sevdiklerini ve bunların her köşesinde uyuduklarını söyle-

leyebiliriz. Bu yataklar yalnızca uyumak için kullanılmıyordu. Mağara sakinleri yemeklerini burada hazırlıyor, sonra yine buraya uzanıp yemeklerini yiyorlardı; yani anlaşılan, birçok etkinliği bir arada yapmayı seviyorlardı.

İspanya'nın kuzeyinde, Santander kentinin ise güneybatısında bulunan Esquilleu Mağarası'nda 50 bin yıl önce yaşayan Neandertal kuzenlerimiz de ot yığınları üzerinde uyumuşlardı. Bundan 23 bin yıl sonra, doğrudan atalarımız avlanmak ve balık tutmak için İsrail'deki Celile Gölü kıyılarında bulunan ve Ohalo II adıyla bilinen bir kamp alanı kurdular.⁵ Sular altında kalan fakat göl seviyesinin düşmesiyle tekrar gün yüzüne çıkan bu alanda, oval bir kulübe tabanının, göl kenarında yetişen, yumuşak ve narin gövdeli otlarla özenle kaplanmış olduğu görüldü. Bu otları toplayanlar, ot gövdelerini keskin ağızlı taş aletlerle kesmiş ve kulübenin zeminine sıkı sıkı döşemişlerdi. Daha sonra da otları muhafaza etmek ve ince, basit bir örtü oluşturmak için bunların üzerine sıkılaştırılmış bir kil tabakası sermişlerdi. Bu yumuşak ot katmanı uyumak için münasip bir yerdi. Ohalo insanları ot demetlerini karo taşı döşer gibi duvar kenarlarına döşemiş, ortada ise ateş yakmak için açık bir alan bırakmışlardı. Bu insanların yatak yapma anlayışları esasen oldukça gelişmişti. Ortadaki ateşin etrafı ve kulübe girişi daha ince ot katmanlarıyla kaplanıyor; buralar yiyecek hazırlamak ve alet yapmak için kullanılıyordu. İnsanların böyle bir mekân tasarlayarak tarihöncesi dönemde bir oda ve kahvaltı anlayışı geliştirdiklerini söylemek mümkün değildi belki ama geceleri rahat uyumaya önem verdikleri açıktı. Modern avcı kamplarında olduğu gibi burada da uyuma alanları ayırıydı.

İnsanlar bin yıllar boyu ısınabilmek için ateşin yakınında, yan yana, dip dibe uyudular; daha soğuk iklimlerde kürklerin, postların altına sığındılar. Uyuyacak kişinin en temel ihtiyacı ısınabilmek ve tehditlerden korunabilmektir. Mahremiyet diye bir şey söz konusu değildi: İnsanlar, akrabalarına ellerini uzatsalar dokunabilecekleri kadar yakın bir mesafede eşleriyle seviştiler, bebek yaptılar, bebeklerini emzirdiler, hastalandılar ve öldüler. Bu gerçekliği bize hatırlatan birkaç yerden biri de doğu Teksas'ta, Pecos Nehri'nin oluşturduğu bir kanyonda bulunan Hinds Mağarası.⁶ İnsanlar bu mağarayı ilk kez

MÖ 7000 yılı kadar erken bir tarihte ziyaret ettiler. Üç metrelik kuru mağara dolgusu, bitkilerden tutun da yaygılara, sepetlere, yataklara kadar her şeyi koruduğu için arkeolojik bir hazine niteliği taşıyor. Bin yıllar boyunca, 10 ila 15 kişiden oluşan insan grupları, misafiri oldukları bu mağaradan benzer şekillerde istifade ettiler. Biri mağaranın arka tarafında, diğeri bir duvar girintisinin içinde olmak üzere iki farklı alanda, içi otlarla kaplanmış uyku çukurlarının kalıntılarına ve ateş yakıldığını gösteren izlere ulaşıldı. Bu iki uyuma alanının arasında bulunan geniş bir bölge ise tuvalet olarak kullanılmıştı. Mağaranın misafirleri kendilerine yatak yapmak için sığ çukurlar kazmış ve bu çukurların içini ince, yapraklı dallarla doldurmuşlardı. Bunların üstündeki kalınca bir katmanın içinde hasır parçalarına, hatta kullanılıp atılmış sandaletlere rastlandı. En üstte ise yumuşak otlardan oluşan bir dolgu ve bir yaygı bulunuyordu. 0,9 metre boyunda ve 0,6 metre enindeki bu çukurlar hayli samimi bir ortam yaratmış olmalı. Başka hiçbir iş yapmaya elverişli olmayan bu alanların yalnızca uyumak için kullanıldığı belliydi. Bunları kullananlar, muhtemelen vücut ısılarını korumak için çömelerek uyumuşlardı.

Atalarla Uyumak

Hızla ileri sarıp MÖ 3200 yılına, Britanya'ya ait Orkney Adaları'ndaki Skaill Körfezi'nin güney kıyılarına gidiyoruz. Körfez, rüzgâr ve fırtınanın eksik olmadığı bir yer. 1850 yılında yaşanan büyük fırtınada deniz seviyesi alışılmadık biçimde yükselmiş ve çok sert esen rüzgâr, Skerrabra (bugünkü yazılışıyla Skara Brae) adıyla bilinen tepenin üstündeki otları söküp atarak alttaki antik taş yapıların ana hatlarını ortaya çıkarmıştı. Bölgenin yerlisi ve toprak sahibi William Watt toprağı kazarak dört eve ulaşmış ama sonra kazma işini bırakmıştı. Bu alan 1925 yılına kadar olduğu gibi kaldı fakat o yıl meydana gelen şiddetli fırtınada evlerden bazıları zarar gördü. Bölgenin yerlileri yapıları koruyabilmek amacıyla bir dalgakıran inşa ederken başka evler de buldular. Nihayet, Edinburgh Üniversitesi mensubu ve dönemin en saygın arkeologlarından biri olan Vere Gordon Childe, 1928 ile 1930 yılları arasında bir kazı çalışması yürüttü; yapıları koza giren taş duvarları, taş zeminleri, taş ocağı çıkardı.

Antik Avrupa toplumları hakkında eşsiz bir bilgi birikime sahip olan ve yorulmak nedir bilmeyen Childe bile ömrühayatında Skara Brae gibi bir yer görmemişti.⁷ Childe iyi korunmuş sekiz evi gün yüzüne çıkardı. Alçak tavanlı geçitlerle birbirine bağlanmış bu evlerin duvarları hâlâ ayakta; geçitlerin taş levhalardan oluşan çatıları olduğu gibi duruyordu. Daha da önemlisi, evlerin içindeki taştan yapılmış sabit eşyalar hiç bozulmamıştı. Evlerin her biri geniş, dörtgen odalardan oluşuyor; odaların ortasında bir ateş yakma yeri, ateşin iki yanında birer yatak ve kapı girişinin karşısındaki duvarda raflı bir dolap bulunuyordu. Radyokarbon tarihleme yöntemi sayesinde, Skara Brae'nin bir Taş Devri yerleşimi olduğunu ve tarımla uğraşan insanların MÖ 3200 ile 2200 yılları arasında, altı yüzyıl boyunca burada yaşadığını biliyoruz. Bu bilgiyle birlikte, yatağın Britanya'daki tarihi de ilk kez uzak geçmişe kapı aralamış oluyor.

Taş evler Orkney toplumunda kökten bir değişim yaşandığının işaretiydi. Bu evlerin inşasından yaklaşık üç yüzyıl öncesine kadar Orkney adası yerlileri, iç mekânları bölmelerle birbirinden ayrılmış, ahşap yapılarda yaşıyorlardı. İlginçtir, bu iç mekân tasarımı ile defin yerlerinin dizaynı birbirine benziyordu. Bunun nedenini açıklamak zor. Belki de, tarımla uğraştıkları, toprağa yatırım yaptıkları yeni dünyalarında, ölmüş atalarıyla aralarındaki bağı korumak istemişlerdi. Bu yerleşim yerleri birbirleriyle yakın ilişkide olan insanların, büyük olasılıkla küçük akraba gruplarının bir arada yaşadığı yerlerdi. Dolayısıyla, toprak üzerindeki hak iddiaları muhtemelen büyük önem taşıyor, atadan kalma toprak hakları gündelik hayatı önemli ölçüde belirliyordu.

Fakat görünen o ki, taş yapıların inşa edilmeye başlamasıyla birlikte, yaşam-ölüm denklemi de büyük bir değişikliğe uğradı. Skara Brae'de ve o dönemin diğer yerleşim yerlerinde yapılan taş evler, ahşap evlerin tersine nesiller boyu ayakta kalabiliyordu. İnsanlar artık atalarından kalma, yıllara meydan okuyan evlerde yaşıyor; belki zaman zaman bu evleri büyütüyor ve yine, ölmüş atalarını yaşadıkları yerin yakınına gömüyorlardı. Çiftçiler artık tarlalarına, otlaklarına nesiller boyunca kök salıyorlardı. Tarımla uğraşmak ve taş yapılar inşa etmek için ise çok sayıda insanın sürekli olarak birlikte çalışması, birlikte yaşaması gerekiyordu.

8 numaralı evde taştan yapılmış raflı bir dolap kapıya bakacak şekilde yerleştirilmişti. Tam ortada bir ocak vardı. Yine taştan yapılmış iki yatak haznesi ocağın sağ ve sol tarafındaki duvarlara bitleştirilmişti. Diğer tüm evlerde olduğu gibi bu evde de sağdaki yatak soldakinden daha büyüktü. Birçok araştırmacı büyük yatağın erkeklere, daha küçüğünün ise kadınlara ayrılmış olabileceğini ifade etti ama yatak boyutları arasındaki farkın pekâlâ başka bir nedeni de olabilir. Örneğin bu fark, yatağı kullanan kişinin cinsiyetinden ziyade yaşıyla ilgili olabilir. Evlerden birinde, kapıya yakın duran yatakta öteki yatağa kıyasla daha yüksek seviyede fosfora rastlanmıştı. Bu durum, söz konusu yatağın altını ıslatan bebekler ve küçük çocuklar tarafından kullanıldığı şeklinde yorumlanabilir. Tabii bu yorumun doğruluğundan emin olmamız imkânsız.

Tüm evlerde daha büyük olan yatak sağ tarafta, küçük olan ise sol tarafta duruyordu. Fakat Sibudu ve Ohalo'da bulunan ve uyumanın yanı sıra başka pek çok iş için kullanılan uyku alanlarına kıyasla Skara Brae yatakları küçüktü. Belli ki bu yatakların üzerinde sınırlı sayıda etkinlik yapılabiliyordu. Yatak haznelerine post ve kürkler de serilince, bu yataklara bir yetişkin ve belki bir de çocuk ancak sığabilirdi. Döne döne uyumak isteyen biri böyle bir yatakta kendini sıkışmış hissederdii belki ama Skara Brae'nin rüzgârlı, buz gibi ikliminde ısınabilmek daha büyük önem arz etmiş olsa gerek. Bu insanlar uzun ve karanlık kış mevsiminin büyük bölümünü muhtemelen battaniyelere ve kürklere sarınmış vaziyette, ateşin yanında uzanarak veya oturarak geçiriyorlardı. Odanın tam ortasındaki ocağın başında hikâyeler anlatıyor, sohbetler ediyor, şakalar yapıyor, bebeklerini emziriyor, yemekler yiyorlardı. Mahremiyet anlayışlarının çok farklı, yataklarının çok dar olduğu düşünülürse, muhtemelen burada sevişiyorlardı da. Gece çöktüğünde ise herhalde birer ikişer, yatak haznelerinin kuytusuna çekiliyorlardı. Bazı haznelerin etrafında birtakım oyuklara rastlanmış olması, bir zamanlar bu yatakların etrafına direkler dikildiğini akla getiriyor. Belki bu direklerle perdeler asılıyor, bu sayede yatakta yatan kişi kendini soğuktan yahut İskoç adalarının yaz güneşinden korumuş oluyordu.

Skara Brae'de bir ev, Orkney Adaları, İskoçya. Resmin sağında ve solunda bulunan haznelerin taştan yapılma yataklar olduğu tahmin ediliyor.

7 numaralı evde ise başka bir durum söz konusuydu. Bu ev, diğer komşu evlerden tamamen ayrılmış, yalnızca bir yan geçit vasıtasıyla ulaşılabilen bir evdi. İçeride, sağ taraftaki yatak ile duvarın alt kısmına yerleştirilmiş bir taş mezarda iki kadın cesedi bulunmuştu. Kadınlar, bu ev inşa edilmeden önce yapılmış, oymalarla süslenmiş, taş bir sandukanın içinde yatıyorlardı. Bu kadınların gömülmeleri belki de temel atma töreninin bir parçasıydı. 7 numaralı evin kapısı, içeridekilerin dışarı çıkmalarını engellemek amacıyla olsa gerek, sadece dışarıdan sürgülenebilir şekilde tasarlanmıştı. Arkeologlar 7 numaralı evin nasıl bir anlam taşıdığını çözmek için çok kafa yordular. Bu izole yapı, ölülerin bir yatak üzerine yatırılıp gömülmeye hazırlandığı bir yer miydi? Yoksa burası, doğum ritüellerini gündelik hayattan ayıran bir doğumhane miydi? Yahut insanlar buraya ölülerini gömerek yaşamın sürekliliğini, geçmiş, şimdi ve geleceğin devamlılığını mı vurgulamaya çalışmışlardı? Tarımla uğraşan toplumlarda kış, bahar, yaz ve güzün; ekin ekme, yetiştirme ve toplamanın sonsuz döngüsü insanın varoluşunu belirliyordu. Doğuma, büyümeye ve

nihayet ölüme ilişkin semboller, ataların zamanında yaşamın böyle olduğunu ve henüz doğmamışların zamanında da böyle olmaya devam edeceğini ısrarla hatırlatıyordu.

Fakat bu evlerde uyuyanlar çoktan aramızdan ayrıldı; ısınmak ve rahat etmek için kullandıkları postlar, kumaşlar yahut otlar kaybolup gitti, tarihe karıştı. Bugün gördüklerimizin gerçekten yatak olup olmadığından nasıl emin olabiliriz? Arkeolog Childe bu kadar iyi korunmuş Skara Brae yerleşimi için bile elindeki bulgulardan yola çıkarak ancak tahmin yürütebilmişti. Daha yakın zamanda yapılan keşifler Childe'in çok da haksız olmadığını gösteriyor. Büyük Orkney Adası'ndaki Antaness Burnu'nda, Stennes Taşları olarak bilinen kutsal çemberin hemen kuzeyinde, bu taşlarla aynı dönemde inşa edilmiş ve birbirinden bağımsız 15 yapıdan oluşan Barnhouse köyünde de taş mobilyalar ve yatak hazneleri bulundu. Ayrıca evlerden birinde, muhtemelen yatak olarak işlev gören altı niş vardı.⁸

Orkney mobilyaları taştan yapıldıkları için zamana meydan okuyabilmişti. Peki yataklar ağaçtan yapıldığında, tahta direklerle desteklendiğinde ne olur? Çoğu zaman geriye hiçbir şey kalmaz. Fakat titizlikle yürütülen kazı çalışmaları sayesinde, bazen geriye birtakım izlerin kalabildiğini görüyoruz. Bir zamanlar tahta desteklerin yerleştirildiği oyuklar, hafif bünyeli toprakta renk değişimleri biçiminde karşımıza çıkıyor. Bu renk değişimlerinin izini sürdüğümüzde ise yataklar ya da en azından yatak destekleri mucizevi bir şekilde gözümüzün önünde beliriveriyor. Britanya'nın diğer ucuna, Stonehenge'in üç kilometre kuzeydoğusuna gittiğimizde, beyaz, kireçli bir toprak tabakasının üzerine kurulmuş Durrington Walls yerleşiminin dairesel sınırına ulaşıyoruz. Topraktaki belli belirsiz renk değişimlerinin ne anlama geldiğini çözmede gerçek birer usta olan Mike Parker Pearson ve meslektaşları fırça ve malalarla çalışarak birtakım oyukların izlerini tespit ettiler.⁹ Bunlar, yerleşim alanındaki evlerin duvarlarını ayakta tutan ahşap direklerin yerleştirildiği oyuklardı. Ayrıca kireçli toprakta, içinde bir zamanlar yatay kalas ve kütüklerin bulunduğu sığ olukların izlerine de rastladılar. Bu oluklar da giriş yuvalarıydı; yatak haznelerinden ve depolama sandıklarından geriye bunlar kalmıştı. Parker Pearson'ın aklına hemen Skara

Brae'de bulunan yataklar geldi ama Durrington Walls yerleşimindeki hazneler ahşap temeller üzerine oturtulmuştu. Arkeologların bulguları bunlarla da sınırlı değildi. Durrington Walls'dan yakındaki nehre kadar uzanan yolun üzerinde bulunan, geniş, dörtgen bir evin girişi güneye bakıyordu ve zemini kireçle sıvanmıştı. Evin batıya bakan duvarına ve bunun karşısındaki duvara bitişik birer yatak haznesi temeli bulundu. Tespit edilen diğer üç evde de ortadaki ocağın etrafına yerleştirilmiş yatak haznelerinin izlerine rastlandı. Durrington Walls yataklarından geriye bir tek kireçli toprağın içine saklanmış belli belirsiz izler kalmıştı.

Durrington Walls ve Orkney köylerindeki yataklar insanların uyku ve ısınma ihtiyacını karşılamaya yarıyordu. Fakat Orkney'deki keşiflerden yola çıkarak söyleyebiliriz ki, bu basit uyuma alanları bile derin sembolik anlamlar taşıyor, sürekliliği temsil ediyordu. Orta Akdeniz'deki küçük Gozo ve Malta adalarında bulunan, aynı döneme ait yataklar da benzer şekilde sembolik anlamlarla yüklüydü. Fakat bu yataklarda önemli bir yenilik göze çarpıyordu: Ayaklar.

MÖ 3500 ile 2500 yılları arasında, Mısır ve Mezopotamya'da uygarlıklar yeni yeni ortaya çıkarken, Malta ve Gozo'daki küçük ölçekli tarım toplumları gelişmiş bir sanat geleneğiyle haşır neşirdi. Bu sanat geleneğinin merkezinde mezarlıklar ve tapınaklar bulunuyordu. Tarımla uğraşan ve küçük topluluklar halinde yaşayan bu insanlar, iki adaya yayılmış ortak mezarlık alanları ve tören yerleri birbirine bağlıyordu. Bu toplumlar, ancak basit deniz taşıtlarıyla yapılan tehlikeli yolculuklar sonucunda erişilebilen, yalıtılmış toplumlardı. Onların bu yalıtılmışlıkları, görünen o ki, sıra dışı zenginlikte bir kâinat tasavvuru geliştirmelerine olanak tanımıştı; bu kâinat tasavvurunun merkezinde ise kutsal yerler vardı.

Gozo ve Malta'da bulunan antik tapınaklar sofistike yapılarıydı. Dar girişler bir dış avluya açılıyor; seyirciler bu avluda durup içeride yapılan törenleri izleyebiliyorlardı. Avluda görüş hatları öyle dikkatle ayarlanmıştı ki izleyicilerin bakışları önce giriş koridorlarına, oradan da sunaklara ve törende kullanılan biblo ve heykelcik gibi nesnelerin sergilendiği alanlara yöneliyordu. Tapınakların içi oval odalardan ve koridorlardan oluşuyordu. Fakat öyle görünüyor ki çok az sa-

yıda insan tapınakların iç kısımlarına girebiliyordu. Buralara açılan geçitler parmaklıklarla kapatılmıştı. Tapınaklardaki tüm bu bölmelerin ve sanat eserlerinin nasıl bir törensel anlam taşıdığını bilmiyoruz. Hypogeum da denen yeraltı mezar odalarının tasarımı ise tapınaklarınkini andırıyordu fakat bunlar labirent biçiminde tasarlanmış, erişimin çok daha sınırlı olduğu alanlardı. İşte, toplulukların ölü gömme törenlerini ifa etmek için bir araya geldikleri bu yerlerde beklemediğimiz bir şeyle, yataklara ilişkin bazı kanıtlarla karşılaşırız.

Resimlerle süslenmiş hypogeum duvarlarında bir sedire yahut yatağa oturmuş veya uzanmış erkek ve kadın figürleri vardı.¹⁰ Ayrıca, insan figürlerinin yatak üzerinde tasvir edildiği yedi heykelciğe de ulaşıldı. Bu heykelciklerden bazıları ölülerin gömüldüğü alanda bulunuyor, sanki bize ölümün uzun bir uyku olduğunu anlatmak istiyorlardı. İnsan figürlerinin tamamına, muhtemelen bir statü göstergesi olarak, etek giydirilmişti. Malta'daki Hal Saflieni Hypogeum'da bulunan bir heykelcikte, yan dönmüş, bacaklarını uzatmış uyuyan bir kadın tasvir ediliyordu. Kadının, başını bir kolunun üzerine dayamış olması rahatça dinlendiği izlenimi yaratıyordu. Arkeolog Caroline Malone'a göre, kadın bu duruşuyla sanki bir rüya âlemine dalmış, hatta belki de çok katmanlı kâinatın katmanları arasında, yaşayanların, ölülerin ve doğaüstü varlıkların dünyaları arasında bir gezintiye çıkmış gibiydi. Gozo'daki Brochtorff Tapınakları'nda bulunan heykelcikte ise iki insan figürü bir yatağın üzerinde dik pozisyonda oturuyordu; figürlerden biri kucağında küçük bir insan, belki de bir çocuk, diğeri ise bir sunu çanağı tutuyordu. Figürlerin ikisi de heybetliydi; üzerinde oturdukları yatak ise kavisli desenlerle süslenmişti. Heykelcik kırmızı aşı boyası koymak için kullanılan çok sayıda küçük çanağın yakınına yerleştirilmişti. Malone'a göre, bu çanaklar ve civarda bulunan, aşı boyasına batırılmış iskeletler muhtemelen doğum, yaşam ve ölümün ebedî döngüsüne işaret ediyor. Malta'daki Tarxien Tapınakları'nın yakınında, bir çöp yığınının içinde yine yatak üzerinde tasvir edilmiş iki insan heykeli bulundu. Bunlar, üst gövdeleri yahut belki de yalnızca başları çıkarılabilir şekilde tasarlanmıştı. Figürlerden biri tombul bacağına yatağın kenarına uzat-

mıştı; alt kısımda ise küçük figürler yatağın ayakları arasından dışarı bakıyorlardı. Belki de bu katmanlı tasvirlerde hem yaşayan hem de ölmüş nesilleri koruyan tanrılar betimleniyordu. Yataklara gelince: Çerçeveye çapraz tutturulmuş çıta ve şeritlerin üzerine, örülmüş saz yahut hasır katmanlarından oluşan bir şilte yerleştirilmiş; bu şilte, yatak çerçevesine bağlanmış ve böylece ortaya, çay tabağı şeklinde, rahat dinlenme yerleri çıkmıştı. Görünüşe göre, yatakların kısa ve kalın ayakları vardı.

Tapınakların ve yeraltı mezarlıklarının tasarımı, yaşayanları ve doğaüstü güçleri içine alan, ölülerin yeraltındaki dünyasından gök kubbeye uzanan çok katmanlı bir kâinat tasavvurunun var olduğunu bize gösteriyor gibiydi. Antik Malta'da yaşayan insanların her açıdan dingin bir hayat sürdüklerini söyleyemeyiz belki ama Hal Saflieni'deki kadın da dahil olmak üzere birçok imge sakin ve rahat bir varoluşu yansıtıyordu. Burada yataklar günlük etkinliklerin yürütüldüğü bir yer olmaktan çok daha fazlasıydı. Yatak, kâinatın düzenini yansıtan, yaşayanlar ile ataları birbirine bağlayan bir platformdu.

Uyuyan kadın heykeli, Hal Saflieni, Malta, MÖ 3000 civarı.

Alçakta Uyumak

Ayaklı yatakların erken dönemde var olduğunu gösteren kanıtlar olsa da çoğu insanın yerde uyuduğunu biliyoruz. Bugün bile dünyanın her yerinde insanlar, özellikle geçimlik tarımla uğraşanlar ve yoksullar yer yatağından başka bir şey bilmiyorlar. Yerden yüksek bir yatakta uyumak kişiyi diğer insanlardan ayırıyordu ve insanlar arasındaki statü farkına işaret eden ilk göstergelerden biriydi. Firavunların zamanında Mısır'da yaşayan sıradan bir insan çok büyük ihtimalle yerde uyuyor; sert zeminin verdiği rahatsızlıktan biraz olsun kurtulmak için belki bir hasır yahut samanla ya da yünle doldurulmuş basit bir şilte kullanıyordu. Yerde uyumak, şilte teknolojisinin konforuna alışmış günümüz insanına zor görünebilir ama yerde uyumanın beden sağlığı için iyi olduğu söyleniyor.

Michael Tetley neredeyse bütün hayatını yerde uyuyan insanlar ve insan olmayan primatlar üzerine çalışarak geçirmiş bir fizyoterapist. Tetley, 1953-1954 yıllarında Afrikalı askerlerden oluşan bir müfrezeye komutanlık yaparken askerler ona yan dönerek ve yastık kullanmadan yerde uyumayı, böylece herhangi bir tehdide karşı iki kulağını birden açık tutabilmeyi öğretmişler. Tetley ayrıca dağ gorillerinin, şempanzelerin ve gibbonların yan dönerek ve yastığa benzer herhangi bir şey kullanmadan uyuduklarını keşfetmiş. Aslında aynı alışkanlığa sahip pek çok insan da kollarını yastık gibi kullanıyor; omuzlarının duruşunu, boynunu tam olarak destekleyecek şekilde ayarlıyor.

Tetley yatak olmadan güvenli bir şekilde uyumayı sağlayacak, bazıları daha önce hiç kayda geçmemiş tüm yatış pozisyonlarını listelemişti. Tibet göçebeleri kavalkemiklerinin üzerinde, Sahra halkları ise bazen çömelerek uyuyorlardı. Alışmış olanlar için bu pozisyonlar belli ki pek rahattı." Tetley hayatın gerçeklerinden kaçan bir insan değildi; açık havada yerde uyuyan erkeklerin, penislerini böcek ısırmasın diye ne tür pozisyonlarda yatabileceklerini bile kaydetmişti. Yine de çok az sayıda insan açık havada, üstünü örtmeden, tehditlere açık bir halde uyumayı göze alabiliyor. İnsanlar özellikle böcekler karşısında kendilerini çok savunmasız hissediyorlar. Sessizce yaklaşan böceklerin bizi ısırıldığını, derimizin altına yahut vücut deliklerimizden içeri girdiğini hayatiyetle hissetmek bile bizi işse kaplamamıza yetiyor.

Bazı insan grupları yerde uyumayı yatakta uyumaya tercih ediyor. Bu, zenginlik ve statüden bağımsız, kasti, kültürel ve estetik bir tercih. Asya'da insanlar yerde uyumaya alışıklardı; Çin'de, MÖ 13. ila 11. yüzyıllar kadar erken bir tarihte, yatak olarak kullanılan, yerden yükseltilmiş platformların ortaya çıkmasından sonra bile bu alışkanlık değişmedi. Modern zamanlara kadar, Japonlar için de yerde uymak âdettendi. Japonlar, muhtemelen MS 8. yüzyıldan itibaren, *tatami* adıyla bilinen ve insan vücudunu pek kavramayan yer örtüleri yahut hasır yaygılarla zeminin tamamını kaplamaya başladılar (*tatami*, "kıvrıp katlamak" anlamına gelen *tatami* fiilinden türemiştir). *Tatami*, hem üzerinde oturmak hem de yatmak için kullanılıyordu ve bir noktada o kadar yaygınlaştı ki kullanılan *tatami* sayısına bakarak evlerle ilgili istatistiki bilgiye ulaşmak mümkün oluyordu: Bir evde kullanılan *tatami* sayısı o evin oda sayısına denk düşüyordu. 17. yüzyılda ise yaygıyla kaplanmış zeminin üzerine yerleştirilen ve *futon* adıyla anılan pamuk dolgulu şilteler kullanılmaya başladı. *Futon*'un, kaldırılıp taşınabilir olmak gibi büyük bir avantajı vardı. Katlanıp kaldırılan yataklar günümüzün kalabalık şehirlerinde, apartman dairelerinde yaşayanlara da uyku alanlarını başka amaçlar için kullanabilme imkânı sunuyor.

Yerden yüksek yataklar İstanbul'daki Osmanlı sarayına da yabancıydı. Sultanın kendisi bile kilim ve yastıklarla donatılmış, alçak bir platformun üzerinde uyuyordu; yani yatak denen şey, zeminin hafifçe yükseltilmiş bir bölümünden başka bir şey değildi. İnsanlar yer yataklarını uygun olan herhangi bir yere seriyor, orada uyuyorlardı. Dervişler de sert bir zeminde uyumayı çoğu zaman yeğ tutuyor, yoksulluğun getirdiği manevi faziletleri bu yolla edinebileceklerine inanıyorlardı. Fakat insan yatak kullanmaya, yerden yüksekte uyumaya başlar başlamaz uyku dinamikleri değişiveriyor; yastığa daha çok ihtiyaç duyuluyor, bel ağrısı çekme olasılığı artıyor. Dolaşısıyla, yerde yahut sert bir zemin üzerinde uymak o kadar da kötü bir şey değildi; en azından, toplumsal itibarla ilgili kaygılar devreye girene kadar. Bu kaygıların ortaya çıkmasından sonra ise ayaklı yataklar neredeyse her zaman yüksek statünün göstergesi olarak kabul edildi, özellikle de varşılar ve soylular tarafından.

Yüksekte Uyumak

Toplumsal eşitsizlik uygarlığın bir alametifarikası; dolayısıyla uygarlıkların ortaya çıkışıyla beraber yerden yüksek, ayaklı yatakların ilgi odağı haline gelmiş olması hiç de şaşırtıcı değil. Mezopotamya'da Sümerlerin kullandıkları ahşap yatak çerçeveleri ayaklar üzerine oturtulmuştu. Mısır'daki ilk yataklar ayaklı, ahşap çerçevelerden oluşuyor, deri veya bez şeritler yahut özenle örülmüş hasırlar bu çerçevelere bağlanıyor; böylece ortaya bir uyku platformu çıkıyordu. Yerden yükseltilmiş yatakların çoğunda farklı uzunlukta ayaklar kullanılıyor, en uzun ayaklar yatağın baş kısmına yerleştiriliyordu. Yatağın daha alçak ucunda bazen bir ayak dayanağı bulunuyordu.

Kuru iklim yatak kazıcılarının en iyi dostudur çünkü bu iklimde ahşap nesneler bin yıllara meydan okuyabilir. Mısır'ın çöl rüzgârları da bazı görkemli yatakların ayakta kalabilmesini sağlamıştı. Vezir Mereruka MÖ 2300 yılı civarında, yani Mısır'ın altıncı hanedanının sonlarında yaşadı ve Kral Teti'nin hizmetinde bulundu. Mısır'da hükümdardan sonra en önemli ikinci kişi olan vezirin "kraliyet kayıtları başkâtibi" olmak gibi ağır sorumlulukları vardı." Mereruka, Teti'nin kızı Seşeşet Waatetkhethor'la evlenerek firavunun damadı oldu. Mereruka ve Waatetkhethor öldüklerinde Aşağı Mısır'daki Sakkara'da bulunan 33 odalı bir mabede gömüldüler. Bu mabedin mezarlık duvarlarını süsleyen rengârenk resimlere ve gravürlere bakarak Antik Mısır'da yaşayanların gündelik etkinlikleri ve tabii yatakları hakkında önemli fikirler edinmek mümkün.

Mabette bulunan odalardan beşi vezirin karısı Watetkhethor'a ait. Karşımıza çıkan sahnelerden birinde vezir, çiftin yatağının baş kısmına oturmuş, dirseğini baş dayanağına yaslamış; Watetkhethor ise yatağın ayakucunda arp çalıyor. Sunu çanakları, saklama kapları ve kutular düzgün bir biçimde yatağın altına istiflenmiş. Mezarlıktaki başka bir resimde aslan ayaklı, büyük bir yatak görüyoruz. "Çarşaf sorumlusu" unvanını taşıyan iki erkek çarşaf seriyor; onları izleyen ve yine aynı unvanla anılan beş hizmetkâr ise ellerini kavuşturmuş bekliyor. Mereruka karısının elinden tutmuş, yatağa doğru ilerliyor; erkek ve kadın hizmetkârlar da onları takip ediyorlar. Bir sonraki

resimde çarşafaların serilmiş, baş dayanaklarının yerleştirilmiş olduğu görüyoruz. Bu tablo, çiftin birazdan gerçekleşecek olan cinsel birleşmelerini temsil ediyor. Nitekim, Mereruka'dan "yataktaki güvey", Watetkhetor'dan ise "baş dayanağındaki gelin" diye söz ediliyor. Mezarlık duvarlarını renklendiren Antik Mısır sanatçıları, bu resimde mümkün olduğunca erotik bir sahne yaratmışlar. Antik Mısır'da soyluların ve kraliyet ailesinin yatakları doğumla ve yeniden doğuşla ilişkilendiriliyordu. Taştan, kilden yahut ağaçtan yapılan baş dayanakları ise güneşin doğuşunu ve yeniden doğuşu simgeliyor, hem yaşayanlar hem de ölüler için kullanılıyordu.

En üstün niteliklere sahip yataklardan biri firavunun damadına, Mereruka'ya aitti. Mereruka'nın yaşadığı dönemden yaklaşık üç yüzyıl önce, yani MÖ 2580 ila 2575 yılları dolaylarında, Kraliçe Hetepheres altın kaplamalı ayaklar üzerine oturtulmuş, sayvanlı bir yatağın da aralarında bulunduğu gösterişli mobilyalarla birlikte sonsuzluğa uğurlanmıştı. Egiptolog George Reisner, yatağın ahşap parçaları çoktan çürüyüp yok olduğu için dağılmış vaziyette duran metal sac-ları birleştirerek yatağı yeniden kurdu. Yüzyıllar sonra, çocuk kral Tutankamon da kedi ayaklı altı yatakla birlikte sonsuzluğa göçmüştü. Bu yataklardan en muhteşemi, abanozdan yapılmış ve kalın altın varakla kaplanmıştı." Altın varacağın üzerindeki çizikler yatağın kullanıldığı izlenimini yaratıyordu. Tutankamon'un mezarının giriş salonunda, sökülüp takılabilir parçalardan oluşan üç ölü yatağı bulunuyordu; yatakların yüksek kısımları hayvan başı figürleriyle süslenmişti. Bir yatakta aslan başı süslemeleri ön plana çıkıyordu; bu "aslan yatağı" cesedi mumyalarken kullanılıyordu. Diğer bir yatak suaygırı başlarıyla süslenmişti; bu yatak da muhtemelen doğum ve Bereket Tanrıçası Taweret'e adanmıştı. İnek başı figürüyle süslenmiş yatak ise inek suretinde temsil edilen tanrıça Mehetweret'i çağırıyordu. Bu tanrıça da yine, büyük önem atfedilen yeniden doğuş ve yaratılış inancıyla ilişkilendiriliyordu.

Firavunun cinsel hayatı da dahil olmak üzere tüm eylemleri güçlü sembollerle kuşatılmıştı. Günlük hayatı dakika dakika planlanmış, bir düzene oturtulmuştu. Yunan tarihçi Diodoros Sikeliotes MÖ 1. yüzyılda, bir firavun hakkında şöyle yazmıştı: "Firavunun,

Tutankamon'un mezarının giriş salonunda bulunan ölü yatakları, 1922.

insanları ne zaman huzuruna kabul edeceği, ne zaman hüküm vereceği, hatta ne zaman yürüyüşe çıkacağı, banyo yapacağı, karısıyla sevişeceği belliydi; kısacası, atacağı her adımın bir zamanı vardı.”¹⁴ Aynı şey, yüzyıllar önce yaşamış Mereruka gibi üst düzey görevliler için de muhtemelen geçerliydi. Mezar duvarlarını süsleyen resimlere bakılırsa, Mereruka karısıyla beraber yatağa doğru yürürken bile bir görev duygusuyla hareket ediyordu.

Antik dönemin ilerleyen zamanlarında yataklar yaygın mitlere de konu edildi. Yunan ve Roma edebiyatında yataktan hem bir konfor hem de bir sığınma alanı olarak bolca söz edildiğini görüyoruz. Antik Yunan ve Roma döneminde yaşamış varlıklı insanların yatakları dar bir dikdörtgenden oluşan temel tasarımlarıyla Mısır yataklarını andırıyordu fakat Mısır yataklarından farklı olarak bunların ayakları daha yüksekti. Genellikle masalar gibi ikiye katlanabilen bu yataklarda ayak dayanakları bulunmuyor fakat yatağa uzanan kişinin sırtını yaslayabilmesi için yatak başlıkları kullanılıyordu. *Kliné* adıyla anılan meşhur Yunan yatakları, önceleri üzerinde yemek yemek için

tasarlanmıştı ama kısa bir süre sonra, daha ziyade ölü yatağı olarak kullanılmaya başladı. Yatağın şiltesi, örülmüş keten yahut deri kayışlar üzerine yerleştiriliyordu. Roma'da yatakların işlevleri çeşitlendikçe bu farklı işlevleri ifade etmek için Latince "yatak" anlamına gelen *lectus* sözcüğü kullanılarak türetilen sözcüklerin sayısı arttı. Yatak odasıyla özdeşleştirilen ve insanların üzerinde uyuduğu yatağa *lectus cubicularis* deniyor (*cubiculum* yatak odası anlamına geliyordu); şehvetli gecelerde kullanılan izdivaç yatağına ise *lectus genialis* adı veriliyordu. *Lectus discubitorius* yemek masası niyetine kullanılan bir yatak çeşidiydi. İnsanlar bu yatak üzerine genellikle sol yanlarına dönerek uzanıyor, böylece sağ ellerini yemek yemek için kullanabiliyorlardı. Ekseriyetle üç kişilik olan bu yatakların orta kısmı en kıymetli misafire ayrılıyordu. Ayrıca, çalışmak için kullanılan yataklar, hastalar için kullanılan tekerlekli yataklar, delilerin sıkı sıkı bağlandığı yataklar da vardı. *Lectus funebris* ise cenazeyi, ölülerin yakıldığı yere kadar taşımak için kullanılıyordu.¹⁵

Yataklar Çin'de yaşayan zenginlerin de tercihiydi. MS yaklaşık olarak 344 ile 406 yılları arasında yaşamış olan Gu Kaizhi klasik Çin resminin atasıydı. Gu Kaizhi'nin başyapıtı sayılan, *The Admonitions of the Instructress to the Court Ladies* [Saray Kadınlarına Nasihatler] adlı, dokuz sahneden oluşan rulo resimde bir imparator ile cariyesinin birbirlerini şüpheyle süzdüklerini görüyoruz; ağızlarından çıkacak tek bir dikkatsiz söz bile bu ikisi arasındaki güvensizliği perçinleyecek sanki. İmparator ile cariyeye dört direkli bir yatak üzerinde oturuyorlar; direkler, kaliteli kumaştan bir sayvan taşıyor. Saraylarda yalnızca uyumak için kullanılan odalar bulunmadığı için uyuma alanını diğer alanlardan ayırma işlevini belli ölçüde de olsa bu sayvanlar üstleniyordu.

Herhalde bugün olduğu gibi o dönemde de Çinliler sert yataklarda yatmayı tercih ediyorlardı ama zengin ve nüfuzlu kişilerin asıl hoşlandıkları şey, yataklarının göz alıcı perdelerle çepeçevre donatılmış olmasıydı. Dokuma işinde usta olan Çinliler uğurlu sembollerle, örneğin uçan efsanevi figürlerle bezenmiş perdeler üretiyorlardı. Baş dayanakları ise yerini zamanla yastıklara bıraktı. Yastık insanların yatağa belli bir açıyla uzanmalarını sağlıyor, yataktayken uyumaktan

başka işler yapmalarına olanak tanıyordu. Üstelik, özenle şekillendirilmiş saçları da artık bozulmuyordu.

Yatağın temel tasarımı bin yıllar boyunca neredeyse hiç değişmedi. Dünyanın hemen her yerinde, zemine ne kadar yakın yatıyorsanız o kadar yoksulsunuz demektir. Soylular ve zenginler yüksek yataklarda, rahatlık veren dokumalara sarınarak uyuyorlardı. Yatakların yerden yüksek olması, sivrisinekleri savuşturmaya, soğuğu kesmeye yarayan perdelerle donatılması, insanın sahip olduğu toplumsal statünün bir göstergesiydi. Yoksulun payına ise yerde uyumanın tadını çıkarmak düşüyordu. Zengin Yunanlar ve özellikle de Romalılar, tıpkı binlerce yıl önce firavunların yaptığı gibi baş kısmı daha yüksek, ayakucuna doğru eğimli, dar yataklarda, başlarını uzun yastıklara dayayarak uyuyorlardı.

Avrupa Modası

Soylular ve zenginler ile sıradan insanlar arasındaki ayrım Ortaçağ Avrupa'sında da hüküm sürmeye devam etti. "Bir abam var atarım, nerede olsa yatarım" deyimi köylülerin, yani o dönemde yaşayan çoğu insanın durumunu gerçek anlamıyla ortaya koyuyordu. Bu insanlar yatacakları zaman ya basit bir battaniyeye ya da bir abaya sarınıyorlardı. İlk modern yataklar, toprak zemin üzerine yığılmış basit saman kümelerinden tutun da yerden yüksek platformlar üzerine yerleştirilmiş saman dolgulu çuvallara, duvara gömme yataklara, alçak, tekerlekli yataklara kadar çok çeşitli biçimlerde karşımıza çıkıyordu. 12. yüzyılda yataklar genişlemeye başladı. Kimi yatakların eni dört metreyi buluyor, gittikçe daha sağlam mobilyalar haline gelen ve yerden yükseltilecek yatakların alt kısımları artık depolama alanı olarak kullanılabilirdi. Karyolanın üzerine saman dolgulu bir şilte konuyor, onun üzerine çaputla yahut yünle doldurulmuş bir ikinci şilte yerleştiriliyor, en üste bir kuş tüyü şilte seriliyor, bu şiltenin üstüne de çarşaf örtülüyordu.

Ortaçağ'ın son dönemlerine gelindiğinde, modern yatağın temel unsurları artık tarih sahnesindeki yerini almıştı. Dönemin en

zenginlerinden geriye kalan şaşaalı yatak takımları arasında, bugün Londra'daki Victoria and Albert Museum'da sergilenen Tristan Yorganı da bulunuyor. 1360-1400 yılları civarında Sicilya'da üretilmiş bu pamuk dolgulu, keten astarlı yorganın üzerine dönemin meşhur Tristan ve Isolde efsanesini tasvir eden en az on dört sahne işlenmişti. Müzenin dizin kartına yorgan için şöyle bir not düşülmüş: "Savaş sahneleri, gemi ve şato figürleriyle bezenmiş bu yorgan mum ışığında özellikle etkileyici görünmüş olmalı."¹⁶ O dönemde yaşayanlara öyle görünmüştür mutlaka fakat bugünün gözüyle bakınca bize biraz ağır ve kaba göründüğünü de itiraf etmeliyiz.

Ortaçağ Avrupa'sında yaşayanlar yorganların ve yatak örtülerinin yanı sıra, uyurken başlarını dayayabilecekleri, yatağın baş kısmına boydan boya uzatılmış bir yastık kullanıyor; diğer yastıklar ve kırlentler sayesinde rahatça dik oturabiliyor ve muhtemelen yarı oturur pozisyonda uyuyorlardı. Bu insanların neden belli bir açıyla, hatta bazen neredeyse dik oturarak uyumayı tercih ettiklerini tam olarak bilemiyoruz. Bu şekilde uyumaları şiltelerin zamanla çöküp çukurlaşmasından kaynaklanıyor olabilir yahut insanlar düz yatış pozisyonu genellikle ölümü çağrıştırdığı için o şekilde yatmaktan çekiniyorlardı. 17. yüzyılın Hollandalı ressamı Rembrandt van Rijn'in Amsterdam'daki evinde bulunan daracık, gömme yataklardan birinde neredeyse dik oturarak uyumuş olması kuvvetle muhtemel. Bazı erkekler yastık kullanmayı kadınsı buluyorlardı; hatta başını bir kütüğe dayayarak uyumayı tercih eden erkeklerin sayısı şaşırtıcı derecede fazlaydı. Bir odun parçasına yaslanarak uyumak bize rahatsız edici gelebilir ama sert baş dayanakları yeni bir icat değildi: Antik Çinlilerin, Mısırlıların, Nübyelilerin, Yunanların ve daha sonra da Japonların ve Afrikalıların kullandıkları baş dayakları genellikle sert maddelerden yapılmıştı; hatta bu dayanakların üzerinde, insanların saçlarını yerleştirebilecekleri bir oyuntu bile vardı.

Ortaçağ Avrupa'sında, yüksek sınıfa mensup kişilere ait yataklar görenleri etkilemek amacıyla üretiliyor ve genellikle tavandan sarkıtılmış sayvanlarla örtülüyordu. Temiz havanın sağlığa zararlı olduğuna inanılan bu dönemde yatak perdeleri sıcağı içeride, geceleri insanlara musallat olan cinleri, cadıları, hortlakları ise dışarıda tut-

maya yarıyordu. Zengin bir tüccar olan John Fortin 1290 yılı dolaylarında İngiltere'nin Southampton kentindeki evi için böyle bir sayvanlı yatak sipariş etmişti. Günümüzde bu yatağın bir replikası Fortin'in evinde, ağır perdelerle donatılmış bir odanın bir köşesinde öylece duruyor. 15. yüzyılın sonlarına doğru İtalyanlar, soğuktan ve cinlerden korunmaya yarayacak yeni bir sayvanlı yatak tasarımıyla ortaya çıktılar: Dört direkli bu yataklarda perdeler yatağa monte edilmiş bir çerçeveye asılıyordu.

Bu yataklar kısa süre içerisinde Tudor dönemi İngiltere'sinde yaşayan zenginlerin vazgeçilmezi haline geldi. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar bu dört direkli yataklara Avrupa'nın zengin evlerinde de daha sık rastlanır oldu. Daha önceki birçok yatak örneğinde olduğu gibi bu yataklarda da organlar ve çadır bezinden yapılmış şeritler çerçeveye bağlanıyordu. Gevşeyen organlar belli aralıklarla sıkılaştırılsa da yataklar zamanla hamağa benzer bir görünüm alıyor ve insanlar uyurken yatağın ortasına doğru kayıyorlardı. Pek çok insan, fakat özellikle de İngiltere'nin görkemli evlerinde turist gezdiren rehberler, uyku vakti geldiğinde söylenen, "Haydi sabaha dek, sıkı bir uyku çek" tekerlemesinin, yatak organlarının sıkılaştırılması meselesinden ortaya çıktığını iddia ediyor. Tekerlemenin bilebildiğimiz en erken kullanımının 1860 tarihli olduğunu ve ancak 20. yüzyılda sıklıkla kullanılmaya başladığını göz önüne aldığımızda bu iddiada doğruluk payı olduğunu söylemek zorlaşıyor.

Tekerlemenin nereden geldiği bir yana, organları sıkılaştırma işinin, bir zamanlar, günlük yaşamın bir parçası olduğu kesin. Bu türden yataklarda da tamamen uzanarak uyuyan insanların sayısı parmakla sayılacak kadar azdı. İnsanlar genellikle yarı oturur pozisyonda uyuyorlardı. Zenginler iki yüzyıl boyunca, dört direkli yatakları daha da güzelleştirmek, daha da büyütme için birbirleriyle yarıştılar. Bu yarış bir noktada öyle bir hal aldı ki yataklar artık, odanın neredeyse tamamını kaplar oldu. Modern dönem öncesi Avrupa toplumlarında yatak çoğu zaman bir evin en makbul, en pahalı mobilyasıydı. Yatak almak demek büyük bir yatırım yapmak demekti. İnsanların evlerinde fazladan bir yatak bulundurmaları büyük bir lükstü. 17. yüzyılın Londra'lı günlük yazarı Samuel Pepys şöyle bir cümle

kaleme almıştı: “Arkadaşlarıma ayırabileceğim fazladan bir yatağım olduğu için ne kadar gururlansam azdır.””

Amerika kolonilerinde daha ihtiyatlı bir yaşam sürdürülüyordu. İlk sömürgecilerin yatakları, geride bıraktıkları kıtada yaygın olarak kullanılan yataklara benziyordu. İngiliz yahut Hollanda tarzı bu yataklarda soğuktan ve nemden korunabilmek amacıyla kalın, tüylü yatak örtüleri kullanılıyordu. Hollanda’dan gelenler, 17. yüzyılda kendi memleketlerinde çok tutulan dolap içi yahut gömme yatakları tercih ediyorlardı. Bu yataklar müstakil mobilyalar değildi ve genellikle odadaki duvar lambriyelerinin içine yerleştiriliyordu.

19. yüzyılla birlikte, modernleşme ve hıfzıssıhha Batılıların gündeminde giderek daha büyük bir yer tutmaya başladı. İngiliz tekstil tasarımcısı William Morris ağır çeken yünler, damaskolar yahut narin ipekli kumaşlar yerine hafif, pamuklu kumaşlar kullanarak sağlıklı, albenili yatak perdeleri tasarladı.¹⁸ Morris eski yatağını hâlâ seviyordu; 17. yüzyıldan kalma, dört direkli aile yatağında yatmaktan vazgeçmiş de değildi ama bu yatağı, kızının tasarladığı yeni perdelerle donatmayı da ihmal etmemiştir. Sayvan saçaklarının dört bir tarafına Morris’in kaleme aldığı şiirin dizeleri işlenmişti; şiir şu dizeyle son buluyordu: “En iyisi yatıp dinlenmek.”

İnsanların ev dışında, giderek daha uzun saatler boyunca çalışmak zorunda kaldığı bir dönemde, gerçekten de en iyisi yatıp dinlenmekti. Eskiden insanlar yün, yosun, çaput, yani aslında ellerine ne geçerse onu istifleyip şilte yapmışlardı. Sanayileşmeyle birlikte, birçok ev bu eski şilteleri elden çıkarıyordu. Artık, fabrikada üretilmiş, metal yaylı, demir karyolalar revaçtaydı. Yeni yataklarda bulunması gerekenler ise şöyle sıralanıyordu: at kılından sert bir şilte, kuş tüyünden bir şilte, alt ve üst çarşaf, üç ya da dört battaniye, kaz tüyünden bir yatak örtüsü, yastıklar ve yastık kılıfları. Orta ve üst sınıf evlerde standartlar da yüksek olabiliyordu; bazı ev idaresi kılavuzlarında şiltelerin günde bir kez tersine çevrilmesi, yastık kılıflarının da günde iki kez değiştirilmesi öğütleniyordu. Hizmetkâr çalıştırmak ise bir zorunluluktuktu.

Batı dünyasında, ancak Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği yı-

kımla beraber bu eski, hiyerarşik hizmetçilik ve uşaklık düzeni ortadan kalkmaya başladı. Hizmetçi bulmak zorlaşınca, bu çetrefilli yatak yapma işi de nefret edilen bir angarya haline geldi. 1970'lerde, tasarımcı Terence Conran'ın İsveç yapımı yorganları meşhur etmesiyle birlikte, evlerini son modaya uygun döşeyenler de derin bir nefes aldı. Böylece tarihte ilk kez, ayaklı yatakları üç saniye içinde düzeltmek mümkün olmuştu. Bugün kullandığımız yatakları hem kolayca düzeltebiliyoruz hem de dünya çapında üretim yapan firmalardan uygun fiyata satın alabiliyoruz. Fakat en çok kullandığımız eşya olmasına rağmen artık yatak üzerine pek konuşmuyor, onu gözlerden ırakta tutuyoruz.¹⁹ Ama yataklarımız her zaman olduğu gibi bugün de kim olduğumuzu, nasıl yaşadığımızı ve ne düşündüğümüzü ele veriyor.

ZAMAN İÇİNDE UYKU

Galli yazar William Vaughan 1612 yılında kaleme aldığı “Denenmiş Yöntemlerle Sağlıklı Yaşam” başlıklı kılavuzda uyku için şöyle diyordu: “Morali yükseltir, vücudu rahatlatır, vücut sıvılarını dengeler [...] derdi tasayı alır, sinirlere iyi gelir.”²⁰ Aynı yıllarda dillerde dolaşan bir de İtalyan özlü sözü vardı: “Yatak ilaç gibidir.” Bu söz bir bakıma, uykunun sağlık için elzem olduğu yolundaki kabul görmüş tıbbi kanaati yansıtıyordu. Bazıları için ise uyumak, East Anglia’ya özgü bir deyişte de ifade edildiği gibi, “dünyayı akıldan çıkarmanın” bir yoluydu. Birçoklarına göre uyku, insanın hem bu dünyaki hem de öbür dünyadaki kaderini bile belirliyordu. William Phiston (yahut Fiston) *Schoole of Good Manners* [Adabımuaşeret Eğitimi] (1609) başlıklı kitabında, karanlık gecenin “korkuyu, kasveti ve ıstırabı” çağrıştırdığını tüm kötümserliğiyle ifade etmiş, yatağını ise gelecekteki mezarının bir prototipi olarak nitelemişti.²¹

Çok sayıda insanın karanlıktan korktuğu dönemlerde, iyi bir gece uykusu ruh sağlığını korumakla görevli bir muhafız gibi görülüyor, kişinin uyuduğu yatağın, onu fiziksel ve ruhsal olarak dönüştür-

düğüne inanılıyordu. 19. yüzyılda, yani Victoria döneminde yaşayanlar, aşına oldukları nesneleri etrafta bulundurmaya ihmal etmiyor; uyumadan önce gözlerini yatak takımlarına işlenmiş dinî sembollere dikerek dualar ediyor, Kitabı Mukaddes'ten pasajlar okuyorlardı. Yani insanlar her gece, tercihen dizlerinin üzerine çöküp önce Tanrı'yla aralarını düzeltiyor, sonra uykuya geçiyorlardı. Uykuyla ilintili ruhani korkular, meşguliyetlerimizin arttığı seküler dünya düzeninde giderek azaldı. Bugün pek çok insan için uyku, yorgunluğu gidermenin bir yolu yalnızca. Rüyalarımızı ise, yani en azından hatırlayabildiklerimizi, genellikle kendimize saklamayı tercih ediyoruz.

Antik Mısırlılar rüyalara büyük önem atfediyor; rüyanın, kendilerine yol göstermek amacıyla tanrılar tarafından gönderilmiş bir mesaj olduğuna inanıyorlardı. Bu türden mesajları almak için, diğer bir deyişle “istihareye yatmak” için izlenebilecek en iyi yol bir ibadethaneye yahut tapınağa gidip orada bir gece uyumak ve özel bir “rüya” görmektir. O dönemde kullanılan rüya tabirleri kitaplarından bazıları hâlâ varlığını koruyor. Krallar Vadisi'ndeki mezarları inşa eden işçilere ev sahipliği yapan Deir el-Medina'da yaşamış kâtip Qenhirkopeshef, MÖ 1275 yılında derlediği bir kitapta yüzden fazla rüya yorumuna yer vermişti. Yazar, rüyaları hayırlı ve uğursuz rüyalar olmak üzere iki kategoride ele almıştı. Hayırlı rüyalardan biri şöyleydi: “Bir erkeğin, rüyasında yaşlı bir adamı gömdüğünü görmesi iyidir; o erkeğin zengin olacağı anlamına gelir.” Uğursuz rüyalardan biri ise şöyleydi: “Bir erkeğin, rüyasında bir kadınla seviştiğini görmesi kötüdür; o erkeğin yas tutacağı anlamına gelir.” Mısırlılar cinsel içerikli rüyaları neredeyse hep kötüye yordular; özellikle de bu rüyalar kadınlar tarafından görüldüyse. Bir kadının, rüyasında seviştiğini görmesi, seviştiği kişi kocası bile olsa kötüye işaretti. Kadın cinselliği içerdiği halde hayra yorulan az sayıdaki rüyada ise genellikle hayvanlar bulunuyordu. Örneğin XIII. Carlsberg Papirüsü'nde, sevilen, evcil bir hayvanın bahsi geçiyordu: “Eğer bir kadın rüyasında ibis kuşuyla ilişkiye girdiğini görürse; bu, onun dayalı döşeli bir eve sahip olacağına delalettir.”⁷² Kâtipler rüyayı ifade etmek için iki sözcük kullanıyorlardı: İlki, uyku anlamına gelen ve ayaklı bir yatak biçiminde gösterilen *ad* sözcüğüydü; ikincisi, açık bir göz biçiminde

gösterilen *rswt* sözcüğüydü. Bu sözcüğün birebir karşılığı ise “uyanmak” idi. Dolayısıyla, rüyayı ifade etmek için kullanılan hiyeroglif, yatak ve açık göz sembollerinin bir araya gelmesinden oluşuyordu. Bu sembol Mısırlıların rüya anlayışlarını içinde barındırıyordu: Rüya, uyku içinde bir uyanıklık haliydi; hem tanrılarla ve öbür dünyayla iletişim kurmanın hem de şifa bulmanın, hayata yön vermenin bir yoluymdu.

Uyku tapınakları Antik Yunanlar zamanında da varlığını korudu. Mısırlılar gibi çoğu Yunan da rüyanın tanrılar tarafından gönderilmiş bir mesaj, bir kılavuz olduğuna inanıyordu. Konu hakkında daha gerçekçi bir tavır sergileyen Aristoteles, *Uykuda Kehanet Üzerine* adlı eserinde bu inancı sorgulamış, rüyaların daha ziyade geçmiş tecrübe ve düşünceleri yansıtan imgeler olduğu sonucuna varmıştı. Yine de rüyaların geleceği gösterme gücüne duyulan inanç pek sarsılmadı: İsa, ihanete uğrayacağını rüyasında görmüştü. Roma İmparatoru Caligula, rüyasında tüm tanrıların kralı olan Jüpiter’in tahtının önünde durduğunu, sonra da yeryüzüne fırlatıldığını görmüş; bunu, yakın zamanda öleceğine yormuştu. Gerçekten de ertesi gün bir suikasta kurban gitti.

1590 yılında Madridli genç Lucrecia de León, rüyalarının toplumda “huzursuzluk ve kargaşa”ya yol açtığı gerekçesiyle İspanyol otoriteleri tarafından tutuklandı. Lucrecia’nın gördüğü, sayısı dört bini bulan bu rüyalar birkaç rahip tarafından yıllar içinde kayda geçirilmişti. Birer felaket habercisi olan bu rüyalar arasında, İspanya’nın İngiliz ve Türk birlikleri tarafından yenilgiye uğratılacağını ve dünyanın sonunun geleceğini haber veren rüyalar da vardı. Önem teşkil eden rüyalardan sadece biri gerçekleşti: İspanyol armadasının bir enkaza dönüşmesi. Lucrecia’nın kendi babası bile ona şöyle demişti: “Rüya rüyadır. Bunlara inanmaya devam edersen seni öldürtme emrini kendim vereceğim.” Sonunda Lucrecia yüz kırbaç ve iki yıl boyunca bir manastıra kapatılma cezasına çarptırıldı.

Başka açılardan ilahî diye nitelenebilecek fakat evlilik saadeti için sorun oluşturan rüyalar da vardı. Londra’daki veba salgınının doruğa ulaştığı 1666 yılında günlük yazarı Samuel Pepys, rüyasında Lady Castlemaine ile tüklediği bir gece geçirdiğini görmüş, bu rüyayı, “haya-

tında gördüğü en güzel rüya” olarak kayda geçirmişti. Karısı Elisabeth de St Michel durumdan o kadar işkillenmişti ki geceleri Pepys’in penisini, uyku esnasında sertleşiyor mu diye kontrol etmeye başlamıştı. Fakat çiftin evliliği Pepys’in gerçek hayattaki sadakatsizlikleri yüzünden, örneğin Elisabeth’in yardımcısı Deb Willet’la yaşadığı ilişki yüzünden zaten sarsıntıdaydı. Yine de Elisabeth henüz 29 yaşındayken tifodan ölünce, o sırada 36 yaşında olan Pepys’in bundan çok etkilendiği, günlük tutmayı bile bıraktığı söyleniyor.

Rüyaları yazıya geçirme alışkanlığı, 18. yüzyılda yüksek sınıfa mensup İngilizler arasında baş döndürücü bir hızla yayılmaya başladı. Londralı bir zanaatkâr Gece Andacı adını verdiği bir icat sayesinde iyi para kazanmıştı. Bir satır oyuntusu oluşturarak parşömen üzerine mum ışığında bile kolayca yazmayı sağlayan bu aparat rüyaları kayda geçirmek için kullanılıyordu.” 19. yüzyılda ise rüyaların hayata yön vermek gibi önemli bir işlevi olduğu düşüncesi yeni ortaya çıkan bir grup düşünür tarafından tekrar vurgulanmaya başladı. Sigmund Freud bu düşünürler arasında en önde gelen isimdi. Freud 1900 yılında yayımlanan *Rüyaların Yorumu* başlıklı eserinde, rüyaların bastırılmış arzularımızın, korkularımızın, isteklerimizin sembolik tezahürleri olduğunu ifade ediyordu. Bu arzuları yahut korkuları deneyimlemek veya bir sembole dönüştürmeden hatırlamak çoğu zaman o kadar acı verici oluyordu ki “zihinsel bir sansür mekanizması” devreye giriyor, arzu ve korkularımız bir filtreden geçerek bilinçaltımızda depolanıyordu.” Freud rüya analizleri için, MS 2. yüzyılda çok sayıda Antik Mısır rüya sembolünü tercüme eden Ephesos’lu kâhin Artemidorus’un eserine başvurmuştu. Bu esere göre, örneğin sağ el babayı, oğlu yahut dostu; (uğursuz) sol el ise anneyi, zevceyi yahut metresi temsil ediyordu. Carl Jung da meşhur yorumunda rüyaların, iç dünyamızın sırlarını açığa çıkardığını; rüya sahibine, kişiliğinin saklı yönlerini gösterdiğini söylemişti. Freud ve Jung’un çağdaşı Alfred Adler ise rüyaları, kişinin sorunlarını çözmeye yarayan bir araç olarak görüyor ve bir insanın, ne kadar çok rüya görürse (yahut hatırlarsa) aslında o kadar çok sorunla boğuştuğunu söylüyordu.

Günümüz uyku araştırmacılarından Jim Horne’a soracak olursak, rüya dediğimiz şey düşük bütçeli bir filmden fazlası değil; bu

yüzden yapılacak en iyi şey onları unutmak. Horne rüyayı şu şekilde tanımlıyor: “Yakın zamanda, uyanırken karşılaştığımız ya da aklımızdan geçirdiğimiz şeylerden oluşan gerçeküstü bir pastiş.”⁵ Bazı biliminsanları, uykunun rüya görülen evresinde fiziksel ve zihinsel onarımın en yüksek seviyede gerçekleştiğini; yine bu evrede, bazı bellek konsolidasyonu süreçlerinin en iyi şekilde işlediğini düşünüyorlar. Kim ne derse desin, rüyalara çok eski zamanlardan bu yana atfedilen önem, en azından bazıılarımız için pek de azalacakmış gibi görünmüyor. Örneğin, din psikolojisi alanında çalışan, aynı zamanda Uyku ve Rüya Veri Tabanının yöneticisi ve “IDreamOfTrump.net”^{*} gibi, rüya analizi için oluşturulmuş web sitelerinin fikir babası olan Kelly Bulkeley rüyaların hayatı anlamak için elzem olduğuna inanıyor.

Antik Mısırlıların da vurgulamaya çalıştığı gibi, bazen rüya görürken zihin gözümüz açılıyor ve uyanınca aklımıza parlak fikirler gelebiliyor. Fransız filozof Descartes 1619 yılında, yeni bilimsel yönetime ilişkin ipuçlarını bir gece gördüğü bir dizi rüyada yakaladığını iddia etmişti (gerçi Arap bilgin İbn-i Heysem’in beş yüzyıl önce bilimsel yöntemin ana hatlarını ortaya koyduğunu da unutmamak gerekiyor). DNA’nın yapısını keşfeden iki insandan biri olan James Watson da rüyasında DNA’nın çift sarmal yapısına benzeyen bir döner merdiven görmüştü fakat bu rüyayı görmeden önce Rosalind Franklin’in, DNA’nın yapısının anlaşılmasında önemli bir rol oynayan X ışını kırınımı fotoğraflarını görmüş olması tabii kuvvetle muhtemel. Mary Shelley de ünlü romanı *Frankenstein*’i bir rüyasından esinlenerek yazdığını söylemişti. Çizgi roman kahramanı Tenten’in yaratıcısı Hergé ise depresyondan mustarip olduğu bir dönemde Tenten’in Tibet’teki macerasını rüyasında görmüştü. Paul McCartney “Yesterday” adlı meşhur şarkısının melodisini rüyasında duymuş; hatta ilk başta bu ezgiyi, çocukluğunda dinlediği eski bir şarkı sanmıştı. *Terminator* filmini çekme fikri ise James Cameron’ın aklına hastayken, ateşler içinde yatarken gelmişti.

* Amerika’daki siyasi ve toplumsal olayların rüyalara nasıl yansıdığını araştırmayı hedefleyen bir çalışma için oluşturulmuş web sitesi. (Ç.N.)

Batılı olmayan pek çok toplumda rüyaları konu edinen oldukça geniş bir literatür var. Avustralya Aborjinlerine göre, bir kişinin uyuma biçimi, o kişinin ruhunun Düş Zamanı'yla* iletişim kurma kabiliyetini etkiliyor; bu nedenle Aborjinler akrabalarına yakın uymayı tercih ediyorlar.²⁶ Doğaüstü güçlere sahip kişiler gizli metafizik âlemlere nüfuz edebildiklerini ve sıradan insanların ulaşamadığı yerlere seyahat ettiklerini iddia ediyorlar. Bu kişiler, bu doğaüstü gücü ya önem atfedilen yerlerde uyuyarak elde ediyor yahut uyku esnasında kendilerini ziyaret eden ruhlardan alıyorlar. Amerika Yerlileri ise uykusuz kalmayı, ruhani bir aydınlanma yaşamak ve manevi olarak güçlenmek için bir yöntem olarak kullanıyorlar. Uykudan yoksun kalmış kişiler bir nevi transa geçerek tek başlarına, düşsel bir seyahate çıkıyorlar. Bir şaman, gözlerini kapatıp bedenini geride bırakarak çıktığı zihinsel seyahatte çok uzun mesafeler kat edebiliyor. Kişiyi özgü bu seyahatlerde, kültürel birikimin, kişisel yaşantı ve ilişkilerin bir araya gelerek doğa yasalarına meydan okuyan bir deneyim yarattığını söyleyebiliriz. Çoğu zaman dikkat çekmese de bu düşsel seyahat pratikleri Batılı olmayan pek çok toplumun şekillenmesinde önemli bir rol oynuyor.

Tık Tak

Elbette rüyalar uzun uyku sürecinin yalnızca küçük bir parçası. Tüm canlılar, sirkadiyen ritim de denen, 24 saatlik içsel bir biyolojik ritme göre hareket ediyorlar. İnsanlarda gözün arkasında bulunan fakat görme sürecine katkısı olmayan yirmi bin sinir hücresi, ışık da dahil olmak üzere pek çok çevresel uyarıyı kaydederek vücut saatinin belli bir ritme göre işlemlerini sağlıyor.

ABD Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü'nde psikiyatrist olan Thomas Wehr 1990'ların başlarında bir grup gönüllüyle birlikte bir deney yürüttü. Gönüllüler bir ay boyunca, doğal dünyaya benzer bir düzen yaratmak için günde 14 saat karanlıkta bırakılan bir ortamda

* Aborjin mitolojisine göre, ata ruhların dünyayı yarattığı zaman. (Ç.N.)

yaşadılar.” Dördüncü haftaya gelindiğinde, gönüllülerin günde ortalama sekiz saatlik bir uyku düzenine geçtikleri görüldü; fakat bu sekiz saatlik uyku kesintisiz bir uyku değildi. İnsanlar akşamları bir ila iki saat uyanık vaziyette uzanıyor; sonra, ortamın kararmasıyla birlikte salgılanmaya başlayan melatonin hormonunun da yardımıyla hızla uykuya dalıyorlardı. Üç ila beş saatlik bir uykunun ardından bir veya iki saat boyunca uyanık kalıyor; sonra bir daha uykuya yatıyor ve üç ila beş saat daha uyuyorlardı. Wehr uykuya ara verilen süreci “sakin bir uyanıklık hali” olarak tarif etmiş, insanların bu süreçte sanki “tefekküre dalmış” gibi bir görüntü çizdiklerini ifade etmişti. Bu halin kendine has bir endokrinolojisi vardı; yani bu süreçte insanlar, stresi azaltan, emzirme ve orgazmıla ilişkilendirilen prolaktin hormonunu daha yüksek seviyelerde salgılıyorlardı. Wehr’e göre bu deney, iki fazlı uyku düzeninin, insanların doğal gece ritmi olduğunu kanıtlıyordu.

Virginia Tech Üniversitesi mensubu, tarihçi A. Roger Ekirch, Wehr’in bu çalışmasından etkilenecek iki fazlı uykudan söz edilen tarih metinlerini derlemeye başladı.²⁸ Ekirch, bazı Latince metinlerde, örneğin MÖ 1. yüzyılda Livius tarafından kaleme alınan *Roma Tarihi*’nde ve yine aynı yüzyılda Vergilius’un yazdığı *Aeneis* adlı eserde, “ilk uyku” anlamında kullanılan *primo somno* yahut *concubine nocte* gibi kavramlarla karşılaştı. Yazarları arasında Chaucer’ın da bulunduğu bazı Ortaçağ metinlerine bakıldığında ise İngilizlerin genellikle “ilk uyku”larına dalmak için akşamın erken saatlerinde yatağa girdikleri anlaşıyordu. İnsanlar ilk uykunun ardından uyanıyor, belki bir şeyler yiyor, sonra da, yani gece yarısından sonraki ilk saatlerde de ikinci uykularını, diğer bir deyişle sabah uykularını uyumak üzere tekrar yatıyorlardı. Geceleri iki uyku arasında uyanık kalınan süreye İngilizcede “nöbet” yahut “nöbet saati” deniyordu. Bu saatlerde insanlar rüyaları üzerine düşünüyor, sohbet ediyor, tütün içiyor, yemek yiyor yahut sevişiyorlardı (İbranice metinlerde bu saatlerin üreme için değerlendirilmesi gerektiği öğütleniyordu). Kimileri de nöbet saatlerini dinî görevleri yerine getirmek için kullanıyordu.

Birçok dinde, sabahın erken saatlerinin özellikle ibadet etmek için uygun saatler olduğu ifade ediliyor. Örneğin Kuran, gece nama-

zının, diğer bir deyişle teheccüd namazının sabaha karşı saat 2.00 ila 3.00 civarında, evde yahut camide kılınmasını öğütlüyor. Bu namazdan sonra müminler genellikle yataklarına dönüyor ve sonra, farz olan sabah (fetr) namazını kılmak için tekrar uyanıyorlar. 16. yüzyıl kadar erken bir tarihte, Benedikten tarikatının kurucusu Nursia'lı Aziz Benedictus tarikata katılan keşişlerin gece yarısından sonra uyanıp ilahiler okumalarını emretmişti. Yüksek Ortaçağ'da yaşayan Katolikler arasında sabaha karşı, elin ayağın çekildiği saatlerde dua etmek bir alışkanlık halini almıştı. Bu ibadetler şeytana karşı verilen savaşta da bir avantaj sağlıyordu. Batı folkloruna göre cadılığın ve kara büyünün en etkili olduğu saatler sabahın erken saatleriydi. 1484 ile 1750 yılları arasında, yaklaşık 200 bin Batı Avrupalı kadın, cadı oldukları gerekçesiyle katledildi. Bu kadınlara yöneltilen suçlamalardan biri gecenin kör karanlığında, geçerli bir sebepleri olmaksızın dışarıda dolaşmalarıydı. İlk kez 1883 yılında kayda geçirilmiş bir ifade olan sözde "cadılık saati" gece yarısında başlayıp sabah dört kadar uzanan bir zaman dilimini kapsıyordu. Tüm bunlar, şüphesiz, kadınların hal ve hareketlerini kontrol altında tutmak için yaratılmış bahanelerdi. Esasen erkeklerin, bahsi geçen nöbet saatini karanlık işler çevirmek için kullandığını gösteren çok daha fazla sayıda kanıt var. 1680 yılında Rahip Anthony Horneck, yol kesicilerin ve hırsızların gece yarısı, insanları nasıl soyup öldürdüklerini üzümler anlatıyordu. Yaklaşık 100 yıl sonra, yani 1775 yılında, Rahip J. Clayton "Yoksullara Dostane Nasihatler" başlıklı kitapçıkta ciddiyeti elden bırakmıyor, insanlara "gece yarısı cümbüşlerinin tehlikeleri"ne karşı dikkatli olmayı öğütlüyordu.

Başkalarına göre, özellikle de adını sanını bilmediğimiz şehir sakinlerine göre ise bu saatler işbaşı saatleriydi. 17. yüzyılın başlarında, dönemin önde gelen bestecilerden biri olan Orlando Gibbons, pazar satıcıları tarafından söylenen "Cries of London"* adlı şarkının sözlerini yazmıştı. Önce bir pazar satıcısı, "Sabah-ı şerifleriniz hayırlı olsun efendiler, saat üçü vurdu, gününüz aydın olsun," diye şarkıya başlıyor, sonra satıcıya eşlik eden bir koro, satılacak tüm pazar

* Londra'nın Çığlıkları. (Ç.N.)

mallarını sıralıyordu. Demek ki etrafta o malları satın almak isteyecek müşteriler vardı; şehir sabaha karşı üçte ayaktaydı.

Peki, bölünmüş uyku düzeni bir zamanlar bu kadar yaygınken, bugün neden hiç hatırlanmıyor? İnsanların geçmişte bu şekilde uyduklarını gösteren metinlerin sayısı neden daha fazla değil? Belki de iki fazlı uyku o kadar kanıksanmıştı ki dönemin insanları durumu tahlil etmeye pek de ihtiyaç duymamışlardı. 17. yüzyılın George Wither ve John Locke gibi büyük yazarları iki fazlı uykuyu hayat akışının olağan bir parçası olarak görüyorlardı. Locke 1690 yılında, “Tüm insanlar aralıklarla uyurlar,” diye bir not düşmüş ve konu üzerine başka bir yorum getirme ihtiyacı hissetmemişti. Üstelik 17. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, çok daha fazla sayıda insan günlük tutmaya, uyku düzenine ilişkin ipuçlarına rastlayabileceğimiz metinler kaleme almaya başlamışlardı. Daha erken dönemlerde bu türden metinlerin sayısı çok daha azdı. Fakat 17. yüzyılda yapay ışık kullanmak ve geç saatlere kadar uyanık kalmak zenginler arasında moda olmuştu; yazı yazan insanlar da zaten en çok zenginler arasından çıkıyordu. Bu bilgilere dayanarak şöyle bir çıkarım yapabiliriz: Bölünmüş uyku, geceyle gündüz arasındaki net çizgiyi bulanıklaştıran yapay ışığın olmadığı bir dünyaya özgü bir alışkanlıktı.

Peki, antropolojik araştırmalar aklımızdaki soru işaretlerini giderebilir mi? Afrika’da yaşayan ve tarımla uğraşan Tiv, Chaga ve G/wi toplulukları üzerine 20. yüzyılda yürütülen çalışmalar, sanayileşmemiş ve lamba ışığı kullanmayan bu insan topluluklarının iki fazlı uykuyu benimsemiş olduğunu gösterdi.²⁹ 1969 yılı kadar geç bir tarihte bile, Orta Nijerya’da yaşayan ve geçimlik tarımla uğraşan Tiv çiftçileri, geleneksel zaman aralıklarını ifade etmek için “ilk uyku” ve “ikinci uyku” kavramlarını kullanıyorlardı. Los Angeles California Üniversitesi Uyku Bozuklukları Merkezi’nde, Jerome Siegel’in rehberliğinde çalışan bir grup araştırmacı, birbirlerinden çok uzakta yaşayan Tanzanyalı, Namibyalı ve Bolivyalı avcı-toplayıcı gruplar üzerine çalışmalar yürüttü. Araştırmacılar bu grupların, geceleri uykuya ara verdiklerini gösteren neredeyse hiçbir bulguya ulaşamadılar ama özellikle yaz aylarında, gündüzleri şekerleme yaptıklarına işaret eden bazı bulgulara rastladılar. Ayrıca bu insanlar, gü-

nümüzün Batılı hekimlerinin ekseriyetle tavsiye ettikleri gibi, gecede sekiz ila dokuz saat değil, ortalama altı saat uyuyorlardı. Buna karşın hiçbiri, biliminsanları tarafından sıklıkla uyku yoksunluğuna bağlanan obezite, diyabet yahut duygudurum bozuklukları gibi sağlık sorunları yaşamıyordu. Velhasıl Siegel'in ekibi, yaklaşık altı saatlik kesintisiz bir uykunun "insana özgü temel uyku düzeni olduğu ve büyük ihtimalle, modern dönem öncesinde yaşayan *Homo sapiens* tarafından da benimsediği" sonucuna varmıştı.³⁰

Ne kadar yalıtılmış olursa olsun, hiçbir modern insan topluluğu bize geçmişin tam bir izdüşümünü veremez. Bu çalışmalarda incelenen insan gruplarının hiçbiri tarihöncesi koşullarda, sanayileşmiş dünyadan tamamen yalıtılmış şekilde yaşamıyor. Aslında, antropoloji alanının öncüleri Batılılarla hiç temasa geçmemiş, modern teknolojiye bihaber insan grupları üzerine bazı çalışmalar yürütmüşlerdi fakat bu çalışmalarda ya uykunun bahsi bile geçmiyordu ya da sadece kimin kiminle, ne zaman uyuduğuna ilişkin tek tük bilgiler sunuluyordu. Belli ki bu antropologlar uykuyu, üzerinde durmaya bile değmeyecek kadar sıradan bir konu olarak değerlendirmişlerdi. Polonya doğumlu antropolog Bronisław Malinowski (1884-1942), Güneybatı Pasifik'teki Trobriand Adaları yerlileri arasında uzun zaman yaşamış ve tuttuğu günlüklerde sık sık "Uyumaya gittim" ifadesini kullanmıştı. Fakat Malinowski uyumaya giderken adalılar hâlâ cin gibi ayakta ve sohbet ediyor oluyorlardı ki bu da, antropologlar ile incelenen gruplar arasında uyku anlayışı açısından farklar olduğunu gösteren tipik bir örnek. Malinowski insanların yaşadığı kulübeleri bütün ayrıntılarıyla betimlemişti betimlemesine ama yataklar ve uyku alışkanlıkları hakkında neredeyse hiçbir şey söylememişti. Bir tek, insanların uyurken çeşitli tehlikelere, örneğin baskınlara ve özellikle büyüye karşı savunmasız kaldıklarından söz etmişti. Nil Nehri kıyısında göçebe-çobanlıkla uğraşan Nuer kabilesi üzerine çalışmalar yürüten Alfred Radcliffe-Brown'ın (1881-1955) ve diğer öncü antropologların gözlemleri de pek farklı değildi.

Sonuç olarak diyebiliriz ki uyku hem biyolojik hem de kültürel bir olgu ve tam da bu nedenle her toplumun kendi çocuklarına miras bıraktığı uyku alışkanlıkları birbirinden farklı. Dahası, *Homo sapiens*

dediğimiz varlık, çevreye adapte olma konusunda tam bir usta. Biz insanlar tarih boyunca, bir işi yapmanın çok çeşitli yollarını bulmuşuz; dolayısıyla bugüne kadar hep aynı şekilde uyuduğumuzu düşünmek de herhalde çok mantıklı değil. Sanayileşmemiş toplumların uyku düzenleri üzerine yürütülmüş az sayıdaki antropolojik çalışmada iki fazlı uyku en yaygın uyku alışkanlığı olarak ön plana çıkmış olabilir; fakat insanların tarih boyunca yalnızca bu şekilde uyumamış olmaları da kuvvetle muhtemel. Yine de bugün yaşadığımız kimi uyku sorunlarının arkasında iki fazlı uyku eğilimimiz yatıyor olabilir.

Sanayileşen Uyku

Her şeyin bir plana programa göre işlediği modern dünyada, insanlar vaktinde uyuyup vaktinde uyanabilsinler diye bir sanayi kolu ortaya çıktı. İlk modern uyku hapı, yani Veronal adlı sentetik barbitürat 1903 yılında geliştirildi. 1930 yılına gelindiğinde, ABD’de alınan yıllık toplam barbitürat sayısı bir milyar doza ulaştı. Hastalık Kontrol Merkezleri’nin 2013 tarihli raporuna göre, dokuz milyon Amerikalı, diğer bir deyişle ABD’de yaşayan tüm yetişkinlerin yüzde 4’ü reçeteli uyku hapı kullanıyordu. 2014 yılında uyku ilaçları için dünya çapında yapılan harcamanın yaklaşık 58 milyar dolar olduğu tahmin ediliyordu; 2023’te bu rakamın 100 milyar doları aşması bekleniyor. Acı gerçek şu ki 20 dakika gibi kısa bir sürede etki eden ve birçok yan etkisi olan bu ilaçlar kişinin dengesini kaybedip düşmesine yol açabiliyor, hatta bunamaya bile neden olabiliyor.

Bununla birlikte, uyku veren madde kullanımı tarihin sadece son dönemlerine özgü bir alışkanlık değil. Roma İmparatoru Publius Licinius Valerianus (saltanatı MS 253-260) sonradan kendi adıyla anılan *valerian* [kediotu] bitkisinden yapılmış karışımın müptelasıydı. Tarihte uzunca bir süre rağbet gören maddelerden biri de afyondur. Antik Mısır’ın tıp papirüslerinde ise afyon, lavanta ve papatya karışımı öneriliyordu. 16. yüzyılda yaşamış Fransız bir hekimin tavsiyesi, kulağın arkasına kan emici bir sülük yapıştırmak, sonra da sülüğün açtığı deliğe bir afyon tanesi yerleştirmektir. 16. yüzyılın en zenginleri uykusuzluk çektiklerinde daha kolay bir yönteme başvuru-

ruyor, afyon ve seyreltilmiş alkol karışımından oluşan bir tür tentür içiyorlardı. 19. yüzyılda Avrupa ve ABD’de en çok tercih edilen uyku iksiri alkol, şeker ve afyon karışımından oluşuyordu. Afyon şarabı (yahut tentürü) adıyla bilinen, morfin benzeri bu karışım genellikle bir kadeh cin ya da şaraptan daha ucuza geliyordu. İlaç niyetine alkolle başvurulduğu da oluyordu: Pek çok Alman önce bir yudum bol alkollü *Schlaftrinke* (“uyku içkisi”) yuvarlıyor, sonra yatağın yolunu tutuyordu.

Sanayi Devrimi’yle birlikte uyku ilacı tüketiminde bir patlama yaşandı. İnsan evrimi alanında çalışanlar uyku ilacı kullanımını, insanın adaptasyon becerisinin bir başka göstergesi olarak değerlendirebilirler: Bu türden ilaçlara ihtiyaç duyuyoruz çünkü sanayi kapitalizmiyle birlikte sabit bir zaman çizelgesine göre yaşamaya başladık. Birçoğumuz belirlenmiş zaman dilimlerinde, genellikle evin dışında çalışıyoruz; bu nedenle de işe geç kalmamak için vaktinde uyanmak gibi bir derdimiz var. Gazeteci Arianna Huffington’ın sözleriyle ifade edecek olursak, sanayileşmeyle birlikte birçok şey gibi uyku da “son zerresine kadar sömürülen bir metaya dönüştü.”” Bu tarz bir kültüre uyum sağlayabilelim diye çok genç yaşlardan itibaren terbiye ediyoruz: Beş yaşındaki çocuklar okula geç kalmasınlar diye belli bir saatte zorla uyandırılıyor ve olur da geç kalırlarsa cezalandırılıyorlar. Thomas Jefferson belki sanayileşmenin yılmaz bir savunucusu değildi ama herkese eğitim sağlanmasını demokratik cumhuriyetin asli bir unsuru olarak görüyordu. Fakat bugün uygulandığı haliyle eğitim, gelecek nesilleri mesai saatleri konusunda hiçbir müsamahası olmayan iş dünyasına hazırlama işlevi de görüyor.

Böyle bir eğitimin tezgâhından geçtikten sonra, belki de iki fazlı uyku düzenine doğal bir yatkınlığımız olduğu için, gece yarısından sonra uyanıverirsek içimizi bir endişe kaplıyor: Bugün işleri nasıl idare edeceğim? Bu durumda milyarlarca insan bir uyku hapı atıveriyor, diğerleri ise endişeleriyle baş başa kalıyor. Lakin cep saatleri, fabrikalardaki görev listeleri, tren tarifeleri çağı başlamadan önce, uyku vakitleri de bu kadar net çizgilerle belirlenmemişti. Daha geç yatmak en fazla, nöbet saatinin sarkması ve dolayısıyla ikinci uykunun daha geç başlaması anlamına geliyordu. Örneğin Chaucer’ın kaleme aldığı “Si-

lahtar'ın Hikâyesi"nde* Tatar kralının kızı Canacee "karanlık çöktükten hemen sonra" uyur ve ilk uykusunu tamamladıktan sonra gün henüz doğmamışken uyanır; ona eşlik eden yol arkadaşları ise geç saatlere kadar ayakta kalır, sonra da gün ışığına kadar uyurlar.

Sanayileşme, insanları baştan çıkaracak bir yeniliği de beraberinde getirdi: Geceler bir anda, lambayla aydınlatılmış bir oyun alanına döndü. Gerçi bu da pek yeni bir fikir sayılmazdı. Romalıların hükmü altındaki Ephesos ve Antiokheia'nın** bazı yerlerinde bir tür sokak aydınlatması kullanılıyordu. İspanya'nın güneyinde bulunan Córdoba'da da 9. yüzyılda, yani şehir İslam egemenliği altındayken, birtakım aydınlatma araçları mevcuttu. Tabii, aydınlatma araçlarının yaygınlaşması ancak Sanayi Devrimi'nden sonra mümkün olabildi. 19. yüzyılda gaz ve elektrik lambaları giderek ucuzladı ve daha yaygın kullanılmaya başladı. Bu da, gece geç saatlere kadar ayakta kalanların artık sadece aristokratlar olmadığı anlamına geliyordu. Berkeley California Üniversitesi'nde uyku araştırmacısı olan Matthew Walker'a göre, aydınlatmanın yaygınlaşmasıyla birlikte geliştirdiğimiz uyku direnci kilo almamıza, hastalanmamıza ve bunalıma girmemize neden oluyor.¹²

Eskiden geceler karanlık zaman dilimleriydi. Arkeologlar olarak, çalışmalarımızı yürütmek için gittiğimiz ücra yerlerde, elektriksiz bir dünyada yaşamının ne demek olduğunu bir nebze de olsa deneyimleyebildik. Yemen'de, yerleşim yerlerine çok uzaktaki Kızıldeniz ovalarından birinde kazı çalışması yürütürken akşamlar genellikle şöyle geçiyordu: Karanlık iyice çökene kadar (ki bu, kış aylarında daha erken bir saate denk geliyordu) kamp ateşinin etrafında oturuyorduk, sonra etrafın ne kadar karanlık olduğunu fark edip bir elektrik feneri yakıyorduk. Feneri yakar yakmaz etrafta ne kadar korkunç ve kanatlı böcek varsa başımıza üşüşüyordu. Biz de feneri söndürüyor; sabah 5.00'te, güneş doğar doğmaz uyanmamız gerektiğini anımsayıp uyumak için çadırlarımızın güvenli kuytusuna çeki-

* Geoffrey Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri* adlı eserinde yer alan 24 hikâyeden biri. (Ç.N.)

** Sırasıyla Efes ve Antakya. (Y.N.)

liyorduk. Modern dünyamızda yaşayıp giderken gecelerin aslında ne tür cefalara gebe olduğunu bazen unutuveriyoruz. Eskiden İngilizcede karanlığı ifade etmek için özel bir tabir, “gece mevsimi” tabiri kullanılıyordu. Ortaçağ’da insanlar, Avrupa’nın büyük kentlerinde olsalar bile bir yerden bir yere giderken kendilerine yol gösterecek diye bir fenerci tutuyorlardı. Londra’da “fenerci çocuk” adıyla anılan ve ellerinde yanan bir meşale taşıyan bu kişiler yolu aydınlatıyor ve yollara refakat ediyorlardı.”

İşlerin değişmeye başlaması 1667 yılını buldu. O yıl, XIV. Louis’in hükümü altındaki Fransa’da, Paris sokaklarına gazyağı fenerleri yerleştirilmeye başladı. 1670 yılında Paris sokaklarında artık 3.000 fener bulunuyordu; 1730’a gelindiğinde bu sayı ikiye katlamıştı. 17. yüzyılın sonunda ise Avrupa’nın çeşitli yerlerindeki 50’yi aşkın kent, kendine Paris’i örnek almış bulunuyordu. Londra’daki Pall Mall Sokağı 1807 yılında havagazı lambalarıyla aydınlatılan ilk kent sokağı oldu. 1823 yılında, Londra sokaklarının yaklaşık 300 kilometrelik bir kısmını aşağı yukarı 40 bin lamba aydınlatıyordu.

Sokak aydınlatmaları kent hayatında bir devrim yarattı. Eskiden karanlıkta sokağa çıktıklarında pusuda bekleyen hırsızlara her an yem olabilecekleri korkusuyla yaşayan insanlar iyi aydınlatılmış sokaklarda kendilerini daha güvende hissediyorlardı. Tarihte ilk kez, hızla büyüyen kentlerde yaşayan tüm sosyal sınıflar gece hayatının keyfini sürmeye, gecenin geç saatlerine kadar bir arada eğlenmeye başlamışlardı. Tabii bazı eğlence düşkünlerinin sokaklarda taşkınlık yapması birtakım sorunlara da yol açmıyor değildi. Özellikle gece geç saatlere kadar açık olan meyhane ve birahaneler halkın öfke odağı haline gelmiş; bu nedenle ve tabii pek çok başka nedenle, 19. yüzyılın ilk yarısında Londra’nın ilk profesyonel polis teşkilatı kurulmuştu. Sonuçta, insanların uyudukları vakitler giderek daha güvenli, daha emniyetli vakitler haline geldi. Bugün yaşadığımız tüm uyku sorunları bir kenara, güvenlik duygusu uyumayı kolaylaştıran bir etken. Örneğin uyku araştırmacıları, ev kedilerinin evde, evcil atların ise ahırda kendilerini daha güvende hissettiklerini, dolayısıyla sokakta yaşayan hayvanlardan daha uzun uyuduklarını tespit etmişler.³⁴ Modern yaşamın getirdikleri yüzünden kaçan uykumuzu, yine

modern yaşamın sağladığı bazı avantajlar sayesinde telafi edebiliyoruzdur belki de, kim bilir.

Gelelim az uyumanın gerçekten verimliliği artırıp artırmadığı sorusuna. Pek çok siyasi lider az uykuyla yetindiğini iddia ediyor. Bu isimler arasında, örneğin eskiden Margaret Thatcher ve Bill Clinton vardı; bugün de Donald Trump var. Yine Arianna Huffington'dan alıntı yapacak olursak, "Az uykuyla ayakta kalmak [...] güçlü olmanın bir göstergesi; erkeklığın, en üst düzeyde verimliliğin bir ölçütü haline geldi." Fakat bu türden bir erkeklik gösterisi modern zamanlara özgü bir özellik değil. Sonuçta dünyanın gelmiş geçmiş tüm uygarlıkları (yahut en azından geriye yazılı belge bırakmış olanlar) ataerkil yapıları; yani yönetenler hep erkeklerdi. Maçoluğun tarihi Antik Mezopotamya'ya kadar uzanıyor.

Aralarında İskender'in, Hannibal'ın, Napoléon'un da bulunduğu, tarihin en büyük komutanları az uyudukları için takdir topladılar fakat az uyuyan liderler arasında belki de en meşhur olanı Winston Churchill'di. Churchill öğlenleri şekerleme yapmanın önemine inanırdı. O gün bugündür bazı biliminsanları da öğlen uykusunu içimizdeki sirkadiyen ritmin bir parçası olarak görüyorlar. "İnsan öğle yemeğiyle akşam yemeği arasında bir vakitte mutlaka uyumalı," diyordu Churchill. "Ama öyle yarım yamalak değil. Basbayağı, kıyafetlerinizi çıkarıp yatağa gireceksiniz. Ben hep öyle yaparım. İşler kalıyor diye de endişe etmeyin; çünkü gündüz uyuduğunuzda [...] göreceksiniz ki, daha çok iş yapabiliyorsunuz. Bir günde, iki gün yaşamış gibi oluyorsunuz [...] Savaş başladığında, gündüzleri uyuma ihtiyacı duyuyordum çünkü üzerimdeki sorumluluklarla başa çıkabilmenin tek yolu buydu."³ Churchill bu alışkanlığı sayesinde geceleri çok geç saatte yatıyor ve topu topu dört saat uyuyordu. Tabii bu durum çalışanlarını hayli sıkıntıya sokmuş olsa gerek. Churchill yatağını sadece uyumak için kullanmadı. Çok önemli kararları yatağında aldı, komutanlarla ve bakanlarla yatağında görüştü, hatta Adolf Hitler'i mağlup edecek planı bile yatağında kurdu.

Az uyuduğunu iddia edenler arasında başka üretken isimler de vardı. Ne kadar doğru bilemiyoruz ama Leonardo da Vinci'nin *Mona Lisa*'yı bitirmek için dört saatte bir 15 dakikalık şekerlemeler yaparak

günde toplam iki saat uyuduğu söyleniyor. Benjamin Franklin de insanların keyfine limon sıkarak şöyle bir söz söylemişti: “Erken yatalım, erken kalkalım; sağlıklı, varlıklı, akıllı olalım.” Gerçi Franklin’in günlüklerine baktığımızda, kendisinin genellikle akşam 10.00’den sabah 5.00’e kadar deliksiz bir uyku çektiğini anlıyoruz. Voltaire gecede dört saat uyuyordu; fakat onun bu kadar az uyumasında, günde 40 fincan kahve içmesinin bir payı vardı hiç kuşkusuz. Kahve tüketiminde yaşanan büyük artışın sanayileşme dönemine denk gelmesi tesadüf değil.

Yetersiz uyku çoğu insan üzerinde olumsuz etkiler yaratıyor. Örneğin az uyku uyuyan Winston Churchill, İngilizcede “kara köpek” diye de tabir edilen depresyondan bir türlü kurtulamıyordu. Az sayıda da olsa bazı insanlar özel bir çaba sarf etmeden gecede beş saatlik uykuyla yetinebiliyor; üstelik hiçbir sağlık sorunuyla da karşılaşmıyorlar. Doğaları gereği az uyuyan bu seçkin grubun mensupları genellikle hayata olumlu bakan, iyimser insanlar. Çok uzun uyumak ise kişinin moralinin bozuk olmasıyla ilişkilendiriliyor. Doğası gereği az uyuyan tarihî kişilikler arasında, iki fazlı uyku alışkanlığının sonlanması için herkesten daha fazla mücadele eden Thomas Edison da var. Edison’un gecede sadece dört saatlik uykuyla yetinebildiği; ya yazıhanesinde bulunan portatif bir yatakta ya da çalışma masanın hemen yanında, yerde uyuduğu söyleniyor. Daha fazla uykuya ihtiyaç duyanlara hor gözle bakan Edison 80 yaşındayken *The New York Times*’ta yayımlanan söyleşisinde şöyle demişti: “Geleceğin insanı yatakta daha az zaman geçirecek [...] Eskiden güneş batınca yatılır, güneş doğunca kalkılırdı [...] Günümüzden bir milyon yıl sonra insanlar yatağa adımlarını bile atmayacaklar. Gerçekten; uyku denilen şey bir saçmalaktır, kötü bir alışkanlıktır [...] İnsanın üretkenliğine çok uyumak kadar darbe vuran başka hiçbir şey yoktur dünyada.”⁶

Edison’un tahminleri o kadar da yanlış çıkmadı: Saat odaklı çağımızda, erken kalkma alışkanlığı şöhret ve zenginliğin anahtarı olarak kabul ediliyor, göklere çıkarılıyor. 1859 yılında kurulan Young Men’s Early Rising Association’ın* üyeleri elde ettikleri başarıları sabah er-

* Erken Kalkan Genç Erkekler Birliği. (Ç.N.)

ken kalkmaya borçlu olduklarını ifade etmişlerdi. Bu görüşün bir benzeri, bugün çevrimiçi bir hareket olarak karşımıza çıkan Miracle Morning* tarafından dile getiriliyor. Bu hareketin öncüsü, yerinde duramayan bir diskjokey, aynı zamanda da bir yazar olan Hal Elrod, takipçilerine eğer gerçekten üretken olmak istiyorlarsa sabah 5.00'te kalkmaları gerektiğini söylüyor. Bu kitabın yazarları olarak bizler de araştırma yapma aşkıyla Elrod'un sözünü dinleyelim dedik. Sabah beşte kalkmak sahiden de işe yaradı. Hayatımızın hiçbir döneminde bu kadar üretken olmamıştık. Fakat bu üretkenlik patlaması bir hafta sürdü. Bir hafta sonra yorgun düştük, gece eğlencelerimizi özledik ve nihayetinde, yataklarımızın çağrısına kulak verdik. Şimdilerde, *The Idler* dergisinin ve aylaklık üzerine yazılmış pek çok kitabın editörü olan Tom Hodgkinson'ın yolundan yürüyoruz. Hodgkinson'ın felsefesine göre, daha çok uyumak ve hayatın tadını çıkarmak gibisi yok.

Daha çok uyuyalım uyumasına ama acaba insan için en ideal uyku süresi nedir? Scripps Uyku Merkezi'nde çalışan Dan Kripke, bu sorunun yanıtını bulmak için 2002 yılında bir milyondan fazla Kuzey Amerikalının katıldığı büyük bir çalışma yürütmüştü. Çalışma sonuçlarına göre, ölüm oranlarının en düşük olduğu grup, günde yaklaşık yedi saat uyuyan insanların oluşturduğu gruptu (o dönemde ABD'de ortalama uyku süresi de yedi saatti).¹ 2017 yılında Uyku Konseyi tarafından yayımlanan "Büyük Britanya Uyku Raporu"na göreyse Britanyalıların yüzde 74'ü yedi saatten, yüzde 12'si beş saatten daha az uyuyordu. Yüzde 30'u ise "çoğu geceler uyku sorunu yaşadığı"nı ifade etmişti. Bahsettiğimiz tüm bu meseleleri bir çözüme kavuşturmak kolay değil. Bizim dileğimiz, her insanın sanayileşmenin etkilerinden azade bir yaşam tarzı benimsemesi; yani kendisi için çalışması, kendi uyku süresini belirleyebilmesi. Gönül ister ki kendi doğal uyku düzenlerinin iki fazlı olduğunu fark eden insanlar geceleri uyanıverdiklerinde uyku ilaçlarına sarılmak yahut saatin her tik tak edişinde paniğe kapılmak yerine, canları ne isterse onu yapabilsinler. Sonuçta, uyumaktan başka yapabileceğimiz daha pek çok şey var yatakta.

* Mucize Sabahlar. (Ç.N.)

BÜYÜK PATLAMA

MS 64'te Roma İmparatoru Neron beşinci eşiyle evlendi. Neron utangaç gelin rolüne bürünmüştü; kocası olacak kişi ise ya azatlı köle Pythagoras yahut belki de Doryphoros'tu (eski kaynaklarda kesin bir isme ulaşmak mümkün değil). Fakat kesin olan bir şey varsa o da, bu düğünün bir skandala yol açmış olmasıydı. Tacitus'un öfkeli kalemin-den şu sözler dökülmüştü: "Neron, meşru yahut gayrimeşru, aklınıza gelebilecek ne kadar zevküsefa varsa, gırtlığına kadar içine batmıştı. Kendini daha da düşkün bir vaziyete sokacak tek bir kepezelik bile kalmamıştı ki, aradan birkaç gün geçmeden, o murdar güruhtan biriyle, Pythagoras denen adamla evlenecek kadar alçaldı. Üstelik düğünde hiçbir şeyden de geri kalmadı. İmparatora bir duvak takıldı; insanlar, törenin şahitlerinden tutun da düğün sedirine [yatağına], çeyizine, meşalelerine varıncaya kadar her şeyi bir bir gördü."³⁸

Romalılar döneminde evliliğin işlevi çocuk yapmak, hatta tercihen oğlan çocuk yapmak ve erkeğin soyunu devam ettirmektir. Bu çocuklar ya orduda görev alıyor ya da denizasırlı bölgelerde idari sorumluluklar üstleniyorlardı. Pek çok başka toplumda olduğu gibi,

Yunan ve Roma toplumlarında da önde gelen aileler çocuklarını siyasi güç oyunlarında öne sürülecek birer piyon gibi görüyordu. Cinsel ilişkiye girmek her çiftin, üst üste çocuk doğurmak ise her kadının görevidi. Karıkocanın cinsel gücü soyun devamlılığını sağlıyor, koskoca imparatorluklar üreme sayesinde ayakta kalıyordu. Neron tarafından sürgün edilmeden önce Stoa felsefesi dersleri veren Musonius Rufus, cinsel organların ve evliliğin tek işlevinin çocuk yapmak, yani insan türünün devamlılığını sağlamak olduğunu iddia ediyordu.³⁹

İlk *Homo sapiens*'in ortaya çıktığı 300 bin yıl öncesinden bu yana, insan cinselliğinde herhangi bir değişim yaşandığını söylemek zor. Bireysel farklılıklarımız elbette var ama hepimiz temelde, Yontma Taş Devri'nde yaşamış ressamlarla, Mısır firavunlarıyla, Victoria dönemi hanımefendileriyle aynı cinsel dürtülere sahibiz. Fakat bu dürtülerle başa çıkacağız derken şekilden şekle girdik; bazen yasaklar koyduk, bazen yasak nedir bilmedik ve kim bilir daha neler neler yaptık. Kimin kiminle, neden ve ne şekilde sevişebileceği sorusunun yanıtı toplumdan topluma büyük değişiklikler gösterdi. Bu maskaralıklarımızın çoğunun şahidiyse yataklarımızdı.

Sırtüstü Uzanmak

Kitabımızın birinci bölümünde de bahsettiğimiz gibi, Mısır Veziri Mereruka'nın gömüldüğü mabedin duvarlarında bulunan resimlerden birinde vezir, karısıyla ele ele izdivaç yatağına doğru yürüyordu.⁴⁰ Bu yürüyüşün sonunun nereye vardığına hiç şüphe yok: Çift belli ki sevişecekti ama asıl niyet bir çocuk dünyaya getirmektir. Cinsel ilişkiye girmek firavunlar ve üst düzey devlet görevlileri için son derece ciddi bir işti çünkü o dönemlerde hükümdarın bir hastalığa yakalanıp sonsuzluğa göçüvermesi an meselesiydi. Eğer vârisleri de yoksa bir krizin patlak vermesi işten bile değildi. Sarayda entrikalar eksik olmuyor, saray görevlileri bir menfaat elde etmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Tüm bu komplocu görevliler, firavunun yatağının etrafında dönen kumpaslarda büyük pay sahibiydi. Firavun ise kendisine bir vâris yaratma göreviyle yatağa giriyor, karısının çıplak

bedenine bile bir görev duygusuyla sarılıyordu. Mısır'ın mezar ressamaları cinselliği asla açık açık tasvir etmiyor; bu görkemli mezarlıklara gömülen yüksek makam sahibi kişilerin itibarlarını lekelemeyecek, kraliyet usullerine uygun resimler çiziyorlardı. Bir çifti sevişirken tasvir eden tek bir hiyeroglif örneği biliyoruz. Orta Krallık döneminden kalma Beni Hasan Mezarlığı'nda bulunan bu örnek de zaten meraklı ziyaretçilerin dokunuşları yüzünden silinip gitmiş. Fakat cinsel ilişkinin gayriresmi olarak tasvir edildiği pek çok duvar resmi mevcut. Ayrıca, "Turin Erotik Papirüsü" adıyla bilinen ve görünüşe göre, bir genelevin betimlendiği papirüste de cinsel ilişki esnasında kullanılan çeşitli eşya resimlerine, örneğin iki tekerlekli bir at arabası resmine rastlıyoruz.

Sanayileşme öncesinde kurulmuş her uygarlıkta (yahut en azından, yazılı belgelerini yorumlayabildiğimiz her uygarlıkta) olduğu gibi, Mısır'da da erkek otoritesine dayanan bir örgütlenme söz konusuydu. Mal ve mülkler babadan oğula geçtiği için erkeğin soyunun devamı elzemdi. Çocuk doğuranların kadınlar olması bir kaygı sebebi, düzenin bozulmasına yol açabilecek bir tehdit kaynağıydı. Bu tehdidi bertaraf etmek için kadınların ve kadın cinselliğinin kontrol altında tutulması şarttı. Evlilik işte bu kontrolü sağlayacak önemli araçlardan biriydi.

Mezopotamya Sümerleri için evlilik akdi esasen bir ticaret akdiydi.⁴ Sümercede aşk sözcüğü "toprağın sınırlarını çizmek" anlamına geliyordu. Bir çiftin evlenebilmesi için bir sözleşme yapılması; gelinin ailesinin çeyiz bedeli, damadın ailesinin ise başlık bedeli ödemesi gerekiyordu. Nikâh töreninden ve düğünden hemen sonra gelin, kocasıyla beraber kayınpederinin evine taşınıyordu. Hemen arkasından gerdeğe giriliyor ve tabii, gelinin bakire olması ve hamile kalabilmesi bekleniyordu. Eğer bu aşamalardan herhangi biri atlanırsa yahut gereği gibi yerine getirilemezse evlilik akdi feshedilebiliyordu.

Yunanlar ve Romalılar için evlilik, erkek ve kadın rollerine meşruiyet kazandırmanın bir yoluydu. Üst ve orta sınıf ailelerde baba, ailenin reisi olarak kızının evliliğini ya kendisi özenle planlıyor ya da bu işi yapması için usulünce görevlendirilmiş vasilere başvuruyordu. Ksenophon'un *İktisat Üzerine* adlı eserinde, Iskhomakhos 14 yaşın-

daki karısına şu sözlerle bilgiçlik taslıyordu: “Arasaydık, herhalde yatağımızı paylaşacak başka birini bulmakta çok zorlanmazdık. Ama ben kendi adıma düşündüm, ailen de senin adına oturup düşündü; birlikte ev kurmak, çocuk sahibi olmak için en uygun eş kim olabilir diye. Ben seni uygun buldum; belli ki senin ailen de en münasip aday olarak beni seçti.”²

Romalı bir kız, bekâretinin yalnızca üçte biri üzerinde söz hakkına sahipti. Geriye kalan üçte ikilik hak ise gelecekte kızlarını çeyiziyle beraber damada teslim edecek olan ana babaya aitti. Romalı bir kadının meşakkatli görevleri vardı ve kocasının evine adım atamaz bu görevleri yerine getirmeye başlaması gerekiyordu. Bir kere, kocasına sadık olacaktı, iffetli olacaktı. Hamile kalacak, çocukları büyütecek, evi çekip çevirecek, yün eğirecekti. Evini idare etmeyi iyi bilen, doğurgan kadınlara büyük saygı duyulurdu. Hayatı boyunca tek bir erkeğe karılık yapan kadına *madrona* deniyordu. Bu kadının asli görevi çocuk doğurmak; mümkünse imparatorluk idaresinde askerî yahut sivil görevler üstlenecek, ailenin soyunu idame ettirecek oğlan çocuklar doğurmaktı. MÖ 1. yüzyıl şairi Catullus evlilik üzerine yazdığı bir şiirde, düğün gecesinin cepheye gönderecek askerler üretilmesine vesile olması gerektiğinden bahsediyordu. Catullus’un çağdaşı, şair Propertius ise daha aykırı bir tavır sergilemiş, üremekten geri durmamış ama oğullarının asker olmasına katiiyetle karşı çıkmıştı.

İmparator Augustus’un zamanında kadın, çocuklar ve kölelerle aynı yasal statüye sahipti; babasının, erkek kardeşinin ve kocasının denetimine tabiydi. Cinsel ilişkiye girmek ve üremek kadınlık görevi sayılıyordu. Kadınların bu görevleri ifa ederken ne kadar zevk aldıkları meçhul. Fakat birçokları için, özellikle de üst üste hamile kalmaktan bitap düşmüş kadınlar için sevişmek demek, büyük ihtimalle, sırtüstü uzanıp Roma’yı düşünmek demektir. Cinsellik Romalıların dinî inanışlarında ve dolayısıyla devlet anlayışlarında merkezî bir öneme sahipti. Hukukçu ve devlet adamı Cicero üreme içgüdüsünün tüm canlılarda bulunduğunu söylemiş, karıkoca yatağını ise “sivil yönetimin temeli, deyiş yerindeyse, devletin beşiği” olarak nitelendirmişti.³ Her ne kadar kız ve oğlan çocukları *patria potestas*’a, yani

evin reisi olarak babanın iktidarına tabi olsalar da erken Roma İmparatorluğu'nda, eğitim görmüş, "hür" kadınlar da yok değildi. Bu kadınlar oy kullanamıyor yahut (Vesta Bakireleri'nin rahibelik makamını saymazsak) herhangi bir siyasi makama gelemiyorlardı belki ama gerektiğinde güçlerini göstermekten geri durmuyorlardı. Aktivist bir kadın olan Terentia'dan boşandıktan hemen sonra Cicero'ya tekrar evlenip evlenmeyeceği sorulmuştu. Cicero hem felsefeyle hem de bir kadınla aynı anda başa çıkamadığını söylemişti. Gerçi tükürdüğünü yalaması çok uzun sürmedi. Terentia'nın evlenirken beraberrinde getirdiği çeyiz parasını geri ödeyebilmenin tek yolu belli ki başka bir kadınla evlenmekti.

Varlıklı ailelere mensup tüm evli çiftler gibi Cicero ve karısı da muhtemelen aynı yatak odasını paylaşıyorlardı. Bu odalar genellikle kare biçiminde olur, evin birinci veya ikinci katında bulunur ve açık bir avluya bakardı. Pencerelerin küçük olması bir mahremiyet kaygısından ziyade Romalıların yapı teknolojisini yansıtıyordu. Gösterişten uzak bu pencerelerde ya taş söveler ya da tuğladan, mütevazı kemerler kullanılıyordu. Odadaki başlıca mobilya yataktı. Çiftlerin sevişmesi ve uyuması için kullanılan yatak, evde nispeten gözlerden ırak sayılabilecek tek yerdi. Kaliteli yatakların çoğu ahşaptan yapılıyor, daha pahalı olanları ise madeni süslerle bezeniyordu. Genellikle hafif malzemelerden yapıldıkları için bu yataklardan pek azı günümüze ulaşabildi. Dolayısıyla bunların neye benzediklerini daha çok Herculaneum ve Pompeii'deki frizlerden ve başka yerlerde bulunan resim ve rölyeflerden öğrenebiliyoruz. Ayaklar üzerine oturtulmuş, üç tarafı kapalı, dikdörtgen bir kutu biçimindeki bu Roma yataklarının uzun kenarlarından biri yatağa kolayca girebilmek için açık bırakılıyordu. Bazı yatakların baş kısımlarında yastıkları destekleyen yükseltiler bulunuyordu. *Lectum* adıyla anılan yataklar mütevazı mobilyalar olabildiği gibi, varlıklı evlerde bunların hayli teferruatlı versiyonlarına da rastlanabiliyordu. Bu yatakların atası, kendileriyle çok benzer bir tasarıma sahip olan klasik Yunan yatak ve sedirleriydi.

Ortaçağ Avrupa'sında yaşayan kadınların toplumsal statüleri değişkenlik gösteriyordu. Aralarında Akitanyalı Eleanor (1122-1204) gibi, zengin ve nüfuzlu kadınlar da vardı, dinî cemaatlerin yöneticisi

ve baş rahibesi olabilen güçlü kadınlar da. Fakat evlilikte gücü ve kontrolü bilfiil elinde bulunduran kişi yine erkekti; her ne kadar zengin çiftlerin ilişkilerinde bazı nüanslar göze çarpsa da. Tudor dönemi İngiltere'sinde kızlar evlenene kadar babalarının malı, sonrasında ise kocalarının malı sayılıyordu. Bir gün sabahın erken bir saatinde Sir William Roper, devlet adamı Sir Thomas More'un kızlarından birini kendisine eş olarak seçmek üzere onun evine gitmişti. More hemen Roper'ı alıp kendi yatak odasına götürdü. More'un iki kızı bu odada, tekerlekli bir yatak üzerinde uyuyorlardı. More kızların üzerindeki örtüyü kaldırıp attı. Gecelikleri koltukaltlarına kadar sıyrılmış bir vaziyette yatan kızlar usulca yüzüstü döndüler. Roper önce, "İki taraftan da gördüm," dedi; sonra, "benimki bu olsun" der gibi kızlardan birinin poposuna hafifçe vurdu. Kızların bu olan biteni nasıl değerlendirdiklerine ise hiçbir kaynakta yer verilmemiş tabii."

More'un zamanında, yeni evli seçkinlerin gerdeğe girme seremonisi saray ahalisi için başlı başına bir temaşaydı. Evliliklerin görücü usulü yapıldığı ve genellikle mühim diplomatik sonuçlar doğurduğu bu dönemde zifaf gecesi kalıcı bir ittifakın sembolüyüdü. Düğünden sonra nedimeler gelinin kıyafetlerini çıkarır, onu yatağa yatırırldı. Sonra damat, üzerinde gece entarisiyle odaya girer; refakatçiler, karıkoca birleşmesini kutsayacak olan rahip ve zaman zaman da müzisyenler ona eşlik ederdi. Damat yatağa girince yatağın perdeleri kapatılırdı. Bazen şahitler, çiftin çıplak bacaklarının birbirine değdiğini görene kadar orada kalırlardı. Hatta çoğu zaman daha da uzun bekler, müstehcen sesler duymaya başlayana kadar odadan ayrılmazlardı. Ertesi sabah, zifaf gecesinin tamamına erdiğini kanıtlamak için lekeli çarşafın sergilendiği de olurdu.

Gelinlerin bakire olması bekleniyordu ama bu, bütün gelinlerin bakire olduğu anlamına gelmiyordu tabii. İnsanları kanamanın gerçekleştiğine inandırmak için çeşitli yöntemler geliştiriliyordu. Örneğin, kana batırılmış bir sünger parçasını vajinanın etrafına çaktırmadan sürmek bu yöntemlerden biriydi. Daha yakın zamanlarda, yani 19. yüzyılda Avrupa ve ABD'de çalışan fahişeler bakire olduklarını (dolayısıyla bulaşıcı hastalık taşımadıklarını) söyleyerek daha fazla para talep edebiliyorlardı. Çarşafı lekelemek için ise kırık

cam parçalarıyla kendilerini kesiyor, hatta bazen kan emen sülükler kullanıyorlardı.

Geleneksel akıl çiftlerin yaş, toplumsal statü ve zenginlik bakımından birbirlerine denk olmaları gerektiğini söylüyordu. Fakat ikinci evliliklerde bazen eşler arasındaki yaş farkı çok olabiliyordu. 52 yaşındaki Fransa Kralı XII. Louis 1514 yılında İngiltere Kralı VIII. Henry'nin 18 yaşındaki kızı Mary ile evlendikten üç ay sonra, anlaşılan o ki, ter dökmekten bitap düştüğü için ölüvermişti. Kraliyet ailesine mensup çiftlerin ateşli bir birliktelikleri olduğunu söylemek zor. Hanedanın devamı cinsel çekimden de romantik aşktan da çok daha mühim bir meseleydi. Soylular ve kraliyet aileleri evlilikleri planlama konusunda ellerini çabuk tutuyorlardı. İngiltere Prensi Arthur (d. 1486) ile Aragon'lu Katherine arasında söz kesildiğinde Arthur iki, Katherine ise üç yaşındaydı. 17. yüzyıl İngiltere'sinde *yatak* sözcüğü evlilik kavramıyla o kadar iç içe geçmişti ki evliliğin yasal tanımında bu sözcüğün bir yeri vardı. *Yatak* sözcüğü aynı zamanda evliliğin gidişatını anlatan söz kalıplarında da kullanılıyordu. Örneğin, eşlerden biri diğerini aldattıysa aldatan kişi diğerinin yatağına leke sürmüş oluyor, aldatılan kişi ise eşini “yataktan atabiliyordu.”

* * *

Eski Çin'de evlilikler genellikle görücü usulüyle yapılıyor ve bir emlak alım satımını andırıyordu. Çöpçatanlar ilişkilerin kurulması, pazarlıkların yapılması gibi meseleleri çözüyor; damat ancak bu görüşmeler bittikten sonra gelinin ailesini ziyaret edebiliyor, ziyaret sona erince gelini de yanına alıp evine dönüyordu. Aynı günün akşamında düğün yemeği veriliyor; yemekten sonra gelinle damat “gizemli oda”ya, yani gelin odasına girip evliliği tamamına erdiriyorlardı. Gelinin yine bakire olması bekleniyor ve ertesi sabah kanlı çarşafın kanıt olarak sunulması isteniyordu. Damadın yeni eşine çeşitli cinsel birleşme pozisyonlarını resimlerle anlatan bir kılavuz vermesi de yaygın bir uygulamaydı. Evlendikten sonra kadınların çoğu kocalarıyla bir tek yemek sofrasında ve yatakta bir araya gelir, bunun dışında kocalarını nadiren görürlerdi.⁴⁵

Varlıklı evlerde yatak perdelerinin kadınlar için büyük önem taşıdığını, kadının kocasına ömür boyu bağlandığını gösteren bir sembol gibi algılandığını görüyoruz. Zenginler, semavi varlıkların motifleriyle süslenmiş, ipekten yatak perdelerine büyük paralar ödüyorlardı. Bu perdeler odanın içinde ayrı bir oda yaratıyor, hem böcekleri ve soğuğu dışarıda tutuyor hem de birçok kişinin beraber uyuduğu odada bir ölçüde de olsa mahremiyet sağlıyordu. MÖ 3. yüzyıldan kalma, *The Admonitions of the Instructress to the Court Ladies* [Saray Kadınlarına Nasihatler] adlı metinde sayvanlı bir yatak tasvir ediliyordu. Dört ayak üzerine oturtulmuş bu yatağın direkleri kaliteli kumaştan perdeler taşıyordu.

Firavunun sarayında olduğu gibi, Çin'deki saray görevlileri de imparatorun cinsel hayatını günü gününe planlıyorlardı. Saray cariyeleri imparatorun lütfuna nail olabilmek için birbirleriyle kıyasıya yarışıyorlardı. İmparatorun yatağına girecek cariyeleri denetlemek için ise bir alay hadım görev yapıyordu. İmparator geceyi geçireceği cariyeleri seçtikten sonra bu cariyeler çırılçıplak soyulup altın simli bir örtüye sarılıyor, imparatorun odasına getirilip yatağının ayakucuna bırakılıyordu. Sonra cariyeler tek tek yatak örtülerinin altına giriyor, imparatorla yüz yüze gelene dek yatağın içinde usulca süzülüyorlardı. Anlatılanlara göre imparatorlar adeta birer seks makinesiydi. Bir gecede dokuz kadınla sevişebiliyor, itinalı bir ön sevişme sürecinden sonra kadınların her birinin orgazm olmasını sağlıyor fakat kendileri müthiş bir irade göstererek hiç boşalmıyorlardı. Bu anlatılanların ne kadarının gerçek ne kadarının fantezi ürünü olduğunu söylemek zor. Cariyeler fiziksel olarak ne hissederlerse hissetsinler, asli görevlerinin imparatoru eğlendirmek ve zevkin doruklarına ulaştıklarını dile getirmek olduğunu muhakkak biliyorlardı. İmparatorun çok sayıda kadına “orgazm” yaşatması ise onun kendi sağlığı için önemliydi çünkü o dönemde vajinal salgıların erkeklik cevherini (*yang*) güçlendirdiğine inanılıyordu.

İmparatorun, cariyelere zevk vermenin yanı sıra, dolunaylı geceleri imparatoriçeyle baş başa geçirmesi bekleniyordu. Gerçi o zaman bile saray müneccimi ile saray hekimi devreye giriyor; imparatora, bir oğlan çocuğu yapabilmek için tam olarak hangi saatte boşalması ge-

rektiğini söylüyorlardı. İmparatorların cinsel hayatına hizmet eden insan sayısının astronomik rakamlarla ifade edildiğine de rastlıyoruz. Çin uygarlığının efsanevi kurucusu Sarı İmparator'un genç ve seksi bin bakireyle sevişerek ölümsüzlüğe kavuştuğu söyleniyor. Yine bir Çin İmparatoru, Sui Yang To (Sui Hanedanı: MS 581-618) sarayında üç bin genç kız bulundurur, bazen bunlarla cinsel ilişkiye girermiş; ayrıca sarayda, 70'ten fazla cariye de hazırda beklermiş. Sui Yang To'nun, ergenlik çağındaki bakire kızları ve cariyeleri tercih ettiği de biliniyor. İmparator, bu kızlarla yatakta sevişmek yerine onları tekerlekli bir sandalyenin üzerine oturtmuş. Bu sandalyede kol ve bacakları iki yana açılmış vaziyette oturan kızların, mekanik bir oturma yardımıyla "imparatorun en hoşlandığı" pozisyonu almaları sağlanırmış. Erkeklerin, deneyimsiz ama doğurgan ve genç bakirelerle cinsel ilişki yaşama takıntısı ataerkil toplumlarda tekrar tekrar karşımıza çıkıyor. Bu durumun altında yatan nedene baktığımızda ise yine erkeklerin, kendi soylarını güvence altına alma arzularını görüyoruz. Diğer taraftan, bir bakireyle yatağa girmek ille de çok keyifli vakit geçirileceği anlamına gelmiyor; ne de olsa her iş yapa yapa öğrenilir.

* * *

Victoria döneminde, ilk bakışta edep ve ahlak timsali gibi görünen İngiltere, esasen yüzyılların getirdiği peşin hükümlerin ve tabuların hüküm sürdüğü bir ülkedir. Cinsellik yasaklı bir konuydu; cinsel ilişki, sadece çocuk yapma amacı taşıdığı ve yine sadece çiftin kendi yatak odasının mahremiyetinde kaldığı sürece mübahtı. Kadının iffetli olması, gerçek bir Hristiyanı yakışır şekilde, kendine Meryem Ana'yı örnek alması gerekiyordu. Bir kadının nefesine hâkim olamayıp zina yaptığı duyulursa itibarına kara bir leke sürülmüş olurdu. Çizgiyi aşanlar toplum tarafından ağır bir şekilde cezalandırılıyordu; "piç olmak" ise kolay kolay üstesinden gelinemeyecek bir utanç kaynağıydı. Püriten öğretiler İngiltere'nin her yerinde ve pek çok Avrupa toplumunda yankı buluyordu.

Bir zamanlar Antik Yunan'da bir komedi unsuru olarak gülünüp geçilen mastürbasyon artık yasaktı. Bu yasağın uygulandığından

emin olabilmek için bazı gaddar yöntemlere de başvuruluyordu. Örneğin çivili penis halkası, rüya gören kişiyi rüyasında muradına ermeden uyandırıyor. VIII. Henry döneminde, anal seks yapanlar, ilişki türünün homoseksüel yahut heteroseksüel olmasına bakılmaksızın, “insanın ve Tanrı’nın iradesine karşı [gelmiş]” sayılıyor ve ölüm cezasına çarptırılıyordu. Victoria döneminde erkek eşcinselliği hastalık olarak görülüyor, kadın eşcinselliği ise bir olasılık olarak bile akla gelmiyordu. Cinsellik eğitimi diye bir şey söz konusu değildi. Victoria döneminin kurmaca karakteri Bayan Grundy, yatak odasının yalnızca üreme için kullanılması gerektiği, burada zevke hemen hiç yer olmadığı yolundaki geleneksel yaklaşımın altını çiziyordu.⁴⁶

Büyük ölçekli uygarlıklarda ataerkil bir düzen işliyordu fakat yatak meselelerinde kadınların üstte olduğu (yahut erkeklerle tam anlamıyla eşit olduğu) başka kültürler de yok değildi. Bronisław Malinowski yüz yıl önce yürüttüğü öncü antropolojik çalışmasında Trobriand Adaları yerlilerinin cinsel hayatlarını da incelemişti. ABD’de yaşayan Hopi ve İrokua halkları gibi, Trobriand Adaları yerlileri de anasoylu bir toplum düzeni kurmuşlar, yani çocukları ve mirası annenin soyuna mal etmişlerdi.⁴⁷ Bu toplumda kadınlar, bir ilişkiyi başlatan yahut istemedikleri bir teklif karşısında kolaylıkla hayır diyebilen, kendinden emin, güçlü bireyler olmaya teşvik ediliyorlardı. Resmî bir evlilik töreni düzenlenmiyor; onun yerine genç çift birlikte yatağın yolunu tutuyordu. Çift evlenmek istediğinde kız, sevgilisinin getirdiği bir hediyeyi (en makbul hediye Hint yerelmasıydı) kabul ediyor; kızın ailesi de bu evliliği onaylıyordu. Evli bir çift boşanmak istediğinde ise karşılıklı anlaşarak kolayca boşanabiliyordu. Boşanma kararı verildikten sonra erkek, kadınla yeniden birlikte olmak isterse yine hediyeler ve yerelmaları getirerek bu arzusunu belli ediyordu. Onu tekrar yatağına alıp almama kararı ise kadına aitti. Bebeklerin keramet eseri ana rahmine düştüğüne, ölmüş atalardan birine ait ruhun kadının bedenine girdiğine inanılıyordu. Bebek doğduktan sonra, annenin erkek kardeşi Hint yerelması hasadını kız kardeşine hediye ediyor; bu, çocuğun ana soyunun yetiştirdiği ürünle besleneceği anlamına geliyordu. Kızlar ve oğlanlar, hayatı öğrenme yollarından biri olarak yedi-sekiz yaşlarından itibaren kendi yaşitlarıyla cinsel içerikli oyunlar oynuyorlardı. Dört-beş yıl kadar

sonra da cinsel ilişkiyi deneyimlemeye başlıyorlardı. Pek çok köyde *bukumatula* adı verilen özel kulübeler vardı. Bu kulübelerin içinde, evlilik dışı ilişkilerin yaşanabileceği yataklar bulunuyordu (yatakların detaylı bir tasviri yapılmamış). Tüm bunlar, Trobriand Adaları yerlileri arasında cinselliğin kurlsızca yaşandığını düşündürmesin. Malinowski evlilik dışı ilişkilerin ne tür kurallar çerçevesinde yaşandığını da dikkatle kaleme almıştı. Örneğin, sevişen çiftleri izlemek ayıp sayılıyordu.

Mukaddes ve Müstehcen

Kadim Mezopotamya'nın klasik edebiyat eseri *Gilgamiş Destanı*'nda cinsel ilişki, insanın bu dünyada tadabileceği en büyük zevklerden biri olarak anlatılıyordu. Bereket ve Bilgelik Tanrısı Enlil ile Tanrıça Ninlil evlendikleri gece coşkuyla sevişmişlerdi: "Yatak odasında, sedir ormanları kadar hoş [kokan], çiçeklerle süslü bir yatakta, bereket ve bilgelik tanrısı Enlil karısıyla sevişmekten müthiş bir zevk almıştı."⁸ Mezopotamyalılar görücü usulüyle evleniyorlardı ama romantik aşka büyük değer atfediyor, âşıkların hikâyelerini anlatan şarkılar yazıyorlardı. Onlardan geriye kalan aşk şiirlerinden birinin başlığı şöyleydi: "Uyku, git başımdan! Biraz daha kollarımda tutayım sevgilimi."

Mezopotamyalılar belli ki sevişmeye düşkünlerdi ama bu, ille de yatakta seviştikleri anlamına gelmiyor. MÖ ikinci bin yılın başında, Sümerler tarafından üretilmiş çok sayıdaki kil tablette bazı detaylar alenen tasvir edilmiş. Bu tabletlerden birinde, bir kamış yardımıyla sürahide bira içen bir kadın ve bir çanaktan iştahla şarap yudumlarıken kadınla anal ilişkiye giren bir erkek görüyoruz. Bu sahnedan, çiftin birbirine oral seks yapmış olduğunu da anlıyoruz. *Coitus a tergo*, yani arkadan ilişki, gebeliği önlemek için yaygın olarak başvuru bir yöntemdi ve muhtemelen bu nedenle epeyce rağbet görüyordu. Tabletlerde, ayakta yahut misyoner pozisyonunda sevişen çiftlere rastlamak da mümkün. Bir uzmanın görüşüne göre bu tabletler, dönemin popüler kültürünün bir parçasıydı; erkek, kadın, çocuk fark etmeksizin herkesin bu tabletlere erişimi vardı.

Mısır sarayı çizdiği faziletli görüntüden ödün vermiyordu belki ama Mısır halkının kullandığı dilde cinsellik içeren pek çok sözcük ve tabir bulunuyordu: Örneğin, “biriyle yatmak” sevişmek anlamına gelen örtmeceli bir tabirdi; “biriyle zevk etmek” cinsel hazza vurgu yapıyordu ve birine küfretmek için “eşekler ırzına geçsin!” deniyordu. Mısır halkı erekte olmuş bir penis görüntüsü karşısında bizim bugün takındığımız ahlakçı tavrı takınmıyordu. Erekte olmuş penis onlar için bir bereket sembolüydü. 19. yüzyıl arkeologları, Nil Deltası’ndaki Naukratis antik kentinde kazı çalışmaları yürütürken buldukları yüzlerce erotik heykelcik karşısında dehşete düşmüşlerdi. Bu figürlerin pek çoğunun devasa penisleri vardı. Sergilenmeleri pek münasip bulunmadığı için bu heykelciklerin hepsi de müzelerin depolarını boyladı. Kazı çalışmalarında kireç taşından yapılma bir çocuk Horus heykelciği de bulunmuştu. Çocuğun penisi o kadar büyüktü ki kocaman bir güneş şemsiyesi gibi başının üzerinde gölge yapıyordu. Geç Dönem’e (MÖ 664-332) ait ve özellikle Nil Deltası’nda kurulmuş olan pek çok Mısır kentinde de arkeologların kibarca “Naukratis figürleri” diye adlandırdıkları bu türden heykelciklere rastlandı. Bunlar büyük ihtimalle bereket törenlerinde; örneğin, Nil Nehri taşkınlarını kutlamak için düzenlenen “sarhoşluk festivali”nde kullanılıyordu.

Roma metinlerinde de yatağın verdiği keyfe sıklıkla değiniliyor. Aşk Tanrısı Cupido ile prenses Psykhe’nin hikâyesini anlatan meşhur Roma mitinde Psykhe’nin, gece vakitlerini ve yatağını ne kadar sevdiğinden, gündüzlerin ise ona ne kadar büyük bir endişe verdiğinden bahsedilir. Cupido ve Psykhe arasında söz kesilmiştir ama Psykhe’nin Cupido’yu görmesi katiyetle yasaktır. Psykhe gerdek gecesi için süslenir püslenir, özenle hazırlanır ve kocasını albenili örtülerle donatılmış yatağında beklemeye başlar. Psykhe o geceden sonra her gece kocasını evlilik saadetine doruklarına çıkarır çıkarmasına ama onu gün ışıında görmeyeceğine söz vermiştir bir kere. Fakat bir sabah nefesine yenik düşer; Cupido da bir daha geri dönmek üzere onu terk eder. Görücü usulü evliliklerde bile bazen çiftlerin birbirlerine ne büyük bir sadakatle bağlı olduklarını mezar yazıtları sayesinde öğrenebiliyoruz. MÖ 1. yüzyılda Roma’da yaşamış iki Yunan

azatlı köle, kasap Lucius Aurelius Hermia ile karısı Aurelia Philematium birbirlerini, Aurelia henüz yedi yaşındayken tanırılar ve 33 yılı birlikte geçirirler. Çiftin şans eseri günümüze ulaşan mezar taşları bugün British Museum’da bulunmaktadır. Aurelius karısı için şunları yazmış: “Sevgili eşim, bu hayata benden önce gözlerini yumdu. Tertemiz bir bedeni, sevgi dolu bir ruhu vardı. Benim için ondan başkası olmadı.” Aurelia ise kocasını şu sözlerle anlatmış: “Ah ne yazık, kaybettim onu. Benim için babadan da öteydi.”⁹⁰

Çin’de yatak odası ve cinsellik mevzubahis olduğunda muğlaklığa yer yoktu; neredeyse tüm kurallar, kaideler belliydi. Cinsel ilişki kılavuzlarında kişilerin yapması gerekenler detaylı bir şekilde ve açıklamalarıyla birlikte listelenmişti. Taocu filozof Ko Hung MS 4. yüzyılda şöyle yazmıştı: “Bir erkek ne kadar çok kadınla cinsel ilişkiye girerse kendisi için o kadar faydalı olur.”⁹¹ Tao öğretisi, yani “Yüce Tabiat Yolu”, iki bin yıldan uzun bir süre boyunca Çin düşüncesine ve toplumuna yön veren bir öğreti olmuştu. Taoizmin temelinde, uzun ve mutlu bir hayatın, insanın tabiatla tam bir uyum içinde yaşamayı öğrenmesiyle mümkün olabileceği düşüncesi yatıyordu. Herkes *yin* ile *yang*, yani pasif enerji ile aktif enerji arasında uyumlu bir etkileşim kurmak için çaba sarf etmeliydi. *Yin* ve *yang* birbirlerine kenetlendiklerinde, kişinin yaşam enerjisini de Yol’a, yani Tao’ya doğru yönlendiriyorlardı. Tabiat Yolu’ndan sapan insanların Yol’a dönmeleri için bedenlerini terbiye etmeleri gerekiyordu ki bunu yapmanın en iyi yollarından biri de cinsel ilişkiye girmektir. Çin imparatorları örneğinde de gördüğümüz gibi, cinsel ilişki sayesinde *yin* ile *yang* arasında bir etkileşim yaratılmış oluyordu. *Yin* cevheri kadının cinsel organlarını kayganlaştıran salgılardan, *yang* cevheri ise erkeğin sperminden oluşuyordu. Kısacası, cinsel ilişkiye girmek cennete gitmenin yollarından biriydi. Aleni bir dille kaleme alınmış birçok cinsel ilişki kılavuzunda okurlara *yin* ile *yang* uyumunu sağlamanın yöntemleri anlatılıyordu. Bu uyumun sağlanabilmesi hem kadının hem de erkeğin cinsel ilişkiden zevk alabilmesiyle mümkün oluyordu.

Çinlilerin cinsel ilişki kılavuzları genellikle altı bölümden oluşuyordu. Bu kılavuzlarda, evrenin işleyişine değinen ve cinselliğin önemini anlatan bir giriş yazısından sonra ön sevişmeyle ilgili bilgi-

ler veriliyor, daha sonra da cinsel ilişkiye girme pozisyonları ve yöntemleri izah ediliyordu. Taocu öğretiyeye göre, “doğal olan, kadının sırtüstü, erkeğin ise yüzü yere bakacak şekilde uzanması[ydı]” ama kılavuzlarda başka seçenekler de sunuluyordu. Kılavuzların ilerleyen bölümlerinde, cinsel ilişki bir şifa kaynağı olarak ele alınıyor, doğru kadını seçmenin öneminden ve bir kadının hamileyken nasıl hareket etmesi gerektiğinden bahsediliyordu. Her şey *yin* ile *yang* arasındaki uyuma bağlıydı. Kadının *yin* cevheri sonsuzken erkekte sınırlı miktarda *yang* cevheri bulunuyordu. Demek ki ideal olan, yine imparatorların cinsel hayatında şahit olduğumuz gibi, cinsel ilişkiyi mümkün merteye uzun tutmaktı. *Secret Instructions of the Jade Chamber* [Yeşim Odasının Sırları] başlıklı kitapta, 15 yaşında, iri yapılı bir erkeğin günde iki kez boşalabileceği söyleniyordu. Yine iri yapılı, yetmiş yaşında bir erkek ise bunu ancak ayda bir kez yapabiliirdi.

Sevişmenin kendisine gelince: Cinsel ilişkiye girmek için düz bir zemin bulmak yeterliydi. Çin yatakları başlangıçta, insanların oturmak ve uyumak için kullandıkları yaygılardan ibaretti. Uyku sedirleri, MS 200 civarında Budizmin ortaya çıkışı ve Buda’nın yüksekçe bir platform üzerinde oturduğu inancıyla birlikte yaygın olarak kullanılmaya başladı. Bu türden platformlar kısa süre içerisinde, saygınlığın da bir ifadesi olarak kıymetli misafirlerin ve üst düzey yetkililerin oturduğu koltuklar haline geldi. Artık yataklara da daha fazla özen gösteriliyordu. Sıkı sıkı doldurulmuş yastıklar insanların hem daha rahat etmesini hem de yeni cinsel ilişki pozisyonları keşfetmesini sağlıyordu. Ayrıca, Çin’de kışlar çok soğuk geçtiğinden herkes yatağının sıcak olmasını istiyordu. Tarihöncesi zamanlarda, insanlar genellikle toprak zemin üzerinde bir ateş yakıyor, sonra közleri bir kenara süpürüp yaygılarını sıcak yüzeyin üzerine seriyor ve burada uyuyorlardı. MÖ 100 dolaylarında ise evlerin çoğunda *kang* adıyla anılan, yerden yükseltilmiş ve altına ocak yerleştirilmiş bir sedir bulunuyordu. Kadınlar gündüzleri *kang* üzerinde çok zaman geçiriyor; ayrıca cinsel ilişki de dahil olmak üzere pek çok aktivite yine burada yapılıyor.

Hindistan Hinduları da cinsel ilişkiyi dinî bir görev addediyor; karmayı iyileştirmenin, ruhun reenkarne olup tekâmül etmesi ihtimalini artırmanın zevkli bir yolu olarak görüyorlardı. *Karmasutra* MÖ 600 civarında, tüccar sınıfın önem kazanmaya ve zenginleşmeye, kendi toplumsal statüsünün farkına varmaya başladığı, bunun bir sonucu olarak da hem dinî hem de sosyal çevrelerde doğru davranışlar sergileme ihtiyacı hissettiği bir dönemde ortaya çıktı. Karma, kişinin kendisini merkeze alan, katı bir gerçekçilik barındıran, bireysel bir yolculuktu. Seks kılavuzlarının en meşhuru olan *Karmasutra*'nın ortaya çıkışı aynı zamanda Hinduların, cinselliğin sadece kur yapma ve cinsel ilişki tekniklerinden ibaret olmadığını, çok daha fazlasını içerdiğini fark ettikleri bir döneme denk geliyordu.⁵¹

Karmasutra'nın yazarı, cinsel ilişki teknikleri konusuna eğildiği kadar âşık olan insanların hissettiği karmaşık duygulara da eğilmişti. Çin'in hislere pek yer vermeyen cinsel ilişki kılavuzlarının aksine, yazar bu kitapta aşkı dört farklı kategoride ele alıyordu: Kimileri sadece cinsel ilişkiye girmeyi seviyordu. Bazıları çeşitli sevişme biçimlerine, örneğin öpüşme yahut ağızla uyarılmaya bağımlı hale gelmişti. Bazen iki kişi arasında ilk görüşte hissedilen çekim, güçlü bir aşk doğuruyordu. Bir de, bir kişinin diğerinin güzelliğine hayranlık duyduğu tek taraflı aşk vardı. Aşk, cinsel ilişkiden farklı bir düzlemde ele alınıyordu. Çin'deki kılavuzlar daha ziyade yatakta ne olduğuyla ilgileniyordu, yatağa varana kadarki süreçle değil. Örneğin, bu kılavuzlarda olmayıp *Karmasutra*'da değinilen konulardan biri kadınların hal ve hareketleriydi. *Karmasutra*'da bir kadının, kocasını yatak dışında da memnun etmesini sağlayacak davranış şekilleri üzerinde duruluyordu. Bu kitapta yedi farklı birliktelik türüne yer verilmişti. Örneğin, birbirini seven iki insan arasındaki cinsel ilişkiye de değiniliyordu; bir asilzadenin, hizmetkârını nasıl baştan çıkarabileceğine de. Kitapta ayrıca penis büyüklüğüne göre sınıflandırmalar yapılıyor ve tabii, herkesçe bilindiği üzere, cinsel ilişki pozisyonlarını sıralayan bir katalog sunuluyordu. Bugün, bu pozisyonları gösteren cep telefonu uygulamaları bile mevcut. Uygulamayı telefonunuza indiriyorsunuz, tüm pozisyonlar alıştırma kitabı gibi gözlerinizin önüne seriliveriyor. Fakat kitabın bütününde asıl ön plana çıkan,

zevk ve kişiyi zevke ulaştıracak özenli hazırlık süreciydi. Erkek, “arkadaşlarının ve hizmetkârlarının da bulunduğu, çiçeklerle süslenmiş, güzel kokulu zevk odası”nda kadını ağırlıyor, önce onunla hoş bir sohbete dalıyor; sonra, herkes odayı terk edince asıl olaya geçiliyordu.

Karmasutra atletik bedenlere hitap eden bir kılavuzdu. Kitapta yer alan pozisyonların birçoğunu hakkıyla uygulayabilmek için zinde ve kıvrak bir bedene sahip olmak şarttı. Pozisyonların hemen hepsinde konforlu bir zemin kullanmak; kadının bedenini, birleşme ve tatmin için en doğru açıyla konumlandırmak amacıyla yastık ve minderlerden destek almak gerekiyordu. Hani birisi çıkıp, yumuşak yastıklar cinsel hayatımıza *Karmasutra*’yla birlikte girdi dese yeridir; gerçi bu iddianın doğru olma ihtimali de hayli düşük. Fakat şu bir gerçek ki hem bu kitaptaki hem de diğer kılavuzlardaki fikirler geniş yankı buldu. 16. yüzyılda *İtnlı Bahçe* adlı Arapça eseri kaleme alan Şeyh El Nefzavi, bilinen tüm cinsel ilişki pozisyonlarını titizlikle araştırmış, toplamda 11 pozisyon bulunduğuna kanaat getirmiş ve haklı olarak şöyle bir yorumda bulunmuştu: Hintliler, “cinsel ilişkiyi tetkik ve tahlil etme konusunda bizden çok daha ileri bir noktadaydılar.”

Yunanlar deyince aklımıza eşcinsel ilişki geliyor. Pek çok vazo resminde, çiftler yatak üzerinde değil belki ama ayakta ve partnerlerinden birinin penisi diğerinin bacakları arasındayken tasvir ediliyor. Anal ilişkinin resmedildiği birkaç örnek de mevcut. Çoğu resimde genç bir erkek ile ondan yaşça daha büyük bir erkeğin ilişkisine şahit oluyoruz. Genellikle yaşça büyük olan erkek diğerine kur yapıyor; başını ve omuzlarını öne eğmiş, hem çekiniyor hem de yalvarıyor gibi bir görüntü çiziyor. Genç erkek ise dik duruyor, bazen de yaşı büyük partnerine karşı koyuyor.

Oğlancılık yetişkin bir erkeğin, ergenlik çağına gelmiş ama henüz yetişkinliğe ermemiş bir oğlana ilgi duyuyor olmasıydı. Klasik Yunan toplumunda yetişkin bir erkeğin başka bir yetişkin erkekle, yatakta yahut başka yerlerde cinsel ilişkiye girmesi nadiren rastlanan bir durumdu. Yetişkin erkeklerin asıl tercihleri oğlanlardı; henüz ergenliğe girmemiş oğlanlarla cinsel ilişkiye girmek ise kanuna aykırıydı. Straton şu cümleleri kaleme almıştı: “12 yaşına ermiş, yeni

yeni tomurcuklanmış bir oğlan makbuldür makbul olmasına lakin 13'ünde daha tatlı olur. 14'üne vardığında çiçeğinin kokusuna doyum olmaz; 15'inde cazibesi iyice artar. 16 ise en mükemmel yaştır.”³² Oğlancılığın iyi bir eğitimin parçası olarak görüldüğü bir dönemde bu türden cümleler kurmak olağandı. Sokrates oğlancılığın, ahlaki olgunluğa ermede önemli rol oynadığını düşünüyordu. Antik Yunan erkeklerinin, erkekleri arzulamalarının bir nedeni de kadınları hakir görmeleri olabilir. Kadınlarla ilgili olarak Sokrates'in yüce gönlünden şu sözlerin koptuğu söyleniyor: “Kadın katı surette erkekten aşağı bir varlık değildir. Kadının tek ihtiyacı biraz daha güçlü bir beden, biraz daha kıvrak bir zekâdır.”³³ Yunanlar arasında kadın eşcinselliği de benzer şekilde kabul görüyordu. Bu türden ilişkilerin merkezi Lesbos* Adası'ydı. Eşcinsel ilişkiye ne kadar büyük bir değer atfedildiğini Plutarkhos'un şu sözlerinden anlıyoruz: “Spartalılar aşkı el üstünde tutuyorlardı. En saygın kadınlar bile genç kızlara abayı yakıyordu.”³⁴ Yataklar, Yunanların cinsel hayatlarında elbette bir rol üstleniyordu fakat sevişmek için ille de bir yatak bulmak gerekmiyordu.

Romalıların zamanında erkekler, yine erkeklerle yahut çoğu zaman fahişelerle birlikte oluyorlardı. Evli kadınların da gizli gizli yataklarına erkek aldığı oluyordu. İmparatorluğun erken dönemlerinde Augustus, eskiden aile içinde kalan bir meseleyi kamusal alana taşımış ve zinayı suç addetmişti. Zina yapan kadınlar ve erkekler çeşitli cezalara, örneğin sürgün edilme cezasına çarptırılabilirlerdi. Fakat yasada bir boşluk vardı: Fahişelerle görüşmek suç kapsamında değildi. Hal böyle olunca, Roma Senatosu'nu da şaşkına çeviren bir gelişme yaşandı. Fahişe kayıt defterlerine adını yazdırmak için başvuran kişilerin sayısı hızla artmaya başladı; bu kişiler arasında çok sayıda saygıdeğer kadın da vardı. İnsanların ne sıklıkla seviştiklerine ilişkin net bir veri yok ama MS 80 yılında Filistin'de yaşayan ve Tevrat'ın bir tefsirini yazan Yahudi âlim Eleizer, çeşitli gruplara mensup erkeklerin, hangi aralıklarla cinsel ilişkiye girmesi gerektiğine değinmişti. Öğrenciler ve çalışmayan erkekler her gün se-

* Midilli. (Ç.N.)

vişebilirlerdi; çalışanlar haftada iki kez, eşek sürenler haftada bir, deve sürenler ayda bir ve denizciler altı ayda bir kez cinsel ilişkiye girebilirlerdi.

Ortaçağ Avrupa'sında sıradan insanlar ortak alanlarda, genellikle yerde yahut toprak zemin üzerinde uyuyorlardı. Bu durum, cinsel ilişkiden daha az zevk aldıkları yahut daha az seviştikleri anlamına gelmiyor. O dönemde, kişilerin ahlaki tutumlarına yön veren yasaları düzenlemekle yükümlü kurum kiliselerdi. Dolayısıyla kilise kayıtları Ortaçağ cinselliğinin büyüleyici dünyasına bir kapı aralıyor. Cinsel ilişkiye olanak tanıyan mekânlardan biri ahırlardı. Sonuçta ahırlar genellikle erkek hizmetkârların uyuduğu yerlerdi. İnsanlar sıklıkla açık havada, muhtemelen uzun otların arasında yahut bir nebze de olsa rahat edebilecekleri yerlerde sevişiyorlardı. Yalnızca ayrıcalıklı olanlar yerden yüksek yataklarda uyuma lüksüne sahipti. 8. yüzyılın efsanevi kahramanı Beowulf, Danimarka Kralı Hrothgar'ın "görmekli konağı"nı ziyarete gittiğinde miğferini ve silahlarını çıkarıp büyük, yerden yüksek bir yatağa uzanır. "Prensin yüzü yastıkla buluşur," ve kendisi uyurken etrafındaki savaşılar da nöbet tutarlar. Ortaçağ ressamaları neredeyse tüm resimlerde, uyuyan kişileri yarı oturur bir pozisyonda, yüzleri ve bazen de üst bedenleri görünecek biçimde tasvir etmişlerdi. Dolayısıyla bu resimler yalnızca kişilerin çehrelerini görmemize olanak tanımıyor, aynı zamanda dönemin uyku alışkanlıkları hakkında bir fikir de veriyor.

Kilisenin önemli bir güç odağı olduğu Ortaçağ döneminde Avrupa edebiyatı, günah çıkarma odalarında kadınları baştan çıkaran güçlü kuvvetli rahiplerin; küçücük odalarında, sert yataklar üzerinde yahut başka yerlerde gizli gizli sevişen keşiş ve rahibelerin; kendilerine metresler edinen, hizmetçi kızları baştan çıkaran soyluların hikâyeleriyle dolup taşıyordu. Doğu İngiltere'deki kilise kayıtlarını kaynak alan ve "Edepsiz Rahibeler, Uçkuruna Düşkün Keşişler"* gibi son derece ilginç bir başlık taşıyan çalışmada, din görevlilerinin cinsel hayatında kilise dışından olanların önemli bir yer tuttuğu, uy-

* "Naughty Nuns and Promiscuous Monks". (Y.N.)

gunsuz addedilen cinsel davranışların insan doğasının bir parçası olduğu ve sıra dışı bir duruma işaret etmediği sonucuna varılmış.”

Tudor dönemi İngiltere’sinde, cinsel hayata ilişkin çelişkili bir bakış açısıyla karşılaşırız: Kadınların hamile kalabilmeleri için sevişirken zevk almaları şarttı ama bir taraftan da kadının zevk aldığı belli etmemesi gerekiyordu. Kadın için uygun görülen tek sevişme pozisyonu sırtüstü uzandığı pozisyondu. Sevişirken başka yöntemlere başvuran kadınlar, sakat bir çocuk doğurma riskini de göze almış oluyordu. Kısacası, uygar bir toplumda seksten zevk alabilmek için çoğu zaman ya para vermek ya da evlilik dışı ilişkiler kurmak gerekiyordu.

Seks Satar

Romalı erkekler sadece karılarıyla sevişmiyorlardı; karıları göz yumduğu takdirde, metresleriyle ve oğlanlarla da cinsel ilişkiye giriyorlardı. Fakat evli bir kadın zina yaparken yakalanırsa damgalanıyor ve kendini kötü yola düşmüş kadınlar grubu içerisinde buluveriyordu. Oyuncular, dansçı kızlar, fahişeler ve hür Roma vatandaşlarıyla evlenmesi yasaklanmış tüm kadınlar bu gruba dahildi. Erkekler zina yaptıklarında herhangi bir ceza almıyor, benzer bir eylemde bulunan karılarını öldürebiliyor ve bunun için de herhangi bir yaptırımla karşılaşmıyorlardı. Zinanın erkeklere serbest kadınlara yasak olması gerektiği görüşü yüzyıllar boyu varlığını korudu. İngiltere’de kadınlar, zina yapan kocalarını boşayabilme hakkını ancak 1923 yılında elde edebildi.

Cinsel ilişki ticareti Yunan ve Roma topraklarında köklü bir iş koluydu. Pompeii’nin nam salmış genelevlerini ziyaret ettiğinizde, Roma İmparatorluğu’nun her köşesinde bulunan genelevler gibi, bunların da seri imalat yapan fabrikalara benzediğini hemen fark ediyorsunuz.⁶ Bu genelevlerde bulunan duvar yazılarını ele alan (ve çoğu zaman okuması pek de keyif vermeyen) çok sayıda akademik metin üretildi. Kendilerinden övgüyle bahseden, bugün artık çoktan ölüp gitmiş olan erkeklerden geriye, “kurt ini” olarak da bilinen, Pompeii’nin meşhur genelevi Lupanare’nin duvarlarına kazınmış şu cümleler kalmıştı: “Ben burada ne kızlar becerdim”, “Sollemnes,

sen bu becerme işinde iyisin.” Genelevin duvarlarında bulunan açık saçık resimlerde kadınlar kimi zaman erkeklerin üzerine oturmuş halde, bazen dört ayak üzerinde, bazen de grup halinde müşterilerini eğlendirirken tasvir edilmişlerdi. Hedonist fantezilerin alıcısı da çok oluyordu. Fakat bu genelevler, erkeklerin burada gereğinden fazla zaman geçirmelerini engellemek amacıyla sadece cinsel ilişki hizmeti sunacak şekilde tasarlanmıştı. Lupanare, müşterileri cinsel doyuma ulaştırmak için durmadan işleyen kasvetli bir fabrikayı andırıyordu. Fahişeler, ikinci katta bulunan, her biri bekleme salonundan bir perdeyle ayrılmış, penceresiz, daracık, pislik içindeki on odada hizmet veriyorlardı. Odalarda, duvara yaslanmış, taştan, kaba saba yataklar bulunuyor; yatakların üzerine, içleri samanla yahut kuru otlarla doldurulmuş ince şilteler koyuluyordu. Bu genelevde çalışan kadınların çoğunun Asya yahut Yunan kökenli köleler olduğu düşünülüyor. Fahişelerin sundukları hizmetlerden faydalanmak isteyenler ise, tabii fahişelere değil de genelevin sahibine ya bir miktar para ya iki somun ekmek ya da yarım litre şarap veriyordu. Lupanare’nin müşterileri genellikle orta ve alt sınıfa mensup Pompei’li erkeklerdi. Genelevin bu insanlara verdiği erotik haz muhtemelen fast food restoranlarının günümüz insanına sunduğu hazza çok benziyordu. Lupanare’de cinsel açlık hızla gideriliyor, bu hızlı tatmine bir iç sıkıntısı eşlik ediyordu.

Erkeklerin de kadınların da fahişelik yapmasında yasal bir sınıra yer yoktu. Roma’daki genelevlerin çoğu yedi gün 24 saat hizmet veriyordu. Bir dönem Roma’da en az 45 genelev bulunuyordu. Cice-ro’ya göre, erkeklerin cinsel ilişkiye para yatırmaları ülkenin menfaatineydi. Ücretler düşük olduğu için hemen her Romalı geneleve gidecek parayı bulabiliyordu. Para verip geneleve gitmek sıradan insanların hayatlarında gladyatör gösterilerine, yarışlara, hamamlara gitmek kadar olağan bir etkinlikti. Yatak denilen şey taş bir platformdan fazlası değildi; birkaç dakika sürecek bir iş için bundan fazlası da gerekmiyordu zaten. *Noctilucae*, yani “gece kandili” adıyla anılan bazı ucuz otellerin, barların, hanların arka taraflarında küçük bölmeler, her bölmenin içinde de ihtiyaç halinde kullanılmak üzere taş bir yatak ve samandan bir şilte bulunuyordu.

Erotik bir duvar resmi, Lupanare, Pompeii.

Çinli erkekler çökeşliydi; zenginlerin evinde cariyeler eksik olmazdı. Zengin ve çökeşli erkeklere akıllıca davranmaları, haremde bir soruna yol açacak davranışlarda bulunmamaları gerektiği sıkı sıkı tembihlenirdi. 15. yüzyılda yaşamış, adını sanını bilmediğimiz bir erkek, oğluna şöyle bir nasihatte bulunmuştu: Oğlan, eve yeni bir kız geldiğinde tüm ilgisini halihazırda evde yaşayan kadınlara yöneltmeliydi. Kendisi bu kadınlarla sevişirken hareme yeni katılan kız da fil-dişi sedirin kenarında durup olan biteni dikkatle seyredecekti. Bu şekilde dört-beş gece geçirdikten sonra, oğlan haremde yeni üyesiyle sevişebilirdi ama tüm kadınların ve cariyelerin orada bulunması şarttı.

Ortaçağ'ın pek edepli Avrupa'sında da zinanın yeri vardı; tabii açıkça dile getirilmeyen kurallar çerçevesinde yapıldığı sürece. Görünen o ki leydiler, centilmen şövalyeler kadar, belki onlardan da fazla mütecavizdiler. Gerçi bu yorum, anılarını ahlakçı bir tutumla kaleme alan erkeklere ait. Bu erkekler, kadınların azgın oldukları ve kontrol altında tutulmaları gerektiği görüşünde ısrarcıydılar. Bir 19. yüzyıl tarihçisi, Sir Launcelot du Lac ile Kraliçe Guinevere'in ilişki-

sinden söz ediyor ve belli ki bu ikisinin davranışlarını hiç onaylamıyordu. Tarihçiye göre, “Ortaçağ’ın yaşam tarzı hakkında bize ipuçları veren bu ilginç kayıtları okumamış biri, ne kadar ahlaksızca davranabildiklerine katiben inanmaz”dı.⁵⁷

Victoria döneminde İngiltere ahlaklı bir görüntü çizmekle meşgulken hem kadın hem de erkek fahişelerin çalıştığı genelevler işleri büyütüyordu. Beyaz köle tacirleri kadın ve çocuk ticareti yapıyorlardı. Bazı erkekler kırbaçlama hizmeti sunan, sadomazoşist fantezilere olanak tanıyan ve üst sınıflara hitap eden tesislerin müşterisi olmaya başladılar. Sadomazoşizm ifadesi, Marquis de Sade’ın ve Leopold von Sacher-Masoch’nun soyadlarından türetilmişti. Gizli kapaklı yürütülen ve büyük hazlar vaat eden sadomazoşist etkinliklerde bulunabilmek için zengin olmak ve doğru insanlarla bağlantı kurmak gerekiyordu. Bu türden hizmetler sunanlar arasında nam salmış olanlar vardı.

Bir yerde büyük güç dengesizlikleri varsa şiddet de var demektir. Marquis de Sade’ın yaşadığı dönemde, çocuklara genellikle sert davranılıyordu. “Eti senin kemiği benim” sözü Pürütenlerin düşünce tarzını yansıtıyordu. Çocuklar eli kırbaçlı dadılarla, öğretmenlerle büyüyorlardı. Victoria döneminde yaşamış üst sınıfa mensup ailelerin oğulları yatılı olarak gönderildikleri Eton, Westminster, Rugby gibi, İngiltere’nin en iyi erkek okullarında cinsel istismar da içeren bir şiddete maruz kalıyorlardı.⁵⁸ İnsanların mazoşist eğilimlerinin pekâlâ farkında olan Madam Theresa Berkley, 1820’lerde ve 1830’ların başlarında Londra’nın ünlü Hallam Street’te, müşterilerine çeşitli haz deneyimleri sunmak üzere donatılmış bir ev işletiyordu. Sadomazoşist ilişkilerde baskın kadın rolünü üstlenen Berkley acı verme sanatının ustasıydı; cezalandırma, dövme ve kırbaçlama işlerinde uzmandı. Kadın, Berkley Beygiri adıyla anılan eğimli bir platform üzerinde müşterilerini kamçılararak bir servet yapmıştı. Aristokrat erkek ve kadınlar arasında nam salan Berkley acı verme işinde tüm hünerlerini sergiliyor; üstelik, ziyaretçilerinin isimlerini gizli tutmayı iyi biliyordu. Berkley’nin mekânında, müşterilerin kamçılama arzusunu tatmin etmek için çalıştırılan kadınlar da vardı. Mekânda kullanılan araç gereçler arasında, daha esnek olsun diye suda bek-

letilen sopalar, “ölüyü bile dirilttiği” söylenen ısırganotları bulunuyordu. İlerleyen yıllarda, yine genelev sahibesi olarak adından söz ettiren May Frances Jeffries, üst sınıfa hitap eden birkaç genelev ve Londra’nın nezih semtlerinden biri olan Hampstead’de bir “kırbaçlama evi” işletiyordu. Jeffries’in müşterileri arasında en seçkin soyluların da bulunduğu söyleniyordu.

Cinsel hayat akla hayale gelmeyecek çeşitlilikte alet edevatla renklendiriledursun; mütevazı yatak, henüz ayaklar üzerinde yükselmediği o çok eski günlerden bu yana cinsel etkinliklerimize, fantezilerimize sahne olma işlevi üstleniyor. Fakat bebeğin ana rahmine düşmesini sağlayan bu renkli etkinliklerimizde büyük rol üstlenen yatak çok yakın bir tarihe kadar doğum sürecinin önemli bir bileşeni olarak algılanmıyor, yani bebekler yatakta dünyaya gelmiyordu.

EBEYİ ÇAĞIRIN

Kitabımızın üçüncü bölümünde ele aldığımız büyük patlamadan dokuz ay sonra bazı kadınlar daha da büyük bir patlamayla karşı karşıya kalıyorlar: Doğum. Günümüz Batı dünyasında çoğu kadın plastik yahut metal çerçeveli bir hastane yatağında, poliüretan süngerden şilteler üzerinde sırtüstü uzanarak doğum yapıyor. Bazen kadının üzerinden, bağlı olduğu monitörlerin kabloları sarkıyor; bedene ağrıkesici ilaçlar pompalanıyor. Tabii, böyle bir teknoloji eşliğinde doğum yapmak modern çağa özgü bir durum; fakat ilginçtir, yatağın doğum esnasında bir rol üstlenmeye başlaması da çok yeni bir gelişme.

Milattan Önce Doğum

Yaklaşık 20 bin yıl önce İtalya'nın Ostuni kenti yakınlarında yaşamış avcı-toplayıcı bir grup, neredeyse hiçbir avcı-toplayıcı grubun sergilemediği bir davranış biçimi sergilemiş, ölülerini bir mezarlığa defnetmişti. Defnedilenler arasında ergenlik çağının sonla-

rında, belki yaşı biraz daha büyük olan bir kadın da vardı. Kadının bileklerini saran takılardan geriye, sayısı yüzleri bulan delikli kabuklar kalmıştı; başını süsleyen boncukların sayısı ise daha da fazlaydı. Sol tarafının üzerine yattığı, sağ kolunu midesinin üzerine koyduğu görülüyordu. Arkeologlar kadının pelvis bölgesindeki toprağı temizleyince, gelişimini neredeyse tamamlamış ama annesinin bacakları arasında sıkışıp kalmış bir fetüsün ipince kemiklerine ulaştılar. Hiç şüphesiz, bu kadını gömen insanlar, kadıncağız cehennem azabına benzeyen bir doğum sancısı çekerken ona yardım etmeye çalışmışlardı. Fakat başarılı olamamış; onu, sanki uykudaymış gibi görünecek şekilde toprağa yatırmış, bedenini takılarla donatmışlardı.⁹⁹

Aşağı yukarı 20 bin yıl sonra bazılarıımıza, bu travmatik doğum sürecini, yasaklı meyveyi yiyen Havva'nın dik başlılığı yüzünden yaşadığımız söylendi. İbrahimî dinlerin Tanrısı kadına şöyle diyordu: "Doğururken çekeceğin sancıları katbekat artıracağım. Çocuklarını acıdan kıvrınarak doğuracaksın."¹⁰⁰ Evrime kulak verdiğimizde ise başka şeyler işitiyorduk: Kadınların sancı çekmesi ve birkaç bebeğin bacak arasında sıkışıp kalıvermesi çoğunluğun iyiliği için gerekliydi. Aşağı yukarı altı milyon yıl önce, atalarımızın iki ayak üzerinde durmaya başlamalarıyla birlikte doğum kanalları da daraldı. Üstüne üstlük beynimiz ve kafatasımız zamanla büyüdü. Dolayısıyla modern insan gruplarında ana rahmine düşen her bin bebekten birinin kafası doğum kanalından geçemeyecek kadar büyük oluyor. Neyse ki bu sorunları fırsata çevirmeyi bildik: O kocaman kafalarımızı ve iki ayaklı olduğumuz için boшта kalan maharetli ellerimizi doğum sürecini kolaylaştırmak için kullanabiliyoruz. Diğer hayvanların pek çoğundan farklı olarak doğum yapan hemen her insan dişisinin yardımına koşan birileri oluyor. Hatta bazen bu yardımın yüksek bütçeli bir produksiyona dönüştüğünü de görüyoruz.

İnsanlık tarihinin büyük bir bölümünde kadınlar yatak üzerinde doğum yapmadılar; yatak daha ziyade, doğum sonrası iyileşme sürecinde işe yarıyordu. En eski doğum tasvirlerinden biri, bugün Türkiye sınırları içinde kalan eski tarım yerleşimi Çatalhöyük'te, bir tahıl ambarına gömülü halde bulundu. MÖ yaklaşık olarak 5800 yılında, pişmiş kilden yapılmış bu şişman kadın heykelciği muhteme-

len bir doğurganlık tılsımı işlevi görüyordu. Oturan Kadın adıyla anılan ve (bulunamayan kafa kısmı hariç) 16,5 santimetre uzunluğunda olan bu heykelcikte bir kadın, kedi başı şeklinde kolçakları olan bir taht üzerinde oturuyor ve belli ki doğum yapıyordu. Yani görünürde yatak filan yoktu; sadece bir oturak vardı.⁴¹ Doğum iskemleleri, daha net söylemek gerekirse, alçak tabureler MÖ ikinci bin yıl Mezopotamya'sında da karşımıza çıktı. Yazılı belgelerde, kadınların ancak doğum yaptıktan sonra bir yatağa geçtikleri, orada 30 gün boyunca dinlendikleri ve topluluğun diğer üyelerinden ayrı tutuldukları söyleniyor. Zenginler söz konusuysa, yataklar ahşap çerçeveli ve yerden yüksek oluyor; dokuma şiltelerle, keten çarşafarla, yün battaniyelerle ve kabarık yastıklarla donatılıyordu. Orta hallilerin yattığı kerpiç yataklara kamyş demetleri diziliyor, en üste de örgü bir hasır seriliyordu. Yoksullar ise, hasır yaygılar üzerinde dinleniyorlardı.

Kadınların doğumdan sonra bir süre yatakta inzivaya çekilmeleri gerektiği fikri, aslına bakılırsa, şahane bir fıkirdi. Bu inziva süreci, doğum sonrasında başkalarından hastalık bulaşması riskini azaltıyordu. Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre, günümüzde beş yaş altı çocuk ölümlerinin yüzde 41'i doğumdan sonraki ilk 28 gün içinde gerçekleşiyor; ilk 28 güne ait rakamlar ise, bu süreçteki ölümlerin yüzde 75'inin doğumdan sonraki ilk haftada yaşandığını gösteriyor.⁴² Tabii mikrop teorisinin ne olduğunu henüz bilmeyen Mezopotamyalılar, kadının kirli olduğunu düşündükleri için bu izolasyon sürecine başvuruyorlardı. Pis olan, doğumla ve kanla lekelenmiş olan kadını, ziyaretçiler değil. Kadını arındırmanın tek yolu, onu topluluğun dışında tutmak ve ayinler düzenlemektir.

Antik Mısır'da da yatak, doğum sonrası arınma, dinlenme ve iyileşme sürecinde benzer bir rol üstlendi. Yalnızca bir metinde, yani Brooklyn Papirüsü (47.218.2) adıyla bilinen, MÖ 7. yüzyıldan kalma bir belgede bir kadının belki bir yatak, belki de bir hasır üzerinde (metin net değil) uzanarak doğum yaptığı anlatılıyor. Bunun dışındaki tüm vakalarda, kadınlar ayakta, diz çökerek, çömelerek ve “doğum tuğlaları” yahut bir tabure kullanarak doğum yapıyorlardı. Doğumu ifade etmek için kullanılan hiyeroglifte bile, diz çökmüş bir

kadın ve kadının bedeninden çıkan çocuğun başı ve kolları görülüyordu. Nil Nehri kıyısında, günümüz Luksor kentinin tam karşısındaki Deir el-Medina işçi köyünde bulunan, eşine az rastlanır bir metin kadınların bu şekilde doğum yaptığını doğruluyor. Metinde, bir kadının nasıl doğum yaptığı anlatılıyor. Kadın dizüstü yere çöküyor; ebelerden biri, onun yukarı kaldırdığı kollarından tutuyor, diğer ebe ise gelmekte olan bebeği karşılıyor yahut onu kadının rahminden çekip alıyor. Bu doğum sürecinin aynısını Yukarı Mısır'daki Esna Tapınağı'nda bulunan bir rölyefte görüyoruz. Kraliçe VII. Kleopatra (MÖ 69-30) çıplak bir halde dizlerinin üzerine çökmüş, kollarını kaldırmış; ona yardım eden ebelerden biri kraliçenin arkasında duruyor, diğeri ön tarafında diz çökmüş, kraliçenin yüceliğine yakışır irilikte, en az bir yaşında bir çocuk gibi görünen bebeği tutuyor. Bu imgenin kökleri, kadın kral Hatşepsut'un zamanına, yani MÖ 15. yüzyılın ortalarına kadar uzanıyor. Hatşepsut'un annesi, Thutmose'un karısı Kraliçe Ahmes de benzer şekilde resmedilmişti.

Kadınların, yatağı genellikle doğum sedyesi olarak kullanmadıklarını söylüyoruz ama muhtemelen doğum yapmak için yatak odalarına çekilen kadınlar da vardı. Daha önce bahsi geçen Brooklyn Papirüsü'nde, yatak odasını kötülüklerden korumak için yazılmış iki büyü bulunuyordu. Bazı kadınlar da doğum yapmak için çatıya çıkmış yahut evlerin arkasında bulunan, derme çatma kulübeleri tercih etmiş olabilirler. Asma yapraklarıyla örülü çardaklarda doğum yapan annelerin tasvir edildiği birkaç kutsal doğum sahnesi de mevcut. Sonuç olarak şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz: Muhtemelen kadınlar, doğum yapmak için kendilerine تنها bir yer arıyorlardı. Böyle bir yer bulmak, küçük ve kalabalık kent evlerinde herhalde o kadar da kolay olmuyordu.

Mısırlılar cinsel hayatlarına, uyku ve yeme alışkanlıklarına, mumyalama pratiklerine ilişkin detayları kayda geçirmedikleri gibi, doğum sürecini ayrıntılı biçimde anlatan yazılı belgeler üretmekten de ısrarla kaçınmışlar. Belki doğumu, anlatmaya değecek kadar ilginç bir hadise olarak görmüyorlardı. Belki de nasıl doğum yaptırıldığına ilişkin bilgiler, okuma yazması olmayan kadın ebeler arasında ağızdan ağıza aktarılıyordu. Westcar Papirüsü doğum sürecini anlatan az

sayıdaki metinden biri. Bu metin 1820'lerde, "nasıl olduysa", İngiliz maceracı Henry Westcar'ın eline geçmişti. MÖ 16. ile 18. yüzyıllar arasında bir dönemde, adını bilmediğimiz bir kâtip tarafından hazırlanan bu papirüste beş hikâye yer alıyor; beşinci hikâyede, Reddjetet adındaki efsanevi kadının nasıl doğum yaptığı anlatılıyor.⁴¹

Hikâye kaygı uyandıran cümlelerle açılıyor: "Reddjetet sancılar içindeydi; zor bir doğum geçiriyordu." Reddjetet'in kocası, Güneş Tanrısı Ra'nın başrahibidir ve hal böyle olunca, Tanrıça İsis'i, Meskenet'i, Hekhet'i, Nephthys'i ve Khnum'u yardıma göndermesi için Ra'ya yakarır. Dansçı kılığına girmiş tanrıçalar yardıma gelip Reddjetet'in odasına kapanırlar. Sonra kadın üç oğlan doğurur; oğlanlar ebe İsis'in kollarına birer birer düşerler. Reddjetet'in oğulları gelecekte yeni bir hanedanın kralları olacaklardır. Bebeklerin kol ve bacakları, mucize eseri, tanrıların ten rengi olan altın rengidir; başlarında ise tanrıların saçlarını andıran, lapis taşından başlıklar vardır. Kâtip, doğumdan sonra kraliçenin nasıl tecrit edildiğini, kadınların ona nasıl yardım ettiğini; hatta, hizmetçi kızın nasıl olup da bir timsahın midesini boyladığını bile anlatır. Reddjetet'in hikâyesinde, doğum süreci ve doğum sonrası ritüelleri hakkında kıymetli bilgiler sunuluyor ama doğum sürecinde yatağın bir rol üstlendiğine ilişkin açık bir ifadeye rastlanmıyor. O dönemde yaşayan kadınların çoğu muhtemelen yere serilmiş bir yaygı üzerinde doğum yapıyor, bu şekilde daha rahat ediyorlardı.

Doğum başladığında ebeler ilahi okuyor, reçine yakıyor ve anneye bira içiriyorlardı. Alkol, ağrıları bir nebze de olsa dindiriyordu. Üstelik anne alkol alarak, onu kötülüklerden esirgeyen Sarhoşluk Tanrıçası Hathor'a yakınlaşmış oluyordu. Ebeler tarafından zaman zaman kullanılan nesnelerden biri de suaygırı dışından yapılmış değneklerdi. Üzerine koruyucu semboller oyulmuş ve genellikle kenarları yıpranmış halde bulunan bu değnekler, bugün artık çoktan unutulup gitmiş bazı doğum ritüellerinin varlığına işaret ediyor.⁴² Bebek doğduktan sonra ebe, sert bir kamışla yahut özel olarak yapılmış, balık şeklindeki, obsidiyen bir bıçakla göbek bağıny kesiyordu. Plasentanın, kişinin yaşam gücünü temsil ettiğine inanılıyordu. Bu nedenle plasenta bir kenara ayrılıyor, kurutuluyor ve genellikle evin

girişine gömülüyordu. Bu âdet 21. yüzyılın başlarında, Mısır'ın bazı bölgelerinde hâlâ varlığını koruyordu.

Tıp ile büyü eskiden beri hep iç içeydi. Antik dönemde üretilmiş jinekolojik metinlerde, rahim sarkması sorununun nasıl giderileceğine ilişkin tavsiyeler ile düşük yapmayı önleyecek büyü formülleri yan yana yer alıyordu. Mezopotamyalılar gibi Mısırlılar da kadınları doğum yaptıktan sonra tecrit ediyor ama Mezopotamyalılar kadar cömert davranmayıp, bu tecrit süresini iki haftayla sınırlı tutuyorlardı. MÖ 1800'lere ait baş dayanakları, kadın bedeninin ve doğumun koruyucuları olarak düşünülen, Aha/Bes ve İpy/Taweret gibi tanrıların resimleriyle süslenmişti. Tutankamon'dan yaklaşık yüz yıl öncesine, yani MÖ 1450'lere ait kil ve taş heykelciklerde de doğum sonrası tecrit temasının işlenmiş olduğu düşünülüyor. Bu heykelciklerde, şatafatlı peruklar takmış, mücevherlerle süslenmiş çıplak kadınların yatakta uzandıklarını ve kadınlara genellikle bir çocuğun eşlik ettiğini görüyoruz. Deir el-Medina'da bulunan metinlerde ise babalık izninin var olduğundan, erkeklerin karılarına yardımcı olmak için özel eşyalar satın aldıklarından söz ediliyor; bu eşyalar arasında özel olarak yaptırılmış, cüce tanrı Bes görüntüsünde ayaklara sahip yatakların bulunduğu söyleniyor. Fakat iki hafta dolar dolmaz düzenlenen bir kutlamayla, anne ve çocuk yataktan çıkıp yeniden topluma karışıyorlardı.

Büyü ve Tıp

Zaman geçtikçe tıbbi bilgi de arttı. MÖ 6. yüzyılda Hint hekim Suśruta, hem normal hamilelik ve doğum süreçlerine hem de patolojik doğumlara ilişkin şaşırtıcı derece ayrıntılı bilimsel kayıtlar tutmuştu.⁶⁶ Suśruta'nın bazı bulgularını Yunanların da kullanmış olduğu düşünülüyor. Fakat Yunan tıbbında büyü'nün hâlâ yeri vardı. MÖ 5. yüzyıla ait özgün Hipokrat yemininde bile büyü sözleri bulunuyordu. Aynı zamanda, yararcılık ilkesi de ön plana çıkıyordu. Yunan ve Roma tıbbı, fetüsün ölmesi yahut sıkışıp kalması halinde derhal alınması gerektiğini, bu yolla annenin hayatının kurtarılabileceğini söylüyordu.

Çeşitli kazı alanlarında, örneğin Pompeii’de bulunan Cerrah Evi’nde, insanda korku uyandıran pek çok doğum aleti bulundu. Bunlar arasında, sıkışmış bir fetüsü parçalamak için kullanılan kan-calı bıçaklar dikkat çekiyordu. MS 1. veya 2. yüzyılda yaşamış Ephe-sos’lu hekim Soranus’a göre, fetüsün uzuvları, anneye zarar verme-mek için içerideyken değil, dışarı çıktıkça kesilmeliydi.⁶⁶ Eğer bebe-ğin kafası çok büyükse bir kranioklast, yani eğimli ve dişli bir forseps yardımıyla kırılıyor yahut eziliyordu. Muhtemelen bu durum insan-lar arasında çok da büyük bir infiale yol açmıyordu. Soranus’un an-lattıklarına göre, bebek doğar doğmaz büyükanne yahut teyze tükü-rüklenmiş parmağıyla bebeğin üzerindeki kem gözleri kovuyor, son-ra bebek hemen anneye veriliyordu. Daha sonra baba, yatağın yanına getiriliyor ve bebeğin yaşaması mı yoksa ölmesi mi gerektiğine karar veriyordu. Atinalı komedi ozanı Poseidippos MÖ 3. yüzyılda şu söz-leri kaleme almıştı: “Her kim ki oğlu olur, o kimse yoksul bile olsa oğlunu besler büyütür. Her kim ki kızı olur, o kimse zengin bile olsa kızını atar kurtulur.”⁶⁷ İstenilmeyen bebekler terk edilebiliyor, örne-ğin Pietas Tapınağı’na bırakılabiliyordu. Bir kusurla doğan “ucube-ler” ise ya suya batırılarak ya da havasız bırakılarak öldürülüyordu. Aristoteles *Politika* adlı eserinde, şekil bozukluğu yahut sakatlığı olan çocukları yetiştirmenin suç sayılması gerektiğini savunuyordu. Bir çocuğun ucube olmasının suçu çoğu zaman anneye yükleniyor; ka-dının, hamileyken bakmaması gereken bir şeye baktığı düşünülüyor-du. Kadınlara, düzgün vücutlu çocuklar doğurabilmek için güzel bir heykele uzun uzun bakmaları öğütleniyor; hamileyken, örneğin bir maymuna bakacak olurlarsa kolları uzun, kıllı bir bebek doğuracak-ları söyleniyordu.

Kendilerinden önce ve sonra kurulmuş tüm büyük uygarlıklar-da olduğu gibi, Yunan ve Roma toplumlarında da baba soylu bir dü-zen hâkimdi. Fakat kadının, çocuk doğurma yetisini elinde bulun-durması eril düzene bir tehdit oluşturunuyordu. Ataerkil düzenin so-runsuzca işleyebilmesi için kadınların hizaya getirilmeleri gereki-yordu. Kadınlara yerlerini bildirmek için kullanılan en geleneksel-leşmiş yöntemlerden biri, lohusa kadının kirli olduğunu, pis oldu-ğu-nu söylemekti. Bir diğer yöntem ise çocuk sahibi olmada asıl payın

babaya ait olduğunu öne sürmekti. Yunanlar da Romalılar da kadın bedeninin, erkeğin çocuğunu taşıma işlevi üstlenen boş bir kaptan ibaret olduğunu düşünüyorlardı. Kadınların, çocuk sahibi olmada ciddi bir katkısı yoktu; tabii uzun süre bir maymuna bakıp bir sağlık sorununa yol açmadıkları sürece.

Fakat erkek egemenliğin hüküm sürdüğü bu toplumlarda kadın sağlığına önem verilmediğini söyleyemeyiz. Ephesos'lu Soranus'un kaleme aldığı 20 tıp kitabından biri jinekoloji üzerineydi. Gerçi bu kitaplardan hiçbiri günümüze ulaşamadı ama Soranus'tan sonra gelen yazarlar, onun yazdıklarından uzun alıntılar yapmışlardı. Soranus ebelerin ellerinin temiz olması gerektiğini söylüyor; ayrıca, hamilelik esnasında uygulanabilecek bir aroma terapi formülü öneriyordu. Bu terapi için öngörülen uygulama, kadınlara elma yahut bir avuç toprak koklatmaktı (bu da, modern çağ ile birlikte hoş koku algımızda da bir değişim yaşandığını gösteriyor). Soranus kadınlara doğumdan sonra üç haftalık yatak istirahati tavsiye ediyordu. Kentli kadınlar, Yunanlar arasında *kliné* adıyla bilinen, dört ayaklı, dikdörtgen yataklarda istirahate çekiliyorlardı. Bu yatağın ayaklarından ikisi daha yüksek olabiliyor; kol yahut baş dayanağı bu yüksek ayaklar üzerine oturtuluyordu. Vazo üzerine yapılmış pek çok *kliné* resminde, yatak çerçevesine örgü şeritler geçirilerek bir platform oluşturulduğunu, bu platformun kumaşla kaplandığını ve yatak başlığına yastıkların yaslandığını görüyoruz. Zengin kadınlar ince ince dokunmuş, üst üste serilmiş kumaşların, yastıklarla donatılmış yatakların keyfini sürebiliyorlardı. Yeni doğum yapmış bazı kadınlar ise bebeklerini emzirmesi için süt anne tutabiliyorlardı. Gerçi Tacitus bebeklerini kendisi emziren Alman kadınlardan övgüyle söz ediyordu; demek ki o dönemde bir anneye yakışan davranış biçiminin bu olduğu düşünülmüyordu. Fakat belli ki yeterince parası olan kadınlar bu beklentiye o kadar da umursamıyorlardı. Yatak istirahati sırasında bebeğe bir isim veriliyor; ama bunun için, bebeğin ölme olasılığının yüksek olduğu o kritik sürenin aşılması, yani kızların sekiz, oğlanların dokuz günlük olması bekleniyordu. Yatak istirahati *yapmamak* söz konusu bile değildi. Öte yandan, Strabon'un *Geographika* [Coğrafya] adlı eserinde yazdıklarına bakacak olursak, İberyalı bir kadın doğum

yapınca, yatağın yolunu tutan kişi kadının kocası oluyor; *erkek* istirahat ederken *kadın* da onun bakımıyla uğraşıyordu.

Çadırlar ve “İnleme Sandalyeleri”

Çin İmparatorluğu’nda doğuma ilişkin son derece karmaşık bir kurallar silsilesi oluşturulmuştu.⁶⁸ Doğumda yatağın nasıl bir rol üstlenmesi gerektiğini düzenleyen kurallar da aynı derecede karmaşıktı. Yerine getirilmesi gereken ilk şart şuydu: Doğum yapacak olan bir kadın hamileliğinin son ayında bir çadır kurmalı yahut kendisine bir kulübe hazırlamalıydı. Burası onun doğum yapacağı özel mekân olacaktı; yani kadının her zaman kullandığı yatağın etrafına bir paravan çekivermesi yeterli değildi. MS 4. yüzyılda yaşamış bir savaş ağası olan Huan Xuan cariyesine, karısının eski çadırını kullanmasını önermişti. Huan Xuan’ın göz yaşartan romantikliği bir kenara, demek ki bu çadırlar kurulup kaldırılabilen, müstakil eşyalardı.

Tıpkı Antik Mısır’daki çardaklar gibi, bu çadırlar yahut kulübe-ler de evin dışına ya da evin içindeki bir odaya kuruluyordu. Doğum çadırı kurmak hafife alınacak bir iş değildi. Bir tıp metninde okura şöyle bir ikazda bulunuluyordu: “Doğum kulübeleri [...] yeni biçilmiş buğday saplarının üzerine, yüksek ağaçların altına kurulmaz çünkü bu, büyük uğursuzluk getirir!”⁶⁹ Doğum rehberleri kulübenin yönünün ne tarafa bakması ve plasentanın nereye gömülmesi gerektiğine ilişkin talimatlar da içeriyordu. MS 10. yüzyıldan itibaren kulübeyi düzenleme meselesi o kadar karmaşılaşmıştı ki insanlar doğum rehberini çoğu zaman doğum odasının içine asar oldular. Erken Ortaçağ’a ait Çince bir metne göre, doğum başlar başlamaz aile fertlerinin yapması gerekenler şöyleydi: “Yataklar ve masalar ortalıktan kaldırılacak, zeminin üç-dört farklı yerine ot yayılacak, sarkıtılan halatlara, tahtadan bir sopa yatay şekilde bağlanacak ki [...] kadın, bir kirişe tutunur gibi, bu desteğe tutunarak güç alabilsin.”⁷⁰ Çin’deki doğum pratikleri de bize gösteriyor ki tarihin büyük bir bölümünde çömelerek doğum yapmak en olağan yöntemdi. MS 5. yüzyılda yaşamış Chen Yanzhi adlı hekimin de söylediği gibi, “Antikçağ’da kadınlar yere çömeliyor, bir saman yığınının üzerine oturuyor ve ölümü

bekler gibi, doğurmayı bekliyorlardı.”⁷¹ Muhtemelen saman peşinen yere yayılmış, hazırlanmış oluyordu.

Kadın ebeler doğum yapan kadının arkasına geçiyor ve belini kavıyorlardı. Büyük ihtimalle bu yöntem, 20. yüzyıla kadar Çin’deki en yaygın doğum yöntemi idi. Doğum yapan kadın ancak çok yorulursa yere yahut yatağa uzanıyordu. Bir metinde, doğum esnasında bir sorunla karşılaşılması halinde doğuma yardımcı olanların ilk olarak “anneyi yatağına yatırmaları” tavsiye ediliyordu. Demek ki doğum yapan kadınlar, her şey yolunda gittiği sürece yataktan istifade etmiyorlardı. Bunun nedeni yatakların yüksekliği de olabilir. MS 3. yüzyıldan itibaren seçkinlerin kullandığı bazı yataklar yerden hayli yüksekti. Güney Hanedanı’na mensup bir kadının düşük yapmak için kendini yataktan aşağı attığı söyleniyordu. Bu da bize, yatağın böyle bir girişime olanak tanıyacak kadar yüksek olduğunu gösteriyor. Yüksek yataklara duyulan ilgi ile MS 200 civarında Çin’de benimsenen Budizm inancı arasında bir bağlantı olabilir. Bu yeni inanç sistemiyle birlikte kendini göstermeye başlayan tasvirlerde, Buda’nın bir yaygı üzerinde değil, yüksekçe bir platform üzerinde oturduğu görülüyordu. Dolayısıyla, kıymetli misafirler, mevki sahibi yetkililer bir saygı ifadesi olarak bu yüksek platformlarda ağırlandı. Kısa süre içinde evrimleşen bu platformlar önce, dinlenmek için kullanılan uzunca sedirlere ve nihayet, yerden yüksek yataklara dönüştü.

Çinlilere göre doğum, temelde bir kadın işiydi; doğuma yardımcı olan ebeler de kadındı. Fakat bebeğin babası her şeyi kitabına göre yaparsa kadının doğumdaki başarısı babaya mal ediliyordu. Placentanın ve fetüsün bir avazda çıkıvermesi için sorumluluk sahibi bir babanın, kendi kıyafetleriyle bir kuyunun üzerini örtmesi gerekiyordu. Bebeğin sorunsuzca doğması için babanın yapabileceği şeylerden bir diğeri de kavrulup öğütülmüş tırnaklarını yahut kavrulduktan sonra zincifre macununun içine karıştırılmış kasık kıllarını karısına yedirmektir. Bu formüller bize tuhaf geliyor olabilir ama o dönemde yaşayan insanlar için hayati önem taşıyordu. MS 5. yüzyılda yaşamış hekim Chen Yanzhi’ye göre, doğum yapmak yere uzanıp ölümü beklemek gibi bir şeydi. Akrabalar, doğum sonlanır sonlanmaz anneyi

kutlamak için domuz ciğeri getirirlerdi. Ailenin zenginliğine bağlı olarak koyun, geyik yahut karaca eti getirildiği de oluyordu. Ortaçağ'ın Çinli hekimleri doğumdan hemen sonraki süreci "üç günlük ölüm kalım savaşı" olarak nitelendiriyor; kadının, "müşahede" altında tutulacağı bu süreyi "yatakta geçirmesini, sırtını bir desteğe yaslayıp dizlerini kaldırmasını" salık veriyorlardı. Doğumla kirlenmiş kadının kendi yatak odasında izole edilmesi gereken süre 30 gündü. Ayrıca 100 gün boyunca sevişmek de yasaklanmıştı. Bu sayede kadının, antik tıp metinlerinde "Beş İfrat Yedi Hasar" adıyla anılan hastalıklardan birine yakalanmayacağı, örneğin vajinal akıntıdan mustarip olmayacağı düşünülüyordu. Antik metinlerde, doğumda yaşanan sorunlardan kadını sorumlu tutan açık bir ifade yer almıyordu ama kadının doğumdan sonra kirli olduğu ve yasakları delmemek yahut ruhları incitmemek için çok sayıda önlem alması gerektiği söyleniyordu.⁷²

Doğuma ilişkin tabular Avrupa'da da karşımıza çıkıyor. Tudor döneminde İngiltere'de yaşayan bir kadın hamileliğinin son ayı yaklaşırken yatak odasına çekilirdi. Birkaç hafta boyunca yatak çarşaflarına kutsal su serper, pencereleri kapatıp anahtar deliklerini tıkar, içeriye gün ışığı girmesin diye perdeleri örterdi. Bu dönemde, bir yerlere gizlenmiş kötü ruhların bir anda ortaya çıkıp doğumu zorlaştırabileceğine inanılıyordu. Ayrıca bir kadının, batıl inançları göz ardı ettiği için, örneğin aya baktığı için de zor bir doğum geçirebileceği düşünülüyordu. Böyle bir durumda kocakarı ilaçları kullanılabiliyor; örneğin, kadının karnına öğütülmüş karınca yumurtası serpilirdi. Modern dönem öncesinde tedavi yöntemleri üretilirken, genellikle, hastalıklı bölge ile ilaç niyetine kullanılacak malzemenin birbirine görüntü itibarıyla benzemesi gerektiği fikri esas alınıyordu. Örneğin, kıvrımlı bir görüntüsü olan cevizin beyne iyi geldiği düşünülüyordu ki ceviz yemek gerçekten de beyin için iyidir fakat biz bunun yalnızca bir tesadüf olduğunu biliyoruz.⁷³

Doğum başladığında etrafta yalnızca kadınlar oluyordu; hatta ebe [*midwife*] sözcüğü Eski İngilizcede "hatun ile" anlamına geliyordu. Erkeğin görevi, ebeyi ve annenin yakın kadın arkadaşları ile akrabalarını çağırmaktı. Sair zamanlarda annenin sohbet ve gıybet ar-

kadaşları* olan bu kadınların doğum esnasındaki asıl amaçları onu sakinleştirmeye çalışmaktı. Bunu başarabilmek için de muhtemelen onunla konuşuyor, ona yatak odasının dışındaki dünyada neler olup bittiğini anlatıyorlardı. Bu kadınların görevlerinden biri de eski âdetleri yerine getirmektir. Örneğin kadınlar odadaki herkesin yüzüklerini çıkarıyor, kuşaklarını çözüyorlardı çünkü boğulmayı çağrıştıran bu nesnelerin bebeğe zarar verebileceği düşünülüyordu. Görüntüsü vulvayı andırdığı ve dolayısıyla o bölgeye şans getireceği düşünüldüğü için deniz kabuğuna benzer tılsımların da kullanıldığı oluyordu.

Anne, doğum devam ederken dinlenmek isterse yatağa geçebilirdi. Bu yataklar kadın nereye giderse oraya taşınabilen, küçük, ahşap bir çerçeve ile içi saman doldurulmuş bir şilteden oluşuyordu. Doğum yapan kadın için diğer bir seçenek de “inleme sandalyesi” adıyla anılan, ebenin beraberinde getirdiği doğum taburesinin üzerine çömelmektir. Protestan Reformu’ndan sonra ağıricsiciler yasaklandığı için inleme sesleri de daha fazla duyulur oldu. 1591 yılında, bir ebe doğum yapan kadınlara yardımcı olmak için afyon kullandığı gerekçesiyle diri diri yakılmıştı. Reform hareketiyle birlikte, Katoliklerin eskiden beri kullandığı yöntemlerin, yani tılsımların, heykelciklerin, şifa formüllerinin ve büyülerin hepsi batıl inanç addedilmiş ve yasaklanmıştı. Fakat kendisi de bir Katolik olan Kraliçe Mary 1559 yılında tahta geçtikten sonra bu yasaklı nesnelerin çoğu tekrar gün yüzüne çıkıverdi; yani muhtemelen kadınlar bu tür uygulamalardan aslında hiçbir zaman vazgeçmemişlerdi.⁷⁴ Lakin artık çoğu kadın, en azından yasal olarak, yalnızca şifalı bitkilerden, dualardan ve gıybet arkadaşlarından medet ummak zorundaydı.

Pek çok kadının doğum için özel olarak hazırlanmış yatak takımları vardı. Genellikle aile yadigarı olan bu takımlar, kadına evlenirken çeyiz olarak veriliyor ve doğum esnasında ortaya çıkarılıyor-

* Kitabın yazarları, annenin arkadaşlarından bahsederken *God-sib* ve *gossip* sözcüklerini kullanıyorlar. Bugün İngilizcede “gıybet, muhabbet” anlamında kullanılan *gossip* sözcüğü, “çok yakın arkadaş, kan bağı olmaksızın kardeş sayılan kişi, ahretlik” anlamına gelen *God-sib* sözcüğünden türemiştir. (Ç.N.)

du. Çıkarılıyordu çıkarılmasına ama doğum sürecinde her şey kan revan içinde kalacağından, doğum çoğu zaman çaputlar yahut eskiyip yumuşamış çarşaflar üzerinde gerçekleşiyordu. Doğum zamanı geldiğinde, zengin kadınlar evin en büyük yatak odasına çekilme imkânı bulabiliyorlardı. Alt sınıftan kadınlar ise mahremiyet sağlamak için oluşturulmuş, muhtemelen ocağın yakınlarında bir yerde konumlandırılmış bir bölmeye geçiyorlardı. Doğum bitince ebe bebeği yıkıyordu. Eğer bir prens dünyaya geldiyse bebeğin şarapla yıkanması, tereyağıyla ovulması, göbek deliğine öğütülmüş aloe bitkisi ile Arap yahut Habeş tütsüsünden yapılmış bir karışım serpilmesi söz konusu olabiliyordu.

Tudor döneminde yeni doğum yapmış bir kadın, hangi sınıftan olursa olsun, “yeşil kadın” sıfatıyla anılıyor; kadının kirli olduğu, cinsel ilişki ve doğumla lekelenmiş olduğu düşünülüyordu. Diğer insanlardan ayrı tutulduğu süre boyunca yere ve göğe bakmasına, hatta başka insanlarla göz göze gelmesine bile izin verilmiyordu; cinsel ilişkiye girmesi ise kati surette yasaktı. Aradan bir ay geçtikten sonra, toplumsal ve ahlaki kimliğini geri kazanabilmek için kadının bir “kilise temizliğinden” geçmesi gerekiyordu. Yani henüz bakireyken, el değmemişken sahip olduğu statüye yakın bir statü elde edebilmek için bir kilise törenine katılması şarttı. Bu tören için, tıpkı evlilik töreninde olduğu gibi, kadına bir duvak giydiriliyor ve kadın yatak odasından çıkarılıp kilisenin avlusuna götürülüyordu. Kiliseye gidebilecek kadar iyi değilse rahip onu evinde de ziyaret edebiliyordu.

Kadınlar çocuk doğurmanın ne tür tehlikeler barındırdığını iyi biliyorlardı. Hamile kalan kadınlar, gelecekte hatırlanmak için her ihtimale karşı kendi portrelerini yaptırıp bir kenara koyuyorlardı. 15. yüzyıl Floransa’sında çoğu kadın gebe kaldığını anlar anlamaz vasiyetini yazardı. En varlıklı kraliçeler bile bu tehlikelerden azade olmadıkları gibi, tehlikelere daha da açıklardı. Tahtın vârisi doğarken kraliçenin odasında bulunan kişilerin sayısı 70’i bulabiliyordu. Bu da annenin, genellikle kirli ellerden veya önlüklerden bulaşan mikropoların neden olduğu “lohusa humması” (albastı) hastalığına yakalanma riskini artırıyordu. VIII. Henry’nin eşlerinden ikisi, yani Jane Seymour ve VIII. Henry öldükten sonra tekrar evlenen Katherine

Parr, hevesli saraylıların yatak odasına doluğu bir doğum geçirdikten sonra bu hastalık yüzünden hayatlarını kaybetmişlerdi. O dönemde ülke çapındaki anne ölüm oranına ilişkin net bir veriye ulaşmak zor ama 16. yüzyılın Londra Aldgate bölgesi üzerine yürütülen bir çalışma, her 100 gebelikte 2,35 oranında anne ölümü yaşandığını gösteriyor.⁷⁵ Kadınların yediden fazla çocuk sahibi olabildiğini varsaydığımızda ise aşağı yukarı her yedi anneden birinin doğumda öldüğü sonucuna ulaşırız.

Amerika kolonilerinde de doğuma iştirak edenlerin sayısı hayli yüksek olabiliyordu. Doğum yapan Püriten bir kadının yatak odasında bulunanların sayısı ebe, kayıvalide ve birkaç komşuyla beraber onun üzerine çıkabiliyordu. Ailenin refah seviyesine ve yaşam koşullarına göre değişiklik göstermekle birlikte, kadınlar genellikle evin büyük yatak odasında, bazen de mutfakta, muhtemelen içi saman dolu bir döşek üzerinde doğum yapıyorlardı ve bu döşek doğumdan sonra yakılıyordu. 1760'lara geldiğinde ise üst sınıfa mensup Amerikalı kadınlar doktor eşliğinde doğum yapmayı tercih etmeye başlamışlardı.

Yatakta Doğum

Kadınların ne zaman yatakta doğum yapmaya başladıkları sorusu bizi 16. yüzyıl Fransa'sına, modern doğum cerrahisinin ortaya çıktığı zamanlara götürüyor. Bu dönemde, berber cerrahlıktan yetişme erkeklerin doğum uzmanı olarak çalışmaya başladıklarını görüyoruz. Bu doğum uzmanları artık annenin yatağa sırtüstü uzanmasını istiyorlardı çünkü bu sayede onun tam "karşısında durarak"^{*} tıbbi araç gereçlerini rahatlıkla kullanabileceklerdi.

18. yüzyıla kadar, doğum uzmanlığı edebe aykırı bir iş olarak görülüyordu. Doğum uzmanlarının toplum içindeki konumu bir

* Bugün İngilizcede "doğum uzmanı" anlamında kullanılan *obstetrician* sözcüğü, Latince *obstetrix* kökünden türemiştir ve kökeni itibarıyla "karşıda duran kişi" anlamına gelmektedir. (Ç.N.)

marangozun, bir kunduracının konumundan farksızdı. Doğum eskiden beri kadınlara ait bir ihtisas alanı olduğundan, bu alana giriş yapan erkekler kendilerini kadın ebelerle kıyasıya bir rekabetin içinde buldular. Üstünlük elde edebilmek için de doğumu bir hastalık olarak ele almaya başladılar. Bu döneme kadar doğum her zaman tehlikelerle dolu bir vaka olarak görülmüş ama hiçbir zaman bir hastalık olarak nitelenmemişti. Fakat şimdi, yeni ortaya çıkan bu doğum uzmanları, kadınlara gebeliğin bir hastalık olduğunu söylüyor; onları, hasta bir insan gibi yatağa uzanmaları gerektiğine ikna etmeye çalışıyorlardı. Gebeliğe ilişkin bu bakış açısı, alet edevat kullanan bir erkeğin varlığını hem geçerli hem de gerekli kılıyordu. Anne pasif bir biçimde sırtüstü uzanacak, aktif olan erkek doğum uzmanı ise tüm hünerlerini konuşturacak, bebeği doğurtacaktı.

Bu yeni ideolojinin kök salması uzun sürmedi. 1598 yılında Fransa'nın önde gelen doğum uzmanlarından Jacques Guillemeau (1550-1613), *De l'heureux accouchement des femmes* [Mutlu Doğum] başlıklı ilgi uyandıran eserinde, yatağa uzanmanın kadınları rahat ettirmek ve doğumu hızlandırmak için en uygun pozisyon olduğunu söylüyordu. XIV. Louis'nin sarayında cerrahlık yapan doğum uzmanı François Mauriceau 1668 yılında *Les Maladies des Femmes grosses et accouchées* [Gebelik ve Doğum Hastalıkları] başlıklı kitabını yayımlamıştı. Kitap, bugün de yaygın olarak kabul gören, gebeliğin bir hastalık olduğu ve kadınların yatağa yatırılarak erkekler tarafından tedavi edilmesi gerektiği görüşünü yansıtıyordu. Mauriceau şöyle diyordu: "Yatak öyle bir hazırlanmalı ki doğumu yaklaşan kadın bu yatağa, oturmakla sırtüstü uzanmak arası bir pozisyonunda, başını ve göğsünü hafif yukarıda tutacak biçimde yerleşebilsin. Eğer kadın yatağa başka türlü yerleşirse yahut yatağın içine gömülürse rahat nefes alıp veremez, sancılarına direnecek gücü bulamaz."⁷⁶

Anlaşılan, doğum için doğru adres artık yataktı. Lakin kadınların doğum yaparken yatağa sırtüstü uzanmaları gerektiği inancının yerleşmesinde çok daha tuhaf bir neden de rol oynamış olabilir. XIV. Louis'nin doğum yapan kadınları izlemekten keyif aldığı söyleniyor. Bir iddiaya göre, kadınlar eskiden beri kullanılan doğum taburele-

riyle doğum yaptıklarında kral olan biteni rahatça göremiyor, bu nedenle de kadınların yatar vaziyette doğum yapmalarını istiyormuş. Yatakta doğum yapma konusunda Louis'nin tercihlerinin etkili olup olmadığını bilemiyoruz ama Güneş Kral'ın neredeyse tanrı mertebesinde olduğunu düşününce bu hikâyenin doğru olması bize pekâlâ mümkün gibi geliyor. Altında yatan neden ne olursa olsun, 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde kırsal bölgelerde yaşayan köylü kadınlar hariç tüm Fransız kadınları doğum yapmak için yatağın yolunu tutuyorlardı.

Doğum uzmanları arasında kabul gören gelişmelerden biri de forseps kullanımıydı. 17. yüzyılın başlarında Chamberlen ailesi tarafından tasarlanan bu alete, bebeğin başını kavrayacak biçimde bir eğim verilmişti ama o dönemin forsepsi bugünkünden farklı olarak, pelvise uyum gösterecek bir kavise henüz sahip değildi. Chamberlen ailesi doğum esnasında nasıl bir yöntem uyguladığını bir sır gibi saklamış; bu sırrın ne olduğu nihayet 1690'larda Hugh Chamberlen tarafından açıklanmıştı. Bu sır açıklanana kadar forsepsin varlığından bihaber olan insanlar, bir çarşafın yahut battaniyenin altında doğum

18. yüzyılda doğum yapan bir kadın.

yaptırmayı âdet edinen Chamberlen'ların birtakım sihirli yöntemler kullandıklarını düşünüyorlardı herhalde. Başlarda bu türden doğum aletlerine şüpheyle yaklaşıldı. Özellikle de ebeler, forseps kullanmaya pek hevesli hekimlere karşı ciddi bir savaş verdiler. Fakat zaman içinde ebelik, batıl inançların hüküm sürdüğü, artık mazide kalmış bir dönemle özdeşleştirilmeye başladı. Joseph Bolivar DeLee 1899 yılında Chicago Lying-in Hospital'ı* kurduğunda, doğumun tıbbi bir müdahale gerektirdiğini ve doğum sürecinde ebelere yer olmadığını söylemiş; doğumun yatakta, ağrıkesiciler ve forseps yardımıyla yapılması gerektiğini savunmuştu.

Marazlı Doğum Yatakları

DeLee doğumun hastane yatağında gerçekleşmesi gerektiği görüşünde ısrarcıydı ama bu yataklar başlangıçta mutsuzluktan başka bir şey getirmede. 18. yüzyılda, Paris'in en eski hastanesi olan Hôtel-Dieu'de tam 1.200 yatak ve büyük bir doğum bölümü bulunuyordu. Buna rağmen yataklar dolup taşıyordu. Öyle ki kadınlar çoğu zaman aynı yatağı paylaşmak zorunda kalıyor, hatta bazen yan yana doğum yapıyorlardı. Hastanede sıklıkla lohusa humması salgınları ortaya çıkıyor, her 100 doğumda 2 ila 8 anne ölüyordu. Bu oran, hastane dışında gerçekleşen doğumlara ait ölüm oranının yaklaşık 10 katıydı. Bir anda ateşleri yükselen, karın bölgelerinde ağrı, şişme ve kanama baş gösteren kadınlar birkaç gün içinde bu hastalığa yenik düşüyorlardı. Lohusa hummasına neyin yol açtığını kimse tam olarak bilmiyordu. Bazıları, annenin kendi sütüyle zehirlendiğini düşünüyordu. Lohusa humması salgınlarına ilişkin ilk belgelerden biri olan ve Hôtel Dieu çalışanları tarafından 1746 yılında tutulan kayıtlar bu hipotezi destekliyordu. Hekimler, bu hastalık nedeniyle hayatını kaybetmiş kadınların bedenlerini açtıklarında, bağırsaklara ve başka organlara yapışmış halde buldukları kalıntıların "pıhtılaşmış süt" olduğuna kanaat getirmişlerdi. Halbuki buldukları şey süt değil, irindi.

* Chicago Doğum Hastanesi. (Y.N.)

Farklı hipotezlerle çıkagelen doktorlar da oldu fakat bütün doktorların hemfikir olduğu tek bir nokta vardı: Hepsi, sorunun kadından kaynaklandığını düşünüyordu. Belki kadın, hamileliğinin ilk aylarında sıkı kombinezonlar giyme hatasına düşmüştü yahut belki de onu zehirleyen, kendi vajinal salgılarıydı. Kimse bu hastalığın doktor hatasından kaynaklanmış olabileceğini aklına getirmiyor; bir hastadan ötekine koşup duran doktorların, kullandıkları aletlerde ve ellerinde bulunan bakterileri fark etmeden hastalara bulaştırmış olabileceklerini düşünmüyordu, ta ki Ignaz Semmelweis bunu akıl edene kadar. Semmelweis, Viyana Genel Hastanesi Birinci Doğum Kliniği'nde çalışan hekimlerin ve tıp öğrencilerinin, hastaları muayene etmeden önce ellerini yıkamalarını sağlamak için büyük mücadele vermiş ama belli ki boşa kürek çekmişti. Doktorlar çoğu zaman otopside çıkıp doğruca muayene odasının yolunu tutuyorlardı. Kendi kliniğindeki ölüm oranının ciddi ölçüde azalmasını sağlamış olmasına rağmen Semmelweis meslektaşlarını ikna etmeyi başaramadı. Hastalığın yayılmasını durdurmak için Amerika'da benzer bir kampanya yürüten ve doktorları, hasta yataklarını ziyaret etmeden önce ellerini yıkamaya teşvik eden hekim ve şair Oliver Wendell Holmes de büyük bir direnişle karşılaştı. Philadelphia'daki Jefferson Tıp Fakültesi'nde görev yapan Charles Meigs'e göre, doktor dediğimiz kişi bir centilmendi ve "bir centilmenin ellerinde kir olamaz[dı]."¹⁹

19. yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkan, her türlü cinsellik çağrışımından kaçınma takıntısı doğum alanında da kendini gösterdi. Kraliçe Victoria 1837 yılında taç giydiğinde, erkek doktorlar doğuma iştirak edebiliyor ama hastalara bakmamaları, yalnızca elle müdahale etmeleri gerekiyordu. Bu koşullar altında doktorlar çoğu zaman, kat kat serilmiş yatak örtülerinin altına ellerini sokarak körlemesine çalışıyor, bebeği bulup çıkarmaya uğraşıyorlardı. Sonraları, Victoria dönemi kadınları, erkek bir doktora muayene olacakları zaman sol taraflarına dönüp dizlerini karınlarına çekerek uzanmayı tercih eder oldular. Bu yatış pozisyonu sayesinde, doktorla hasta birbirinin yüzünü göremiyordu. Ayrıca dönemin aristokrat aileleri arasında, sadece doğumda kullanılan seyyar yataklar moda oldu. Karı-

koca yatağından farklı bir yatakta bebek dünyaya getirmenin, doğumun barındırdığı cinsel çağrışımları sildiği düşünülüyordu.

Zaten kısa bir süre sonra, metal çerçeveleri ve soğuk çarşaflarıyla hiçbir cinsel çağrışım barındırmayan, steril hastane yatakları çok daha fazla sayıda kadına kucak açmaya başladı. Tıp dünyası köklü bir değişimin içinden geçiyordu. Devrim niteliğindeki yeniliklerden biri, 1860’larda Joseph Lister öncülüğünde kullanılmaya başlayan antiseptik maddelerdi. Ameliyatların steril bir ortamda yapılmasına artık özen gösteriliyor; tekrar tekrar kullanılan, kan lekeli çarşaflar tarih oluyordu. Bu yeniliğin hemen öncesinde, yani 1847’de James Simpson kloroformu kullanıma sokmuştu. Söylentiye göre Simpson, ağrı kesmede mucizeler yaratan bu uyuşturucu maddeyi kendi üzerinde deneyler yaptığı gecelerden birinde keşfetmişti. 1853 yılında, Kraliçe Victoria sekizinci doğumunu yaparken kendisine kloroform verilmişti. Kraliçe bu ilacın “fevkaladenin fevkinde” olduğu yorumunda bulunmuş; böylece, doğum cerrahisinde kloroform kullanımı ve genel anestezi uygulaması büyük bir hızla yaygınlaşmıştı.

Modern Yatakta Doğum

ABD’de 1930’ların ortalarına gelindiğinde, hastanede doğum yapan anne sayısı hastane dışında doğum yapanlarınkini geçmişti. Bebek, doğumdan birkaç dakika sonra, merkezî bir konumda bulunan, büyük bir yeni doğan bakım odasına götürülüyor; metal çerçevesi, temiz bir beşiğe yatırılıyordu. Daha sonra bebekler, fabrikadaki seri üretim bantlarını andıran bir sistemle, üç-dört saatte bir beslenmek üzere annenin yanına götürülüp getiriliyor; anne sütünden daha besleyici olduğu düşünülen bebek mamaları da devreye girdiği için sistem tıkr tıkr işliyordu.

Tüm bilimsel gelişmelere rağmen, 1930’ların sonuna kadar her 200 gebelikten biri anne ölümüyle sonuçlanmaya devam etti. Ölüm oranları ancak 1940’larda, antibiyotiklerin ortaya çıkışıyla beraber düşüşe geçti. *Homo sapiens* o kocaman kafası ve maharetli elleriyle imkânsız başarılmıştı: Doğaya karşı verilen savaşa, zafer nihayet in-

sanlığın olmuş gibi görünüyordu. 20. yüzyılın sonlarında doğum, evi neredeyse tümüyle terk edip hastane yatağına taşındı. Gerçekten de köklü bir değişim yaşanmıştı: 1900’de Amerikalı kadınların yaklaşık yüzde 5’i hastanede doğum yaparken; 1920’lerde Amerika’nın bazı büyük kentlerinde bu oran aşağı yukarı yüzde 65’i bulmuş, 1955’te yüzde 95’e yükselmişti. 2020’ye yaklaşıırken ise neredeyse yüzde 99’a dayandı.

Bugünün gebe “hastalar”ı çok sayıda tetkikten geçiriliyor. ABD ve Birleşik Krallık’taki tüm gebe kadınların neredeyse üçte biri bıçak altına yatıp sezaryenle doğum yapıyor. Büyük Plinius, Julius Caesar’ın atalarından birinin bu şekilde doğduğunu iddia etmişti. Aslında sezaryen sözcüğünün kökeni, muhtemelen, Latince “kesmek” anlamına gelen *caedere* fiiline yahut Roma kanunlarında Lex Caesarea adıyla bilinen hükme dayanıyordu. İmparatorluk hukukuna göre, hamileliğin sonlarına yaklaşmış bir kadın hayatını kaybederse bebek hemen anne karnından çıkarılmalıydı. Kadını hamile haliyle gömmek Roma kültüründe bir tabuydu. Antiseptik ve anesteziik maddeler geliştirilmeden önce, sezaryenle doğum yaptırmak demek annenin ölüm fermanını imzalamak demekti. Bugün ise pek çoğumuz bir doğum kliğini yatağında, bir doğum uzmanının ellerinde hayata gözlerimizi açıyoruz.

Kuzey Amerika’da yaşayan yaklaşık 80 bin kadın yüksek riskli gebelik tanısıyla doğumdan haftalar önce yatağa mahkûm ediliyor. Bazılarına göre, bu “yatak istirahati dalaveresi” yatakta geçirilen süreyi uzatmaktan başka bir işe yaramıyor; hamileliğin gidişatını değiştirmedeği gibi, annenin ruh sağlığı üzerinde de olumsuz etkiler yaratabiliyor.⁷⁸ Sırtüstü uzanarak doğum yapmaya gelince: Son zamanlarda yapılan bir meta-analiz çalışması, “farklı” pozisyonlarda, örneğin çömelerek yahut ayakta doğum yapan annelerin doğum süresinin kısaldığını, sezaryen ve epidural doğuma daha az ihtiyaç duyduklarını gösteriyor. 1961 yılında yürütülen bir araştırma da sanayileşmemiş toplumlarda kadınların yalnızca yüzde 18’inin yatağa uzanarak doğum yaptığını ortaya koymuştu. Bu araştırmanın sonucu bize, Batılı kadınların geçmişteki doğum pratikleri konusunda da bir fikir veriyor. Ebeler ise hâlâ mücadeleyi sürdürüyorlar: Birleşik

Krallık'taki Royal College of Midwives* tarafından 2010 yılında yayımlanan rapor, "Kadını yataktan kaldırın" başlığını taşıyor.

Eskiden yatak, doğum sürecinde aktif olan kadının, gücünü yeniden toplamak için kullandığı bir yerken, bugün kadının pasif bir biçimde üzerine uzanıp doğum yaptığı bir yer haline geldi. Bu dönüşümle eşzamanlı olarak, eskiden yalnızca kadın ebelerden sorulan doğum yaptıрма işi büyük ölçüde erkeklerin eline geçti. Bugün, doğum uzmanlarının yüzde 85'i erkeklerden oluşuyor. Gelmiş geçmiş tüm ataerkil toplumlar gibi biz de başarılı doğumları genellikle erkeklere atfediyoruz. Lakin bir değişim daha söz konusu: Artık yatak, kirli addedilen kadının arınmak için sığındığı bir yer olmaktan çıktı. Doğumla ilişkilendirilen pek çok hastalığın da çaresini bulmuş olduğumuz için doğumdan sonra yatağa geçip "kirli" ayının bitmesini bekleyen kadınların sayısı iyice azaldı. Fakat şimdi de kadınlara, medya tarafından yaratılmış ünlü isimler gibi davranmaları, doğumdan yalnızca birkaç gün sonra kot pantolonlarını giyip sağda solda boy göstermeleri öğütleniyor. Tabii bunun, kadınların ruh sağlığına daha iyi gelip gelmediği de ayrı bir tartışma konusu.

1970'lerin başında feministler, anne ve doğum sağlığı üzerindeki sis perdesinin aralanması, kadın hayatının tıbbın otoritesinden kurtarılması için mücadele etmişlerdi. Feministler doğumun bir hastalık olmadığını, çoğu doğum sürecinde hastaneye ihtiyaç duyulmadığını iddia ediyor; bu işin yeniden, alaylı ebelerin ellerine teslim edilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Evde doğum için seslerini yükselten feministlere tıp camiasından büyük bir itiraz geldi. Evde doğum ABD'nin hiçbir eyaletinde yasak değildi ama doğum için evlere giden doktorlar hastanedeki yetkilerini, hatta doktorluk ehliyetlerini kaybetme tehdidiyle yüz yüze kaldılar. O zamandan bu zamana çok şey değişmedi. Ebeler 1980 yılında ABD'de yapılan doğumların yalnızca yüzde 1,1'ine iştirak etmişlerdi; günümüzde ise bu oran yüzde 8,2.

Yine de bugün kendimizi daha önce hiç olmadığı kadar güvende hissedebilmemiz, şüphesiz, modern tıp sayesinde. Günümüzde

* Kralliyet Ebelik Koleji. (Y.N.)

Batılı kadınların yüzde 99'u kendi isteğiyle hastane yatağının yolunu tutuyor çünkü hastane yatağında doğurmak demek Ostuni'de yatan, boncuklarla süslenmiş genç kızla aynı kaderi paylaşmamak demek. 1631'de 14. çocuğunu doğururken can veren ve anısına dikilen Tac Mahal ile ölümsüzleşen büyük Hint Kraliçesi Ercümen Banu ya da hamileliğinin ilerleyen aylarında kendini gösteren *hiperemesis gravidarum* (yani şiddetli kusma, kilo ve sıvı kaybı) yüzünden 1855 yılında hayata gözlerini yuman Charlotte Brontë ve daha pek çokları ile aynı kaderi paylaşmamak demek. Oysa bir zamanlar, lohusa yatağında yaşamın yerini ölümün alması an meselesiydi.

ÖLÜM VE ÖTESİ

Moche uygarlığından siyah saçlı bir kadın MS 450 yılı civarında, 20'li yaşlarının ortalarında hayata gözlerini yummuştu. Kadının bedeni, gömülmeden önce yüzlerce metre pamuklu kumaşa sarılmış, hayattayken muhtemelen yatak olarak kullandığı örgü hasırla kaplanmıştı. Çevresel etkenler sayesinde kuruyarak bozulmadan kalmış cesedin karın bölgesindeki gevşek deri katmanları, kadının hayattayken en az bir kez doğum yapmış olduğuna işaret ediyordu. Cesedi bulan arkeologlar, kadının muhtemelen doğuma bağlı olarak gelişen komplikasyonlar yüzünden hayatını kaybettiğine kanaat getirdiler.

Peru'nun kuzey kıyısındaki El Brujo arkeolojik sit alanında bulunan, kerpiçten yapılmış ve aslında büyük ölçüde yağmalanmış Cao Viejo Piramidi'nin üst katında yer alan, eşine az rastlanır mezar 2006 yılında keşfedildiğinde el değmemiş bir halde duruyordu.⁹ Cao Leydisi lakabıyla anılan kadın işte bu mezara, geleneksel olarak hem kadınlığı hem de erkekliği çağrıştıran nadide eşyalarla birlikte gömülmüştü. Bu eşyalar arasında altın mücevherler, altın dikiş iğneleri,

dokuma araç gereçleri, törenlerde kullanılan iki savaş topuzu ve 23 mızrak vardı. Acaba Cao Leydisi güçlü bir kadın lider miydi? Yoksa bir hükümdarın karısı mıydı? Bu savaş aletlerini ona kocası mı vermişti? Elimizde yazılı belgeler bulunmadığı için bu sorulara kesin bir yanıt veremiyoruz. Kesin olan şu ki bu kadın önemli bir şahsiyetti. Kadının cesedini sarmalayan o heybetli yatak denginin yanında birkaç ceset daha bulunuyordu. Muhtemelen, öbür dünyaya geçerken Cao Leydisi'ne rehberlik etmesi için kurban edilmiş, 17-19 yaşları arasındaki bir genç kıza ait cesedin boynuna geçirilen urgan hâlâ öylece duruyordu.

Cao Leydisi belli ki toplumun seçkinlerindendi; öldüğünde kendisine sunulan adaklardan hiçbir ödün verilmemişti. Öyleyse neden basit bir hasır yaygıya sarılarak gömülmüştü? Belki bu sorunun yanıtı o kadar da karmaşık değildir: Onu gömenler bu yaygıyı, hazırladıkları o kocaman cenaze balyasını bir arada tutabilmek için kullanmış olabilirler. Belki de onun, son yolculuğunu yaparken bu yaygı sayesinde daha güvende olacağını düşünmüşlerdir. Son yıllarda yürütülen bir araştırmaya göre, günümüzde Batılıların yüzde 70'i kendi yatağında ölmeyi istiyor fakat ne yazık ki bunların yarısının dileği gerçek olmuyor. Ölüm onları, hayata gözlerini açtıkları yerde, yani steril bir hastane yatağında buluyor. İnsanın kendi yatağında ölme isteği esasen uyku, ölüm ve ölümden sonraki yaşam tasavvuru arasında kurulmuş o kopmaz bağın bir yansıması. Uyku ile ölüm arasındaki bu bağ MÖ 2200'lü yıllar kadar eski bir tarihte, dünyanın en eski edebî eserlerinden birinde karşımıza çıkıyor: Gilgames, arkadaşının cansız bedenine şu sözlerle sesleniyor: "Seni ele geçiren bu uyku da neyin nesi? Tenin karardı, kulakların işitmiyor sesimi!"⁸⁰

Arkeologlar bir insan gömütüne ulaştıklarında genellikle cesedin uykudaymış gibi yatırıldığını görüyorlar; yani ölü beden ya sırtüstü ya da yan yatırılmış yahut kıvrılarak cenin pozisyonu verilmiş bir halde bulunuyor. Cesedin, düzgün bir biçimde yatırılmadığı için tuhaf bir şekil almış olması mezara atıldığına, atıldığı gibi de bırakıldığına işaret ediyor. Bu gömülme şekli düşmanlara, suçlulara, insandan sayılmayanlara layık görülüyordu. Örneğin, İngiltere'nin güneyindeki Dorset bölgesinde yer alan Ridgeway Tepesi'nde, çoğunun

başı kesilmiş ve mezar çukuruna rasgele atılmış 54 Viking cesedine ulaşılmıştı. Cesetlerin baş aşağı yahut oturur pozisyonda gömüldüğüne çok ender de olsa rastlayabiliyoruz. Örneğin, MS 9. ila 14. yüzyıllarda Peru kıyılarında varlığını sürdürmüş Sican kültürünün seçkinleri bu şekilde gömülüyordu.

Uyku, ölüm ve öbür dünya arasındaki bağ, bugün hâlâ birçoğumuz için bir anlam ifade etmeye devam ediyor. Ölen kişi için “huzur içinde yatması” yahut “rahat uyuması” dileğinde bulunuyoruz. Eski Ahit’te yatak anlamında kullanılan *mskb* sözcüğü, Fenike ve Ugarit dillerinde tabut anlamını taşıyor; Galcede *bedd* sözcüğü hem yatak hem mezar anlamına geliyor. Nil Nehri kıyısında göçebe-çobanlıkla uğraşan geleneksel Nuer kabilesinde, ruhun uyku esnasında ölmüş ataları ziyarete gittiğine ve beden uyandığında ruh geri dönmemiş olursa ölümün gerçekleşeceğine inanılıyor. Bu inancın gerçeği yansıtıp yansıtmadığını bilemiyoruz. İşte bu bilinmezlik yüzünden ölümün etrafını ritüellerle donatıyoruz; hem de başımıza gelen başka hiçbir olay için düzenlemediğimiz kadar çok sayıda ritüelle. Yatak, bu tiyatrodaki daima sahnenin merkezinde yer alıyor; ölmek üzere olan bir hükümdar bile son bir resmî veda töreni için sürüklenerek yatağına götürülebiliyor.

Ritüeller ve Ruhlar

Bize, cenaze ritüellerine ilişkin en eski yazılı belgeleri bırakan Mezopotamyalılar için ölüm döşeği çok büyük bir önem taşıyordu. Yakında hayata gözlerini yumacağı artık aşikâr olan kadın veya erkek özel bir cenaze yatağına taşınır, bu kişinin ailesi ve arkadaşları da yatağın etrafına toplanırlardı. Daha sonra karyolanın sol tarafına boş bir sandalye yerleştirilirdi. Bu sandalye ölüm gerçekleşikten sonra ruhun oturacağı yerdirdi. Ruh orada otururken ölen kişinin cesedi yıkanır, yağ yahut parfümle ovulur, ağzı bağlanırdı. Tütsüler yakılır, yatağa yatırılan cesedin yanına mezar eşyaları, örneğin ölen kişinin bir zamanlar severek kullandığı eşyalar, tanrılara hediyeler, yiyecek, içecek ve sandaletler yerleştirilirdi.

Sandaletlerin öbür dünyaya göçen ruha yolculuk sırasında çok

lazım olacağı düşünülüyordu; gerçi, ölen kişi çok zenginse bu meşakkatli yolculuğa yürüyerek değil, at arabasıyla çıkmayı tercih ediyordu. Ruh, ilk olarak, iblislerle kuşatılmış bozkırı aşmak, batıya doğru yolmak zorundaydı. Daha sonra cehennemî Habur Nehri'ni bir salla aşacak, nihayet karşıya geçtiğinde bir tanrı tarafından karşılanacak ve bu tanrı, tüm insanların adının yer aldığı uzun listede onun adını bulup bu adın yanına bir işaret koyacaktı. Ölüler diyarında kendine bir yer bulan ve artık yeknesak bir varoluş biçiminin parçası olan ruhun bundan sonra tecrübe edebileceği tek değişiklik, geride bıraktığı bir akrabasının arada bir kendisine sunduğu yiyecekleri yemek olacaktı. Yalnızca ölü doğan bebekler için bir istisna söz konusuydu: Onların ebediyete dek oyunlar oynayacağı, balla besleneceği söyleniyordu.

Ölen kişinin geride bıraktığı ailesi ve arkadaşları için ise bir yas süreci başlıyordu. Ölen kişi çok yoksul olsa bile arkasından mutlaka yas tutuluyor; onun bu dünyadan yapayalnız göçüp gitmesine izin vermenin en büyük saygısızlık olacağı düşünülüyordu. Yas tutan kişilerin, çuval bezinden kıyafetler giymeleri, ağıtlar yakmaları ve bedenlerini tırmalamaları gerekiyordu. Bazen profesyonel ağıtçılar da tutulabiliyor (ki bu işi genellikle fahişeler yapıyordu) ve yüksek sesle davullar çalınıyordu. Cenaze düzenlemek masraflı bir işti. Cenaze görevlilerine yaptıkları iş karşılığında cenaze yatağı, sandalyesi ve ölünün üzerinden çıkan kıyafetler veriliyor; ayrıca, tahıl, ekmek ve bira sunuluyordu. MÖ üçüncü bin yılın ortalarında Sümer Kralı Lagaslı Urukagina bu gidişata bir dur demiş ve cenazeyle birlikte gömülen eşyaların sayısına bir sınırlama getirmişti. Örneğin gömülecek bira bardaklarının sayısı yediden üçe, ekmek somunlarının sayısı ise 420'den 80'e düşürülmüştü. Ayrıca Urukagina bir cenaze için yalnızca bir yatak ve bir baş dayanağı kullanılmasına izin veriyor, defin işlemi tamamlandıktan sonra yatağın mezardan çıkarılmasını emrediyordu.⁸¹ Belli ki Mezopotamya cenazeleri, bugünün düğünleri gibi, ticari sömürüye açık hadiselerdi; özellikle de ceset layıkıyla gömülmezse, ruhun dönüp gelip yaşayanlara musallat olacağına inanıldığı için. İşte bu yüzden Mezopotamya savaşçıları, çarpışma sürerken bile düşmanlarını gömmeyi ihmal etmezlerdi.

Urukagina yataklarının mezarda bırakılmasını yasaklamıştı; demek ki ölüyle birlikte yatağı da gömmek âdetlendi. Kızıldeniz'in diğer yakasında da yatakların gömüldüğünü gösteren kanıtlara ulaşıldı. MÖ 4000 yılı kadar erken bir tarihte Mısır'da ve Nübye'de (yani günümüzün Sudan'ında) yaşayan insanlar, ölüyü tahtadan yapılmış bir cenaze teskeresinin, yani yatağa benzeyen bir sedyenin yahut evde kullanılan bir yatağın üzerine yatırarak gömüyorlardı. Amerikalı arkeolog George Reisner, Nübye'de kurulmuş Kuş Krallığı'nın başkenti Kerma'da 1900'lerin başlarında kazı çalışmaları yürütmüş ve MÖ 1700 dolaylarında gömüldüğü anlaşılan çok sayıda yatağa ulaşmıştı.⁸² Cenaze yataklarının çoğu, üzerinde örgü şilteler bulunan, ahşap yataklardı; bazılarında inek ayağı biçiminde ayaklar bulunuyordu. Yatakların kimisi eskiyip aşınmıştı; bu da bize, kişinin üzerinde gömüldüğü yatağı ölmeden önce de kullandığını düşündürüyordu. Reisner'in ulaştığı mezarlarda, yatakla gömülmüş ölülerin sayısı yataksız gömülenlerin sayısından fazlaydı. Yine de yatakla gömülme âdetinin sadece zenginler için, yani yatağını gözden çıkarma lüksüne sahip insanlar için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Günümüz Sudan'ında düzenlenen cenaze merasimlerinde ölüler hâlâ bir yatak üzerinde mezara taşınıyor ama arınma töreni bittikten sonra yatak genellikle eve geri getiriliyor.

Ölü yatağı Antik Mısır'da düzenlenen cenaze törenlerinin de ayrılmaz bir parçasıydı. MÖ 14. yüzyılın sonlarında ölen Tutankamon'un mezarı tamamlanamamış fakat krala ait mezar odasının duvarları cenaze alayını tasvir eden resimlerle süslenebilmişti.⁸³ Resimlerden birinde, beyaz tunikler giymiş on iki kişinin bir kızak çektiği görülüyordu. Kızağın üzerine ahşaptan bir yatak yerleştirilmiş, kralın mumyalanan cesedi bu yatağa yatırılmıştı. Yatağın üzerini kaplayan sanduka, Tutankamon'un mezarını keşfeden Howard Carter'ın sözleriyle ifade edecek olursak, "dizi dizi çelenk"le bezenmişti. Tutankamon'un cesedi, muhtemelen, Nil Nehri'ne bakan çölün kenarındaki cenaze odasında mumyalanmış ve cenaze alayı tarafından çekilerek mezara kadar taşınmıştı. Yatağın arkasından yürüyen hizmetkârlar, kralın öbür dünyada ihtiyaç duyacağı eşyaları taşıyorlardı. Bu eşyalar arasında, kralın iç organlarının koyulduğu bir sandık,

kıyafetler, yiyecekler, mücevherler ve mobilyalar vardı. Bu türden cenaze alaylarında ağıt yakan bir grup kadın da bulunuyordu. Bazen parayla tutulan bu kadınlar perperişan bir halde, darmağınık saçları, açık bağırlarıyla, kollarını bir o yana bir bu yana sallayarak yürüyorlardı.

Cenaze alayı nihayet mezarın kapısına ulaştığında, mumya gömülmeden önceki son ritüeller yerine getiriliyordu. Bu ritüelleri yerine getirme görevi genellikle ölen kişinin en büyük oğluna düşüyordu. Tutankamon 19 yaşında hayata gözlerini yummuş ve arkasında bir vâris bırakmamıştı. Muhtemelen genç kralın dedesi olan ve insanda pek güven duygusu uyandırmayan Ay, Tutankamon'un tahtına geçecek kişi olarak, bu nihai ritüellerden en kutsal addedileni, yani ağız açma ritüelini yerine getirmişti. Bu ritüel mumyanın yiyecek, içecek ve ışıktan istifade edebilmesi için büyü yardımıyla hayata döndürülmesini amaçlıyordu. Ölen kişinin öbür dünyada hayatını devam ettirebilmesi için mezar odasına koyulan yiyeceklerden ve ışıktan istifade edebilmesi elzemdi. Üzerinde leopar derisinden yapılmış bir elbise bulunan Ay, bir yandan büyü duaları okuyor bir yandan da bazı özel araç gereçler kullanarak mumyanın gözlerine ve ağzına dokunuyordu. Bu araç gereçler arasında, yeni doğmuş bir bebeğin göbek bağına kesmek için kullanılan bıçağa benzeyen, balık kuyruğu şeklinde bir bıçak bulunuyordu. Bu belki de doğum ile ölümden sonra yeniden doğuş inancı arasında bir bağ kurulduğuna işaret ediyordu. Dokunma ritüeli belli ki mumya üzerinde güç kullanmayı gerektiriyordu: İsviçre Mumya Projesi kapsamında çalışan araştırmacılar 51 mumya üzerinde incelemeler yürütmüş ve bu mumyaların birçoğunun ön dişlerinde kırık ve çatlaklar tespit etmişlerdi.⁸⁴

Tutankamon iç içe geçen tabutlara koyulmuş, daha sonra bu tabutlar varaklı bir yatağın üzerine yerleştirilmişti. Carter hazırladığı listede bu yatağı şöyle betimliyordu: "Ağır, ahşaptan yapılma, yatağa benzeyen tabut altlığı, insan bedeni şeklindeki dış tabutun bombeli alt kısmını kavrayan içbükey bir yüzeye sahip[ti]."⁸⁵ Yatağın ince bir işçiliği vardı. Üst tarafında iki aslan başı, alt tarafında ise aslan kuyruğu figürleri bulunuyordu. Ayakları, aslanın ön ve arka ayaklarını andıracak şekilde tasarlanmıştı. Yüzeyi örümcek ağına benzeyen bir

desenle süslendiği için sıkı dokunmuş bir şilte izlenimi uyandırıyor-
du. Tamamı altın varakla kaplanmış yatağın alt kısmına siyah vernik
sürülmüştü. Bu yatak krallara ve tanrılara layık bir yataktı. Yatağın
etrafına altın yaldızlı dört sanduka yerleştirilmiş, mezar odası birbi-
rinden değerli eşyalarla doldurulmuş ve nihayet odanın kapısı mü-
hürlenmişti.

Ölümünden önce bu dünyada bir tanrı olan Kral Tutankamon
ölümden sonraki hayatını diğer tanrılarının yanında geçirecekti. Kra-
lın öbür dünyada tam olarak nasıl bir hayat süreceği sorusunun ise
net bir yanıtı bulunmuyor. “Sıradan” Mısırlılar için ölmek demek,
Kamış Tarlaları adıyla anılan başka bir diyara göç etmek demekti.
Burası, mutluluk, sağlık sıhhat içinde geçirilecek sonsuz bir hayat
vaat ediyordu. Yoksullar çöldeki bir mezara, belki yanlarına bir-iki
nazarlık koyularak gömülüyor; zenginlerin ise, dönemden döneme
değişiklik göstermekle beraber, çok sayıda sunu ve mobilya ile birlik-
te defnedildiği oluyordu. Örneğin, MÖ 15. ila 14. yüzyıllarda yaşı-
mış krallar II. Amenhotep, IV. Thutmose ve III. Amenhotep’in me-
zarlarının mimarı Kha bu şekilde defnedilmişti. Kha’nın daha önce
el sürülmemiş mezarı yaklaşık 100 yıl önce, Deir el-Medina işçi kö-
yünde keşfedildi.

Kha, karısı Meryet ile birlikte defnedilmişti; yanlarında çok sa-
yıda mücevher, giyecek, mobilya, yiyecek ve Kha’ya ait 60 adet üçgen
don bulunuyordu. Her ikisinin de güzel birer yatağı vardı. Kha’nın
ahşap yatağının aslan ayağı görünümünde ayakları ve sıkı dokunmuş
bir şiltesi bulunuyordu. Yatak mezar odasına sığmamıştı. Yine de
Kha’yı defnedenler yatağı alıp eve götürmek yerinde orada bırakma-
yı, yani giriş salonuna, mezar odasının kapısının hemen dışında koy-
mayı tercih etmişlerdi. Muhtemelen bu yatak, mezar için tasarlanmış
bir yatak değil, Kha’nın hayattayken kullandığı yataktı. Meryet’in
yatağı da Kha’nın yatağına benziyordu; sadece daha küçüktü ve be-
yaza boyanmıştı. Bu yatakta çarşaf, saçaklı yatak örtüleri, havlular
ve iki kat kılıfa geçirilmiş, ahşap bir baş dayanağı bulunuyordu.⁸⁶
Kha’nın ve Meryet’in yatakları belli ki onlar için önemli eşyalardı ve
muhtemelen her ikisinin cesedi de bu yataklar üzerinde taşınarak
mezar odasına getirilmişti.

Şaşıla Ölüm

İyi bir ölü yatağı, kişinin hem bu dünyada hem de öbür dünyada sahip olduğu statüyü görünür kılmanın en önemli araçlarından biriydi. Yatağın bu işlevini ziyadesiyle ön plana çıkaran az sayıdaki toplumdan biri de klasik Yunan toplumdur. Yunan toplumunda, *kliné* adıyla anılan sedirlere uzanarak yemek yemek seçkinlere yakışan bir davranış biçimi olarak görülüyordu; lakin *kliné* kısa süre içerisinde bir işlev daha kazandı: Seçkinler ölümlerini bu türden yataklar üzerine yatırarak defnetmeye başladılar. Ölü yatağı olarak işlev gören yemek sedirleri daha erken dönemlere ait kültürlerde, örneğin Eriha kentinde bulunan ve MÖ ikinci bin yıla tarihlenen bir mezarda da karşımıza çıkıyor.⁸⁷ MÖ 5. yüzyıla geldiğimizde ise Yunanlara ait cenaze vazoları üzerine en sık resmedilen nesnenin *kliné* tarzı ölü yatağı olduğunu görüyoruz.

Kliné'lerin varlığını gösteren çok az sayıda arkeolojik kanıt ulaşılabildi. Bu durumun iki nedeni olabilir: Ya yatakların ahşap çerçeveleri çoktan yok olup gitti ya da bu türden yatakları mezarda bırakma âdeti bulunmuyordu. Ege Denizi'ndeki Keos Adası'nda bulunan 5. yüzyıldan kalma bir belgede, cenaze sona erdikten sonra hem yatağın hem de örtülerin eve geri getirilmesi gerektiği yazılıyordu. Fakat bazıları bu nasihatı kulak ardı etmiş olacak ki Atina'da bulunan Kerameikos kabristanındaki birkaç mezarda ender rastlanan *kliné* örneklerine ulaşılabildi. Mezarlardaki kalıntılar bu şaşıla *kliné*'lerin ahşaptan yapıldığına ve Yakınoğu tarzı fildişi, kehribar ve kemik kakmalarla süslenmesine işaret ediyordu. Böylesi bir sedir üzerinde gömülmek, ölen kişinin öbür dünyada kurulmuş uçsuz bucaksız ziyafet sofrasında kendine bir yer bulmasını hayli kolaylaştırmış olsa gerek.

Cenazelerde *kliné* kullanma düşkünlüğü klasik Yunan toplumunun değişen öbür dünya algısıyla açıklanabilir.⁸⁸ Homeros'un MÖ 8. yüzyılın sonlarından kalma destanı *Odysseia*'dan Yunanların öbür dünya algısının Mezopotamyalılarinkine benzediğini öğreniyoruz: Ölen kişinin ruhu sularla çevrili, karanlık yeraltı diyarı Hades'te kasvetli, yeknesak bir yaşam sürüyordu. Yalnızca cesedi defnedilmiş olanlar suları aşır Hades'e ulaşabiliyor; buradan çıkmaya çalışanlar,

çok başlı canavar-köpek Kerberos'un midesini boyluyordu. Kişi, ölmeyen önce sergilediği davranışlar için ne mükâfatlandırılıyor ne de cezalandırılıyordu. Arkaik dönemde (MÖ 8. ile 6. yüzyıllar arasında) Hades daha cazip bir yer haline gelmişti. Klasik dönemde (MÖ 5. ile 4. yüzyıllar arasında) ise Elysion, yani cennet fikrinin ortaya çıkışıyla beraber *kliné*'ler de ölü yatağı olarak kullanılmaya başlamıştı.

Ölü yatağı olarak yemek sedirinin kullanılması hoş çağrışımlar barındırıyordu belki ama bu, bazı cenaze ritüellerinin ciddiyetle yerine getirilmediği anlamına gelmiyordu. Öncelikle, ölen kişinin yakın akrabası olan, 60 yaşın üzerinde bir kadın, cesedi yağıyor, yıkıyor ve giydiriyordu. Daha sonra, *kliné* üzerine, ayakları kapıya bakacak şekilde yatırılan cesedin başının altına bir yastık koyuluyordu. Vazo resimlerinde, erkeklerin sağ ellerini havaya kaldırarak *kliné*'ye doğru ilerlediklerini, kadınların ise başlarına ve bağrılarına vurarak dövündüklerini görüyoruz. Bazı resimlerde arp, flüt yahut lir çalan kadın müzisyenler de karşımıza çıkıyor. Görünüşe göre, klasik dönemde profesyonel ağıtçılar artık pek kabul görmüyordu. Fakat yataklar varlığını korumaya devam etti.

Etrüsk seçkinleri pişmiş topraktan yapılan, yemek sediri şeklindeki tabutlara defnedilmeyi tercih ediyorlardı. MÖ 6. yüzyıl sonlarından kalma Karı-Koca Lahdi, Etrüsk sanatının başyapıtlarından biri olarak kabul ediliyor. Tamamı kilden yapılmış bu harikulade lahitte, gülen yüzleri, uzun, örgülü saçlarıyla ziyafet sedirine uzanmış evli bir çift tasvir ediliyor. Kadının sol elinde bulunan küçük, yuvarlak nesne ölümsüzlüğü simgeleyen bir nar olabilir. Etrüsk kadınları çağdaşlarına göre daha özgür bir hayat sürmüş gibi görünüyor. Bu lahitte de kadının, kocasının yanına rahatça uzandığına şahit oluyoruz. Yunan toplumunda ise ziyafet sofraları yalnızca erkekler için kurulurdu. Daha sonraları *kliné*, Yunanların ve Romalıların hüküm sürdükleri her yerde ölü yatağı olarak kullanılmaya devam etti; fakat Etrüsk örneğinde de gördüğümüz gibi, yerel kültüre göre farklı şekiller alabiliyordu. Büyük İskender, günümüz Pakistan'ında bulunan İndus Nehri'ne kadar gitmişti. Dolayısıyla buralarda, Helenistik tarzda yahut Roma tarzında bir sedire yatırılmış ölü Buda tasvirlerinin karşımıza çıkması çok da şaşırtıcı değil; tabii, ayakları tornalan-

miş olan bu sedirlerin yerel Gandhara sanatına uygun biçimde tasarlandığını da atlamamak gerekir.

Batı'da 16. yüzyılda bile, sedire uzanmış, bir kolunun üzerine yaslanmış halde tasvir edilen mezar figürlerine rastlamak mümkündür ama aslında cenaze *kliné*'leri Roma'nın çöküşüyle birlikte gözden düşmüştü. Bu türden mobilyaların yeniden gün yüzüne çıkması Victoria dönemini buldu. Britanyalılar, kendi imparatorluklarının estirdiği rüzgârı arkalarına alarak, klasik döneme ait ne varsa tekrar gündeme taşıyorlardı. Günün modasına uymaya pek hevesli bazı Victoria dönemi insanları, ölmüş akrabalarını salonda sergilemek için klasik tarzda tasarlanmış bir *kliné* üzerine, yani arkalıklı bir sedire yahut o zamanın deyimiyle bir "uzanma koltuğu"na yatırıyorlardı. Victoria dönemi sedirleri artık ziyafeti çağrıştırmıyor, erkeklerden ziyade kadınlarla özdeşleştiriliyordu; yine de şaşıla bir ölüme aracılık etme işlevini üstlenmeye devam ediyordu.

Yatağın Etrafına Toplanmak

Pek çok kültürde ölüm döşeği; arkadaşları, aile fertlerini ve tanıdıkları buluşturan, çok sayıda insanı bir araya getiren bir yerdi. Ölüm döşeğinin etrafına toplanmak, özellikle de bir devir teslim işlemi gerçekleşeceği zaman, örneğin ölen kişi ailenin reisi olduğu zaman daha büyük bir önem arz ediyordu. Çin imparatorları ölmeden önce, herkesi yataklarının etrafına toplarlardı. Kendilerinden sonra tahta geçmesini istedikleri kişinin adını söyler; böylece, vârisler arasında ortaya çıkabilecek çekişmeleri bertaraf etmeye çalışırlardı. Tabii bu çabanın boşa gittiği de olurdu. Bu gelenek bazen istenmeyen sonuçlar da doğurabiliyordu. Kuzey Çin İmparatoru Wenxuan (MS 526-559) ölüm döşeğindeyken, ömrü uzattığı söylenen bir iksir içmişti. İksirin ölümcül etkisini göstermesi uzun sürmedi.⁸⁹ Wenxuan'la aynı kaderi paylaşan başkaları da var. Hatta, içtiği iksir yüzünden hayata gözlerini yuman Çin imparatorlarının ve üst düzey görevlilerin listesi hayli uzun. Örneğin, Jin Hanedanı İmparatoru Aidi yaşlanmayı önleyici etkisi olduğu düşünülen iksiri içtiği için MS 365 yılında, 25 yaşındayken ölüvermiş; bu sayede, hiç yaşlanmamayı ba-

şarmıştı gerçekten. Ölüme zaten çok yaklaşmışken iksirden medet uman Wenxuan'ın ise biraz daha akıllıca davrandığını söyleyebiliriz.

Hint mihraceleri ölüm döşeğine düştüklerinde genellikle kendilerine bir vâris seçer ve o kişiyi evlat edinirlerdi. Güç dengelerinin sürekli değiştiği topraklarda, evlat olma hakkının kime tanınacağını son âna kadar belli etmemek mantıklı bir hareketti. Yoksa bu kişi mirası ele geçirmek için acele edebilirdi. Herkes vârisin kim olacağını merak ettiği için ölüm döşeğine atfedilen önem de büyük oluyordu.

Kraliçe I. Elizabeth 1603 yılında, 69 yaşında hayata gözlerini yumarken etrafında nispeten az sayıda insan bulunuyordu. I. Elizabeth'in başnedimesi Elizabeth Southwell'e göre, kraliçe ölmeden önce "iyi gösteren bir ayna" isteyince büyük bir sorun baş göstermişti.⁹⁰ Devlet denetiminde yaptırılmış her portrede kraliçenin kusursuz bir güzelliğe, pürüzsüz bir cilde sahip olduğu görülüyordu. Halbuki, geçirdiği çiçek hastalığı yüzünden cildinde izler kalmıştı; üstelik dişleri de çürüktü. Elizabeth aynada gördükleri karşısında dehşete kapılmış; onu, bunca zaman kandıranları, boş yere pohpohlayanları odadan kovmuştu.

Yine de öldüğü gün, kraliçenin etrafında küçük de olsa bir kalabalık vardı; nedimleri, doktoru, papazları, Canterbury başpiskoposu ve Kraliyet Danışma Meclisi üyeleri yatağının başında hazır bulunuyorlardı. Dualar okundu ve kraliçe son nefesini vermek üzereyken kendisine İskoçya Kralı I. James'i halefi olarak kabul edip etmediği soruldu. Kraliçe konuşacak takati kendinde bulamamış, yalnızca elini kaldırarak onay vermişti. Elizabeth'in gerçekten bakire olup olmadığı, çocuk doğurup doğurmadığı büyük bir merak konusuydu. Öyle ki kraliçe ölümünden sonra bedeninin muayene edilmesini ve iç organların çıkarılmasını istememiş, bu âdetin önüne geçmek için kati talimatlar vermişti. Dolayısıyla kraliçenin bedeni doğruca tabutuna, tabutu da yatağının üzerine koyuldu. Siyah kadifeyle kaplanmış, kocaman devedeği tüyleriyle süslenmiş yatağın başında nedimleri nöbet tutuyorlardı. Ortaçağ'dan kalma bir gelenek de yerine getirilmiş, kraliçeye çok benzeyen, ahşap bir heykel tabutun üzerine yerleştirilmişti. Bu heykel yeni hükümdar tahta geçene kadar krali-

çenin vekili olarak işlev görecek, defin vaktine kadar bulunduğu yerden kaldırılmayacaktı.

I. Elizabeth'in ölümü tüm Avrupa'da geniş yankı buldu. 1715 yılı gelip çatığında, XIV. Louis bir zamanlar nasıl yaşadıysa öyle öldü; saltanat yatağının üzerinde, insanların gözü önünde hayata veda etti. Kralın yatağı Fransız saray yaşamında o kadar önemli bir yere sahipti ki XIV. Louis'nin yatak odasına girenler sanki karşılarında bir sunak varmışçasına boş yatağın önünde bile diz çöküyorlardı. XIV. Louis ölümünden iki gün öncesine kadar devlet işlerini buradan idare etmeye devam etmiş; ayrıca, tahtı torununun oğluna emanet etmeyi ihmal etmemişti. Kral ölüm döşeğindeyken özel hizmetkârları yatağının yanında hazır bulunuyor; bu sırada pek çok kişi, örneğin aile fertleri, saray mensupları, kralı görmeye gelen diğer kişiler odaya girip çıkıyor; doktorları kangrenli bacağına muayene ediyorlardı.

XIV. Louis öldükten sonra sarayın bazı odaları siyah örtülerle kaplanmış ama kralın cenaze heykelini yapma geleneği yerine getirilmemişti. Fransız geleneğinde kralın hasırdan bir heykeli yapılıyordu (İngilizler bu iş için ahşabı tercih ediyorlardı). Daha sonra cesedin yüzünün ve ellerinin bal mumundan kalıbı çıkarılıyor, bu kalıplar heykelin üzerine oturtuluyordu. Son olarak, krala tıpatıp benzeyen bu heykel giydiriliyor ve ziyaretçilerini kabul etmek üzere saltanat yatağının üzerine oturtuluyordu. Ayrıca yemeğe de iştirak ediyor, kanlı canlı bir kralmış gibi kendisine hizmet ediliyordu. Bu heykeller cenaze alaylarında herkesin görebileceği şekilde sergileniyor, insanlar da bunları görme umuduyla cenazelere akın ediyorlardı. Fakat XIV. Louis'nin babası XIII. Louis 1622 yılında, paganizmi fazlaca çağrıştıran bu geleneğe artık bir son verilmesini emretmişti.

Ölüm döşeğinin etrafında toplanmak sadece saraylıların önem attığı bir âdet değildi. Arkadaşlar, aile fertleri ölen kişiyi yalnız bırakmamak ve tabii birbirlerine destek olmak için burada bir araya geliyorlardı. Elizabeth dönemi İngiltere'sinde, ölen kişi genellikle yıkanır, kefenlenir ve maddi imkânlar el veriyorsa basitçe mumyalanırdı. Daha sonra bir sedye üzerine yahut açık bir tabut içine yatırılır ve çoğu zaman da kendisine ait yatağın üzerine yerleştirilirdi. Sonra

arkadaşlar ve aile fertleri cesedin başında nöbet tutmaya başlar; ölünün, defnedilene kadar yalnız kalmasına izin vermezlerdi. Bu gelenek 20. yüzyılın ortalarına kadar hayli yaygındı.

Katolikler ölmekte olan kişinin son saatlerine şahitlik etmek gerektiğini düşünüyorlardı çünkü onun, bu saatlerde yatağın etrafına toplanmış meleklerle şeytanlar arasında bir seçim yaparak kendi kaderini tayin ettiğine inanıyorlardı. Kişinin huzur içinde ölmesi meleklerin galip geldiğine işaret ediyordu. Reform hareketinden sonra Protestanlar, kişinin son dakikada kendi kaderini tayin edemeyeceği görüşünün altını çizmeye başladılar. Bu yeni tutumun, ölüm döşeğini bir endişe kaynağı haline getirmiş olması kuvvetle muhtemel. Gerçi Elizabeth'in papazı, kendisi de bir Protestan olmasına rağmen, kraliçenin cennete kabul edildiğini; bunun, son nefesini veriş şeklin-

Hristiyan geleneğinde bir ölüm döşeği sahnesi. Rahip John Wesley'nin ölümü.
Taş baskı, 1840 civarı.

den belli olduğunu anlatmak için elinden geleni yapmıştı. Papaza göre kraliçe, “bir kuzu gibi sükûn içinde, dalından düşen olgun bir elma gibi zahmetsizce” bu dünyadan ayrılmıştı.”

Arkadaşların ve aile fertlerinin ölüm döşeginin etrafında toplanması geleneği Müslümanlar arasında da mevcuttu. Bu kişiler, son nefesini vermek üzere olan yakınlarını, “Tanıklık ederim ki Tanrı’dan başka ilah yoktur ve Muhammed onun kulu ve peygamberidir,” diyerek kelime-işahadet getirmeye, böylelikle Müslüman olduğunu ikrar etmeye çağırılırdı. Kelime-işahadetin Arapça orijinalinde *la* sesi sürekli tekrarlandığı için bu sözler kulağa şiir gibi geliyor, insanı rahatlatıyordu. Yakında mevta olacak kişi bitap düşmüş haldeyse bu kutsal sözler onun kulağına fısıldanırdı; tıpkı, yeni doğan bebeğin kulağına fısıldandığı gibi. Ölüm gerçekleştikten sonra naaş usulünce yıkanır, kefenlenir, bir tabutun içine koyulur; tabut da genellikle cenaze teskeresinin üzerine yerleştirilirdi. Ölü mümkün olan en kısa sürede, tercihen bir gün içinde defnedilir, sonra da yas süreci başlardı. Bu kadar acele edilmesinin altında yatan neden, kuşkusuz, cesedin kısa zamanda çürümeye başlaması ve hijyen kaygısıydı; ayrıca İslamiyette ölünün yakılması da yasaktı. Yahudiler arasında da benzer bir gelenek uzun yıllar boyunca varlığını korudu.

16. ve 17. yüzyıllarda yaşayan Avrupalı Yahudiler için ölüm döşeginin etrafında toplanmak bir *mitzvah*, yani dinî bir görev, bir sevaptı. Yahudi cemaati hiçbir ferdinin yalnız ölmemesi için elinden geleni yapardı. Ölmekte olan kişi, mümkünse, on Yahudinin önünde belli bir dua okuyarak inancını ikrar eder; sonra da ailesi için şükreder, hayırduaları okurdu. Ölümünden sonra naaşın 24 saat içinde yıkanması ve defnedilmesi gerekiyordu. Talmud’un bir pasajında Tanrı Yahudilere şöyle diyordu: “Aranıza suretimi gönderdim ve günahlarınız yüzünden onu altüst ettim; şimdi siz de yataklarınızı altüst edin.”⁹² Bu söze hürmeten, yedi günlük *shivah*, yani yas tutma süreci boyunca Yahudiler sedirlerini yahut yataklarını tersine çevirir ve o şekilde yerde bırakırlardı.

17. yüzyılda yaşamış Avrupalıların bahsettiklerine göre, Afrika’nın Altın Sahili’nde hayatlarını sürdüren insanlar da ölüm karşısında birbirlerine destek olmayı ihmal etmiyorlardı. Hiçbir Avrupalı

Batı Afrikalılarla, ölüm döşeğinin etrafında tam olarak neler yaşandığını gözlemleyebilecek kadar yakın bir ilişki içinde değildi. Yine de bu Avrupalılar, bir ölüm yaşandıktan sonra çok sayıda insanın bir araya geldiğinden söz ediyor; rahibin doğrudan ölüyle konuştuğunu, ona nasıl öldüğünü, biri tarafından öldürölüp öldürölmediğine ilişkin sorular sordüğünü horgörüyle anlatıyorlardı. Aslına bakılırsa bu sorular, bir ölüm yaşandığında hepimizin aklından geçen sorular. Dolayısıyla Batı Afrikalıların bu ritüeli, muhtemelen, sevdiklerini kaybeden insanların ruh sağlığına iyi geliyordu. Ölen kişinin en büyük oğlu, babasını yatağının altına yahut yakınına gömer; her sabah sofrasında ne varsa, kendi yiyip içmeden önce babasına bir lokma sunardı. İngiliz sömürgeciler barbarca diye niteledikleri bu ritüele son verdiler.

Son Sözler

Ölüm döşeğinin etrafına toplananlar, döşekte yatanın ağzından çıkabilecek son sözleri duyabilme ümidiyle ona doğru eğilirlerdi. Artık ölümün eşiğinde duran kişi, ömrü boyunca ne için çalışıp didindiğini, neyi amaçladığını zihinlere kazınacak son bir sözle hülase edecek mıydı? Yahut acaba son sözleriyle öbür dünyaya bir ışık tutacak mıydı? Kraliçe Victoria alçak bir sesle hırıldayarak “Bertie” diyebilmişti. Churchill’in son sözleri, “Her şeyden usandım,” olmuştu. Stalin ise askerlerini eve göndermeden önce, “Ben yatağa gidiyorum,” diye haykırmıştı. “Sizi bir daha çağırılmayacağım. Sizler de yataklarınıza dönebilirsiniz.” Ölümle pençeleşirken büyük laflar etmek, o sırada bir de bunu dert edinmek o kadar da kolay olmasa gerek.

Batılılar son sözlerle özel bir ilgi duyuyorlar. Bu ilginin kökleri Sokrates’in hayranlık uyandıran ölümüne dek uzanıyor. Sokrates tanrılara saygısızlık ettiği ve Atinalı gençlerin ahlakını bozduğu gerekçesiyle MÖ 399 yılında baldıran zehri içmeye mahkûm edilmişti. Filozofun genç öğrencisi Platon bundan sonra yaşananları kayıt altına almıştı: Sokrates nihayet zehri içmiş, (muhtemelen bir yatağa) uzanmış, üzerine bir örtü çekmiş, zehrin baştan ayağa tüm vücudunu yavaş yavaş sarmasını beklemişti. Son anlarında, yüzündeki örtüyü

sıyırıp başında bekleyen dostlarından birine şöyle demişti: “Kriton, [Tıp Tanrısı] Asklepios’a bir horoz borcum var; sen öder misin?”⁹⁹

Sokrates bu sözüyle bizi düş kırıklığına uğratmış olabilir fakat dostlarını bir kez daha kendine hayran bırakmıştı. Filozof, son nefesini verirken bile erdemli bir insan olmaktan vazgeçmemişti. Romalılara göre, bir insan ölecekse Sokrates gibi ölmeliydi. İşte bu düşünceyle beraber, ölmekte olan kişinin son sözlerine dikkat kesilme modası da başlamış oldu. Romalı filozof Seneca kendini öldürmeye ve Sokrates’inki gibi bir ölüm tecrübe etmeye karar vermiş; kâtibini de son sözlerini kayda geçirmesi için yanına çağırmıştı. Tacitus’a göre, Seneca şunları söylemişti: “Eğer izin verselerdi, bana sunduklarınız için size olan gönül borcumu ödemek isterdim ama size elimde kalan tek şeyi, en kıymetli şeyi bırakıyorum: Bu hayatta yürüdüğüm yolu. Siz de aynı yolda yürürseniz, bana göstermiş olduğunuz fedakâr dostluk karşılığını bulacak, adınız erdemli amellerinizle anılacaktır.”¹⁰⁰ Başkaları ise, Seneca’nın ölmeden önce kurtarıcı Jüpiter’e bir sunu adadığını iddia etmişlerdi. Böyle olmuş olması daha muhtemel çünkü Tacitus’un da bahsettiği gibi, Seneca ölürken can çekişmiş, zor ve uzun süren bir ölüm tecrübe etmişti. Baldıran zehri içmek genellikle şiddetli nöbetlere, kasılmalara ve kusmaya neden oluyordu. Çarmıha gerilmek çok daha temiz bir ölüm şekliydi; Yunanların zamanında bile mahkûmlar genellikle bu şekilde öldürülüyorlardı.

Baldıran zehrinin etkilerini düşününce, Sokrates’in o son sözleri söylediğine, anlatıldığı gibi bir hal ve tavır içinde olduğuna inanmak da iyice zorlaşıyor. Doğrusunu isterseniz, o pek meşhur son sözlerin hepsi muhtemelen uydurma. Roma’nın ilk imparatoru Augustus güya ölmeden önce, “Ben Roma’yı tuğladan bir şehir olarak devraldım; arkamda mermerden bir şehir bırakıyorum,” demiş. Ne kadar doğru bilemiyoruz. Karısı Livia’nın iddiasına göre ise Augustus ölmeden hemen önce Yunanca bir tiyatro oyunundan, içinde bulunduğu duruma uygun düşen bir iki dize mırıldanmış. Tabii bu iddianın da doğruluğu şüphe götürür. Rivayete göre, I. Elizabeth’in son sözleri “Bir dakika daha yaşayabilmek için tüm servetimi vermeye razıyım,” olmuş. Paris’in bir pansiyonunda, beş parasız bir halde hayata gözlerini yuman Oscar Wilde’in son sözlerinin ise “Ya bu

duvar kâğıdı gider ya ben,” olduğu iddia ediliyor. Oysa Wilde bu sözü ölmeden haftalar önce söylemişti.

Ölülere bir son söz yakıştırıvermek tabii çok kolay; kimsenin mezardan kalkıp itiraz edecek hali yok nasılsa. Cizvitler ve diğer Kuzey Amerika misyonerleri de ölmekte olan “Kızılderililer”in sözlerini çoğu zaman kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde aktarmışlardı. Misyonerlerin tipik anlatılarında, Kızılderililere ait bir ölüm döşegi sahnesi, ölmek üzere olan kişinin ölümün artık kapıya dayandığını idrak etmesi ile açılırdı. Ölmekte olan Kızılderili halihazırda bir Hristiyan ise dualar eder, Tanrı’nın kendisine rahmet eylesini, dostlarına ve ailesine esenlik içinde bir hayat bağışlamasını ister, henüz Hristiyan olmamış Kızılderilileri Hristiyanlaştırmak için çalışıp didinen misyonerlerin başarılarını daim etmesini dilerdi. Gözlerini hasretle gökyüzüne diken bu kişinin dudaklarından hep o münasip son sözlerden biri dökülürdü: “İsa, beni kollarına al!”

Herhangi bir sağlık sorunundan kaynaklanmayan ölümlerde kayda değer sözler edildiği de olurdu. Örneğin, George Engel 1887 yılında darağacındayken şöyle haykırmıştı: “Yaşasın anarşi! Bu, benim hayatımın en mutlu ânı!” Özellikle son yıllarda, Twitter’da ve diğer sosyal medya platformlarında karşımıza çıkan “son sözler” de dikkate değer. *Uzay Yolu* filminde oynadığı Mr. Spock rolüyle tanınan Leonard Nimoy son tweetinde şu sözleri kaydetmişti: “Ömür bir bahçe gibidir. Bize fevkalade anlar sunar. Fakat bu anlar sonsuza dek sürmez, ancak hafızalarımızda yaşar. Çok yaşayın, iyi yaşayın.”⁹⁵ Son tweetini, bunun gerçekten son tweeti olduğunu bilmeden yazanlar da var. Örneğin Reeva Steenkamp, “Yarın için aşkınıza ne sürprizler hazırladınız bakalım??? #heyecandorukta #SevgililerGünü.”⁹⁶ diye yazdığında, olimpiyat koşucusu ve sevgilisi Oscar Pistorius tarafından vurulup öldürülmek üzere olduğundan bihaberdi.

Kendi Ölüm Döşegin

Thomas Hardy yarattığı meşhur başkahraman Tess Durbeyfield için şu sözleri kaleme almıştı: “Bir gün daha vardı [...] kendisinin öleceği gün; yılın tüm diğer günleri arasına saklanmış, sinsice

bekleyen bir gün; Tess her yıl o günü yaşarken, o çıtını bile çıkarmadan gizlenmiş bekliyordu belki ama hiç şüphesiz, oralarda bir yerdedi.²⁹⁷ Kitabı Mukaddes o günün genellikle yetmiş yılımızı tamamladıktan sonra gelip bizi bulacağını söylüyor. Suriye'deki antik Emar kentinden kalma bir bilgelik metninde ise tanrıların insana en fazla 120 yıllık bir ömür biçtiği söyleniyordu. Bu metne göre, ailenin dördüncü neslini görebilmek 90'lı yaşlarındaki bir insan için en büyük lütuftu; bu yaşlar, çok ileri yaşlılık dönemi olarak niteleniyordu.

Hepimiz bir gün öleceğiz, bunu biliyoruz. Yunan filozof Epikuros'a göre, işte bu bilgi mutluluğumuza mâni oluyor; hem de neredeyse başka hiçbir şeyin mâni olmadığı kadar. Epikuros, onun izinden yürümek isteyenlere ölümü kabullenmeyi, hayattan zevk almayı öğütlemişti. Tanrı'dan da ölümden de korkmak gereksizdi; öldüğümüzde artık bir şey hissetmeyecektik. Peki, kaçımız bu tavsiyeye gerçekten kulak veriyor? Günümüz Batı dünyasındaki genel tutum ya ölümle savaşıma ya da ölümü yok sayma yönünde. Bugün, ölüm döşeği ile kurduğumuz ilişki aslında her şeyi anlatıyor. Eskiden herkesi etrafına toplayan ölüm döşeği, bugün artık hastane perdelerinin arkasına saklanıyor yahut artık kimse ölmekte olan kişinin etrafında toplanmıyor. Birçoğumuz, bir sevdiğini yakın zaman önce kaybetmiş biriyle konuşmaktansa yolumuzu değiştirmeyi tercih ediyoruz; ya ölüm karşısında ne söyleyeceğimizi bilemediğimiz için ya da ölümün varlığını bir türlü kabullenmek istemediğimiz için.

Kuzey Amerika'da, olumlu düşünmenin önemini vurgulayan, olumlu düşünmek için yeterince çaba sarf edersek sonsuza dek yaşayabileceğimiz inancını destekleyen bir hareket bile var. Bazı şirketler, örneğin Arizona merkezli Alcor şirketi kriyoprezervasyon, yani ölüm gerçekleştikten hemen sonra kişinin bedenini dondurma ve ölüyü diriltme teknolojisi geliştirildiğinde onu tekrar hayata döndürmek üzere saklama hizmeti sunuyor. Ölümü bir türlü kabullenemiyoruz. Öyle ki, hiçbir yaşam belirtisi göstermeyen kişilerin ömrünü uzatmak için bile savaş veriyoruz. 2010'ların sonlarında Birleşik Krallık'ta meydana gelen üç vaka gündemi hayli meşgul etmişti. Ebeveynler, komadaki ağır hasta bebeklerini yaşatmak için mücadele

yürütmüş, aksi yönde görüş bildiren doktorları dinlememişlerdi. Halk her bir aileye büyük destek vermiş, hatta vakalardan biri için Donald Trump papadan yardım talebinde bile bulunmuştu.

Tarihe dönüp baktığımızda ise ölüme yaklaşımın çok farklı olduğunu görüyoruz. 19. yüzyılda Avrupa ve Kuzey Amerika'da ailelerin, çocuklarından en az birini kaybetmesi hayli olağandı. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, hamile kalan her yedi kadından birinin ölme ihtimali vardı. Bu durum, ölümün insanlara daha az acı verdiği anlamına gelmiyor. Kraliçe Victoria çok sevdiği Prens Albert'ı kaybettikten sonra 40 yıl boyunca yas tutmuştu. Mezopotamyalılar ölü doğan bebeklerin ebediyete dek cennette oyunlar oynayacağına inanıyorlardı; belli ki bu inanç, kederli ebeveynlerin yüreğine biraz olsun su serpmek için vardı. Ölüm her yerdeydi, herkesin gözü önündeydi. Ölümü kabullenmek diyemeyiz belki ama ölüme katlanmak, ölüm acısını paylaşmak gerekiyordu. İnsanlar ölüm döşeğinin etrafına toplanıyorlardı çünkü ölüm her an, "Ben buradayım, hayatınızın bir parçasıyım" diyordu.

İngiliz hükümetinin çevrimiçi olarak yayınladığı resmî fotoğraflar kataloğunda, Kraliçe Victoria'nın öldükten sonra çekilen fotoğrafı "tüyler ürpertici" diye niteleniyordu. Gözleri kapanmış, beyaz örtülere sarılmış, çiçeklerle donatılmış bir halde yatakta yatan kraliçenin başının üzerinde kocasının resimleri asılıydı. Kraliçenin naaşını gözler önüne seren fotoğraf ve bu fotoğraftan yola çıkılarak püskürtme tekniğiyle yapılmış tablo karşısında bugün dehşete kapılıyoruz. Halbuki bunlar, Victoria döneminde yaşayan insanları dehşete filan düşürmezdi. Evin hanımı öldüğünde yatağın etrafına toplanmak ve bu sahnenin bir tablosunu yaptırmak Avrupa'da uzun zamandır modaydı. Bugün benzer bir sahnede poz vermek sapkınlık olarak görülür. Batı'da çekilmiş, bir insanı ölüm döşeğindeyken gösteren son sanatsal fotoğraf muhtemelen Candy Darling'e ait. Andy Warhol'un süperstarlarından biri olarak anılan ve 1974 yılında lenf kanserinden ölen, transseksüel Candy Darling çektireceği fotoğraflar için Marilyn Monroe kılığına girmişti. Etrafı çiçeklerle süslü yatağına uzanmış, gencecik kollarını başının üstüne yaslamış, beyaz örtüler arasında baştan çıkarıcı bir poz ver-

mişti. Bugün hâlâ tartışmalı olan bu fotoğraf, biz Victoria dönemi-
nin ölüm anlayışından uzaklaştıkça daha da tartışmalı hale gelecek
gibi görünüyor.

Kraliçe Victoria kendi döneminin koşulları için bile abartılı
sayılabilecek bir tutum sergilemişti: Sevdiğini kaybeden insanların
bir yıl boyunca siyah giysiler giymeleri olağandı ama kraliçe, Al-
bert'ı kaybettikten sonra tam 40 yıl siyahlar içinde dolaştı. Üstelik
Albert'ın yatak odasına kimsenin dokunmasına izin vermedi. Al-
bert'ın son yudumunu içtiği bardak yatağının başucundaki sehpa-
da öylece bırakıldı; son satırlarını yazdıktan sonra açık bıraktığı kara-
lama defterine ve kalemine hiç el sürülmedi. Kraliçe, bu odaya her
gün taze çiçekler getirilmesini de emretmişti. Kimse kraliçenin bu
davranışını garipsememiş, kimse onun aklını kaybettiğine hükmet-
memişti; tam tersine, herkes kraliçenin kocasına bağlılığını takdirle
karşılıyordu.

Bertie'nin yatağına her gün çiçekler gönderen Victoria'nın ya-
hut henüz sömürgeleşmemiş Batı Afrika topraklarında yaşayan ve
her gün yemeğinin ilk lokmasını ölmüş babasına sunan bir oğlun
yaptığı gibi, ölmüş kişilerle temas kurmaya çalışmak bize tuhaf geli-
yor. Bu türden davranışları zaaf olarak görüyor; nahoş, hatta bazen
düpedüz iğrenç buluyoruz. Örneğin, günümüzde Endonezya'nın
Toraja bölgesinde yaşayan insanların ölümleri ilişkileri pekâlâ tüyle-
rimizi diken diken edebilir. İnançları İslam ve Hıristiyanlıktan bazı
izler taşıyan fakat asıl olarak geleneksel animizmi benimseyen Tora-
ja halkı, ölümü bir tabu haline getiren modern Batılıların sınırlarını
zorluyor. Bu insanlar ölen akrabalarının cesetlerini, gösterişli bir
cenaze töreni düzenleyebilecek parayı biriktirene kadar evde tutu-
yorlar. Bu parayı biriktirmeleri bazen yıllar alabiliyor. Evin ön oda-
sına yerleştirilen, üstü açık bir tabut içinde, bir yatağın üzerinde du-
ran cesede, ölü bir beden gibi değil hasta bir insan gibi muamele
ediliyor; yemeği, sigarası, kahvesi bir gün bile eksik edilmiyor. Defin
işlemi gerçekleştikten sonra bile ceset kendi haline bırakılmıyor. Her
üç yılda bir özel bir törenle mezarından çıkarılıyor, yıkanıyor ve tek-
rar giydiriliyor. Ölümleri bu türden bir ilişki kurmak Toraja halkına
normal, hatta teselli edici geliyor.⁹⁸

Bugün Batı’da yaşayan pek çok insan ise hayatında bir kez bile ceset görmemiştir; görmek şöyle dursun, bunun düşüncesinden bile rahatsızlık duyar. 2016 yılında, David Bowie’nin son şarkısı “Lazarus” için çekilen video klipte, şarkıcının bir hastane yatağında ölmek üzere olduğu ve kollarını kameraya doğru uzattığı görülüyordu. Klibin korkunç ve uygunsuz görüntüler içerdiği söylendi. Muhtemelen bu yorumlar üzerine bir açıklama yapma ihtiyacı hisseden yönetmen de çekilen klipte “Bowie’nin hastalığının bir alakası olmadığı”nı iddia etti. Yönetmene göre, şarkıcının ölmek üzere olduğu, klibin çekimleri tamamlandıktan sonra anlaşılmıştı. Bugünlerde ölüm döşeği daha ziyade kurmaca yapıtlarda karşımıza çıkıyor.

Ölüm döşeği bazen çok başarılı, bazen de çok kötü korku filmlerine konu olabiliyor. Fakat bugün, ölümün bir tabuya dönüştüğü, nazik toplumlarda yaşadığımız için bu filmler arasında bir ayırım yapmıyor, hepsini kalitesiz yahut sapkın diye niteliyor, 18 yaşın altındaki izleyicilere yasaklıyoruz. Ölüm döşeğiyle yüz yüze geldiğimiz filmler arasında “tüm zamanların en ürkütücü korku filmi” olarak nitelenen *Exorcist* [Şeytan] (1973) filmi de var (ki filmin en korkunç sahnelerinde, başını 180 derece çeviren, kusan, içine şeytan kaçmış kızı yatağın üzerinde görüyoruz), katil yatakları konu edinen filmler de. Örneğin, *Death Bed: The Bed That Eats* [Ölüm Döşeği: İnsan Yiyen Yatak] (1977) adlı düşük bütçeli filmde bir iblisin, âşık olduğu kadını iğfal etme maksadıyla bir yatak yaptığına şahit oluyoruz. Yatağın altında yaşayan katil canavarı konu edinen *Under The Bed* [Yatak Altında] (2012) adlı film ise öyle popüler oldu ki *Under The Bed 2* ve *3* de çekildi. Benzer biçimde, *Sleep Tight* [Ölüm Uykusu] (2011) ve *Death Bed* [Ölüm Döşeği] (2002) adlı filmler de ölüm, uyku ve yatakla ilişkilendirdiğimiz korkularımızdan besleniyordu.

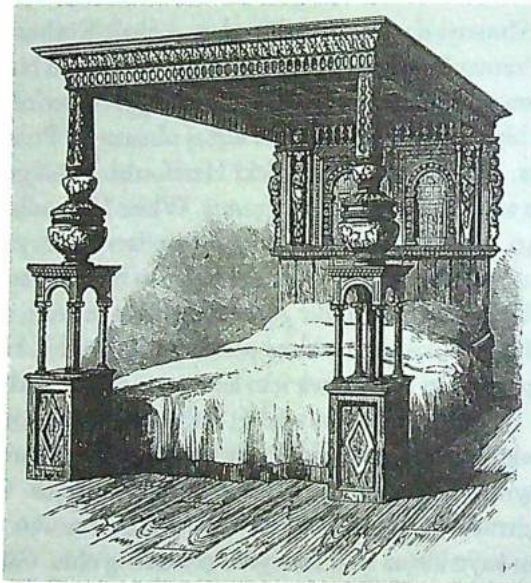
Kendimizi ne kadar da korkutuyoruz! Ölümüne karşı verdiğimiz savaşta uzun mesafeler kat ettik. Üzerine steril çarşaf serdiğimiz, etrafını perdelerle çevirdiğimiz hastane yatakları hastalıklarımıza derman oluyor. Batıların birçoğu son nefesini başka bir yerde vermeyi istese de bunların yarısının hayata gözlerini yumacağı yer yine bu hastane yatakları. Belki de ölüm döşeğinin etrafında toplanma geleneğine yeniden hayat vermekte fayda var. Belki ölüm döşeğinin

etrafına toplanmak, vedalaşmak, helalleşmek bize iyi gelir; korkularımızla yüzleşip onlardan kurtulmamızı sağlar. O halde, ölüyü bir yatağa yatıralım. Herkes görsün, herkes kabullensin. Sonra bir cenaze töreni düzenleyelim, davullar çalalım, dövünelim. Arkadaşlarımız yanımızda olsun. Büyük bir ziyafet sofrası kuralım. İnsan dediğimiz şey, her şeyden evvel, sosyal bir varlıktır çünkü.

YABANCI YATAK ARKADAŞLARI

Orta Almanya'da bir prenslik olan Anhalt-Köthen'in prensi Ludwig bir zamanlar İngiltere'yi gezip görmüş, sıradan bir seyyahtı. Onu diğer seyyahlardan ayıran tek şey, gezip gördüklerini kötü şiirler yazarak bir günlükte kayıt altına almış olmasıydı. Prens Ludwig 1596 yılında, Londra'nın kuzeyindeki Hertfordshire bölgesinde bulunan Ware adlı küçük kasabaya uğramış, White Hart adlı bir handa konaklamıştı. Ware kasabası Ortaçağ'ın hacıları ve seyyahları için önemli bir uğrak noktasıydı ve burada iş yapan hancılar arasında kıran kırana bir rekabet vardı. Bir gün hancılardan birinin, muhtemelen White Hart'ın sahibinin aklına parlak bir fikir geldi. Hancı, maceraperest gezginleri cezbetmek için kocaman, dört direkli bir yatak sipariş etti. Büyük Yatak adını verdiği bu yatağın reklamını yapmak için ise yatakta tam 12 gezginin bir arada uyuyabileceğini duyurdu. Yatağın boyutları Prens Ludwig'i hayrete düşürmüştü. Geceyi bu yatakta geçirmek isteyenlerin sayısı kısa sürede artacaktı ama yatağın varlığını kayıt altına alan ilk ziyaretçi Ludwig oldu. Günlüğünde şöyle diyordu Ludwig: "Dört çift yatar bu yatakta yan yana / birbirine değmeden rahatça."⁹⁹

Hollandalı mimar, ressam, mühendis ve bahçe tasarımcısı Hans Vredeman de Vries tarafından 1590 yılı dolaylarında tasarlanan Büyük Yatak, bugün kullandığımız çift kişilik yatakların yaklaşık iki katı büyüklüğündeydi. Eni ve boyu üçer metrenin üzerinde olan yatak 2,5 metre yüksekliğinde, 640 kilo ağırlığındaydı. Kasabanın zanaatkârları yatağı meşe ağacından imal etmişlerdi. 40 parçadan oluşan yatağın devasa direklerini yapmak için de ahşap parçaları birbirine yapıştırmışlardı. Yatağın üzerinde bulunan Avrupa Rönesans'ı tarzı girift süslemeler oymalı panoların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş, göz alıcı renklere boyanmıştı. Tabii bugün, bu renklerden geriye sadece soluk izler kalmış. Yatak, tamamlandıktan kısa bir süre sonra ziyaretçilerin ilgi odağı haline geldi. Kimisi merakını gidermek kimisi de bir yazarın kulağa pek cazip gelen ifadesiyle, “aşk ateşini söndürmek” için bu yatakta yatmak istiyordu. Bazısı ahşabın üzerine adının baş harflerini kazıyor, bazısı da direklerin üzerine kırmızı mührünü basıyordu.

Ware'in Büyük Yatağı. Günümüzde, Londra'daki Victoria and Albert Museum'da sergilenmektedir.

Yatak öyle nam salmıştı ki Shakespeare *On İkinci Gece* (1602) adlı oyununda bu yatağa gönderme yapmıştı. Oyunda, Sir Toby Belch, Sir Andrew Aguecheek'ten bir mektup yazmasını ve Dük Orsino'nun hizmetkârı Cesario'yu düelloya davet etmesini istiyordu. Lakin mektup palavralarla dolu olmalıydı: "Doldur kâğıdı yalanlarla; kâğıdın Ware'deki yatağı kaplayacak kadar büyük olsa da."¹⁰⁰ Üç yıl sonra sahnelenen ve I. James döneminin güldürü unsuru ağır basan oyunlarından biri olan *Northward Ho!* [Kuzeye Doğru Hey!] ise şu sözlerle son buluyordu: "Gel, güreşelim bu gece karılarımızla, Ware'deki o büyük yatakta." Ben Jonson da 1609 yılında sahnelenen *The Silent Woman* [Sessiz Kadın] adlı oyununda aynı yatağa atıfta bulunuyordu. 100 yıl sonra George Farquhar, *The Recruiting Officer* [Er Toplayan Subay] (1706) adlı oyununda bir yataktan bahsetmiş ve bu yatak için, "Ware'deki Büyük Yatak'tan bile büyük" ifadesini kullanmıştı. Günümüzün edebî eserlerinde, örneğin Andrew Motion'ın 2001 yılında kaleme aldığı bir şiirde de Büyük Yatak'a gönderme yapıldığını görmek mümkün. Motion bu şiirde, "üstünde uyanları bir yaprak gibi savuran fırtınalar"ın yatağa hiçbir zarar veremediğinden söz ediyordu.¹⁰¹

Yatağı sırf gırgır olsun diye ziyaret edenler de vardı. *London Chronicle* adlı gazetenin 4 Temmuz 1765 tarihli sayısında, 26 kasap ile bunların karılarının (yani toplamda 52 kişinin) 1689 yılının bir gecesini hep birlikte bu yatakta geçirdikleri anlatılıyordu (şüphesiz, şişirme bir haberdi bu). Yatak, Ware kasabasının gözbebeği olmuş; ifrata kaçan bir gösteriş merakının simgesi haline gelmişti. 1856 yılında, yeni göreve gelmiş ve görünüşe göre kurum satmaya pek meraklı Bristol piskoposu dört direkli bir yatağı andıran, oymalı, sayvanlı bir kilise oturağı kullanıyordu. Oturak ile Ware'deki Büyük Yatak arasındaki benzerlik gözlerden kaçmıyordu.

Yıllar içinde cazibesinden hiçbir şey kaybetmeyen Büyük Yatak, Ware'de bulunan hanlar arasında mekik dokudu ve nihayet 19. yüzyılın sonunda, tren yolcularının hafta sonunu geçirmeyi tercih ettikleri bir kasabayı, Ware yakınlarındaki Hoddeston kasabasını mesken tuttu. 1931 yılında, az daha ABD'ye yolcu ediliyordu ki Londra'da bulunan Victoria and Albert Museum tam 4.000 sterlin ödeyerek yatağı

ele geçirmeyi başardı. Bunun iyi bir yatırım olduğunu söyleyebiliriz çünkü yatak hâlâ müzenin en fazla ziyaretçi çeken parçalarından biri. 1931 yılından beri Victoria and Albert Museum’da sergilenen yatak bu süre içinde yalnızca bir kez, 2012 yılında, bir yıllığına sergilenmek üzere Ware’deki küçük müzeye taşındı. Birleşik Krallık Lottery Commission* tarafından finanse edilen bu yolculuk tam 229.200 sterline (yani yaklaşık 300.000 dolara) mal oldu. Küratörlerin, yatağı demonte etmeleri altı, Ware’e taşıyıp götürmeleri ise dokuz gün sürdü.

Bildiğimiz kadarıyla, Büyük Yatak’a oturan son kişi aktris Elizabeth Hurley oldu. Hurley, 2015’te Victoria and Albert Museum’da verilen bir kokteyl esnasında korkulukları aşarak yatağın üzerine oturmuş, “davetkâr” pozlar vermiş, bir anda alarmlar ötmeye başlayınca da görevliler eşliğinde binanın dışına çıkarılmıştı. Tabii İngiltere’nin magazin basını hemen olayın üzerine atladı. Bu abartılı ilginin alt metni şuydu: Bu kadar insanı aynı anda içine alabilen bir yatak, belli ki, tek bir amaca hizmet ediyordu. Evet, geçmişte bu yatakta yatan insanların bazıları yatağın sunduğu erotik imkânlardan istifade etmiş olabilirler ama pek çoğunun da yatağı bu amaçla kullanmadığını söylemek gerekir. Aynı yatakta kardeş kardeş yatıp uyumak eskiden hayli olağandı. Farklı vesilelerle bir araya gelmiş insanlar, örneğin aile fertleri, arkadaşlar, efendiler ile hizmetkârlar yahut birbirini hiç tanımayan kişiler birlikte yatıp uyuyabiliyorlardı. İşin içine cinselliğin de girdiği oluyordu tabii ama bu insanları aynı yatakta yatmaya iten, aslında, hayatı kolaylaştırma kaygısıydı. İnsanlar aynı yatakta yatınca yatak masrafını bölüşebiliyor, elektriğin henüz var olmadığı bir dünyada daha iyi ısınabiliyor, uyurken kendilerini daha güvende hissedebiliyorlardı.

Seyyah Yatak Arkadaşları

Ware’deki yatağın insanlara cazip gelen tarafı boyutlarıydı (büyük bir yatak kullanmak demek zengin olmak, lüks içinde yaşamak

* Piyango İdaresi. (Y.N.)

demekti); yani yatağın meşhur olmasının nedeni birbirini tanımayan insanları bir arada ağırlıyor olması değildi. Zira hanlarda konaklayan seyyahlar çoğu zaman hiç tanımadıkları insanlarla aynı yatağı paylaşıyorlardı zaten. Bir arada uyumak eskiden de rağbet görüyordu, bugün de Asya'da ve başka yerlerde, özellikle Moğolistan'ın kırsal kesimlerinde rağbet görmeye devam ediyor.

Çin'de ve Moğolistan'da *kang*'lar, yani üzerine bir yaygı serilen, ısıtılmış taş platformlar 20. yüzyılda bile yol üstündeki hanlarda hâlâ yaygın biçimde kullanılıyordu. *Kang*'ların kökeni MÖ 5000'li yıllara kadar uzanıyor. Bu dönemde insanlar yaktıkları ateşle önce toprak zemini ısıtıyor, sonra da közleri bir kenara süpürüp bu sıcak zeminin üzerinde uyuyorlardı. MÖ 4. yüzyıl kadar erken bir tarihte ise *kang*'ların daha gelişmiş versiyonlarını kullanmaya başlamışlardı. Artık *kang*'ları ısıtmak için hemen yan odada, yemek pişirme maksadıyla yaktıkları ocağın yahut zeminin altına kurdukları bir sobanın ısısından istifade ediyorlardı. *Kang*'lar gece boyu sıcak kalıyor, genellikle odanın yarısını yahut üçte birini kaplıyor ve sadece uyumak için değil, yemek yemek ve bir arada vakit geçirmek için de kullanılıyordu. Zaman içinde *kang*'ların etrafına korkuluklar eklendi ve kimi seçkinler ayrı ayrı yatmaya başladılar.

Günümüzde, yolculuğa çıkmış bir Batılı tanımadığı bir insanla ancak gece uçuşları esnasında yan yana uyur. Böyle bir durumda uyulması gereken görgü kuralları bellidir: Kendi kolçağınıza yaslanırsınız, yanınızdaki yolcuya temas etmezsiniz, sessiz olursunuz. Ortaçağ'da İngiliz seyyahlar için hazırlanmış Fransızca bir dil kılavuzu o dönemde de benzer kuralların geçerli olduğunu gösteriyor. Kılavuzda şu cümlelerin Fransızca tercümeleri sunulmuş: "bütün yorganı üstüne çektin", "kıpırdanıp duruyorsun", "hiç de iyi bir yatak arkadaşı değilsin."¹⁰² Antik dönemin *kang*'larında yahut günümüzün uçaklarında olduğu gibi, Ortaçağ'ın hanlarında da uyuyan kişinin uyku kalitesi onun zenginliğiyle doğru orantılıydı. Ucuz hanlarda, konuklara yatak niyetine basit, tahta bir sıra sunuluyordu. Sıranın önünde yatay olarak asılmış bir halat bulunuyordu. Sıraya dip dibe oturan konuklar, göğüs hizalarına gelen bu halatın üzerinden kollarını sarkıtıp iki büküm bir vaziyette uyumaya çalış-

şıyorlardı. Çok sayıda insanın katıldığı etkinliklerde, örneğin hac yolculuklarında yatağa talep artıyor ve öncelik yine zenginlerin oluyordu. Cebi yeterince dolu olan biri sizi pekâlâ yatağınızdan edebilirdi. Hasta yahut hamile olmanız, bilge yahut kutsal bir şahsiyet olmanız sonucu değiştirmezdi. İsa'nın meşhur doğum hikâyesinde, Meryem ile Yusuf'un geceyi geçirmek için bir hanın ahırında yer bulabildiklerinden bahsedilir. Onları görmeye gelen çok sayıda ziyaretçi de herhalde burada, yani ahırda uyumak zorunda kalmıştı.

Geçmişte yaşayan insanların, başkalarıyla aynı yatağı paylaşma konusunda bizden ne kadar farklı bir anlayışa sahip olduklarını Hristiyan sanatının örneklerinde görebiliyoruz. Bu fark, İsa'nın doğumunu kutlamak için Doğu'dan gelen, ona hediyeler getiren üç bilge erkeğin tasvir edildiği resimlerde özellikle belirginleşiyor. Aziz Matta'ya göre, Tanrı bu üç erkeğin rüyasına girmiş ve onlara Yahudiye Kralı Hirodes'e güvenmemelerini öğütlemişti. İşte bu rüya sahnesi geç Ortaçağ sanatının en gözde motiflerinden biriydi. Resimlerde üç bilge erkek aynı yatakta, yan yana uzanmış, bazen çıplak ama mutlaka taçlarını giymiş bir halde tasvir ediliyordu.

Yolculuğa çıkmış erkeklerin birlikte uyumaları hiçbir cinsel çağrışım barındırmıyordu. Herman Melville 1851'de yayımlanan *Moby Dick* adlı romanında, genç denizci İsmael'in, handaki yatağını bir "zıpkıncı"yla paylaşmak zorunda kaldığından bahsediyordu. Hancı, İsmael'in endişesini gidermeye çalışıyor, bu yatağın "iki kişinin bol bol yata[bileceği], koskoca bir yatak" olduğunu söylüyordu. Yine de İsmael zıpkıncının odaya gelmesini beklerken bir türlü uyuyamamış, üzerinde yattığı şiltenin mısır koçanlarıyla mı yoksa çanak çömlek kırıklarıyla mı dolu olduğunu düşünüp durmuştu. Sonunda zıpkıncı Queequeg odaya girdiğinde şöyle geçirdi içinden: "Aman Tanrım! O ne görüntü! Ne yüz! (...) Evet, tam da düşündüğüm gibi, korkunç bir yatak arkadaşı; bir kavgaya bulaştı, yüzünde feci kesikler oluştu ve işte şimdi cerrahın yanından çıkıp buraya geldi." Fakat bu korkunç görümlü yatak arkadaşı söz dinlemiş, piposunu söndürmüş ve "öte yana dönerken, 'Kılına dokunmam,' de[mişti]." Nihayet İsmael de uykuya dalmış, ertesi sabah gözlerini

açtığında Queequeg'in ona sarılmış olduğunu fark etmiş, "Hayatımda hiç bu kadar iyi uyumamıştım," diye aklından geçirmişti.*¹⁰³

Abraham Lincoln ile birlikte adliyeler arası seyahat eden yargıç ve avukatlar da konakladıkları yerlerde bir arada uyuyorlardı. Genellikle sekiz kişi aynı odayı paylaşıyor, her yatakta iki kişi yatıyordu. Ayrıca Lincoln, evindeki yatağını birkaç yıl boyunca Joshua Speed'le paylaşmıştı. Kimilerine göre, bu durum Lincoln'ın eşcinsel olduğu anlamına geliyor. Kimilerine göre ise yatağı bir arkadaşla paylaşmanın hâlâ "normal" karşılandığı bir dönemde yaşayan ikili, cinsel ilişkiye girmemiş; yalnızca, yakın arkadaş olmanın keyfini yatakta da sürmeye devam etmişti. Lincoln'ın cinsel yöneliminin ne olduğunu bilemeyiz belki ama her gece sekiz kişilik seks partilerinde âlem yapmış olması pek de mümkün görünmüyor. Geçmişte, cinsellik içermeyen yatak paylaşımı seyyahlar için gündelik yaşamın bir parçasıydı. 20. yüzyılın başlarında bile durum pek farklı değildi. Örneğin, romancı Thomas Wolfe'un annesinin Kuzey Carolina'da işlettiği pansiyon gün batmaz dolup taşınca, seyyar satıcılar tek kişilik yataklarda iki kişi yatarlardı.

Hal böyle olunca, bazı sorunlar da yaşanmıyor değildi. John Adams otobiyografisinde, Benjamin Franklin'le yaptıkları bir yolculuk esnasında ne kadar zor bir gece geçirdiğinden söz ediyordu. 1776 Eylül'ünde, yani 13 Amerika kolonisi İngiltere'ye karşı bağımsızlığını ilan ettikten kısa bir süre sonra, Adams ve Franklin Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı sonlandırmanın muhtemel yollarını görüşmek üzere Kıta Kongresi tarafından görevlendirilen temsilciler kurulunun üyeleri olarak yola koyulmuşlardı. Geceyi geçirmek için New Jersey'in hanlarından birinde konakladılar. Ayrı odalar tutamadıkları için de tek yataklı, "genişliği yatağın kendisinden birazcık büyük olan, tek bir küçük penceresi bulunan, bacasız" bir odayı paylaşmak zorunda kaldılar.¹⁰⁴ İşte bu "tek küçük pencere" gecenin zor geçeceğine işaret ediyordu. "Halihazırda hasta olan ve soğuk almaktan korkan" Adams'ın ilk işi pencereyi kapamak oldu. Franklin ise pencere-

* Herman Melville, *Moby Dick*, çev. Can Ömer Kalaycı, Can Yayınları, İstanbul, 2019, s. 56-61

nin açık kalmasını istiyor, kendi “soğuk algınlığı kuramı”nı anlattıkça anlatıyor, havasızlıktan boğulacaklarını söylüyordu. Sonunda pencere savaşının kazananı Adams oldu ama barış müzakeresi fiyaskoyla sonuçlandı.

Aile Meselesi

Çocuk yetiştirmenin incelikleri konusunda bir kitap kaleme alan ve *Dokunmanın Mucizesi* (1975) adlı bu çoksatar kitabıyla adını duyuran Jean Liedloff henüz çocuk yaşlardayken Tarzan karakterine ve balta girmemiş ormanlara merak sarmış, ilerleyen yaşlarında ise Amazonlar’da yaşayanların, çocuklarını nasıl yetiştirdikleriyle ilgilenmeye başlamıştı. Liedloff Güney Amerika’ya tam beş kez seyahat etti ve Venezuela yağmur ormanlarını mesken tutan Yekuana kabilesiyle birlikte yaşadı. Kitabında, kabile yaşamının pek çok yönünü ayrıntılı biçimde aktarmış olmasına rağmen, yetişkinlerin uyku alışkanlıkları hakkında kısa bir not düşmekle yetinmişti. Şöyle diyordu Liedloff: “[Yekuana’ların] gecenin bir yarısında, herkes uyurken kalkıp fıkra anlatmak gibi bir alışkanlıkları [vardı]. Birinin konuştuğunu duyunca, horul horul uyuyanlar da dahil herkes bir anda uyanır, fıkraya kahkahalarla güler, sonra da saniyeler içinde tekrar uykuya geçip horlamaya başladılar. Belli ki onlar için uyanık olmak uyuyor olmaktan daha nahoş bir durum değildi. Uyuyor olsalar bile uzaklardan geçen bir yaban domuzu sürüsünün sesleriyle hepsi birden gözlerini açar, dikkat kesilirlerdi. Ben ise o sırada uyanık olmama, ormandaki sesleri dinliyor olmama rağmen sürünün geçtiğini fark etmezdim.”¹⁰⁵ Balta girmemiş ormanlarda, açık arazide, buz gibi havada yahut lambaların ya da elektriğin olmadığı zaman ve mekânlarda, topluluk üyeleriyle bir arada uyumak hem tehlikelerden hem de soğuktan korunmanın en makul yoluydu.

Antropolog John Whiting 1960’larda bazı toplumları gözlemlemiş ve bunların üçte ikisinde annelerin bebekleriyle birlikte yattığı sonucuna varmıştı. Gerçi uyku alışkanlıkları toplumdan topluma büyük farklılık gösteriyordu. Örneğin, Hindistan’ın kenar mahallelerinde tüm aile fertlerinin aynı oda içerisinde, yerde uyudukları gö-

rülebiliyordu. Batı Kamerun'da, tarımla uğraşan Nso yerlileri arasında ise âdet, annenin çocuklarıyla aynı yatakta uyumasıydı. Bütün çocuklar annenin arkasına diziliyor, en küçük çocuk anneye en yakın yerde yatıyor ve anne, çocuklarını korumak, onlara zarar verebilecek yahut onları kaçırabilecek kötü ruhlara engel olmak için yüzü kapıya dönük olacak biçimde uyuyordu. Baba ise başka bir yerde, kendi yatağında yatıyordu.¹⁰⁶ Whiting bir arada yatma alışkanlıklarının, doğal olarak, iklimden iklime değişiklik gösterdiğini de tespit etmişti. Daha sıcak iklimlerde insanlar genellikle ayrı yataklarda yatıyorlardı. Örneğin, Amazon yerlileri tek kişilik hamaklarda uyuyorlardı. Kış aylarında sıcaklıkların on derecenin altına düştüğü bölgelerde ise bütün aile bir arada yatıyordu.

Yaşam alanının duvarlarla bölünmediği yapılarda (örneğin, Tunç Çağı'nı yaşayan Avrupa'nın yuvarlak evlerinde yahut Demir Çağı'na ait uzun evlerde) hayatını sürdüren insanlar mecburen bir arada uyuyorlardı. Bugün aynı şey herhangi bir duvarla bölünmeyen çadırlarda yahut otağlarda yaşayanlar için de, örneğin Moğolistan'da, Tibet'te, Orta Asya'da, İran'da, Türkiye'de, Kuzeydoğu ve Batı Afrika'da ve Arap Yarımadası'nda yaşayıp göçebe çobanlıkla uğraşanlar için de geçerli.¹⁰⁷ İlk kez MÖ 800 yılı dolaylarında, İskitler tarafından benimsenmiş bir yaşam tarzını bugün hâlâ devam ettiren bu insanlar sürüleriyle birlikte hareket ediyor, kat ettikleri yollar boyunca çadırlar kuruyorlar. Göçebe çobanların yatakları çeşitlilik göstermekle beraber, çoğu kişi bir mobilya yerine dokuma bir yer örtüsü yahut bir yaygı üzerinde yatmayı tercih ediyor. Kullanılmadığı zamanlarda hem taşınması hem de saklaması daha kolay olan bu yaygılar ihtiyaç halinde yan yana, zemini kaplayacak şekilde seriliyor. Yalnızca yeni evlilere biraz olsun mahremiyet sağlamak için sözde bir duvar örülüyor, yani muhtemelen çiftin yatacağı yerin etrafı ipe geçirilmiş bir perdeyle kapatılıyor. Fakat çift, ilk çocukları doğar doğmaz ailenin geri kalan fertleriyle bir arada yatmaya başlıyor. Büyükanne ve büyükbabalar torunlarıyla, babalar çocuklarıyla, anneler bebekleriyle birlikte uyuyor.

Modern dönem öncesine ait İtalyanca bir atasözü yatmaya gidenlere şu nasihati veriyordu: "Yatacak yer dar olduğunda, ortayı kimseye kaptırma." Bugün İngilizcede "tıkınmak" anlamına gelen *to*

pig sözcüğü, eskiden, bir ya da birden fazla kişiyle birlikte yatmak anlamında kullanılıyordu. İngiltere'nin doğusunda yaşayanlar ise sere serpe yatan yatak arkadaşlarına *bed faggot*, yani “yatak köftesi” adını takıyorlardı. Doğuluların kendi geleneksel usulleriyle, et suyuyla pişirdikleri *faggot* yağlı, irice et toplarından oluşan bir yemekti. Avrupa'da yaşayan geniş aileler de Whiting'in gözlemlediği yerli halklar gibi, genellikle bir arada uyuyor; her bir aile ferdinin yatağın neresinde yatacağı yaşa ve cinsiyete göre belirleniyordu. Kızlar annelerinin, oğlanlar babalarının yanında yatıyor; ailenin en büyük kızı duvar kenarında, kapıya en uzak yerde uyuyordu. Konuklar ve yabancılar ise kenarlara diziliyorlardı. Yatak takımları da herkesçe paylaşılıyor fakat yastık kullanmak kadınsı bulunuyordu. 16. yüzyılda yaşamış bir yorumcu, erkeğe yakışanın yastık niyetine “sağlam, yuvarek bir kütük” kullanmak olduğunu söylemişti. Yoksul halk zeminini samanla kaplıyor, samanın üzerine battaniye seriyor, sonra da yakınlarıyla birlikte yerde yatıyordu.

Ortaçağ'ın malikânelerinde çalışanlar genellikle büyük salonda hep beraber uyuyor, yalnızca lordlar ve leydiler kendi odalarına çekilme imkânı bulabiliyorlardı. Çoğu hizmetkâr bir odadan diğerine taşınabilen, ahşap çerçeveli, bazılarında alçak ayaklar bulunan, samanla doldurulmuş, basit yataklarda uyuyordu. İhtiyaç halinde, aile fertleri de hizmetkârlar da konuklar da bu türden yatakları kullanabiliyordu. Hizmetkârların, kız ve erkek kardeşlerin, konukların aynı odada, aynı yatağın içinde yahut etrafında yatmaları olağandı. Bu esnek düzenlemeler 18. yüzyılda bile varlığını koruyordu. Bu yüzyıldan kalma envanterlerde, tekerlekli yatakların yanı sıra “yazı masasının altına yerleştirilen karyolalar”ın, “katlanabilir karyolalar”ın, “yatakli masalar”ın ve “yatakli şifonyerler”in de adı geçiyordu.¹⁰⁸ Isaac Ware 1756 yılında yayımlanan mimarlıkla ilgili kitabında, Londra'daki evlerde seyyar yataklar bulundurmanın mantıklı olduğundan, sökülüp takılabilen karyolaların konukları ağırlamayı kolaylaştırdığından bahsediyordu.

Yastık Sohbetleri

Uyku ve karanlık, insanları savunmasız bırakıyor, onları aynı yatakta buluşturarak bir bakıma eşitliyordu. Diğer bir deyişle, aynı yatakta yatmak bazı toplumsal normları ihlal edebilme fırsatı yaratıyordu.¹⁰⁹ Örneğin, evin beyi yahut hanımı ile hizmetkârlar arasındaki hiyerarşik ilişkinin sınırları bulanıklaşabiliyordu. ABD’de ailesini baltayla doğrayarak öldürme suçuyla yargılanıp asılarak idam edilen ve anıları 1836’da *The Life and Confession of Isaac Heller* [Isaac Heller’in Hayatı ve İtirafı] başlığıyla yayımlanan huzursuz yazar Isaac Heller; geceleri çok korktuğunu, korkusunu dindirmek için çiftliğinde çalışan “siyahlar”ın yanına sokulup uyuduğunu anlatıyordu. Ataerkil toplumlarda kadınlar kendilerini ifade etme fırsatını geceleynin yakalayabiliyorlardı. ABD’nin Connecticut eyaletinde yaşayan John Eliot 1768 tarihli günlüğünde bundan yakınıyor, tam yatacakları zaman karısının taarruza geçtiğini, bütün gece güya dırdır edip kendisini uyutmadığını, “eski defterleri açıp, ilk karısından, ikinci karısından, ilk ve ikinci çocuklarından, vesaireden” konuşup durduğunu anlatıyordu.¹¹⁰

Aynı yatağı paylaşmak yasak addedilen aşka da imkân tanıyor-du. Bu sayede, örneğin evli olmayan hizmetkârlar, aynı cinsiyetten kişiler, efendiler ve hizmetçiler sevişebiliyordu. Evin hanımı bazen kadın hizmetçileriyle birlikte yatar; onları, evde yaşayan erkeklerin tacizlerinden bu şekilde korumaya çalışırdı. Hizmetkârlar çoğu zaman efendilerinin ayakucunda yatarlardı; yatağın başka yerlerinde ne olup bittiği ise onları ilgilendirmezdi. 1600’lerde New England’da yaşayan Abigail Willey, canı sevişmek istemediğinde çocukları yatağın ortasına yatırıyordu.

Öte yandan geceler, kişilerin yakınlaşmasına, insanlar arasında sıkı bağların kurulmasına da imkân tanıyabiliyordu. Bazı Avrupalı topluluklarda, evli olmayan genç kız ve erkeklerin aynı yatağı paylaşmalarına izin veriliyor; bu sayede, birbirleriyle anlaşıp anlaşamadıklarını görmek için bir fırsat yaratılmış oluyordu. Denklemle adıyla anılan bu gelenek gereği, yatağın ortasına denk tahtası denen bir bölme yerleştiriliyor ve çiftin sevişmesine kati surette izin verilmiyordu. Bu geleneğin bugün de bazı aşırı muhafazakâr gruplar, örne-

ğın Swartzentruber Amish topluluğu* tarafından devam ettirildiğini görüyoruz. Bu gruplara mensup çiftler aynı yatağı paylaşabiliyor ama kıyafetlerini hiç çıkarmadan, birbirlerine hiç dokunmadan gece boyu sohbet ediyorlar.

Aynı yatakta yatmak demek, bir bakıma, yârenlik etmek, gece köktükten sonra keyifli bir sohbetin tadını çıkarabilmek de demekti. Örneğin Samuel Pepys yatağını paylaşmayı çok seviyordu; yalnızca kadınlarla değil, cinsel çekim duymadığı dostlarıyla da. Pepys 17. yüzyılda kaleme aldığı günlüğünde, çoğu zaman, “ve artık tumba yatak” sözleriyle güne noktayı koyuyor; yatak arkadaşlarını muhabbet edebilme becerilerine, yataktaki davranışlarına göre değerlendiriyordu. En sevdiği yatak arkadaşlarından biri tüccar Thomas Hill’di. Hill “bir erkeğin hayatına dair hemen her şey”den konuşabiliyordu. John Brisbane “iyi bir âlim, ağırbaşlı bir adam”dı. Bay Creed ise “pek neşeli, pek hoşsohbet”ti.¹¹

Birlikte uyuma alışkanlığı hâlâ pek çok toplumda varlığını koruyor. Japonlar bu alışkanlığa *soine* adını veriyor; bu alışkanlıkla birlikte gelen ısınabilme, birine sokulabilme gibi fiziksel avantajlara ve güvende olma duygusuna (*anshinkan*) büyük önem atfediyorlar.¹² *Soine* küçük çocukları olan aileler arasında geniş kabul görüyor. Yakınlıktan doğan bir güvende olma hissi diye tarif edilebilecek *anshinkan* ise özellikle annesiyle babasının arasında uyuyan bebekler için kullanılıyor. Bir bebeğin, ona bakım verenlerin yüzünü görmesi, onları izlemesi, onların yüzüne aşına olması kendini daha güvende hissetmesine ve daha iyi uyumasına olanak tanıyor. Bebekleriyle birlikte yatan ebeveynler onlara dokunuyor, onları emziriyor, onlarla birlikte soluk alıp veriyor; üstelik bu kaynaşma hali herkes uyandıktan sonra bile varlığını hissettiriyor.

Çoğumuzun aşına olduğu yerden yüksek yataklardan ziyade *futon* kullanmanın *soine* için daha iyi olduğu düşünülüyor. *Futon*’un pek çok avantajı var: Çocuklar büyüse de yatağa sığamama sorunu yaşamıyor, herkes daha rahat uyuyabiliyor ve aileye yeni fertler katıldıkça

* En büyük ve en muhafazakâr Amish alt gruplarından biri. (Y.N.)

Girls in Bedroom [Yatak Odasında Kızlar]. Bir yer yatağı üzerinde birlikte yatan iki Japon kız. Fotoğraf: Kusakabe Kimbei.

yeni *futon*'lar eklenerek yatma alanı genişletilebiliyor. Geleneksel çift kişilik yataklar sadece belli bir ilişki içindeki insanlara yer verecek şekilde tasarlanmış, belli sınırları olan eşyalarken keskin sınırları olmayan *futon*'lar çok sayıda insanı bir araya getirip kaynaştırabiliyor. *Futon*'lar gün içinde katlanıp kaldırılabilir. Ayrıca *futon*'ları herhangi bir yere sermek mümkün olduğundan ailenin çeşitli fertlerini yahut konukları ayrı ayrı odalara yerleştirme ihtiyacı ortadan kalkıyor. Nihayetinde *soine*, insanların birbirine duyduğu bağlılığı ifade ediyor ve bu bağlılık, varlığını yatağın yahut *futon*'un dışında da hissettirmeye devam ediyor. 1880 dolaylarında Kusakabe Kimbei tarafından çekilen, "Yatak Odasında Kızlar" adlı fotoğrafta iki Japon kız görüyoruz. Bu kızlar birbirleriyle akraba olabilirler yahut olmayabilirler ama birlikte bir yer yatağına uzanmış, üzerlerine nakışlı bir örtü çekmişler. Yatağın hemen yanında bir kitap duruyor, etrafa resimli paravanlar yerleştirilmiş. Kızların yüzleri fotoğraf makinesine dönük, gözleri kapalı ve görünüşe göre, ikisi de birlikte yatıyor olmaktan ziyadesiyle mutlu.

Bebekle Uyumak

Bebeklerle uyumanın bambaşka bir boyutu, hatta trajik diye nitelenebileceğimiz bir tarafı da var. Ben Jonson'ın 1609 tarihli, *The Masque of Queens* [Kraliçelerin Seyirlik Oyunu] adlı eserindeki cadılardan biri "Gece çöküp de uyuyunca çocuk / Soluğunu ben kestim," diyordu.¹³ Bir yaş altı bebeklerin uykudayken genellikle gece yarısıyla sabah dokuz arası bir vakitte, beklenmedik bir şekilde ölmeleri ani bebek ölümü sendromu yahut beşik ölümü diye adlandırılıyor ve tıp, bu türden ölümlerin altında yatan nedeni açıklamakta bugün bile yetersiz kalıyor. Geçmişte ise insanlar bu ani bebek ölümlerini çoğu zaman boğulmaya bağlıyor; bebeğin, birlikte yattığı ebeveyninin altında kalarak öldüğünü düşünüyorlardı. Örneğin Eski Ahit'te şöyle bir cümle geçiyor: "Bu kadının çocuğu geceleyin ölmüş; kadın çocuğun üzerine yatmış." Antik Yunan hekimi Ephesos'lu Soranus, bebek boğulmalarının önüne geçmek için bebeğin ebeveyniyle aynı yatağı paylaşmaması, bunun yerine annenin yahut sütannenin yakınında ama ayrı bir yatağın içinde uyuması gerektiğini öğütlemişti.¹⁴ Gerçekteyse ani bebek ölümü sendromunun altında muhtemelen başka pek çok neden, örneğin enfeksiyon, genetik bozukluk yahut sigara dumanına maruz kalma gibi nedenler yatıyor. Tabii bunlar arasında yatak örtülerine dolanıp boğulma da var ve bebeği sırtüstü yatırmının ölüm oranlarını düşürdüğü biliniyor. Bu dehşet verici ani bebek ölümlerinden sakınmaya çabalarken yatağa çok farklı roller biçebiliyoruz; yatağı paylaşma konusundaki genel tutumumuza bağlı olarak, onu ya Azrail ya da tam tersine cankurtaran olarak görebiliyoruz.

Amerikan Pediatri Akademisi, bebekle aynı yatağı paylaşmanın ani bebek ölümü riskini yüzde 50 oranında artırdığını söylüyor ve "bebekle aynı odada ama ayrı yataklarda yatma"yı tavsiye ediyor. Birleşik Krallık'taki The National Health Service'in* verilerine göre yatak paylaşımı, anne sütüyle beslenen, sigara içmeyen ebeveynlere ve alkol veya uyuşturucu madde kullanmamış bir anneye sahip olan, üç aylık yahut daha küçük bebeklerin ani ölüm riskini beş kat artırır-

* Ulusal Sağlık Hizmetleri. (Ç.N.)

yor. Kısacası resmî veriler bize açıkça şunu söylüyor: Bebeğinizle aynı yatakta yatmak onun ölümüne sebebiyet verebilir.¹⁵

Biyolojik antropoloji alanında araştırmalar yürüten James McKenna ise bambaşka bir tabloyla karşımıza çıkıyor. Birlikte uyuyan anne ve çocukları gözlemleyen McKenna bu birlikteliğin güvenli olduğunu, hatta “biyolojik bir zorunluluk” olduğunu, hem annenin hem de çocuğun bu sayede daha sağlıklı olabildiklerini ifade ediyor; üç ayrı epidemiyolojik çalışmanın sonuçlarına dayanarak, birlikte uyumanın bebek ölüm riskini yüzde 50 oranında azalttığını gözler önüne seriyor.¹⁶ Yeni doğmuş bir bebeğin, annesiyle birlikte yatması gerektiği yolundaki inanç bugün Batılı olmayan pek çok toplumda benimseniyor; bu sayede hem annenin hem de bebeğin daha rahat ettiği, bebeği beslemenin kolaylaştığı ve bir zamanlar Pepys’in de ifade ettiği gibi, sevgi bağlarının güçlendiği düşünülüyor. Fakat bebeklerin, anneleriyle uyudukları Batılı olmayan toplumlarda bebek ölüm oranlarının daha yüksek olduğu görülüyor. O halde anne ile bebeğin ayrı yataklarda uyumaları daha mı doğru? Bu soruya hayır yanıtı verenler, yüksek ölüm oranlarının aynı yatağı paylaşmaktan ziyade yoksulluktan kaynaklandığını iddia ediyor ve ancak Japonya toplumuyla yapılacak bir karşılaştırmanın bizi sağlıklı bir sonuca götüreceğini söylüyorlar. Sonuçta Japonya, Batı ülkeleri gibi zengin ve son derece sanayileşmiş bir ülke. Fakat bu ülkede yaşayan hemen her aile çocuklarıyla birlikte yatıyor. Örneğin oğlan çocukları genellikle on yaşına bastıktan sonra ayrı bir yatakta uymaya başlıyorlar. Japonya aynı zamanda dünyadaki en düşük bebek ölüm oranlarına sahip ülkelerden biri.

Yatak tartışmaları süredursun, bebekler uyumaya devam ediyorlar; hem de bol bol. Evet, geçmişte, birlikte uyuma geleneği vardı ama yalnızca bebekler için hazırlanmış yataklar da vardı: hamaklar, asma beşikler, sepetler, bebek karyolaları. Bebek, gündüzleri bu türden seyyar yataklara yatırılıyor; böylelikle, ona bakım vermekle yükümlü kişinin yakınında uyuyabiliyordu. Vezüv Yanardağı MS 79’da patladığında Antik Roma’nın zengin sahil kentlerinden Herculaneum’u yerle bir etmişti. Patlamadan sağ çıkamayanlar arasında, o sırada beşiğinde yatmakta olan bir bebek de vardı. Bu bebeğin bir

kuşu andıran iskeletine *Insula Orientalis I* adıyla anılan bölgede, bir evin oturma odasında ulaşıldı. Bebek, yapraklarla doldurulduğu tahmin edilen bir şiltenin üzerine yatırılmıştı. Avrupa'da bulunan elyazmaları 13. yüzyılda, sallanan beşik tasvirlerinde bir artış yaşandığını ortaya koyuyor. Bu tasvirlerde, bebeklerin genellikle bez şeritlerle sarılıp sarmalandığı, kolları da içeride kalacak şekilde kundaklandığı, bazen de beşiğe bağlandığı görülüyor. Kundak hem bebeği raşitizme karşı koruyordu (daha doğrusu, insanlar öyle düşünüyordu) hem de bebeğin ağlamasını engelliyordu. Aile fertleri bir yandan işleri güçleriyle ilgilenirken bir yandan da ayaklarını uzatıp beşiği kolayca sallayabiliyordu. Üst sınıf aileler arasında, beşik sallasın diye bakıcı tutanlar bile vardı.¹⁷

Kraliyet ailesine doğan bebeklerin genellikle iki beşiği oluyordu. Biri gündüz uykuları için, daha küçük olanı ise gece uykuları için kullanılıyordu. İki beşik de altın, gümüş süslemelerle ve pahada ağır kumaşlarla bezeniyordu. Çoğu beşiğin yekpare kenarlıkları, bazılarının da küçük tenteleri yahut tepelikleri vardı. Bu tepeliklerin üzerine bir battaniye örtülerek veya bir perde geçirilerek ısıнын içeride, sağlığa zararlı temiz havanın ise dışarıda kalması sağlanabiliyordu. Kenarlarda bulunan yuvalar, beşiğin odadan odaya taşınmasını kolaylaştırıyordu.

18. yüzyılın sonlarında, bebeği kundaklama ve sallama geleneği artık gözden düşüyor; bebeğin elini kolunu hareket ettirmesinin, temiz hava almasının daha iyi olduğu inancı yavaş yavaş benimseniyordu. 19. yüzyılla birlikte, özellikle hali vakti yerinde olan aileler beşik yerine sabit bebek karyolası kullanmaya başladılar. Bu karyolaların, genellikle, boyanmış metal çubuklardan oluşan yüksek kenarlıkları vardı. Kenarlıklardan biri aşağı doğru kaydırılabilir, böylece bebek bu küçük uyku kafesinin içinden kolayca çıkarılabiliriyordu. Bebek karyolalarıyla birlikte bebek odaları da moda olmaya başladı. Bebekler artık günün büyük bir bölümünü, gecenin ise tamamını ayrı bir odada geçiriyorlardı. Victoria döneminde çocuklar ve ebeveynler ayrı yataklarda uyuyorlardı ama kardeşler bir arada yatmaya devam ediyordu. Fakat yeni ahlak anlayışı, yaşı görece daha büyük çocukların yalnızca aynı cinsiyetten kardeşleriyle birlikte uyumasını

salık veriyordu. Bu da küçük evlerde bile üç ayrı yatak odası olması gerektiği anlamına geliyordu: Bir oda ebeveynler için, bir oda kızlar, bir oda da oğlanlar için.

Tarihe baktığımızda böyle bir ayrımın çok yeni olduğunu görüyoruz. 18. yüzyıl kadar geç bir tarihte bile, İngiliz evlerinin pek çok odası gün içinde farklı farklı işlevler üstlenebiliyordu. Bazen antik çağlardan kalma yatakların da perdeyle yahut sayvanla çevrelendiğine tanık oluyoruz ama bu, o çağlarda yaşamış insanların mahremiyet kaygısı taşıdıkları yahut müstakbel yatak arkadaşlarını savuşturmak istedikleri anlamına gelmiyor. Bu insanlar gündelik hayatlarını kolaylaştırabilmek, örneğin ısınabilmek yahut böceklerden korunabilmek için sayvan kullanıyorlardı.

Skara Brae’de bulunan, tarihöncesi döneme ait yatakların etrafındaki direkler, muhtemelen, sökülüp takılabilen sayvanları taşıma işlevi üstleniyordu. Belli ki sayvanlar, İskoçya’nın soğuk kışlarında ısınabilmek için zaruriydi. Mısır Kraliçesi I. Hetepheres’in mezarında bulunan ve MÖ 2580-2575 dolaylarına tarihlenen göz alıcı yatağın da heybetli bir sayvanı vardı. Bu kez amaç, sivrisineklerden korunmaktı. Varaklı ahşap direklerden oluşan, katlanabilir, dikedörtgen çerçeve yatağın etrafını sarıyor, bu çerçevenin üstüne cibinlik işlevi gören ince bir kumaş örtülüyordu. Perdeler, kullanılmadığı zamanlarda yarı değerli taşlarla kaplı bir sandığın içinde saklanıyordu.

Yüzyıllar sonra, Gu Kaizhi de (MS yaklaşık olarak 344-406) Çin sarayındaki sayvanlı bir platformu resmetmişti. Yatak olarak işlev gören bu platformun dört direği bulunuyor; direklere, muhtemelen, böceklerden korunmak amacıyla kumaşlar asılıyordu. Mısır örneğinde de olduğu gibi, bu perdeler yatağın etrafını çevreliyor, adeta oda içinde bir oda yaratıyordu. Çin’deki bazı yataklar odadan odaya taşınabilir şekilde tasarlanmıştı. Bu tür yataklardaki sayvanlar hem ipek kumaşları sergileme imkânı sunuyor hem de yatakta yatanları güneş ışığından koruyordu. Han Hanedanı (MS 206-20) zamanından kalma bir şiirde şu dizeler yer alıyordu: “Dalgalanıyor eteklerin yatağın etrafında! / Asmıştım seni, koru diye bizi gün ışığından. / Babamın evinden çıkarken almıştım ya seni de yanıma. / İşte şimdi dönüyoruz yine oraya. / Düzgünce katlayıp yerleştireceğim seni san-

dıĒa. / Perde, seni tekrar sandıktan çıkardıĒım günleri de görebilecek miyim acaba?"¹¹⁸

Tahtakuruları ve DiĒer Yaratıklar

Bazen duvar ni lerine de yerleştirilen perdeli yataklar başka bir işlev daha görüyor, hayvanların insanlarla aynı odada yaşamasına olanak tanıyor. İnsanların, evlerde yaşamaya ba ladıkları günden bu yana yaşam alanlarını hayvanlarla payla tıklarını biliyoruz ama bunun nasıl sonuçlar doĒurmu  olabileceĒi üzerine pek kafa yormuyoruz. 1780'lerde Hebridler'i ziyaret eden bir kişi, inek idrarının düzenli olarak toplanıp evlerden dışarı atıldıĒını fakat dı kılarının ancak yılda bir kez toplandıĒını söylüyordu. Kraliyet saraylarında çok eski zamanlardan beri köpek besleniyordu; bugün de durum deĒi mi  deĒil. Orta aĒ   valyelerinin tasvir edildiĒi katedral heykellerine baktıĒımızda, uzanıp yatmı    valyelerin ayak uçlarında sadık av köpekleri bulunduĒunu görüyoruz. 13. yüzyıl Fransa'sının munis kralı XI. Louis, Mistodin adlı tazısına çok d  k nd . K peĒin kendine ait bir yataĒı, hatta gece   umesin diye özel olarak dikilmiş yatak kıyafetleri bile vardı. 17. yüzyılda ya amı  İngiltere Kralı I. James tazılarına aşırı derecede baĒlıyd ; onun halefi II. Charles ise spaniel cinsi köpeklerine d    nl   yle tanınıyordu. Bugün, Kraliçe II. Elizabeth'in corgi cinsi köpeklerini bilmeyen yok fakat köpekler kraliçeyle aynı yataкта yatmıyor; Buckingham Sarayı'nda onlara ayrılmış bir odada, Corgi Odası'nda uyuyorlar.

18. yüzyılda Versailles Sarayı'nda çok sayıda köpek besleniyordu. Av köpekleri bahçedeki köpek kulübelerinde tutulsa da saraydaki pek çok köpek ya sahibiyle aynı yataкта yahut kendi özel minderinde uyuyordu. Napol on'un ilk e i Josephine geceleri asla köpeklerinden ayrılmazdı. Köpekler imparatoriçenin odasında, ka mir  allar yahut pahalı hal lar üzerinde uyurlardı. Köpek dı kısı kokusunu bastırmak için yataĒa g l yaprakları serpi tirilirdi.

Geçmişte, insanların temizlik anlayışı  imdikinden çok farklıydı. Müslümanlar, durgun suyun pis olduĒunu düşündükleri için suyla doldurulmuş küvetlerde yıkanmaz, akan suyla abdest alırlardı.

Buna karşılık, üst sınıflara mensup Batılıların 17. yüzyılın sonlarına kadar düzenli yıkanma alışkanlığı geliştirmediklerini, nadiren yıkanmadıklarını söyleyebiliriz. Seçkin ailelerin çocuklarının iki-üç yaşına kadar hiç yıkanmadıkları oluyordu. 1601 yılında doğan XIII. Louis'ye ilişkin kayıtlara bakılacak olursa Louis, saray hekimi tarafından özenle hazırlanıp tasdik edilen bir plan program doğrultusunda, ilk kez yedinci yaş gününden kısa bir süre önce yıkanmıştı. O dönemlerde beden sıvılarının insanı koruduğu düşünülüyor, suyla fazlaca temas etmenin sağlığa zararlı olduğuna inanılıyordu.

Yine de 15. yüzyıl civarında bazı Avrupalılar topluca uyumanın temizlik anlayışına ters düştüğünü, ahlaki açıdan uygunsuz olduğunu iddia etmeye başladılar. Bit, en çok korkulan yatak arkadaşlarından biriydi çünkü bitlenen kişiler toplumda hor görülüyordu. Son derece yaygın olan bitlenme sorunuyla baş etmek hiç de kolay değildi. Bitlerden kurtulmak için en iyi çözümün saç ve sakalları düzenli olarak yıkamak ve taramak olduğu düşünülüyordu. Bit ve sirkeleri kolayca yakalamak için tasarlanmış ince dişli taraklar vazgeçilmez kişisel eşyalardandı. Arkeologlar, Tudor döneminden kalma batık savaş gemisi *Mary Rose*'u gün yüzüne çıkardıklarında, boğularak ölen denizcilerden hemen hepsinin böyle bir tarağı olduğunu görmüşlerdi.

Cimex lectularius, yani bildiğimiz tahtakurusu insan kanıyla beslenen bir böcektir.¹⁹ Böceğe Carl Linnaeus tarafından verilen taksonomik ad "yatak böceği" anlamına gelir. Tahtakurusunun, Ortadoğu'daki mağaralarda yaşayan yarasalardan beslenen bir parazit olarak ortaya çıktığı, insanlar o mağaralara yerleştikten sonra ise insanlardan beslenmeye başladığı düşünülüyor. Arkeolojik kazılarda MÖ 3500 yılından öncesine ait, fosilleşmiş tahtakurularına rastlanmıştır; fakat tahtakurusunun özellikle de giderek büyüyen ve kalabalıklaşan kentlerde varlığını hissettirdiğini söyleyebiliriz. Nil Nehri kıyısında, Teb kentinin kuzeyinde yer alan, Firavun Akhenaton'un başkenti Tell el-Amarna'da yürütülen kazılarda MÖ 14. yüzyıla tarihlenen tahtakurusu fosilleri bulunmuştur. Tahtakurularının MÖ 400 kadar erken bir tarihte Yunanlara da musallat olduğunu gösteren kanıtlar mevcut. MS 8. yüzyılda yaşamış bazı Çinli yazarların da tahtakurularından yakındıklarını görüyoruz.

Tahtakurusuyla ilgili pek çok efsane ortaya atılmış. Büyük Plinius MS 77 yılında kaleme aldığı *Doğa Tarihi* adlı eserinde tahtakurusunun, hastalıkları tedavi etmek için kullanılabileceğini iddia etmişti. Bu inanç yüzyıllar boyu varlığını korudu. 18. yüzyıl kadar yakın bir tarihte bile, Jean-Étienne Guettard adlı bir Fransız hekim tahtakurusunun histeri tedavisinde kullanılmasını tavsiye ediyordu. Linnaeus'un kendisi de böceğin, kulak ağrılarına iyi geldiğini öne sürmüştü.

Tabii tahtakurularının hastalıklara iyi geldiği filan yoktu. İnsanlar bin yıllar boyu bu böcekleri yok etmek için her türlü yönteme başvurdular; türlü çeşit zehirli, zararlı maddeyi tahtakurularının üzerine boca ederek onlardan kurtulmaya çalıştılar ama nafiye. Geleneksel İngiliz yöntemi, yani çarşafları, içine idrar ve kül katılmış suyla silme ya da yıkama yöntemi de pek işe yaramıyordu. Bazıları odalarına kızılgaç yaprakları serpiyor yahut tutkala batırılmış ekmek dilimlerini yerleştirerek tahtakurularına tuzak kuruyordu. 1746 yılından kalma bir "Terebentin Ruhu" reklamında, bu maddenin karyolara ve tahtakurusu yuvalarının bulunduğu yerlere sürülmesi öneriliyordu. 18. yüzyıl filozoflarından John Locke ise tahtakurularını yatağından uzak tutmak için yatağın altına kurutulmuş fasulye yaprakları koymayı tercih ediyordu. Tarih boyunca tahtakurusundan kurtulmak için tütsüleme, ateşe verme, dumana boğma ve hatta pürmüz lambasıyla alev püskürtmeden tutun da sülfür kullanımına ve zımparalamaya kadar pek çok başka yöntem de kullanıldı fakat bunların hiçbirisi etkili olmadı. Nihayet 1939 yılında DDT piyasaya çıktı. Bu madde tahtakurusunu ânında öldürüyordu.

İkinci Dünya Savaşı boyunca yaygın biçimde kullanılan DDT öyle etkiliydi ki *baby boomers** tahtakurusu nedir bilmeden büyüdü fakat nihayetinde DDT'nin hayvanlar, özellikle de kuşlar üzerinde öldürücü bir etkisi olduğu anlaşıldı ve bu madde 1972 yılında yasak-

* Bebek patlaması kuşağı. Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı'nın zorlukları ve belirsizlikleri, birçok çiftin evlilik planlarını ve çocuk sahibi olmayı ertelemesine yol açtı. Savaşın sona ermesi ve ardından devam eden ekonomik refah dönemi ABD'de 1946 ile 1964 arasında doğum ve nüfus oranında aruşa eşlik etti. (Y.N.)

landı. Yaklaşık yirmi yıl içinde tahtakuruları yeniden ortaya çıktı. Bugün yine o eski yöntemlerden medet umuyoruz: Böcek istilasına uğrayan şiltelerimizi kaldırıp atıyor, çarşaflarımızı, kıyafetlerimizi yıkıyor, her gördüğümüz yerde tahtakurularını eziveriyoruz. Buna rağmen tahtakuruları en pahalı otellerde, en lüks evlerde bile yaşamayı, uyuyanların kâbusu olmayı sürdürüyor. Onlardan kurtulmaya çalışmak hâlâ iğrenç, kaşıntılı ve son derece zor bir iş.

Yatak arkadaşımız olan hayvanların hepsi bu kadar kötü değil. Bugün bile pek çok Batılı evcil hayvanlarıyla birlikte uyuyor. Merkezî ısıtma icat edilmeden önce ise evcil hayvanlarıyla uyuyanların sayısı herhalde çok daha fazlaydı. Orleans dükünün (yani Fransa Kralı XIV. Louis'nin küçük kardeşinin) eşi Palatina Prensese Elizabet Charlotte (d. 1652) bir keresinde, ancak altı yavru köpeğiyle birlikte uyuduğunda ısınabildiğini söylemişti.

Yatak Arkadaşlarına Elveda

Yatağı başkalarıyla paylaşma alışkanlığı çok eski tarihlere dayanıyor olmasına rağmen, 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa ve ABD genelinde terk edilmeye başlamıştı. 19. yüzyılda yaşamış ve kendini, öksürükten tutun da uzun yaşamının sırlarına kadar sağlıkla ilgili pek çok konuda tumturaklı, ahlakçı yazılar yazmaya adanmış Amerikalı hekim William Whitty Hall, başkalarıyla aynı yatakta uyumakta sakınca görmeyen toplumların “hayvanlar âleminin en aşağılık, en iğrenç üyeleriyle, kurtlarla, domuzlarla, haşerelerle” bir tutulması gerektiğini söylüyor; medeni toplumlarda herkesin kendi yatağında uyuduğunu vurguluyordu. Fakat bu türden bir mahremiyet anlayışının Batılı olmayan toplumlarda bugün bile pek fazla önem taşımadığını görüyoruz. Örneğin, Japoncada mahremiyeti ifade etmek için ayrı bir sözcük bulunmuyor; Japonlar İngilizceden ödünç aldıkları *privacy* sözcüğünü kendi dillerine *praihashii* biçiminde uyarlamışlar.

Günümüz Batı toplumlarında ise birbirlerine karşı aşk yahut cinsel arzu duymayan kişilerin birlikte uyuduklarına ancak özel durumlarda, örneğin uçak yolculuklarında, hapishane hücrelerinde, kamplarda yahut uzun mesafeli yat yarışlarında tanık oluyoruz.

Gençlerin de yatılı okulların yatakhanelerinde, pansiyonlarda, pija-
ma partilerinde bir arada uyudukları oluyor. Fakat bu durumlarda
bile nadiren aynı yatakta yatılıyor. Bazen bir yatağı birden fazla kişi
kullanıyor belki ama bunlar asla aynı anda, birlikte uyumuyorlar.
Güney Afrikalı arkadaşımız Gizelle Schoch'un aktardığına göre,
Londra'ya ilk geldiklerinde arkadaşlarının çoğu yatağını başkalarıyla
paylaşmak zorunda kalmış. O günleri şöyle anlatıyor Gizelle: "Şehir
çok pahalı olduğu için başka seçenek yoktu. Hatırlıyorum, dört yata-
ğı olan bir evde tam 19 kişi kalıyordu. Birlikte uyumuyorlardı tabii;
yatakları dönüşümlü olarak kullanıyorlardı."¹²⁰ Yönetmen John Her-
bert'in bize anlattıkları da çok farklı değil. Herbert, 1990'larda Basra
Körfezi ve Kuzey Denizi'nde film çekerken petrol platformlarında
ve ikmal gemilerinde "sıcak yatak" uygulamasına baş vurulduğun-
dan, yani herkesin dönüşümlü olarak uyuduğundan söz etmişti. Her
bir yatağı 24 saatte toplam üç kişi kullanıyor fakat bunlar sekiz saat
uyuduktan sonra yatağı sıradakine bırakıyor, yani asla birlikte uyu-
muyormuş. İkinci Dünya Savaşı sırasında denizaltılarda çalışan mü-
rettebatın da dönüşümlü olarak uyuduğunu biliyoruz. Askerî ha-
rekâta katılan birliklerin dönüşümlü olarak aynı yatakta uyuması
bugün hâlâ yaygın bir uygulama.

Bunlar dışında, insanlar bir tek insanlık dışı ve aşağılayıcı mua-
melelere maruz kaldıklarında yatak paylaşmaya mecbur oluyorlar.
Örneğin Afrikalı köleler sömürgecilerin gemilerindeki ambarlarda
alt alta üst üste yolculuk etmek, Nazi kamplarındaki tutsaklar ise her
yatakta birkaç kişinin birlikte yattığı, üç-dört katlı ranzalarda uyu-
mak zorunda kalmışlardı.

2008'de çekilen ve tüm zamanların en korkunç kısa filmi olarak
anılan, iki buçuk dakikalık *Bedfellows* [Yatak Arkadaşları] adlı filmde,
yatağında uyumakta olan bir kadının gecenin bir yarısında telefonu
çalıyor ve kadın, yanında yatmakta olan kişinin kocası değil de bir
hortlak olduğunu öğreniyor. Kanye West'in "Famous" adlı şarkısı
için 2016 yılında çekilen video klip de en az bu kısa film kadar kor-
kunç. Klipte Kanye'nin kendisi de dahil, Donald Trump, George W.
Bush, Kim Kardashian ve Amber Rose gibi ünlülerden oluşan 12
kişilik bir grup aynı yatakta çıırılçıplak yatıyor.¹²¹ Klip boyunca bütün

bu insanların Ware'deki Büyük Yatak'ı andıran bir yatakta hafifçe terlemiş bedenleriyle yan yana sıralanmış uyuduklarına, derin derin nefesler aldıklarına, bazen de irkildiklerine tanık oluyoruz. Ortaya çıkan tablo gerçekten de sinir bozucu. Klibin verdiği mesaj ise aşikâr: Günümüzde yaşayan bir Batılı için, yatağını bir yatak arkadaşıyla paylaşma düşüncesi bile bir kâbustur.

TAŞINAN YATAKLAR

Hükümdarlar çok sık seyahat ederlerdi. Henüz kendilerine ait trenleri, limuzinleri, özel uçakları olmasa da bir şekilde kudretlerini ortaya koymak, tebaalarına kendilerini göstermek zorundaydılar. Aksi halde büyük sorunlar baş gösterebilirdi. Bugün pek çok insan, siyasi varlığını çok uzun süre devam ettirdiği için Antik Mısır'ın istikrar ve barışın hüküm sürdüğü bir krallık olduğunu, firavunların asayişle kaos arasında bir denge tutturabildiklerini, düşmanlarını ülkelerinden uzak tutarak huzurlu bir ortam yaratabildiklerini farz ediyor.

Oysa Mısır topraklarında farklı kişilere bağlılık duyan çok çeşitli gruplar, sarayda birbiriyle kıyasıya rekabet eden hizipler bulunuyordu. Esasen Mısır Krallığı'nda bütün vilayetler, kasabalar ve köyler ve hatta güçlü tarikatlar tarafından benimsenen tanrılar bile birbiriyle rekabet halindeydi. Firavun, çok geniş bir yelpaze oluşturan bu farklı çıkar gruplarını, sıkı denetlenen bir idari yapı, dinî ideolojiler ve askerî güç yardımıyla kontrol altında tutuyordu. İşte bu gerçeğe, hükümdarı ve üst düzey devlet görevlilerini sürekli hareket halinde olmaya zorluyordu. Hükümdar ve devlet erkânı, Güneş Tan-

rısı Amon'un ve başka tanrıların onuruna düzenlenen büyük festivallere katılmak için seyahat ediyor; azametli saray kafilesi eşliğinde, sandallarla ülkenin bir ucundan ötekine taşıyorlardı. Firavunlar arasında, Yeni Krallık döneminin hükümdarları III. Tuthmosis (MÖ 15. yüzyıl) ve I. Seti (MÖ 13. yüzyıl başları) gibi, toprak fethetmeye meraklı olanlar da vardı; kendilerine miras kalan toprakları yönetmekle yetinen, hatta işgalcilere karşı ülkeyi savunmak zorunda kalanlar da. Tercihleri ne olursa olsun, bütün firavunlar saraylarından kilometrelerce öteye seyahat etmeye, insanların önünde boy göstermeye mecburdular. Bu da, çoğu zaman kendi yatak odalarında uyumadıkları anlamına geliyordu. Fakat nerede olurlarsa olsunlar yerden yüksekte uyumaları gerekiyor, bunun için de katlanabilir seyahat yataklarından istifade ediyorlardı.

Seyahat Yatakları

Mısır'ın genç kralı Tutankamon'un (MÖ 14. yüzyılın sonları) mezarında bulunan bir yatak bilinen en eski seyahat yataklarından biri, üçe katlanan yatakların ise en eski örneği olarak kayda geçmiştir.¹²² İkiye katlanan yataklar daha erken tarihlerde kullanılıyordu. Bu pek de şaşırtıcı değil çünkü bunları yapmak çok daha kolaydı. Tutankamon'un Z şeklinde katlanan seyahat yatağı ise belli ki özel olarak onun için yapılmıştı. Yatağı imal edenler herhalde deneme yanılma yöntemiyle ilerlemişlerdi çünkü menteşelerin etrafına fazladan delikler delmiş fakat bunları hiç kullanmamışlardı. Yatağın ahşaptan yapılma dört aslan ayağı bakır alaşımından yuvalara oturtulmuş ve tahta çerçeveye monte edilmişti; şiltesi ise üç bez şeridin örülmesinden oluşuyordu. İnce bir işçiliğin eseri olan bu hafif çocuk karyolasının tasarımı, araştırmacı Naoko Nishimoto'ya göre "gerçekten de şiirsel"di.

Sıradan insanların seyahatleri çok daha tantanasız oluyordu. Zaten seyahat edenler de genellikle göçmen işçilerdi. Her türlü kamu projesinde karın tokluğuna çalışan, adı meçhul ırgatlar, askerler, sandalcılar ve taş işçileriydi bunlar. Kimisi tarım işlerinin durgunlaştığı aylarda, piramitlerin inşasında çalışmak üzere farklı köylerden seçi-

Tutankamon'un üç parçalı kamp yatağı.

lip görevlendiriliyor, kimisi ise bütün hayatını bir işten ötekine koşarak, çok zor koşullar altında çalışarak geçiriyordu. Göçmen işçilerin nerede ve nasıl uyuduklarını gösteren pek az arkeolojik bulgu mevcut. Kahire yakınlarındaki Gize Piramitlerinin inşası için o kadar fazla işçinin çalışması gerekmişti ki büyük abidelerin hemen güneyinde, on metre yüksekliğindeki kireç taşından bir duvarın ardında bir işçi kasabası oluşmuştu. Ejiptolog Mark Lehner burada yaptığı kazı çalışmasında, içinde atölyelerin, pastanelerin ve koğuş olarak kullanılan pek çok galerinin de bulunduğu büyük bir kentsel alanı gün yüzüne çıkardı. Galeri Kompleksi sokaklarla birbirinden ayrılan dört adadan meydana geliyordu. Adalardaki galeriler esasen bir dizi ince, ahşap sütundan ve bunlar üzerine yerleştirilmiş hafif bir tavan-dan oluşuyor, her bir galeride 40-50 işçi ya da muhafız yan yana yatabiliyordu.¹²³ Bu kişiler herhalde giysileriyle uyuyor yahut battaniyelere sarınıyorlardı. Genellikle köylerinden gruplar halinde yola çıkıyor, çalışacakları yerde temel ihtiyaçları karşılandığı için de yanlarında pek fazla eşya taşımıyorlardı. Kâtipler ve amirler ise çok daha konforlu konutlarda yaşıyorlardı. Binlerce insanın çalıştığı Gize projesi tamamlanınca piramidin hemen yakınındaki bu kasaba yavaş

yavaş dağıldı, yakınlardaki tapınakların civarında küçük köyler kurulmaya başladı.

Antik Mısırlı işçiler yerde uyuyorlardı. Bugün de dünyanın dört bir tarafında, milyonlarca göçmen işçi ve gezgin bu şekilde uyuyor. Bunu pek dert etmiyorlar çünkü yerde uyumak demek bir hayvan postundan, bir battaniden yahut kendi abalarından fazlasına ihtiyaç duymamak demek. Homeros'un meşhur kahramanı Odysseus'un oğlu Telemakhos, Kral Menelaos'un sarayını ziyaret ettiğinde kendisine revaklı avluda bir yatak hazırlanmıştı: "Böyle dedi, Argoslu Helene de buyurdu hizmetçilere, / döşekleri avluya döşeyin, dedi, / güzelim erguvan çarşafı yayın, / halıları serin, dedi, onların üstüne, / en üste de yün keçeler koyun, dedi."* Odysseus ise Penelopeia'nın taliplerini öldürmeden hemen önce, kendi sarayında, yerde yatıyordu: "Taze yüzülmüş bir sığır derisi sermişti yere, / üstüne de koyun pötekileri yaymıştı, Akhaların kurban ettiği. / Yattıktan sonra da Eurynome gelmiş, bir kaftanla örtmüştü onu."²⁴ **

20. yüzyılda yaşamış İngiliz kâşif Wilfred Thesiger kendini neredeyse dine adanmış gibi geleneğe adanmış, müzmin bir gezgindi. Hayatının büyük bir bölümünü Sahra Çölü'ndeki Tibesti Dağları ve Arap Yarımadası'nda bulunan efsanevi Rubülhali Çölü gibi uçra yerlerde geçirdi. Thesiger seyahat ederken yanına çok az şey alırdı. Güney Irak'ta, Bataklık Araplarının arasında yaşarken rutubetli zeminde battanielere, örtülere sarınıp yatar, üstüne üşüşen böceklerle hiç al-dırış etmezdi. Tıpkı "nesiller boyu çöllerde dolaşan" ve yalnızca develerine ve kendi becerilerine güvenen çöl insanları gibi, boşluğun ve sessizliğin içinde yol alırken "geçmişle bütünleştiğini" hissedirdi. Thesiger Orta Asya'nın dağlarında da dolaştı. 1956 yılında, yine meşhur bir gezgin olan Eric Newby ve onun bir arkadaşıyla tanışmış, onları kendisiyle birlikte kalmaya davet etmişti. İki adamın, şişme yataklarını şişirmeye başladıklarını görünce de damdan düşer gibi,

* Homeros, *Odysseia*, çev. A. Erhat ve A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul, 2010, s. 92. (Ç.N.)

** Agy., s. 328. (Ç.N.)

“Siz ibnesiniz herhalde,” deyivermişti.¹⁵ Yine bir Avrasya gezgini olan Amerikalı Owen Lattimore ise 1920’lerde, Moğol deve kervanlarıyla birlikte seyahat etmiş; göçebelerin, kendi hayvanlarını ve ilk bakışta tekdüze gibi görünen tabiatı ne kadar iyi tanıdıklarına şaşır kalmıştı. Develer hem satılacak malları hem de kervancıların yiyeceklerini ve çaylarını taşıyordu. Lattimore gecenin herhangi bir saatinde kamp alanından ayrılıp yola düzülmeye, ne bulursa onu yemeye ve “uzanılabilir her hangi bir yer”de uyumaya alışmıştı. Yatağın anlamı, gözüpek gezginler için de yoksullar için de binlerce yıl boyunca hiç değişmedi.¹⁶

Yataklar hantal, ağır mobilyalardı (hâlâ da öyleler). Yalnızca zenginler kendi yataklarını seyahat esnasında yanlarında götürebiliyorlardı çünkü bir tek zenginler maharetli ellerden çıkma, katlanabilir firavun yataklarına sahip olabiliyor yahut yataklarını hizmetkârlarına taşıtabiliyorlardı. Modern çağ öncesinde, kraliyet ailelerinin çok çeşitli yataklar kullandıklarını görüyoruz. Bunlar arasında, askerî seferlerde kullanılan, katlanabilir kamp yatakları da vardı; diplomatik görüşmelerde kullanılan, görenleri etkilemek üzere tasarlanmış yataklar da. Diplomatik görüşmelerde kullanılan yataklar katlanabilir yataklardı fakat yatak sahibinin zenginliğini gözler önüne sermek için bunlara da sabit yataklarda bulunan her türlü aksesuar (örneğin sayvanlar ve perdeler) ekleniyordu.

Taşınabilir uyku mekânlarının en benzersizleri, herhalde, meşhur Camp du Drap d’or’da* ortaya çıktı. 1520 yılında, 7 Haziran ile 24 Haziran tarihleri arasında Calais’nin güneyinde kurulan gösterişli kampta İngiltere Kralı VIII. Henry ile Fransa Kralı I. Francis bir araya gelmişti. Henry kendi kampına, tuğladan bir temel üzerine oturan, ahşap çerçevelere çadır bezi gerilerek oluşturulan, saray görünümüne sahip bir çadır kurdurmuştu. Hükümdarların ikisi de göz alıcı çadırlar kurdurarak, ziyafetler vererek, turnuvalar düzenleyerek rakibini gölgede bırakmak istiyordu. Çadırlar, çadırların içinde kullanılan mobilyalar ve kralların yatakları ipek ve altın simle dokunmuş

* Altın Simli Bez Meydanı. (Ç.N.)

kumaşlarla süslenmişti (bu tarihî zirveye “Altın Simli Bez Meydanı” denmesinin sebebi de bu). Esasen bu zirve, tarafların birbirine gösteriş yapmak için didindiği, hükümdarların şaşaalı yataklarını bile birbirleriyle yarıştırdığı diplomatik bir müsabakaydı.¹²⁷

Tabii, bu denli görkemli gösterilere sahne olan etkinliklerin sayısı hayli azdı ama varlıklı insanların çoğu seyahate çıktığında yatağını da yanında götürüyordu. Kuzey İngiltere’deki Stockport Heritage Service’e* ait eşyalar arasında yaklaşık 1600 yılından kalma bir seyahat yatağı bulunuyor. Üstüne tırmanmaya yarayan merdivenleriyle, kilitlenebilir iki peruk kutusuyla tam zenginlere yaraşacak bir eşya olan bu yatağın üzerinde bir karıkocanın oyma tasvirleri bulunuyor (bu da bize, yatağın bir düğün hediyesi olarak verilmiş olabileceğini düşündürüyor). Belli ki bu yatağın sahipleri seyahatleri sırasında yataklarını yabancılarla (yahut onların parazitleriyle) paylaşmak zorunda kalmıyorlardı. Günlük yazarı John Evelyn, İsviçre’nin Le Bouveret köyündeki bir handa başına gelenleri kaleme almıştı. “Uykusuzluktan bitap düşen, her yeri sızım sızım sızlayan” Evelyn, daha önce başkasının yattığı han yatağının çarşaflarını değiştirmeden yatıp uyumuş, “çok kısa bir süre sonra da tembelliğinin bedelini çiçek hastalığına yakalanarak ödemişti.”¹²⁸

Taşınan Ordular

Antikçağ’da ordular ilerliyor da olsa, muharebe alanına konuşlanmış da olsa askerler yerde uyurdu. Uyumak için genellikle deri çadırlar kullanılıyor, bunlar paneller halinde katırların sırtında taşınıyordu. *Contubernium* denilen birliklerde en fazla sekiz asker bulunuyor, bu askerler aşağı yukarı 2,96 metre karelik bir çadırda uyuyorlardı. Bölük komutanlarına daha büyük çadırlar veriliyor, bu çadırlar aynı zamanda ofis olarak işlev görüyordu. Subayların çadırları ise daha da büyük oluyordu. Bir subay çadırı ancak birkaç katırın sırtında taşınabiliyordu. Roma kalelerinde ve garnizonlarında daha

* Stockport Kültürel Miras Hizmetleri. (Ç.N.)

sıkışık bir yerleşim düzeni vardı. Uzun bloklar halinde inşa edilen kışlalarda, manga koğuşları koridor boyunca yan yana sıralanır, koridorun bir ucunda da bölük komutanının odası bulunurdu. Her mangada sekiz asker bulunuyor, bir blokta toplam seksen asker kalıyor, askerlerin hepsi de muhtemelen basit ranzalarda uyuyorlardı. Subayların odaları ise daha konforluydu. Julius Caesar'ın zamanından, hatta daha da eski zamanlardan beri kıdemli subaylar sefere çıkarken yanlarına kolay denklenebilen mobilyalarını da alırlardı. 18. ve 19. yüzyıllarda, ordular bu türden gereksiz yüklerle o kadar hantallaşmıştı ki hızlı hareket etme kabiliyetini önemli ölçüde yitirmişti. General Sir Colin Campbell 1858 yılında, Hint Ayaklanması'nın hemen ardından Lucknow'dan ayrılırken yük katarının uzunluğu 30 kilometreyi geçiyordu. *The Times* gazetesi muhabirlerinden William Howard Russell'a göre, generalin eşyaları arasında "dört direkli yataktan tutun da çadır yatağına kadar türlü türlü yatak" ve küçük bir evi döşemeye yetecek kadar mobilya bulunuyordu. Bu denli ağır bir yükse sefere çıkmak stratejik açıdan tehlikeliydi. İngilizler bunu ancak 19. yüzyılın son yıllarında, Boer Savaşı sırasında ağırlıklı olarak manevra harbi yapmak zorunda kaldıklarında idrak edebildiler.

Campbell'in askerleri muhtemelen Hint karyolalarında uyuyorlardı. Hint karyolası için İngilizcede kullanılan *charpoy* sözcüğü Farsçada "dört ayak" anlamına gelen çar-pay sözcüğünden geliyor. Tabii bu karyolalar Hint Ayaklanması'ndan çok daha önce de kullanılıyordu. 14. yüzyılda yaşamış Faslı seyyah İbn-i Battuta Hint karyolalarını ballandıra ballandıra anlatmıştı. Şöyle diyordu Battuta: "Hindistan'da yataklar pek hafiftir. Bunları bir adam tek başına taşıyabilir. Her seyyahın muhakkak kendi yatağı oluyor. Köleler bu yatakları kafalarının üstünde taşıyorlar. Yatak, koni şeklinde dört ayaktan ve bir çerçeveden ibaret. Ayakların üzerine dört değnek yerleştirilerek bir çerçeve yapılıyor; sonra ipekli yahut pamuklu bezden şeritler örülerek bu çerçevenin içi dolduruluyor. Yatağa öylece uzanabiliyorsunuz; yumuşak olsun diye üzerine bir şeyler sermenize gerek kalmıyor."¹²⁹ Sih askerler Hint karyolalarını 19. yüzyılın sonlarında, sömürge savaşları esnasında Sudan'a da götürmüştü.

Hindistancevizi lifinden yapılmış bir Hint karyolası üzerinde oturmış dinlenen yaşlı bir adam, Racasthan, Hindistan. Taşınabilir Hint karyolaları, ayaklardan ve örgü bir uyku platformundan oluşuyor.

Hint askerlerin aksine, Avrupalı askerler yerde uyuyordu. Askeriyede kullanılan kamp yataklarından pek azı günümüze ulaşabildi. George Washington'ın sefer ekipmanı içinde çadırlar, çatal bıçak takımları ve katlanabilir yataklar bulunuyordu. General, New York'un Newburgh kentindeki karargâhından kuzeydeki askerî yerleşimlere doğru seyahat ederken katlanabilir bir metal çerçevesi olan, ince şilteli bir yatak kullanmıştı. Washington'ın, halen Mont Vernon'daki evinde bulunan başka bir katlanır yatağı daha vardı. Yatak, ustalıklı yerleştirilmiş menteşeler sayesinde kolayca katlanabiliyordu. Waterloo Muharebesi'nin arifesinde Wellington dükü ile Napoléon Bonaparte birbirlerinden en fazla altı kilometre uzakta, hiç de gösterişli olmayan yataklarında uyumuşlardı. Demir Dük lakabıyla anılan Wellington dükünün silah arkadaşı, dostu ve biyografi yazarı George Robert Gleig daha sonra, dükün o gece yattığı yatağı "soluk yeşil, ipekli bir örtüyle örtülmüş, perdesiz bir kamp yatağı" diye nitelemişti.¹⁰ Wellington dükü belli ki konfordan imtina ediyordu; 1852 yılında, Kent'teki Walmer Kalesi'nde yine bu yatakta hayata gözlerini yum-

1815 Waterloo Muharebesi arifesinde, Napoléon'un karargâhında bulunan kamp yatağı ve çalışma/yatak odası günümüzde bu şekilde sergileniyor.

du. İmparator Napoléon ise muharebenin arifesinde, yine maharetle yerleştirilmiş bilyeli mafsallar yardımıyla hem enine hem de boyuna katlanabilen bir yataкта uyumuştur. Yatağın çerçevesi altı adet tekerlekli ayak üzerine oturtulmuş, çizgili kumaşla kaplı şilte ise bu çerçeveye bronz ve demir kancalarla tutturulmuştu. Yatak sağlam bir deri çanta içinde taşınıyordu. Hem imparator hem de yüksek rütbeli subaylar sayvanlı yahut sayvansız olabilen bu kamp yataklarında uuyorlardı. Napoléon kendi yatağına o kadar düşküdü ki 1821 yılında, Saint Helena'da sürgündeyken öldüğünde tıpkı dük gibi o da bu kamp yatağında yatıyordu.¹³¹

Askerî amaçla kullanılan kamp yataklarından bazıları uzun ömürlü olabiliyordu. İspanya'daki Yarımada Savaşı* (1808-1814) sırasında, Kara Gözcüler adıyla da anılan 42. Piyade Alayı'ndan Teğmen J. Malcolm boru şeklinde metal bir çerçevesi ve çadır bezinden iki

* İspanyol Bağımsızlık Savaşı olarak da bilinen, Napoléon Savaşları'nın İber Yarımadası'nda geçen bölümü. (Y.N.)

parçalı bir yüzeyi olan, katlanıp bavulda taşınabilen hafif bir yatak kullanıyordu. Teğmenin yine aynı alayda görev yapan torunu 1882 yılında, H. H. Kitchener'in Mısır seferleri sırasında aynı yatağı kullandı. Bu yatak şimdi alayın müzesinde bulunuyor.

“Yabanıl” Tatiller

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında İngiltere’de ve dünyanın başka yerlerinde, fetih amacıyla değil de dinlence amacıyla kamp yapmak moda oldu. 1872 yılında kurulan Boy’s Brigade’in* ve 1910 yılında General Robert Baden-Powell öncülüğünde başlayan İzci Hareketi’nin benimsediği görüşler bu modanın yayılmasında etkili olmuştu. Her iki organizasyon da açık havada yaşamının önemini vurguluyor, doğa ile kişilik gelişimi arasındaki ilişkinin altını çiziyordu. Baden-Powell açık hava konusunda tam bir fanatikti; öyle ki kar yağdığında bile evinin üstü açık verandasına yerleştirdiği bir yatakta uyuyordu. İzcilik sayesinde, kamp yapmak kentin koşturmacasından uzaklaşmanın bir yolu olarak algılanmaya başladı. Uzak diyarlara yolculuk eden, egzotik yerlerde çadırlar kuran kâşiflerin ve misyonerlerin heyecan verici hikâyeleri ise işin cazibesini daha da artırıyordu. Kamp yapmak demek tatil günlerini “yabanıl” hayatın içinde geçirmek, yüzünüzü ve bedeninizi bronzlaştıran güneşin ve rüzgârın keyfini sürmek demekti. Bu yeni merakın yayılması, sanayileşen dünyada insanların hoş doğa manzaralarına, keyifli kır yaşamına, “asli gınahtan önceki Aden Bahçesi’ne” nostaljik bir özlem duymaya başladığı bir döneme denk düşmüştü. Fakat Aden Bahçesi’nde yaşamak ille de konfordan uzak yaşamak anlamına gelmiyordu. Dolayısıyla kamp yataklarının kullanımı iyice yaygınlaştı.

Field and Stream adlı derginin editörü Warren Miller 1915’te kaleme aldığı *Camp Craft* [Kamp Yapma Sanatı] başlıklı kitabında hiçbir detayı atlamamış, standart sedye tipi yataklardan tutun da kat-

* Oğlanlar Tugayı. (Ç.N.)

lanıp yaklaşık “90x20 cm boyutunda bir paket” halini alan, çok daha gelişmiş portatif yataklara kadar pek çok kamp yatağı türünü ele almıştı. Örneğin, kamp malzemeleri üreten bir firma olan Abercrombie, değnek yataklardan esinlenerek yeni bir ürün piyasaya sürmüştü. Abercrombie’nin versiyonunda, yünlü haki kumaştan şiltenin alt kısmındaki ceplere yatağın eni boyunca çıtalar yerleştiriliyordu. Bu yatak da dürüldüğünde 2,7 kilogramlık bir paket haline geliyordu. Miller, aileleriyle birlikte kamp yapan hanımların “sert şiltelerden, ip yataklardan ve buna benzer şeylerden çok rahatsızlık duymayacakları”nı da belirtmişti.¹²

İnsanlar tarihin büyük bölümünde battaniyelerine, abalarına sarınarak yaygılar, kilimler üzerinde uyudular fakat seyahatler söz konusu olduğunda en mantıklısı, istediğiniz her yere serebileceğiniz bir uyku tulumunda uyumaktı – hâlâ da öyle. Bugün, termal yalıtım sağlayan, tüy kadar hafif uyku tulumları bulmak mümkün. Modern kamp endüstrisi her tür iklim koşulunda ve sıcaklıkta kullanılabilecek seçenekler sunuyor bize. Bu seçenekler arasında mumya uyku tulumu denilen, uyuyan kişinin başını koruyacak bir kapüşonu bulunan modeller bile var. Uyku tulumunuzu su geçirmeyen bir bivak torbasının içine yerleştirdiniz mi artık doğanın içinde minimalist bir kamp ya da yürüyüş macerasına hazırsınız demektir. 1960’lı yıllarda son derece basit olan uyku tulumları gelişmiş teknolojiler sayesinde her türlü ihtiyaca cevap verebilecek hale geldi.

Uyku tulumu tek bir kişi tarafından icat edilmedi. 1850’lerde Alman köylüler, bez çuvalları kurumuş yaprak, ot ya da samanla dolduruyor, bunların içinde uyuyorlardı. 19. yüzyılda ise Fransız korucular koyun postundan yapılmış torbalar kullanıyorlardı. Bu torbalar dürülüp omuz askıları yardımıyla sırtta taşınabiliyordu. Alp Dağları’na tırmanışlarıyla tanınan kâşif Francis Fox Tuckett 1861 yılında, battaniyeden yapılmış, su geçirmesin diye alt kısmı kauçukla kaplanmış bir uyku tulumu kullanmayı denemişti. Tabii, sözünü ettiğimiz bu iptidai uyku tulumları insan boyunda, iki ucu açık birer torbadan ibaretti. Nihayet Galli girişimci Pryce Pryce-Jones, yün ve flanel imalatıyla öne çıkan Newtown kentinde uyku tulumları üret-

meye başladı ve ürünlerini uluslararası pazara sundu. Pryce-Jones, ürettiği uyku tulumuna Euklisia Battaniyesi adını vermişti (Yunan-cada *eu* “iyi”, *klisia* ise “karyola yahut uyunacak yer” anlamına geliyor). Bu uyku tulumu neredeyse iki metre uzunluğunda, yün bir battaniyeden oluşuyor; tulumun baş kısmındaki cebin içine şişirilebilir, kauçuk bir yastık yerleştiriliyordu. Önce battaniyenin içine giriyor, sonra kenarlarını katlayıp üzerinizi örtüyor, böylece soğuktan korunmuş oluyordunuz.¹³³

Pryce-Jones çalışma hayatına Newtown’da bir kumaşçıda çırağ olarak başladı, sonra da işi devraldı. Posta ve demir yolu ağlarının gelecek vaat ettiğini fark eden girişimci, dünyanın ilk posta sipariş kataloğunu oluşturdu ve Rus ordusuna 60 bin adet Euklisia sattı. Bunlar Osmanlı-Rus Savaşı’nda, 1877 yılında gerçekleşen Plevne kuşatması sırasında kullanıldı. Fakat Plevne düşünce Ruslar siparişin geri kalanını iptal etmiş, Pryce-Jones’un elinde tam 17 bin adet uyku tulumu kalmıştı. Pryce-Jones bunları da kataloğuna ekledi ve yoksullara yardım eden hayır kurumlarına ucuz bir yatak alternatifi olarak sattı. Bu uyku tulumları zaman içinde o kadar popüler oldu ki İngiliz ordusu bile bunları kullanıyor, Avustralya’nın kırsal bölgelelerinde ise neredeyse bütün gezginlerde birer Euklisia bulunuyordu. Ne yazık ki Euklisia’nın özgün bir örneği günümüze ulaşabilmiş değil. Fakat 2010 yılında BBC’nin isteği üzerine özgün patentten yola çıkılarak bir kopya üretildi. Daha sonra bu kopya Pryce-Jones’un memleketindeki müzeye bağışlandı.

Uyku tulumları Kuzey ve Güney Kutbu gezginlerine doğal olarak çok cazip geliyordu. Norveçli kâşif Fridtjof Nansen 1888 yılında Grönland’ı kayıkla kat etmeden önce, beş arkadaşıyla birlikte Laponların ve Eskimoların arasında bir süre yaşamış ve bu insanların aşırı soğuğa nasıl adapte olduklarını anlamaya çalışmıştı. Ev sahiplerinin, fok derisinden örtülerin altında uyuduğunu görmüş, kendisi de bu örtüleri kullanarak üç kişilik bir uyku tulumu dikmişti. Bir yıl sonra, yastık imalatı yapan G. Fuglesang AS adlı Norveç firması Nansen’in tasarladığı uyku tulumunun ticari versiyonlarını piyasaya sürdü. Bunlar da bir süre sonra evrilerек mumya uyku tulumlarına dönüştü. Bazı mumya modellerinde kol ve bacaklar da bulunuyordu.

Albay Robert Scott'ın Antarktika'ya yaptığı ilk sefer olan ve 1912 yılında gerçekleşen *Discovery* [Keşif] seferinde, rengineyiği postundan tulumlar giyiliyordu. Fakat bunları üste giymeye çalışmak bir pitonla güreşmekten farksızdı. Kutupları keşfe çıkan İngiliz ekipler eşyalarını kendileri taşıdıkları için üzerlerindeki tulumlarla terliyorlardı. Üstelik, tulumların içi nemli kalıyor, bu nem donunca da tulumları dürüp kaldırmak yahut onların içine girmek iyice zorlaşıyor, kaskatı kesilen tulumlar ancak vücut ısıyla biraz olsun yumuşuyordu. Scott'ın rakibi Roald Amundsen, Eskimoların ve Laponların geleneksel yöntemlerini dikkatle incelemişti. Amundsen ve ekibi tıpkı onlar gibi, üste oturmayan kürk giysiler giymeyi tercih etmişti. Bunlar insanı daha iyi ısıtıyor, soğuktan daha iyi koruyordu. Ayrıca, Amundsen'in ekibi yüklerini köpeklerin çektiği kızaklarla taşımış, böylece hem daha güvenli bir yolculuk yapabilmış hem de daha hızlı hareket edebilmişti. Günümüzün sentetik dolgu malzemeleri su çekmiyor, hatta sırlıslıkla olsalar bile kolayca kuruyorlar. Sentetik dolgu malzemelerinin rakibi olan kuş tüyü ise daha hafif, ısıyı daha iyi hapsediyor fakat ıslanmaya gelmiyor. Seyahat yatakları gibi uyku tulumları da artık dünyanın hemen her yerinde kullanılıyor. Uyku tulumlarını öyle kanıksadık ki İkinci Dünya Savaşı'na kadar ABD askerlerine yalnızca birer battaniye rulosu ile birer yer matı verildiğini duyunca şaşırıyoruz.

Pryce-Jones'un Euklisia uyku tulumunun patentini almasından tam 13 yıl sonra, Massachusetts'in Reading kasabasında kurulmuş Pneumatic Mattress and Cushion Company* adlı bir şirket ilk şişme yatağı piyasaya sürdü. Bu yatak, komşularımızın havuzda keyif yapmak için üzerine yattıkları şişme yataklara çok benziyordu fakat esasen Atlas Okyanusu'nu geçen buharlı gemilerde kullanılmak üzere, kıl dolgulu şiltelere bir alternatif olarak üretilmişti. Şişme yataklar pek çok avantaj sağlıyordu. Havası kolayca boşaltılabilen bu yataklar yine kolayca istiflenebiliyordu. Üstelik bunlar, en azından teorik olarak, cankurtaran salı olarak da işlev görebilirdi. Ayrıca şişme yataklar, denizcilikle alakası olmayan ve giderek büyüyen kentlerde, dara-

* Şişme Yatak ve Yastık Şirketi. (Ç.N.)

cık apartman dairelerinde yaşamak zorunda kalan kişiler için de idealdi. Pneumatic Mattress and Cushion Company verdiği ilanlarda ürününü övüyor; şişme yatakların böcek, mikrop ve koku barındırmadığını, küflenmeyen ve nem tutmayan bu yatakları tersyüz etmek gerekmediğini belirtiyordu. Dahası, kolayca yıkanabilen bir kılıf da şişme yatağı koruyordu. “22 dolardan başlayan fiyatlarla” satılan şişme yatakların tek kişilik, bir buçuk kişilik ve çift kişilik olmak üzere üç boyu bulunuyordu. Pompa ve çıtalar da fiyata dahildi. Hatta müsterilere, ürünü beğenmedikleri takdirde otuz gün içinde iade edebileme seçeneği bile sunuluyordu.

İlk şişme yatak imalatçısı Pneumatic Mattress değildi. Fransız döşemeci William Dejardin 16. yüzyıl kadar erken bir tarihte, mumlu çadır bezinden bir “havalı yatak” imal etmişti. Aslında Dejardin doğru bir fikirle yola çıkmıştı fakat yatağın havası kısa sürede boşaldığı için onun bu icadı teknoloji tarihinin tozlu sayfalarında kaybolup gitti. Bundan üç yüzyıl sonra, Amerika öncülerinden biri olan ve 1849 yılındaki Altına Hücum* sırasında kocasıyla birlikte Indiana’dan California’ya kadar seyahat eden Margaret Frink, yük arabasına yükledikleri eşyaların ve erzakın üzerine şiltelerini yerleştirdiklerinden söz ediyor ve şöyle diyordu: “İçi suyla yahut havayla doldurulabilen, doldurulunca çok rahat bir yatak haline gelen kauçuk bir şiltemiz vardı. Gündüzleri şiltenin içindeki havayı boşaltıyorduk, böylece yatak pek az yer tutuyordu.”¹³⁴

Bugün entegre pompaları, havanın çabuk boşalmasını sağlayan valfleri olan, yerden yüksek şişme yataklar bulabilir; kapalı alanlarda kullanabileceğiniz, sertliğini istediğiniz gibi ayarlayabileceğiniz ya da zor seyahat koşulları için tasarlanmış modelleri tercih edebilirsiniz. Fakat bütün bu seçenekler arasında en uç örnek, muhtemelen, Hollandalı tasarımcı Janjaap Ruijsenaars’ın hayal gücünün ürünü olan “uçan yatak”. Bu yatak yerden 40 santimetre yükselebiliyor. Yatağın kendisine ve zemine karşılıklı olarak yerleştirilen mıknatısla-

* (İng.) *Gold Rush*. California’da altın bulunduğu haberinin duyulmasıyla 1849 yılında başlayan, hem yurtiçinden hem de yurtdışından binlerce insanın California’ya gitmek ve orada altın bulmak için birbirleriyle girdikleri yarışa verilen ad. (Ç.N.)

rın birbirini itmesiyle yerden havalanan yatak neredeyse bir ton ağırlık taşıyabiliyor. Tabii bu bir seyahat yatağı değil. Fiyatı da astronomik, yani 2019 yılı itibarıyla tam 30 bin dolar.

Taşınan Mobilyalar

İnsanlar yalnızca seyahat ederken değil, evin içinde de yataklarını bir yerden başka bir yere taşıma ihtiyacı duyuyorlardı. Odaların henüz kendilerine özgü, münferit işlevler üstlenmediği dönemlerde bu son derece normaldi. Ortaçağ'da kullanılan içi saman dolu yataklar da Güney Asya'da yaygın olan Hint karyoları da ihtiyaca göre, nereye istenirse oraya taşınabiliyordu. Bu yatakların tarihi muhtemelen çok eskilere, insanların yerden yüksekte uyumaya başladıkları ilk günlere kadar uzanıyor. Bugün Pakistan'da yaşayan çoğu ailenin evinde hâlâ bir Hint karyolası bulunuyor. Hint karyolası, gerçekten de yaşamın çok farklı alanlarında kullanılabilen, çok işlevli bir mobilya. Kadınlar Hint karyolasının üzerine oturup arkadaşlarıyla, aileleriyle sohbet ediyor yahut onu çiçeklerle süsleyip gelin yatağı yapıyorlar. Ayrıca, doğum yaparken destek almak için, bebeklerinin beşiklerini asmak için, baharat yahut giysi kurutmak için de bu karyoladan faydalanıyorlar. Erkekler bir cemaate hitap edecekleri zaman bu karyolayı kürsü gibi kullanıyor yahut karyolanın üzerine kurulup samimi sohbetler ediyorlar. Hint karyolası iki küçük çocuk tarafından bile evin her yerine kolaylıkla taşınabiliyor; açık havada uyumak için verandaya yahut çatıya çıkarılabiliyor. Yatak olarak kullanıldığında üzerine genellikle bir cibinlik takılıyor. Fakat bir kişinin belli bir karyolayı kendi özel eşyası olarak benimsemesi söz konusu değil. Pakistan'ın Pencap eyaletine bağlı yoksul bir kent olan Dera Ghazi Khan'da yaşayan insanlar bu karyolaya düşkünlüklerini uç noktalara taşımış, karyolanın çok daha büyük modellerini üretmişler. *Khatt* adı verilen ve 20'den fazla insanın üzerine oturabildiği bu büyük karyolalar bir tür buluşma yeri olarak, tatil günlerinde yahut akşamları eşin dostun bir araya gelip sohbet ettiği, dedikodu yaptığı bir yer olarak işlev görüyor.

Hint karyolasının (tabii tek kişilik olanların) farklı versiyonları-

na Antik Yunan'da, Mısır'da ve Mezopotamya'da da rastlıyoruz fakat bunlar arasında bir tek, en basit versiyon olan Hint versiyonu günümüze kadar ulaşabilmiş. İplikler yahut pamuklu bezden şeritler kullanılarak kolayca imal edilebilen bu hafif yataklar Sudan'ın kent ve köylerinde, ayrıca Asya'nın hemen her yerinde yaygın biçimde kullanılıyor. Çin'in kırsal bölgelerinde de çoğu insan iplerden örülmüş yataklar üzerinde uyuyor. Ahşap bir çerçeveye bağlanan iplerin sıkı sıkı örülmesiyle imal edilen bu yataklar, hafifçe esneyen ama üzerine yerleştirilecek şilteyi yahut battaniyeyi taşıyacak kadar da sağlam bir platforma sahip. Hafif ve taşınabilir oldukları için, alelaide otellerde bunları üst üste yığılmış halde görmeniz mümkün. Kolay taşınabilen ve farklı amaçlara hizmet edebilen bu yatakların modası kolay kolay geçeceğe benzemiyor.

“Uyku Ağları”

Yatakların en basit versiyonlarından biri olan hamak (tabii ona yatak diyebilirsek) Kıta Amerika'sında ortaya çıktı. İspanyol istilacılar ülkelerine geri dönerken bu olağanüstü nesneyi de yanlarında götürdüler ve böylelikle hamak Avrupa'ya taşınmış oldu. Kristof Kolumb 1492 yılında, çok sayıda Kızılderili'nin takas için pamuk ve *hamaca*'larla (“içinde uyudukları ağlarla”) gemisine geldiğini yazıyordu. Fakat hamağın, ilk kez kayda geçtiği bu tarihten önce de Orta ve Güney Amerika'da yüzyıllar boyu kullanıldığını biliyoruz. İspanyolcadaki *hamaca* sözcüğü, Aravak ve Taino dillerinde “asılmış bez parçası” anlamında kullanılan *hamaka* sözcüğünden geliyor. Yani esasen hamak iki ucundan iki sabit noktaya asılan, kumaş, ağ ya da ipten yapılmış bir tür salıncaktı. Orta ve Güney Amerika'nın ormanlarla kaplı topraklarında hamak büyük avantaj sağlıyordu: Hafif olduğu için kolayca taşınabilen, karşılıklı iki ağacın bulunduğu hemen her yere asılabilen hamak son derece de rahattı. Fakat hepsinden önemlisi, uyuyanları karınca ve yılan sokmasına karşı koruyor, türlü çeşit böceğin onları ısırmasını engelliyor, böylece de bulaşıcı hastalıkların önüne geçiyordu. Hamak yeni keşfedilen Amerika kıtasını anlatan resimlerde sıklıkla kullanıldı. Barok gravürleriyle tanınan Flaman sanatçı Theodoor Galle tarafından 1630 yılında yapılmış meşhur bir

gravürde, kâşif Amerigo Vespucci'nin güzel bir Amerika yerlisi kadını uyandırdığını, kadının şaşkınlık içinde hamağından kalkmaya davrandığını görüyoruz.

Tabii hamak dayanıklı bir eşya değil. İhtiyaç ânında çabucak yapılıveriyor, sonra da kolayca kaldırıp atılabilir ya da kayboluyor. Dolayısıyla hamağın Kolomb'dan önceki tarihine ilişkin neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz fakat bu nesnenin İspanyol istilasından en fazla iki yüzyıl önce Karayipler'den Yucatán'a geldiği söyleniyor. Bildiğimiz kadarıyla hamak Maya kültüründe ve mitolojisinde önemli bir yer tutmuyordu ama Avrupalılar gelmeden önce Amazon Ormanları'nda yaygın biçimde kullanılıyordu.

Kolomb onu Avrupa'ya getirmeden önce hamak Avrupa'da bilinmiyor, dolayısıyla da seyahat yatağı olarak kullanılmıyordu fakat bazen yolculuk sırasında at arabalarına bez şeritler asılıyor ve bunlardan oturak olarak faydalanılıyordu. Hamakla tanışan Avrupalılar başlangıçta onu yalnızca deniz yolculuklarında kullandılar. Aslında hamak ilk kez 1590 civarında, yelkenli gemilerde görülmeye, 1597'de ise kraliyet donanmasındaki denizciler tarafından kullanılmaya başladı. Hamak dar alanlar için idealdi, geminin hareketiyle sallanıyordu, üstelik çok da rahattı. Hamakta uyuyan kişi fırtınalı havalarda yataktan düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıyordu. Sıkı sıkı dürülüp palamarlanan hamak, gündüzleri ortalıktan kaldırılabilir ya da muharebelerde fazladan bir güvenlik önlemi olarak, savaş gemilerinin güverteleri boyunca üst üste istifleniyordu. Hamak birbirine çok yakın iki direk arasına asılsa bile, uyuyan kişi bir kozanın içinde uyuyormuşçasına rahat ediyordu. Deniz muharebesi ya da deniz yolculuğu sırasında ölenler, ucuna bir ağırlık bağlanan hamaklarının içinde denize bırakılıyordu. ABD ordusu cangıl savaşına girdiği yerlerde, örneğin İkinci Dünya Savaşı sırasında Burma'da cibinlikli hamaklar kullanmıştı. ABD donanması ise Yeni Britanya Adası'nda ve böceklerin cirit attığı başka nemli adalarda yine hamak kullanmayı tercih etmişti. Hatta, uyuyan askerleri silah ateşinden korumak için siperler kazılmış, hamaklar bunların içine asılmıştı. Vietnam Savaşı'nda da hamaklar hem Amerikalılar hem de Vietkong askerleri tarafından kullanılmıştı. Aslında hamak uzak yolcu-

luklarında bile kullanıldı. Apollo Projesi'nde görev alan astronotlar Ay yüzeyinde dolaştıktan sonra Ay kapsülüne dönüp hamaklarında uyuyorlardı.

Günümüzde hamak endüstrisi, özellikle de Orta Amerika'da muazzam boyutlara ulaşmış durumda. Burada, hamakları yalnızca yatak odalarında değil, oturma odalarında ve verandalarda da görmek mümkün. Bu hamaklar genellikle dokuma tezgâhlarında üretiliyor. Hamak dokuma işi Yucatán Yarımadası'ndaki en yaygın zanaat kollarından biri. Hatta, San Salvador'da her kasım ayında Hamak Festivali düzenleniyor. Festivalde zanaatkârlar rengârenk hamaklarını satışa sunuyor, festival boyunca yüzlerce hamak satıyorlar. Hamak, bebekler için de harika bir yatak. Bebeğin omurgasını kavırıyor, o hareket ettikçe sallanarak ağlayan bebeği sakinleştiriyor, üstelik her yere asılabilir.

Demir Ağlar ve Yollar

Bugün, iki yüzyıl önce aklımızdan bile geçmeyecek yerlerde yatak yapıp uyuyabiliyoruz. Gezinler binlerce yıl boyunca yalnız başlarına yahut küçük gruplar halinde seyahat ettiler. En azından, ordu ya da donanma mensubu olmayanlar için durum buydu. Posta arabalarında seyahat etmek tam bir çileydi. Yollar bozuktu, yolcular küçücük bir alanda dip dibe oturmak zorunda kalıyordu. Binbaşı Hanship adında biri 1815'te yaptığı bir posta arabası seyahatini şöyle anlatıyordu: “[U]yumaya çalışıyorsunuz ama nafile. Başınızı habire yan panele çarpıp duruyorsunuz. Yanınızdaki çiftçi ise kafasını omzunuza yaslamış, horul horul horluyor.”¹³⁵ Hanship, ayrıca, dizlerini hareket ettirememekten, arabacının sürekli kornaya basmasından ve karşısında oturan “kız kurusu”nun kendisini süzüp durmasından da yakınıyordu. Zaman içinde, neredeyse bütün kent ve kasabalar demiryollarıyla birbirine bağlanınca, tren bir toplu taşıma aracı haline geldi. Tren yolculukları günlerce sürebildiği için yolcuların trende uyuması gerekiyordu. Önceleri yolcular, rahatlıkla uzaktan yakından alakası olmayan, sert koltuklarda uyumak zorunda kalıyorlardı. İlk yataklı vagon 1830'larda Ameri-

ka'da ortaya çıktı. Vagonda 24 yatak bulunuyordu. Gündüzleri koltuk haline gelen bu yataklar, en hafif tabirle “rahatsız” diye tarif edilebilirdi.

ABD’de tren seyahatlerinin daha medeni bir hal alması George Mortimer Pullman sayesinde oldu.¹⁶ Pullman doğramacılıkla uğraşan bir mühendisti. Chicago’daki binaları, vidalı krikolar yardımıyla taşkın seviyesinden yukarı kaldırdığı için isim yapmıştı. Çok rahatsız bir tren seyahatinden sonra yataklı vagon tasarlamaya karar verdi ve hemen akabinde, Chicago and Alton Railroad Company* için yataklı vagonlar üretmeye başladı. Bu vagonlarda, alttaki koltuklar menteşeli bir mekanizma sayesinde açılıp yatak haline geliyordu; üstteki kuşet ise bir halat makarasıyla tavana asılıyordu. Bu yeni vagonlar çok da büyük bir başarı yakalayamadı; dolayısıyla Pullman, Pioneer adını verdiği bir başka vagon tasarladı. Bu vagon öncekilerden daha geniş ve daha yüksek tavanlıydı. Kauçukla kaplanmış yaylar sayesinde vagondaki sarsıntı azaltılmıştı. Pioneer gündüzleri, lüks ama geleneksel bir vagondan farksızdı fakat gece oldu mu iki katlı, tekerlekli bir otele dönüşüyor; açılıp yatak haline gelen koltuklarıyla, tavana asılmış kuşetleriyle tam bir yataklı vagon haline geliyordu. Özel olarak eğitilmiş kondüktörler vagonda dolaşüyor, mahremiyet sağlamak için tahta bölmeleri ve perdeleri kapatıyorlardı. Kısacası bu vagon, o zamana kadar tren seyahatlerinde hiç görülmemiş bir konfor sunuyordu yolcularına. Abraham Lincoln’ın cenaze trenine bu vagonun da eklenmesi, Pullman’ın yataklı vagonlarının büyük şöhret kazanmasını sağladı. Vagonlar kısa süre içinde ticarileşti. 1867 yılına gelindiğinde üç demiryolunda toplam 50 pulman vagonu çalışıyordu. Demiryolu taşımacılığının Amerika’da zirve yaptığı yıllarda, bazı trenler yalnızca pulman vagonlarından oluşuyordu. Bunlardan biri New York Central Railroad’da** çalışan 20th Century Limited adlı trendi.

Trende yatağa uzanarak seyahat etmenin romantik bir tarafı var. Londra-İskoçya arasında yapılan bir gecelik tren seferleri, hiç de

* Chicago ve Alton Demiryolu Şirketi. (Ç.N.)

** New York Merkez Demiryolu. (Ç.N.)

rahat bir seyahat olanağı sunmamasına rağmen, birçok insan tarafından egzotik bir macera gibi algılanır oldu. Geleneksel İngiliz yataklı vagonlarında yatakların enleri dar, boyları ise kısacık; bu durum, uzun boylu insanlar için ciddi bir zorluk yaratıyor. Hele de biraz göbeğiniz varsa yatakta dönerken kendinizi yerde bulmanız işten bile değil. Yine de İngiliz vagonları, *couchettes* adı verilen ve altı yabancı insanın birbirine son derece yakın yataklarda yatmak durumunda kaldığı geleneksel Fransız yataklı vagonlarından daha rahat. Yataklı trenler dünyanın pek çok ülkesinde, özellikle de Hindistan'da hâlâ yaygın biçimde kullanılıyor. Standart yataklı vagonlarda seyahat eden Hindistanlılar klimasız bir ortamda uyuyorlar. Bu vagonlarda üçü enlemesine, ikisi koridor boyunca yerleştirilmiş toplam beş kuşet bulunuyor. En lüks yataklı vagonlar, tabii, birinci mevkiye tahsis ediliyor. Çok daha büyük olan bu vagonlarda toplam sekiz kompartıman var ve bunlardan ikisi çiftlere hizmet veriyor. Zeminine halı serilmiş, kuşetleri çok geniş tutulmuş olan bu kompartımanlarda kalanlara yatak çarşafı da sunuluyor.

Kuşkusuz, günümüz yataklı trenlerinden hiçbirisi, lüks tren seyahatlerinin simgesi haline gelmiş olan Doğu Ekspresi ile boy ölçüşemez. Doğu Ekspresi 1883 yılında Compagnie Internationale des Wagons-Lits* tarafından hizmete sokuldu. Kuruluşun amacı, yolcularına tren seyahatlerinin en lüksünü sunabilmektir. Başlangıçta Paris ile Paris'in doğusunda kalan istasyonlar arasında çalışan bu tren, sonradan ta İstanbul'a kadar sefer yapmaya başladı. Tren özel işletmelerin eline geçince, trenin güzergâhında yıllar içinde büyük değişiklikler oldu. 1982'de trenin işletmesini devralan Venice Simplon, 1920'lerden ve 1930'lardan kalma eski vagonları restore ederek hizmete soktu. İçinde bulunduğumuz yüzyılda, Doğu Ekspresi'nin çift kişilik kompartımanlarında son derece rahat bir kanepe bulunuyor; bu kanepe açılınca kompartıman, biri alta biri üstte olmak üzere, pulman tarzı iki yatağın bulunduğu bir yatak odasına dönüşüyor. Bu trenle seyahat ederken, Agatha Christie'nin ölümsüz polisiye romanı

* Uluslararası Yataklı Vagon Şirketi. (Y.N.)

Doğu Ekspresinde Cinayet'in (tabii tercihen romanın cinayetsiz versiyonunun) içindeymiş gibi hissedebilir insan kendini.

Yataklı trenlerden sonra karavanların ortaya çıkması beklenen bir gelişmeydi.¹⁷ İlk kez 1910'larda, Kanada ve Los Angeles'ta kullanılmaya başlayan karavanların ilk versiyonları, otomobilden yahut römorktan bozma araçlardı ve tekerlekler üzerine oturtulmuş küçük birer evden farksızlardı. İlk gerçek karavan ise Pierce-Arrow firması tarafından piyasaya sürülen Touring Landau adlı araçtı. Aracın arka koltuğu yatak haline gelebiliyor; ayrıca araçta, lazımlık biçiminde bir tuvalet ve sürücü koltuğunun hemen arkasına yerleştirilmiş, açılıp kapanabilen bir lavabo bulunuyordu. Karavanın sürücüsü, yolcular ile bir telefon aracılığıyla iletişim kuruyordu. Sonraki yıllarda, ulusal parkların giderek popülerleşmesinin de etkisiyle kampçılık iyice yaygınlaştı. Buralarda kamp yapmaya gidenler, önceleri yol kenarlarına kurdukları çadırlarda kalıyorlardı. Fakat sonra, içinde yatağı yahut katlanabilir çadırı olan römorkları tercih etmeye başladılar. Birçok kampçı konserve kutularını aracın radyatörlerine dayayarak ısıtıyordu. 1967 yılında Winnebago, içinde buzdolabı, gazocağı, hatta battal boy bir yatak bulunan karavan modelini seri olarak üretmeye başladı. 2019 itibarıyla ABD'de ve Kanada'da yaşayan sekiz milyon hane karavan sahibi ve bu karavanlarda tatil yapıyor. 450 bin kişi ise her yere karavanıyla gidiyor ve tam zamanlı olarak karavanında yaşıyor.

Yataklı vagona ve karavanda seyahat etmek tiryakilik yapıyor olabilir ama uçakta uyumak gerçekten de zor bir iş. Ekonomi sınıfına özgü o daracık koltuklar, bacaklarımızı sığdıramadığımız koltuk aralıkları, yanımızda habire kıpırdanıp duran, horlayan bir yolcu... Bunlar çoğumuza fazlasıyla tanıdık gelecektir. Emirates'in kocaman uçağı Airbus 380 ile *first class*'ta uçmak ise çok daha az kişiye nasip olmuştur. Yine de *first class*'ta uçmak her zaman tam bir rahatlık sağlamaz. *First class* uçuşlarda (ve bazen de *business class* uçuşlarda) koltukların sırt kısımları arkaya yatar yatmasına, fakat boyları yeterince uzun olan bu koltukların enleri dardır; bu yüzden, dirseklerinizi nereye koyacağınızı bilemezsiniz. Tabii bugünün uçaklarında karşımıza çıkan bu yatar koltuklar ile mazinin uçaklarında kullanılan yatak-

lar arasında dağlar kadar fark var. Bir zamanlar, çift katlı Boeing Stratocruiser'larda* ve Lockheed Constellation'larda** yolculara, biri alta biri üstte olmak üzere iki kuşet sunuluyor; şiltesi, çarşafı, okuma ışıkları ve perdeleriyle gerçek bir konfor vaat eden bu yataklarda kahvaltı bile edilebiliyordu. Belli ki hava yolu şirketleri, genellikle iş için seyahat eden ve yüksek bilet ücretlerini pek de zorlanmadan ödeyebilen yolcularına, pek çok açıdan yataklı vagonlarını andıran bir atmosfer sunmak istiyorlardı. Fakat bu atmosfer keyifli bir uyku çekmenizi sağlayamıyordu. Bir kere, alt ya da üst katınızda birileri yatıyordu. Bunların çoğu da bedava dağıtılan içkileri mideye indirip sarhoş olan yolculardı. Sigara içilmeyen bölümden bilet alanlar ise (tabii öyle bir bölüm var idiyse) çok geçmeden, bütün uçağın duman altı olduğunu fark ediyorlardı. Kısacası yolcular, giderek daha da gürültülü bir hal alan parti ortamında çaresizce uyumaya çalışıyorlardı. Stratocruiser'lar yerlerini gösterişli jet uçaklarına ve jumbo jetlere bıraktınca, amaç lüksü değil de uçağa mümkün olduğunca fazla insan sıkıştırmak suretiyle verimliliği artırmak olunca, yataklar da maziye karıştı.

Ne ilginçtir, yüzyıllardır pek çok alternatif denemiş olmamıza rağmen, seyahatlerimiz sırasında hâlâ yerde ya da kamp yataklarında uyuyor, battaniyelere sarınıyor yahut uyku tulumlarının içine giriyoruz. Evet, uzay çağı teknolojileri sayesinde çarşaflarımız daha hızlı kuruyor ve kamp yataklarımız çok daha hafif. Fakat anlaşıyor ki yatak, en temel biçimiyle, yatak odasına özgü bir eşya.

* Boeing 377 Stratocruiser. Askerî nakliye uçaklarından geliştirilen büyük, uzun menzilli uçak. İlk uçuşunu 8 Temmuz 1947'de yapan bu uçağın tasarımı dönemine göre oldukça gelişkindi. (Y.N.)

** Lockheed Corporation tarafından 1943 ve 1958 yılları arasında Burbank-California'da inşa edilen pervaneli, dört motorlu yolcu uçağı. (Y.N.)

UMUMA AÇIK YATAK ODASI

Ortaçağ Avrupa'sında hemen herkes saman üzerinde uyuyordu. İnsanlar bazen bir abaya sarınıp yere uzanıveriyor, bazen de içi saman dolu çuvallardan oluşan, üzeri battaniyelerle, hayvan postlarıyla örtülmüş yer yataklarında yatıyorlardı. Toplu halde yaşadıkları alanları çoğu zaman hayvanlarla da paylaşıyor, ısınabilmek için ateşe yaklaşıp birbirlerine sokuluyorlardı. “Yatak yapmak” demek bir çuvalın içine saman doldurmak demekti. Toprak sahiplerine ait evlerdeyse ailenin önde gelenleri, ana binanın duvarlarına bitleştirilmiş ya da duvar girintilerinden faydalanılarak oluşturulmuş odalarda uyuyabiliyorlardı. Pencereelerde cam bulunmadığı için yatak odaları rüzgâr alıyor, odalarda insan sağlığına uygun olmayan koşullar hüküm sürüyordu. Yalnızca en önde gelen lordlar yerden yüksek yataklarda yatıyorlardı. Örneğin, efsanevi kahraman Beowulf*, Geat kralı olarak böyle bir yatakta uyuyor, “dinlenme salonunda diz çökmüş pek

* 3.182 dizeden oluşan eski İngiliz epik şiirinde anlatılan savaşçı, kahraman. Bu şiir İngiliz edebiyatının en önemli eserlerinden biri kabul edilir. (Y.N.)

çok deniz savaşçısı” da etrafında nöbet tutuyordu. Savaş zırhı dışında her türlü giysiyle yatılıp uyunabiliyordu.

Beowulf’un halkı, 1066 yılında İngiltere’yi fetheden Normanlara kıyasla incelikten hayli yoksundu. Normanlar daha konforlu bir yaşam sürüyor; lordlar, aynı zamanda oturma alanı olarak da işlev gören odalarda uyuyorlardı. Hem yatak odası hem de kabul salonu olarak kullanılan bu odalara soylulardan köylülere kadar herkes kabul edilebiliyor, ortam müsaitse köylülere bu odalarda ödeme yapılıyordu. Bunlar, daha sonraki yüzyıllarda Avrupa krallıklarında kullanılacak olan resmî yatak odalarının ilk örnekleriydi.

Yataktan Adalet

12. yüzyılda Avrupa’daki kraliyet saraylarının çoğu üç bölümden oluşuyordu: ibadethane, kabul salonu ve hükümdarın uyuduğu daire. Britanya hükümdarının dairesi, onun bütün günlük ihtiyaçlarıyla ilgilenen saray nazırının sorumluluğundaydı. Hükümdar çok iyi korunduğu için değerli eşyalar da yine bu dairede, o zamanlar hazine dairesi gibi kullanılan bir odada tutuluyordu. Bu oda daha sonra evrilerek giyinme odası şeklini aldı. Giyinme odasında giysiler saklanıyor, eğer su tesisatı varsa burada el yüz de yıkanılıyordu. Odanın içinde, ayrıca, tuvalet olarak kullanılan ve kovası düzenli olarak boşaltılan kapalı bir bölme bulunuyordu.

III. Henry döneminde (1216-1272) Londra, Westminster’daki büyük kraliyet sarayında bulunan Resimli Salon hem kabul salonu hem yatak odası olarak kullanılıyordu. Boyu 24, eni 7,9, yüksekliği ise 9,4 metre olan bu salonun her yanı, Hristiyan erdem ve günahlarının çiftler halinde tasvir edildiği duvar resimleriyle süslenmiş, uyurken kralı koruyacağına inanılan Kral Süleyman gibi kişiliklerin tasvirleriyle donatılmıştı.¹³⁸ Bugün hâlâ sapasağlam duran Büyük Salon’un hemen bitişiğindeki bu olağanüstü salon ne yazık ki 1834 yılında yandı. Neyse ki salonun bütün detayları vaktiyle kayda geçirilmişti. Henry’nin hem kendi yatak odaları hem de kraliçesinin yatak odaları için münasip harcama yapması yüksek vergiler altında ezilen

tebaası için bir rahatsızlık sebebiydi. Halefi Kral I. Edward (1272-1307) ise içerideki cereyanı kesmek amacıyla Londra Kulesi'ndeki yatak odasının bütün pencerelerine cam taktırmıştı. Bu dönemde kraliyet yatakları hayli rahattı. Şair Geoffrey Chaucer, hükümdarın dairesinde oda hizmetkârı olarak görev yapmaya başladığında 24 yaşındaydı. Chaucer'ın görevleri arasında Majesteleri III. Edward'ın "kuş tüyü yatak"ını yapmak, kral yatakta sağa sola dönmek zorunda kalmasın diye yatağı "bir sürü yastık"la, yumuşacık kumaşlarla donatmak gibi işler de vardı. Sarayın gözde hizmetkârlarından biri olarak krala hizmet etmeyi sürdüren Chaucer şairliğiyle de adını duyurmaya başladı ve sarayda daha önemli görevlere getirildi. 1374 yılında kral onu günde bir galon şarapla ödüllendirdi.

Yataklar kraliyet saraylarının ve diğer önemli kurumların büyük önem arz eden demirbaşlarındandı. Bu yatakların en görkemli ve süslü olanları kraliyet ailesi üyelerinin, hanedan armalarıyla, başka sembolik motiflerle süslenmiş ipek çarşaflar üzerinde uyuduğu yataklardı. Saray kayıtlarına ve vasiyetnamelere bakınca yatakların o dönemde en değerli kişisel eşyalardan biri sayıldığını anlıyoruz. Dolayısıyla yatağın bir kraliyet simgesi haline gelmiş, monarşi tiyatrosunun oynandığı bir sahneye dönüşmüş olması da şaşırtıcı değil. İşte bu dönemde sahne görevini üstlenen yatak, hükümdarın üzerine oturarak hükümler verdiği saltanat yatağıydı.

Fransa krallarının, saray erkânını yatağın etrafına toplama ve yatakta karar alma gelenekleri çok eskilere dayanıyor. Aziz Louis adıyla da bilinen Kral IX. Louis'nin döneminden (1214-1270) kalma bir karar defterinde, kralın hüküm verdiği her yerde mutlaka bir kraliyet yatağı bulunması gerektiği belirtilmiş. Bundan yaklaşık beş yüzyıl sonra, yani 17. yüzyılda yaşamış Fransız yazar ve hekim Bernard Le Bovier de Fontenelle ise, "Adalet yatağı* adaletin uyuduğu yataktır," demiş.¹⁹ Bu dönemde kralın yatağı yedi basamakla çıkılan yüksekçe bir platformun üzerine yerleştiriliyor, kral bu yatakta isterse oturabiliyor isterse uzanabiliyordu. Yüksek rütbeli memurlar kra-

* (Fr.) *Lit de justice*: Fransız Devrimi öncesinde kralların başkanlık ettiği Paris Parlamentosu'nun resmî toplantılarına verilen ad. (Ç.N.)

lın karşısında ayakta durabiliyor, daha düşük rütbeliler ise diz çöküyordu. Krallıklarda hiyerarşinin önemi her zaman kendini gösteriyordu.

Hükümdar resmî toplantılarda en süslü tören kostümlerini giyer, *lit de parade* denilen saltanat yatağında otururdu. Saray erkânı ve yüksek rütbeli memurlar son derece tafsilatlı bir hiyerarşik düzene göre yatağın çevresine dizilir, herkes rütbesine göre nerede durması gerektiğini bilirdi. Tabii bu, hükümdarın sağlıklı olduğu durumlar için geçerliydi. Resmî kraliyet yatakları yerden hayli yüksek olduğundan hasta tedavisi için pek uygun değildi. Kral ölümcül bir hastalığa yakalandıysa çok daha mütevazı, yere yakın, tekerlekli bir yatağa yatırılıyor; kısa süre içinde öleceği düşünülüyorsa hemen görevliler tarafından saltanat yatağına taşınıyor ve son nefesini bu resmî yatakta veriyordu. Ölen hükümdarın naaşı saltanat (yani saltanat yatağında) tutuluyor; halk, itinayla tıraş edilip makyajı yapılan naaşı görmek için kuyruk oluyordu. Ölen hükümdarın halefi tahta çıkacağı zaman, hemen yakındaki başpiskoposluk sarayına yerleştirilmiş bir yataktan inerek taç giyme törenini başlatmış oluyordu. Çoğu insanın okuma yazma bilmediği, görselliğin hem yaşam hem de ölüm bağlamında büyük önem taşıdığı dönemlerde krallığın kudreti işte böyle sergileniyordu.

Kralın yatağı genellikle parmaklıklarla çevrilir, sıradan insanlar bu parmaklığa yaklaşamazdı. Odada mutlaka, özel olarak görevlendirilmiş bir muhafız da bulunurdu. Krallığın kendisi de kraliyet yatakları da kutsal bir atmosferle kuşatılmış gibiydi. Köpekler saraya kesinlikle alınmaz, bir tek kralın evcil hayvanları sarayda tutulur, bunlardan bazıları da ayak ısıtmak için terbiye edilirdi.

Kralın yatak odasında tekerlekli yataklar yaygın biçimde kullanılırdı çünkü kral asla yalnız uyumazdı. Yanında mutlaka bir hizmetkâr bulunurdu. Kraliçenin yatak odasındaki tekerlekli yatakta ise soylu bir aileye mensup bir baş nedime yatardı. Yine soylu ailelerden gelen maiyet memurları gece gündüz krala hizmet ederlerdi. Kralın yatak odasına yerleştirilen mütevazı, tekerlekli yatakta yüksek rütbeli bir memur uyurdu. Diğer saray görevlileri *paillasse*'ler, yani içi saman dolu minderler üzerinde, yerde uyurlardı. Tekerlekli yataklar

tekerlekler üzerinde rahatça hareket ettiği için gündüzleri kolayca göz önünden kaldırılabilirdi. Hatta bunlardan bazıları kralın yatağının altına itilebiliyordu. Kralın yatağı hayli büyüktü, öyle ki kral önde gelen bir devlet adamını bir gece rahatlıkla yatağında ağırlayabiliyordu. Tabii onun bu daveti, içinde hiçbir cinsellik iması barındırmıyor, olsa olsa davetlisini taltif etmek istediğine işaret ediyordu.

Süslü, şatafatlı yataklar umuma açık kraliyet düğünlerinde de baş rolü oynuyordu. Gelin ile damadın zifaf gecesinde törenler yapılıyor, içkili eğlenceler düzenleniyor, en az birkaç görgü tanığı da ilişkinin gerçekleştiğini doğrulamak için yatak odasında hazır bulunuyordu. Eğer yeni evli çift o gece yatağa girip cinsel ilişkide bulunmadıysa evlilik derhal feshedilebiliyordu. Büyük bir itinayla süslenen zifaf yatakları bazen gerçekten de çok büyük olabiliyordu. 1430 yılında, Burgonya Dükü Philip ile Portekiz Prensesi Isabella'nın düğünü için özel olarak yapılan yatağın boyu 5,79 eni ise 3,8 metreydi. Bu yatak, bugüne dek kullanılmış en büyük yatak olarak Guinness Dünya Rekorlar Kitabı'ndaki yerini hâlâ koruyor.¹⁴⁰

Haşmetli Yataklar

Kraliçe I. Elizabeth'in yatağı adeta sarayın merkeziydi. Kraliçe burada dinleniyor, uyuyor, günün getirdiği sıkıntılardan uzaklaşıyordu.¹⁴¹ Elizabeth'in, nadide kumaşlarla donatılmış, parlak renklere boyanmış bir sürü yatağı vardı. Kraliçe saray ziyareti turuna başladığında, yani saray saray gezmek, soylu aileleri bir bir ziyaret etmek için yola çıktığında en iyi yatağını da yanında götürürdü. Bu yatağın oymalı ahşap çerçevesi özenle boyanmış, altın varaklarla süslenmişti. Karyola etekleri gümüş işlemeli kadifedendi. Kırmızı satenle kaplı yatak başlığını ise egzotik devekuşu tüyleri süslüyordu. Elizabeth değerli taşlardan yapılmış düğmelerle, altın simlerle bezeli goblen perdelerin ardında uykuya dalıyordu. Fakat Elizabeth'in yatakları yalnızca uyuma alanı değil, onun kudretinin birer simgesiydi. Bunların her biri fevkalade gösterişli ve ihtişamlıydı. Kraliçe, Whitehall Sarayı'nda kaldığında farklı renklerde ahşap parçalardan oluşan, Hindistan'da boyanmış ipek perdelerle örtülü yatağında, Richmond

Saray'ını ziyaret ettiğinde ise gemi şeklinde tasarlanmış, “deniz yeşili” perdelerle donatılmış yatağında uyuyordu. Hükümdar nerede konaklıyor ise oradaki yatak saltanat yatağı işlevini üstleniyordu. Elizabeth nereye giderse gitsin, saraylıların gözlerinden ırak olabileceği, kendine ait bir dairesi olsun istiyordu. Genellikle kraliçenin özel dairesi diye anılan bu daire Kabul Salonu, Hususi Oda ve Yatak Odası gibi bir dizi odadan oluşuyor, bu odaların hepsi büyük salona açılıyordu. Bunların her birine kimlerin kabul edileceği büyük bir dikkatle kararlaştırılıyor, kimin hangi odaya kabul edildiği o kişinin kraliçeye ne kadar yaklaşabileceğine ya da onunla ne kadar yakın bir ilişki içinde olduğuna işaret ediyordu.

Elizabeth'in sarayı binden fazla hizmetkârın ve yardımcının çalıştığı çok büyük bir kurumdu. Bira yapımcılarından, fırıncılara, aşçılara, terzilere, seysilere kadar pek çok farklı meslek grubundan hizmetkâr, saraylılardan ve elçilerden oluşan küçük bir orduya hizmet ediyordu. Hizmetkârlar Whitehall, Hampton Court, Richmond ve Windsor'daki dört kraliyet sarayı arasında sürekli gidip gelen, büyük kabileler halinde bir saraydan ötekine taşınıp duran seyyar bir örgüt oluşturuyordu. Bütün o mobilyaları, duvar halılarını, elbiseleri, süs eşyalarını bir yerden başka bir yere taşımak için 300 yük arabası gerekiyordu. Kraliçe ziyaret için başkentin dışına çıktığında saraylılar da onunla birlikte gidiyordu.

Elizabeth'in, sarayın kargaşasından uzak yatak odasına ulaşabilmek için çok net biçimde çizilmiş ve son derece sıkı denetlenen sınırları aşmak gerekiyordu. Kabul Salonu, içinde bir taht ve bir saltanat sayvanı bulunan büyük bir odaydı. Maiyet memurları, elçiler, piskoposlar, kraliçenin talipleri bu odaya toplanır, onu bir an için görme umuduyla beklerlerdi. Elizabeth vaktinin çoğunu Hususi Oda'da geçirir ve burada tam 146 özel muhafız tarafından korunurdu. Devlet işlerini yine bu odada yürütür, misafirlerini burada ağırılar, onlarla dedikodu yapar, müzik dinler, hatta ara sıra dans bile ederdi. Hususi Oda da Yatak Odası da Kabul Salonu'na açılıyordu. Kraliçenin özel dairesi sarayın merkezi ve krallıktaki en mahrem yerdirdi. Hususi Oda ve Yatak Odası erkeklerden ziyade kadınların kontrolündeydi.

Elizabeth'in tahtta kaldığı yıllar boyunca ona, özel dairesinde

hizmet eden kadınların sayısı yalnızca 28'di. Bunların hepsi majestelerinin yakın arkadaşlarıydı. Aralarında, onu taç giyme törenine hazırlamış olanlar da vardı. Hususi Oda'dan ve Yatak Odası'ndan sorumlu bu nedimler kraliçeyi yıkar, onun makyajını ve saçını yaparlardı. Sonra giysilerini ve mücevherlerini seçer, onu giydirirlerdi. Kraliçeye yapılan yiyecek içecek servisi de yine bu nedimler tarafından denetlenir, yemeklerde yahut içkilerde zehir ya da başka herhangi bir zararlı madde bulunup bulunmadığı kontrol edilirdi. Oda hizmetçileri kraliçenin odalarını temizler, el yüz yıkama taslarını boşaltır, yatak çarşaflarını düzeltirlerdi. Hiç evlenmemiş, beyazlar giymiş soylu nedimler kraliçeye hem arkadaşlık ediyor hem de onu eğlendiriyorlardı, özellikle de dans ederek. Bütün bu kadınların sürekli kraliçeyle ilgilenmeleri bekleniyordu çünkü kraliçenin ihtiyaçları her zaman en büyük önceliği taşıyordu. Kadınlar hastalansalar ya da hamile olsalar bile görevlerine devam ederlerdi. Hamile olanlar doğumun birkaç hafta öncesine kadar çalışır, doğumdan hemen sonra yeni doğmuş bebeklerini bir sütanneye bırakarak hemen görevlerinin başına dönerlerdi.

Elizabeth, gözde kadın hizmetkârlarının ördüğü bir kozanın içinde yaşıyordu. Bu hanımlar kraliçenin karanlık odasında, ya onunla aynı yatakta yahut yakına yerleştirilmiş tekerlekli bir yatakta yatarlardı. Hizipleşmelerle kim bilir kaç parçaya bölünmüş ve suikast tehlikesinin her zaman varlığını sürdürdüğü saray ortamında kraliçenin yakın korumalarıydı onlar. Majestelerine herkesten yakın oldukları için onun ne düşündüğünü, nasıl bir ruh hali içinde olduğunu çok iyi bilirlerdi. Bu yüzden elçiler ve yüksek rütbeli memurlar bile onlarla yakınlık kurmaya çalışırdı. Danışma Meclisi'nin deneyimli kâtibi, kraliçenin başsekreterine şu tavsiyede bulunmuştu: "Majesteleriyle görüşmeye gitmeden önce muhakkak Hususi Oda'dan güvенеbileceğiniz birileriyle konuşmalı, majestelerinin temayülünü öğrenmelisiniz."¹⁴²

Kraliçe sürekli ve yoğun bir gözlem altında yaşıyordu. Ömrün kısa, ölümlerin ani olduğu bu çağda, başka milletlerin elçileri kendi ülkelerine kraliçenin davranışları ve sağlığıyla ilgili bilgileri her gün rapor ediyorlardı. Kraliçenin sağlığı ergenlik döneminden beri bo-

zuktü. Kronik hazımsızlık ve uykusuzluk gibi birçok rahatsızlığı vardı. Hemen herkes taliplerinin uygunluğu ve kraliçenin doğurganlığıyla ilgili endişeler taşıyordu. O zamanlar, kadınların cinsel arzularının erkeklerinkinden çok daha kuvvetli olduğuna inanılıyordu. Dolayısıyla bir kadının, hele hele de evlenmemiş bir kadının cinsel ilişki yaşamak istememesi akıl alacak şey değildi. Diplomatik çevrelerde kraliçenin kısır olabileceği yolunda söylentiler dolaşıyordu. Oysa o dönemde durumu hâlâ çok hassas olan Protestan âleminin selamete çıkması ancak onun evlenip bir veliaht doğurmasıyla mümkün olabilirdi. Kraliçenin ne zaman âdet gördüğü bile uluslararası düzeyde bir haber niteliği taşıyor, bu meseleyle ilgili spekülasyonlar yapılıyordu.

Kraliçe nerede ikamet ediyor ya da nereyi ziyaret ediyor olursa olsun, yatağının perdelerini her sabah nedimleri açardı. Temizlik ve ateş yakma gibi işler yapılırken kraliçe genellikle yatağından çıkmazdı. Sonra geceliğini çıkarmadan kahvaltısını eder, ardından bahçede kısa bir yürüyüş yapar yahut pencerenin önünde kitap okurdu. Kraliçenin yıkanması, makyajı, giyinmesi saatler alabiliyordu. Nedimleri ona işlemeli, ağır elbiselerini giydirirken kraliçe onlarla samimi sohbetler ederdi. Sonra takacağı mücevherler seçilirdi. Kraliçenin mücevherleri altın simlerle işlenmiş kadife kaplı sandıklarda saklanıyordu. Değerli eşyaları saklamak için en güvenli yer kraliçenin Yatak Odası'ydı. Son olarak, bir çekecek yardımıyla ayakkabıları giydirilirdi. Bütün bu işler tamamlandığında, kraliçe artık Kabul Salonu'na ve Hususi Oda'ya girmeye, göz önüne çıkmaya hazır demekti.

Hükümdarın yaşamının her saniyesi planlanmıştı. Yemeklerini yerken bile belli usul ve kurallara uygun davranması bekleniyor, resmî ziyafetler dışında başkalarının önünde yemek yemesi yakışsız bulunuyordu. Kraliçe günün sonunda Yatak Odası'na çekiliyor, orada yıkanıyor, giysilerini çıkarıyordu. Nedimleri, yatakta haşere yahut gizlenmiş bir hançer olup olmadığını anlamak için şilteleri ve yatak çarşaflarını kontrol ediyor, odada biri var mı diye her yeri didik didik arıyorlardı. Kraliçe ancak bundan sonra yatağına giriyor; saman, yün ve kuş tüyüyle doldurulmuş kat kat şiltenin üzerine uzanıyordu. Tabii, bu şiltelerin en yumuşağı en üste yerleştirilmiş olardı.

Majesteleri o kıymetli kollarını ipek çarşafların üzerine bırakıyor, Tudor Hanedanı'nın simgesi olan gül motifiyle süslenmiş yorganını üzerine çekiyordu. Tehlikeli gece esintisi içeri girmesin diye pencereler kapatılıyor, yatak perdeleri örtülüyor, Yatak Odası'nın kapısı kilitleniyordu.

Kadınların kontrolü altındaki Yatak Odası'na resmî izni olmaksızın giren tek bir erkek oldu. Uzun zamandır kraliçenin gözde kontlarından biri olan Essex kontu, 1599 yılında İrlanda'dan aceleyle yola çıkmış, kir pas içinde kraliçenin Surrey'deki Nonsuch Sarayı'na varmıştı. Doğruca kraliçenin özel dairesinin yolunu tutan kont, Yatak Odası'nın eşliğinden içeri bir adım atmış, Elizabeth'i yarı giyinik, peruksuz ve makyajsız bir halde görmüştü. Hayretten donup kalan kraliçe, kont diz çöküp kendisinden af dileyince ona merhamet etmişti. Fakat kont ertesi gün gözaltına alınmış, 1601 yılında da vatana ihanetten suçlu bulunarak idam edilmişti.

Kraliyet yatak odaları, hükümdar saray dışında olduğunda bile muhafızlarla korunurdu. Bu güvenlik kaygısının çok haklı sebepleri vardı kuşkusuz. Örneğin Versailles Sarayı'nda, kralın yatağının yakınına yerleştirilmiş kapalı bir bölmede mutlaka bir hizmetkâr otururdu çünkü bütün saray krala büyü yapılmasından korkardı. Hükümdara zarar vermek isteyen bir düşman onun yatağına efsunlu birtakım karışımlar serpererek pekâlâ hayatını tehlikeye atabilirdi. 1600 yılında Nicole Mignon adlı bir kadın, Fransa Kralı IV. Henry'yi zehirlemeye teşebbüsten hüküm giymiş, canlı canlı yakılmıştı. Bundan üç yıl önce de Temple Street'ten bir döşemeci "kralı öldürmeye teşebbüs"ten suçlu bulunmuş, önce asılarak idam edilmiş, sonra da yakılmıştı.

* * *

Kraliyet yatağı doğumlarda, vaftiz törenlerinde, düğün ve cenazelerde hep başroldeydi. Doğum yapacak kraliçenin yatağı gösterişli perdelerle süslenir, herkes bebeğin kaç kilo doğduğundan çok yatağın kaç mal olduğuyla ilgilenirdi. Bütün anne adayları gibi, kraliçe-

lerin de yatakta doğumu beklerken eş dost ağırlamaları âdettendi fakat bu ağırlamalar sırasında aşırıya kaçıldığı da oluyor, kraliçenin yattığı odada balolar bile düzenlenebiliyordu. Kraliyet doğumları saray için bir devlet meselesiydi, dolayısıyla doğumu izlemek üzere davet edilecek kişiler belli protokol kuralları gereğince tayin ediliyordu. Kraliçeyle kan bağı olan prens ve prenseslerin, nazırların ve diğer yüksek rütbeli memurların mutlaka doğuma tanıklık etmeleri, doğum ânını dikkatle izleyerek bir sahtekârlık yapılmadığından emin olmaları gerekiyordu. Fakat bütün bu önlemlere rağmen art niyetle dedikodu yayanlar çıkabiliyordu. Kral II. James'in Katolik eşi, Modena Prensesi Mary 1688 yılında bir oğlan çocuk doğurdu. Doğumda pek çok nazır ve maiyet memuru hazır bulunmuştu. Fakat ülkedeki yoğun Katolik karşıtlığının ve gelecekte bir Katolik hükümdarın başa geçecek olmasından duyulan korkunun etkisiyle etrafta birtakım dedikodular dolaşmaya; bir erkek bebeğin yatak ısıtmak için kullanılan tavalardan birinin içinde gizlice yatak odasına sokulduğu ve kraliçenin ölü doğan bebeği yerine bu bebeğin koyulduğu yolunda söylentiler yayılmaya başladı. Bu söylentiler II. James'in tahttan indirilmesinde, Protestanlığa gönül vermiş olan II. William'ın 1688 yılında tahta çıkarılmasında etkili oldu.

Yatak odasının sağladığı önemli avantajlardan biri de burada, saygı kurallarına ilişkin minicik ayrıntıların bile fark edilebiliyor olmasıydı. Kardinal Richelieu 1625 yılında Kral I. Charles ile Fransa Prensesi Henrietta'nın evliliklerini müzakere etmek üzere İngiliz büyükelçisiyle bir araya geldiğinde, bu ikisi arasında kimin kaç adım atması gerektiğiyle ilgili saçma bir tartışma çıktı. Richelieu bu sorunu, toplantı süresince yatağında kalarak çözdü ve böylece protokol kurallarını da değiştirmiş oldu.

Richelieu'nün başnazır olarak hizmet ettiği XIII. Louis ülkeyi yönetmektense yırtıcı kuşlarıyla ilgilenmeyi ve ava çıkmayı tercih eden, huysuz bir kekemeydi. Bu iki adam Fransa'yı mutlak monarşiy-le yönetilen bir ülke haline getirmişti getirmesine fakat kendinden önceki krallar düşünüldüğünde Louis'nin zevkleri inanılmayacak kadar basit kalıyordu. Louis tahtta kaldığı süre boyunca yalnızca iki yatakta yattı: Bunlardan biri siyah üzerine gümüş rengi, ötekiyse

mor üzerine altın rengi süslemeliydi. Oysa babası IV. Henry'nin metresi Gabrielle de'Estrées'nin abartılı biçimde süslenmiş tam 12 kışlık yatağı bulunuyordu. Molière adıyla bilinen, hiciv ustası oyun yazarı Jean-Baptiste Poquelin, Louis'nin özel dairesinde hizmetkâr olarak çalışıyordu. Babasının parayla satın aldığı bu pozisyon Molière'e miras kalmıştı. Molière'in zevkleri kralinkilere benzemiyordu; yattığı yatak, kartal pençesi biçiminde bronz ayaklarıyla, oymalı ve varaklı yatak başlığıyla, çiçekli brokar perdeleriyle son derece lüks bir yataktı. Ayrıca, yazarın tam 18 adet süslü püslü geceliği bulunuyordu. XIII. Louis'nin yatak odasında bir kadının zevkini yansıtan pek az işaret vardı çünkü İspanya prensesiyle yaptığı evlilik mutsuz bir evlilikti ve çift genellikle ayrı yaşıyordu. Louis'nin hiç metresi olmadı. Fakat çiftin, ölü doğan dört bebeğin ardından, 1638 yılında nihayet bir oğlu oldu. Bu bebek, 1641 yılında, daha üç yaşındayken tahta geçecek ve tam 72 yıl boyunca ülkeyi yönetecek olan XIV. Louis idi.

Kraliyet Protokolü

Güneş Kral olarak bilinen XIV. Louis, kralın hükmetme gücünü Tanrı'dan aldığı düşüncesine sıkı sıkıya bağlıydı ve Tanrı'dan aldığı yetkiyle Fransa'yı Versailles Sarayı'ndan yönetilen, merkezî bir krallık haline getirdi.¹⁴³ Sarayına çağırıldığı soylular ondan bir ikramiye koparmak yahut başka ayrıcalıklar elde edebilmek için gece gündüz kapısında beklemek zorunda kalıyorlardı. XIV. Louis tek ilgi odağı olduğundan, herkesin gözü onun üzerindeydi. Sarayına davet ettiği soyluları eğlendirmek amacıyla her gün merasimler, şaşıaali şölenler tertip ediyor, bu sayede onları gözlem altında tutmuş oluyordu. Louis'nin merkeziyetçi yönetimi aristokrasinin gücünü kısıtlamış, seleflerinin yakasını bırakmayan iç savaşlar artık iyice azalmıştı. Fakat hepsinden önemlisi, Fransa'yı yetkinlikle yönetirken de askerî seferleri planlarken de Louis hep yatağındaydı. Onun için bir sahneden farksız olan yatak aynı zamanda bir takıntıydı.

Envanter defterlerinde, XIV. Louis'ye ait, farklı biçimlerde tasarlanmış en az 25 yatağın kaydına rastlıyoruz. Versailles'da, kraliyet

yataklarının saklandığı depoda da en az 400 yatak bulunuyordu ve bunların çoğuna, üzerlerindeki süslemeleri yansıtan adlar verilmişti. Bunlardan birinin, yani Le Triomphe de Venus adı verilen yatağın işlemelerini tamamlamak, goblen ustası Simon Delobel'in tam 12 yılını almıştı. Kral, çocuklarına yatak hediye etmeyi âdet haline getirmiş, hatta hekimine bile bir yatak hediye etmişti. Söylentiye göre Louis, yatak sayvanının iç kısmını, alışlageldiği üzere erotik resimlerle süsletmek yerine aynayla kaplatır, yatağına aldığı çekingen misafirleri aşka getirmek için bu aynalardan faydalanırmış. Fakat bir gün, fazla enerjik bir âşık bu aynalardan birini kırmış ve neredeyse kralı öldürüyormuş. Haliyle, ayna deneyi de son bulmuş.

Louis'nin yatak sevdasının ve moda rüzgârlarının da etkisiyle, bu dönemde yatak süslemeleri ve varaklama işi hiç olmadığı kadar abartılı bir hal almıştı. Sonunda kral, sicil memurlarını, kâtipleri, dava vekillerini, tüccarları, zanaatkârları ve bunların eşlerini, altın ya da gümüş varaklı yataklar da dahil olmak üzere her türlü varaklı mobilya kullanmaktan menetti. Bu karara uymayanlar para cezasına çarptırılacak ve yasaya aykırı biçimde edinilen mallara el konulacaktı. Fakat görünen o ki bir süre sonra bu kurala kimse aldırmış etmemeye başladı.

Kendinden önceki krallar gibi, XIV. Louis de herkesin gözü önünde yaşıyordu. Hayatı Mısır firavunlarınınkini andırıyor, günlük yaşamı en küçük ayrıntısına kadar planlanıyor, düzenleniyordu. Yunan tarihçi Diodorus Siculus MÖ 1. yüzyılda yaşamış bir firavundan söz ederken, firavunun eşiyle ne zaman sevişeceğinin bile belli olduğunu yazmıştı.¹⁴⁴ Louis için de durum tam olarak böyleydi. Tahtta kaldığı uzun yıllar boyunca Versailles Sarayı'ndaki yatak odasına saray erkânını toplamayı bir gelenek haline getiren kralın *levée* ve *couchée*, yani kalkış ve yatış seremonileri ülke yönetiminin ayrılmaz bir parçasıydı. Louis'nin vaftiz oğlu olan ve dedikoduculuğuyla tanınan Saint-Simon dükü şöyle demişti: “Elinizde bir takvim, bir de saat olması yeter. Buradan 300 fersah uzakta da olsanız [kralın] o anda ne yaptığını tahmin edebilirsiniz.”¹⁴⁵ Kral günlük programını hiç aksatmıyor, böylelikle memurları da kendi programlarını onun kine uygun biçimde planlayabiliyorlardı. Louis yatağında kararlar

alıyor, hükümler veriyor ve kendisine, yani yarı tanrı mertebesindeki hükümdara erişme ayrıcalığını bahşettiği şanslı kişileri yine yatağında ağırlıyordu. Bu kişiler arasında yalnızca hükümdarın maiyeti ve bütün aile efradı değil, gayrimeşru çocukları da bulunuyordu ki bu durum Saint-Simon dükünü dehşete düşürüyordu.

Güneş Kral'ın kalkış ve yatış saatleri, tıpkı güneşin doğuş ve batış saatleri gibi hiç şaşmıyordu. Hatta kral kendi yatak odasında-ki eşyaların yerlerini değiştirtmiş, yatağını günün ilk ışıklarını alacak biçimde konumlandırmıştı. Kral daha önceden uyanmışsa bile, baş hizmetkâr her sabah aşağı yukarı saat 8.30'da onu resmî olarak uyandırıyor. Hekimbaşı ve cerrahbaşı içeri girip kralla ilgilendikten sonra kral, yakınlarıyla bir araya geliyor; bu aile toplantısına, seçilmiş birkaç kişi daha katılabiliyordu. Kralın eski dadısı da bunlardan biriydi. Kadın, kralla her sabah mutlaka bir öpücük veriyordu. Bu kişiler odadayken hizmetkârlar kralı yıkıyor, saçlarını tarıyor ve onu (iki günde bir) tıraş ediyorlardı. Sonra hükümdarın dairesinden sorumlu hizmetkârlar ile giysi deposu görevlileri kralın giyinmesine ve çorbasını içmesine yardımcı oluyorlardı. Büyük kalkış seremonisi sırasında ise yatak perdeleri açılıyor; saray nazırı, kralla en yakın hizmetkârlar ve orada bulunma ayrıcalığını parayla satın almış, önde gelen saraylılar kralın yatak odasına alınıyorlardı. Bu kişiler, yatağı yatak odasının geri kalan kısmından ayıran varaklı parmaklıkların ardından kralı izliyorlardı. Bu esnada bir soylunun hükümdara hürmetlerini sunup onunla kısaca konuşması mümkün olabiliyordu. Bu kısacık anlar, kralın erişilebilir olduğunu ve onunla samimiyet kurulabileceğini göstermesi açısından önemliydi.

Sabah saatleri ilerledikçe yatak odası kalabalıklaşıyordu. Kral, çoraplarını ve ayakkabılarını giymeye başladığında teşrifatçılar, nazırlar ve sekreterler de izleyiciler arasına katılmış oluyordu. Kadınlar ancak beşinci kabulde içeri alınmaya başlıyor, altıncı kabulde ise kralın meşru ve gayrimeşru çocukları ile onların eşleri odaya giriyordu. Odadaki izleyicilerin sayısı yüzü bulabiliyordu.

Bu arada, kralın özel dairesinin hemen yanındaki Aynalı Salon'da bir kafile toplanmış oluyordu. Louis, saat 10.00'da devlet iş-

Kral XIV. Louis'nin Versailles Sarayı'ndaki yatağı.

lerini yürüttüğü daireleri gezmeye başlıyor, maiyeti de onu takip ediyordu. Kral yürürken etrafını saran kalabalık onu sıkıştırıyor, bazen birileri eline bir kâğıt parçası tutuşturuyor ya da bir maruzatını dile getirmek istiyordu. Yarım saat sonra kral, sarayın kilisesinde düzenlenen ayine katılıyordu. Saat 11.00'de dairesine dönmüş oluyor, beş ya da altı nazırının gündeme getirdiği devlet meseleleriyle ilgileniyordu. Hükümdar saat 13.00'te yatak odasındaki pencerenin önüne yerleştirilmiş masasında, tek başına öğle yemeğini yiyordu. Daha doğrusu öğle yemeğini teorik olarak yalnız başına yemesi gerekiyordu fakat Louis kendisini yemek yerken izlemeleri için saraylıları mutlaka odasına davet ediyordu. Saat 14.00'te ertesi günkü programını ilan ediyor, sonra yürüyüşe ya da araba gezintisine çıkıyor yahut en sevdiği sporlarla uğraşıyor, yani sarayın arazisinde avlanmaya gidiyor ya da çevredeki ormanda ata biniyordu. Saat 18.00'de saraya dönmüş oluyordu. Akşamın erken saatlerinde eğlence amaçlı toplantılara katılıyor ve resmî evraklarla ilgileniyordu. Saat 22.00 olmadan, kraliyet ailesinin üyeleri eşliğinde akşam yemeğini yemek üzere yatak odasının bekleme salonundan

içeri girdiğinde, büyük bir kalabalık akşam yemeğini izlemek için salona dolmuş oluyordu. Yemekten sonra, yakın arkadaşlarıyla ve ailesiyle daha rahat bir ortamda sohbet etmek için özel odasına çekiliyordu. Gece 23.30'da *couchée*, yani yatış seremonisi başlıyor; bu defa, sabahki seremonide yapılanların tam tersi yapılıyordu. Güneş Kral'ın günün sonunda yatağa yatışı güneşin batışını simgeliyordu. Kral tam 72 yıl tahtta kaldıktan sonra yine yatak odasında hayata gözlerini yumdu. Versailles Sarayı XIV. Louis'nin mutlak hâkimiyetinin, kudretinin bir ifadesi, krallığın erişilmez, kusursuz merkeziydi. Sarayın mükemmel biçimde tasarlanmış, çok iyi bakılan, muntazam planlı bahçeleri bile kralın sarsılmaz hâkimiyetine işaret ediyordu. Kralın yatak odası sarayın üst katında, devasa saray binasının tam ortasında, doğu cephesinde yer alıyordu. Sarayın en önemli odası bu odaydı; Güneş Kral burada doğup batıyor, onun bu odada aldığı kararların, verdiği hükümlerin ışığı ise tüm Fransa'yı aydınlatıyordu.

Yataktan Yönetim

Güneş Kral'ın halefi XV. Louis'nin yalnızca bir yatağı vardı. Kral, büyük büyükbabasının yatak odası seremonilerinin çoğundan da vazgeçmişti. 1765 yılında XV. Louis'nin huzuruna kabul edilen İngiliz sanat tarihçisi ve siyasetçi Harold Walpole'un anlattığına göre, Walpole kralın yatak odasına kabul edildiğinde kral gömleğini giyiyordu. Hükümdar "birkaç kişiyle güler yüzle konuşmuş, yabancıları şöyle bir süzmüş, sonra ayine katılmış, yemeğini yemiş ve ava çıkmıştı." Walpole odaya girdiğinde kraliçe de oradaydı. Kraliçe bir tuvalet masasında oturuyor, etrafındaki "iki-üç yaşlı hanım" da onunla ilgileniyordu.¹⁴⁶

XV. Louis'nin resmî yatak odası haşmetli bir odaydı fakat mahremiyetine düşkün bir adam için hiç de uygun bir oda değildi. Bu nedenle kral 1738 yılında yeni bir yatak odası inşa ettirdi. Çok daha küçük olan bu oda güneye baktığı için daha kolay ısınıyordu. Kralın yatağı bir duvar nişinin içine yerleştirilmişti. İlk kez İspanya'da ortaya çıktığı düşünülen bu tür nişler gösterişli yatak odalarının ayrıl-

maz bir parçasıydı. Yatağın yerleştirildiği, odanın geri kalan kısmından sütunlu parmaklıklarla ayrılan bu niş, oda içinde ayrı bir oda gibiydi. Louis'nin yatağının bulunduğu nişin içine küçük resepsiyonlar için kullanılabileceği koltuklar da koyulmuştu. 100 yıl sonra bu nişler küçülecek, gözlerden iyice ırak hale gelecek, daha özel ihtiyaçlar için kullanılmaya başlayacaktı.

Kralın en sevdiği metresi olan Pompadour markizi 1745 ile 1751 yılları arasında, sarayın merkezî bir noktasında bulunan dört odalı özel dairesinde yaşamıştı. Louis kendi özel dairesinden doğrudan markizin yatak odasına geçebiliyordu. Kralın sonraki metreslerinden biri olan Barry kontesi de yine lüks bir dairede yaşadı. Bu dairenin yatak odasına gizli bir merdivenle de erişilebiliyordu.

Kralın yatak odası bu dönemde daha resmî bir kimlik kazanmıştı. Buradaki yatakta nadiren uyunuyor, coşkulu sevişmeler ise hemen hiç gerçekleşmiyordu. Bu yatak odasını, kralın devlet işleriyle ilgili kararlar aldığı bir toplantı odası olarak tarif etmek yerinde olur. Önemli olan krala erişimdi. Hükümdarı iç çamaşırlarıyla görmek, yatağında uzanırken onunla sohbet etmek büyük bir onur sayılıyor, yalnızca en azimli ve en önde gelen saraylılar ve memurlar bu şerefeye nail olabiliyordu. Yatağın kendisi krallığın ihtişamını simgeliyor, ziyaretçileri etkilemeye yarıyordu. Bazı yataklar gerçekten de tam bir ihtişam sembolüydü. Örneğin Kraliçe Anne'in, ölümünden hemen önce, 1714 yılında ısmarladığı yatak neredeyse 5,5 metre yüksekliğindeydi. 57 parçadan oluşan, sarı ve kırmızı kadifeden perdelerle, son derece pahalı ipek şiltelerle donatılan bu yatak 674 pound gibi inanılmaz yüksek bir fiyata mal olmuştu. O dönemde bu parayla Londra'da orta büyüklükte bir ev satın alınabiliyordu. Bu yatağın üzerinde hiç kimse uyumadı. Tahta geçmeden önce Galler prensi olan II. George için, 1716 yılında seyahatlerde kullanılmak üzere yapılan yatak da ince bir işçiliğin ürünüydü. Bu yatak, şilteleri ve perdeleriyle birlikte, sökülüp takılabilen toplam 54 parçadan oluşuyordu. 1771 yılına gelindiğinde bile görkemli kraliyet yataklarının yaygın olduğunu görüyoruz. Fakat bunlardan hiçbirisi, III. George'un eşi Kraliçe Charlotte için yapılan saltanat yatağıyla boy ölçüşemezdi. Bu yatağın perdeleri, kraliçenin desteklediği bir hayır kurumu olan

Phoebe White's School for Orphaned Women'daki* kadınlar tarafından enfes nakışlarla süslenmişti.

1837 yılında Kraliçe Victoria'nın tahta çıkmasıyla birlikte, kraliyet yatak odalarının kapıları da sıkı sıkı örtüldü. Victoria'nın mahremiyet düşkünlüğü o dönemde yaygın olan anlayışın bir yansımasıydı. Yatakların ve yatak odalarının gözlerden uzak tutulduğu, insanların çok daha içine kapalı bir hayat sürdüğü bir dönemdi bu. Eski saray geleneklerinden de yalnızca birkaç tanesi sürdürülüyordu; örneğin, kraliyet ailesinden biri doğum yaptığında dahiliye nazırı doğum odasında hazır bulunuyordu. Bu gelenek de 1948 yılında, Prens Charles'ın doğumuyla birlikte nihayet ortadan kalktı.

Süslü, gösterişli yataklar, özellikle zenginler ve Doğulu hükümdarlar arasında rağbet görmeye devam etti. Bu insanlar herhalde şöyle düşünüyordu: "Madem hayatımızın büyük bölümünü yatakta geçiriyoruz, o zaman neden zenginliğin sunduğu olanaklardan faydalanıp ince zevk timsali, gösterişli yataklarda yatmayalım ki?" Fakat bugün Pakistan sınırları içindeki Bahawalpur'un *nevab*'ı** IV. Sadık Muhammed Han Abbasi'nin bir yatağı vardı ki onun gibisine rastlamak hakikaten zordu. Sadık Muhammed Han 1882 yılında, Paris'teki Maison Christofle firmasına gümüş kaplama bir yatak sipariş etti. Gümüş kaplamalarıyla, lüks çatal bıçak takımlarıyla büyük ün yapmış olan (ve bugün hâlâ bu ününü koruyan) firmanın müşterileri arasında Osmanlı sultanı da dahil olmak üzere pek çok hükümdar ile Avrupa ve Asya'dan soylu aileler bulunuyordu. Firma daha önce Elysée Sarayı'nı dekore etmiş, 1860 yılından 1940 yılına kadar da Doğu Ekspresi'nde kullanılmak üzere çatal bıçak takımları ve mobilyalar üretmişti. Maison Christofle'in Sadık Muhammed Han için imal edeceği, "koyu renk ahşap üzerine som gümüşten işlemlerle, yer yer gümüş varaklarla ve monogramlarla [...] bezeli yatağın dört köşesine gerçek boyutlu, bronzdan yapılmış dört çıplak kadın heykeli yerleş-

* Phoebe White Kimsesiz Kadınlar Okulu. (Y.N.)

** Babürlülerin idari sisteminde siyasi makam ve güç ifade eden unvan. Bir *nevab*'ın görevi belirli bir bölgenin idaresiyle birlikte Babür imparatorunun egemenliğini sürdürmektir. (Y.N.)

tirilecek, heykellerin saçları gerçek insan saçından yapılacak, gözleri ve kolları hareket edebiliyor olacak, ellerinde yelpaze ve at kuyrukları bulunacak[tı].”¹⁴⁷ Bütün bu süslemeler için tam 290 kilogram gümüş kullanılması gerekiyordu. Bu heykellerden biri Fransız, biri Yunan, biri İtalyan, biri de İspanyol kadını temsil ediyordu ve bunların her biri için milliyetlerine uygun saç ve ten renkleri seçilmişti. Dâhiyane bir mekanizma sayesinde *neval* istediği zaman bu heykelleri hareket ettirebiliyor, böylece kadın figürleri bir yandan onu yelpazelerken bir yandan da ona göz kırpmaya başlıyordu. Yatağa yerleştirilmiş bir müzik kutusu da Gounod’un *Faust*’undan* 30 saniyelik bir parça çalıyordu. *Neval*’ın ölümünden sonra yatak ortadan kayboldu. Daha sonra yatağın Bahavalpur’da, Abbasi ailesine ait Sadık Garh Sarayı’nda olduğu ortaya çıktı. Son *neval* 1966 yılında ölünce, zamanın başbakanı *neval*’a ait bütün malların envanterinin çıkarılmasını istemişti. Anlaşılan, *neval*’ın vârisleri arasında çıkan hukuki bir anlaşmazlık sebebiyle saray ve içindeki her şey mühürlenmiş, yatak da yıllarca sarayın Gümüş Yatak Odası’nda kilitli kalmıştı. Yatak 1992 yılında tekrar kayıplara karıştı.

Sadık Muhammed Han, emirliğini yatağından yönetmemiş, yatağını gözlerden ırak tutmuştu. Yatak odasının umuma açık olması ve ülkenin yataktan yönetilmesi tamamen Avrupa’ya özgü olgulardı. Bugün hiçbir kral ya da kraliçe ülkesini saltanat yatağından yönetmiyor. Kraliyet yatakları da artık göz önünde bulunmuyor. Yatakların tarih sahnesinde önemli bir rol üstlendiklerine nadiren tanık oluyoruz. Günümüzde yataklar, Tanrı’dan alınan hükmetme yetkisinin bir göstergesi gibi değil, olsa olsa arka planda duran bir fon gibi algılanıyor. Winston Churchill İkinci Dünya Savaşı boyunca İngiltere’yi yatağından yönetmiş, tuhafıkları ve çalışma aşkı yüzünden yatak odasında zaman zaman dağınıklık, hatta tam bir keşmekeş hükmü sürmüştü. İngiliz ordusunun başı Mareşal Lord Alanbrooke, Churchill’in yatak odasında uzun saatler geçirmiş ve günlüğünde, başbakanla çalışmanın zorluklarından yakınmıştı. 27 Ocak 1942 ta-

* Fransız opera bestecisi Charles Gounod tarafından bestelenmiş beş perdelik, “grand opera” türünde opera eseri. (Y.N.)

rihinde gerçekleşen olağan görüşmelerinden biri günlükte şöyle aktarılmış:

Bu görüşme ileride yapılacak nice görüşmenin tipik bir örneğiydi. Yatak odasındaki manzara hep aynıydı. Keşke orada bir ressam olsaydı da odanın vaziyetini tuvale aktarabilseydi. Yalnızca Winston'ın üstündeki sarı kırmızı ropdöşambr bile kilometrelerce yol kat edip görmeye değerdi. Dünya üzerinde böyle bir şey giymeyi aklından geçirecek tek kişi oydu herhalde. Bu haliyle Çinli bir bürokrata benziyordu! Kel kafasındaki birkaç tel saç da karmakarışık. Ağzının kenarından aşağı doğru kocaman bir puro sarkıyordu. Yatağın üstü kâğıtlarla, telgraflarla kaplanmıştı. Bazen kahvaltı tepsisi servis masasının üzerinde öylece kalmış olurdu. Winston sekreterlerini, daktilocularını, stenograflarını ya da sadık yaveri Sawyers'ı odasına çağırarak için habire zili çalıp dururdu.

Churchill, toplantıları kendi yatağından yöneterek önde gelen devlet görevlilerinin zihnini bulandırmayı mı amaçlıyordu? Bu sorunun yanıtını tarih belgelerinden öğrenemiyoruz. Gerçi Churchill'in bunu yapma becerisine sahip olduğu aşikâr. Onun, ülkeyi yataktan yönetme biçimi ile XIV. Louis'nin, her dakikası özenle planlanmış kalkış ve yatış seremonileri arasında bu denli büyük farklar olması da insanı hayrete düşürüyor doğrusu.¹⁴⁸

MAHREM BİR SİĞİNAK

Yatağın bütün evrim sürecine tanıklık ettikten sonra, nihayet, bugün kullandığınız yataklara gelmiş bulunuyoruz. Eğer siz de çoğu Batılının yaşadığı gibi yaşıyorsanız yatağınız mutlaka gözlerden ırak bir yerde, evin arka tarafına yahut üst katına yerleştirilmiş olan yatak odanızda duruyordur. Mahremiyet, cinsellik ve uyku kavramlarıyla kuşatılmış yatak odanızdan içeri, muhtemelen, yalnızca sizin seçtiğiniz birkaç kişi adım atabilmiş, yattığınız yatağı görebilmiştir. Genç İngiliz sanatçı Tracey Emin'in 1990'ların sonlarında kendi dağınık yatağını sergilemesi (bkz. iç kapak resmi) büyük infial uyandırmıştı. Eleştirmen Jonathan Jones 2008 yılında sanatçıya çok sert bir eleştiri getirmiş, Emin'in eserinde kişisel bir travmayı göze sokma arzusundan başkaca bir şey göremediğini ifade etmişti. Oysa Shakespeare'in zamanında durum çok farklıydı. Şairin 1616 yılında, 34 yıllık karısına "en iyi ikinci yatağı"nı miras bırakması onu küçümsediği anlamına gelmiyordu. Tam tersi, Shakespeare müşfik bir davranış sergilemişti çünkü bu yatak çiftin izdivaç yatağıydı. Shakespeare'in zamanında en iyi yatak, misafirler görüp beğensinler, hatta iki yatağınız olmasını zenginliğinize yorsunlar diye genellikle salona yerleştirilir-

di. Peki nasıl oldu da yataklarımız bu kadar mahrem bir alan haline geldi?

Mahremiyet Arayışı

İnternetin öncülerinden, Google'ın ünlü ismi Vint Cerf 2013'te, mahremiyeti modern sapkınlık diye nitelediği için acımasız eleştirilere maruz kalmıştı.¹⁴⁹ Fakat tarihe baktığımızda bu nitelemenin doğru bir niteleme olduğunu görüyoruz. Kökleri daha eski tarihlere uzansa da bugünkü anlamıyla mahremiyetin, yani kişisel gizlilik ve kamusal alandan uzak yaşama düşüncelerini içinde barındıran mahremiyet kavramının aslında topu topu 150 yıllık bir geçmişi var. İlginçtir, modern yatak odasının ilk kez ortaya çıkışı da günümüzden yalnızca iki yüzyıl öncesine denk düşüyor. Mahremiyet, Sanayi Devrimi'ne kadar hiçbir insan topluluğunda bir öncelik olarak kabul edilmemiş; para, itibar, güvenlik ve rahatlığa kıyasla yalnızlık hep en arka sıralarda yer almıştı.

Tarihöncesi zamanlarda, ısınma ve korunma ihtiyacı mahremiyete pek izin vermiyordu. İnsanlar ateşin yakınında, birbirlerine sokularak uyuyorlardı. Çocuklar büyük ihtimalle ana babalarının seviştiklerini görüyorlardı çünkü ya hemen yakında bir yerlerde ya da ana babalarıyla birlikte aynı küçük barınakta uyuyorlardı. Bronisław Malinowski, 1929'da yayımlanan ve Trobriand Adası sakinlerinin cinsel yaşamlarını konu alan çok kıymetli çalışmasında çocukların, ana babalarını sevişirken görmelerini engellemek için yetişkinler tarafından hiçbir tedbir alınmadığını tespit etmişti.¹⁵⁰ Eğer çocuklar gözlerini dikip onlara bakmaya başlarsa ana babalar çocuklara hafiften çıkışıyor, gözlerini bir örtüyle kapatmalarını söylüyorlardı. Öte yandan, geleneksel avcı toplayıcı ve geçimlik tarım toplumlarında cinsel ilişki genellikle uyunan yerde değil, kimsenin sevişenleri görmeyeceği ve belki de daha özgürce hareket etmeye imkân veren yerlerde gerçekleşiyordu. Yine de zor iklim koşullarında yahut etçil hayvanların kol gezdiği açık alanlarda, mahremiyetten yoksunluk hayatta kalmak için ödenmesi gereken çok küçük bir bedeldi. Geleneksel Arktik toplumlarında da yalnız kalmak

amacıyla dışarı çıkmanın çok tehlikeli, hatta aptalca olduğu düşünülüyordu.

Mahremiyet kavramının tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmiyor. Fakat kavramın, yönetici ve soylu sınıf ile halk arasındaki uçurumun giderek derinleşmeye başlamasıyla birlikte ortaya çıkmış olması muhtemel. Antik Mısır'da firavunlar ve önde gelen devlet görevlileri yerden yüksek yataklarda uyurken başka herkes yerde yahut yere serilen yaygılar üzerinde uyuyordu. Antikçağ'da Atinalılar mimaride geometriyi çok iyi kullanıyor; bazen evleri, maksimum düzeyde ışık alacak fakat dışarıdan bakanın içeriği görmesini mümkün olduğunca engelleyecek biçimde tasarlıyorlardı. Latincedeki *privatus* sözcüğü, ki bugün İngilizcede kullandığımız *private** sözcüğü buradan geliyor, “devlet görevi bulunmayan sade vatandaş” anlamında kullanılıyordu. *Privatus* da hem “yoksun” ya da “mahrum bırakıyorum” hem de “bırakıyorum, vazgeçiyorum” anlamına gelen *privo* sözcüğünden türemiştir.

Görünen o ki bugün olduğu gibi, o dönemde de mahremiyet tartışmalı bir meseleydi. Sokrates gibi bazı âlimler, insanların mahremiyet uğruna başkalarından kaçıp saklanmalarını doğru bulmuyorlardı. Sokrates'in, bu türden bir yalnızlığı amaç edinen “hiç kimse hak ettiği onura ya da göreve [ve hatta adalete] mazhar olamaz” dediği rivayet edilir. Eşitliğe çok daha az önem veren Romalılar ise kent dışındaki lüks villalarından tutun da süslü balık havuzlarına, kent merkezindeki malikânelerine kadar sahip oldukları hemen her şeyi sergilemeyi, zenginliklerini göstermeyi seviyorlardı. Zenginlerin yaşadıkları evler meraklı gözler için birer müzeden farksızdı. Büyük Plinius MS 77'de, zenginlerin büyük servetlerini oluşturan “hiçbir şeyin [...] hiçbir yatak odasının, hiçbir inzivagâhın [...] gizli kalmadığını [...] en gizli sırların ifşa edilerek dillere düştüğünü” yazmıştı.¹⁵¹ Gerçekten de büyük Antik Roma evlerinin pek çoğunda yalnızca uyumak için tasarlanmış yatak odaları bulunmuyor, gerektiğinde portatif yataklar bir boş odadan ötekine taşınıyordu.

* Mahrem. (Ç.N.)

Romalılar hamamlarda da hiçbir şeyi saklayıp gizlemiyorlardı. Hamamların hemen yanında, insanların yan yana oturup işlerini gördükleri umumi tuvaletler bulunuyordu. Bu tuvaletlerin bölmelerle birbirinden ayrıldığını gösteren arkeolojik bulgulara nadiren rastlanmıştır. İnsanlar taştan bir platforma açılmış U şeklindeki deliklerin üzerine oturup hacet görüyor, sonra bez parçalarıyla yahut umumi olarak kullanılmak üzere sopalara geçirilmiş süngerlerle siliniyor, bütün bunları yaparken de hiç utanıp çekinmeden birbirleriyle sohbet ediyorlardı. Esasen umumi tuvaletler insanların bir araya gelip sosyalleştikleri yerlerdi. Ayrıcalıklı kişiler lüks içinde yaşıyor, sahip olduklarını rahatça sergiliyor olsalar da Roma kenti sakinlerinin çoğu mahremiyete hiç izin vermeyen, kalabalık, derme çatma evlerde oturuyordu. Fakat bu mahremiyet yoksunluğunu hemen hiç kimse umursamıyordu. “Halka hizmet veren” fahişelerle seks yapmak (erkekler için) saklanacak bir sır değil, tam tersine açıkça dile getirilen bir zevkti. Pompeii’de bulunan bir duvar yazısında şöyle deniyordu: “Hamam, içki ve seks bedenlerimizi mahveder ama hayatı yaşanmaya değer kılan da hamam, içki ve sekstir.”¹³ Mahremiyet dünyanın başka yerlerinde de bir öncelik olarak değerlendirilmiyordu. Çin’de MÖ 5000 yılı gibi erken bir tarihte ortaya çıkan *kang*’lar, yani üzerine bir yaygı serilen, alttan ısıtmalı taş platformlar hiçbir zaman kişiye özel yatak odaları biçiminde işlev görmedi. Bunlar, daha çok, insanların üzerinde topluca uyuduğu, yemek yediği ve vakit geçirdiği yerlerdi. MÖ 1000 yılına gelindiğinde yerde uyuma alışkanlığı yavaş yavaş kaybolmaya başlamış, yataklar yerden yükselmışti. Seçkinlerin oymalarla, altın varaklarla süslü yatak odaları bir dinlenme mekânı olmaktan çok, mobilyaların sergilendiği bir mekâna dönüşmüştü. Oda sahibi yatak odasında hem uyuyor hem de misafirlerini ağırılıyordu. Bazı yatak odalarında giysileri saklamak için dolaplar bulunuyordu.

Fakat insan yaşamının bir alanı vardı ki o alanda gizliliğe ve inzivaya belki de her zaman önem atfedilmişti: Din. Arkeologlar olarak bizler, dinî amaçlarla düzenlenmiş hemen her türlü mekânda mahremiyetin izlerine rastlıyoruz. Örneğin, Demir Çağı’ndan kalma Yemen Tapınakları’nda üç parçalı ibadet alanlarının yapıların

arka tarafına gizlendiğini, Mısırlı rahiplerin mumyalama ritüellerini gözlerden ırak yerlerde gerçekleştirdiklerini, Buzul Çağı'na ait muhteşem mağara resimlerinin erişilmesi zor mağara sistemlerinin derinliklerine saklandığını görüyoruz. Gizlilik, gücü ve ilahî elçilik yanılsamasını da beraberinde getiriyordu. Bugün Batı'da geçerli olan mahremiyet anlayışının en güçlü katalizörlerinden biri Hristiyanlıktı. İsa'nın çölde geçirdiği o çığır açan 40 günün ardından inziva, Hristiyanlığın temel öğretilerinden biri haline geldi. Ölümlülüğü ve günahı saplantı haline getiren, dünyanın kötülükle dolu olduğuna inanan sofular toplumdan, hatta dinî cemaatlerden bile uzaklaştılar; Tanrı'yı ve insan varoluşunu dünyevi kaygılardan uzakta tefekkür etmeyi seçtiler. 4. yüzyılda yaşamış Hristiyan rahip Mısırlı Aziz Antonius şöyle diyordu: "Denize ulaşmaya çalışan balıklar gibi biz de hemen hücrelerimize koşmalıyız çünkü eğer dışarıda oyalanırsak içsel dikkatimizi kaybederiz." Derken oruç ve çilecilik moda oldu. Orucu ve çileciliği en uç noktaya taşıyanlar ise ücra çöl mağaralarında yaşayan Mısırlı keşişlerdi. Aziz Antonius'un çağdaşı olan bir başka çileci rahip John Cassian da yaptığı katı perhizi anlatmış, her gün birkaç peksimet ve bir-iki damla yağ tükettiğini, ara sıra da sebze yahut küçük bir balık yediğini belirtmişti. Günümüz araştırmacılarından biri, kişinin bu türden bir beslenmeyle günde ortalama 930 kalori alacağını hesaplamış. "Beden ne kadar zayıflarsa," diye yazıyordu Cassian, "ruh o kadar gelişir." Cassian'a göre, bu katı beslenme düzenine harfiyen uyanların ruhları aşağı yukarı altı ay içinde tümüyle arınacaktı. Kuşkusuz, çilecilerin yalnız kalma arzularının altında bir mahremiyet arayışı değil, çarmıha gerilmiş İsa'nın çektiği acıların kefareti ödeme isteği yatıyordu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Latince ve hatta genel olarak Ortaçağ'da bugünkü anlamıyla mahremiyete karşılık gelen bir sözcük yoktu. Fakat "mahrum bırakmak" anlamında kullanılan *privation* diye bir sözcük mevcuttu.⁴³ Kraliçe I. Elizabeth'in kendi özel alanına düşkün olduğunu ifade ederken *privy* sözcüğü kullanılıyordu ama bu da Eski Fransızcadaki *privé* sözcüğünden, yani "sıcak, samimi ortam" anlamındaki sözcükten türemişti. Mahremiyet ancak Rönesans döneminde, IV. Laterano Konsili'nin, yani 1215 yılında toplanan ekümenik konsilin, günah çıkarmanın herkes için zorunlu olduğunu açıklamasıyla bir-

likte daha modern bir boyut kazanmaya başladı. Konsil tarafından getirilen bu kurala göre, kişinin kendi günahlarının bilincinde olması onun iç ahlakının bir göstergesiydi. Tefekkür sayesinde günahlarının bilincine varan kişi, bu günahlarını yalnızca mahrem bir ortamda günah çıkarırken itiraf etmeliydi. Sonraları, özellikle de matbaanın bilgiye erişim konusunda büyük bir devrim yaratmasından sonra, okuma teşvik edilen bir etkinlik haline geldi ve her okunan kitap Avrupa'da bireyciliğin daha da benimsenmesine katkı sağladı. Hollanda'daki *Fratres Vitae Communis** gibi bazı dinî gruplar tarafından kaleme alınan ve İsa'ya yürekten adanmayı teşvik eden dinî metinler yaygın biçimde okunmaya başladı. Bu dinî grupların öğretilerinden etkilenen sanatçılar, şairler ve ilahiyatçılar dünyevi hayatı terk edip gönüllerini Tanrı'ya açtılar. Chartreux tarikatına** mensup rahipler tefekkürü artırmak amacıyla sessizlik yemini ediyor, kendilerine ait hücrelerde yaşıyorlardı. Bireyin ahlak arayışı, onun giderek içe kapandığı, daha da yalnızlaştığı mahrem bir eyleme dönüşüyordu.

Duvarlar Örmek

16. yüzyıl gibi geç bir tarihe kadar, şömineyle ısınan büyük bir odası ve tam merkezinde tuğladan bir bacası olan evler yaygındı çünkü kışın en iyi şekilde ısınabilmeyi sağlayan evler bu türden evlerdi. Rhode Island'ın Newport kentinde de böyle bir ev inşa edilmişti. 1732 yılında inşa edilen bu ev editörümüz Bill Frucht'un amcasına aitti. Frucht'un anlattığına göre, bu iki katlı evde toplam yedi oda ve her bir odada evin tam ortasındaki bacaya bağlı şömineler bulunuyordu.

* Brethren of the Common Life yani Ortak Yaşam Kardeşliği. 14. yüzyılda Hollanda'da Gerard Groote tarafından kurulan ve Almanya ve İsviçre'ye yayılan ve 17. yüzyıla kadar varlığını sürdüren dinî topluluk. Resmî yemin etmemeleri, topluluk yaşamı için belirli kural ya da ritüellerinin olmaması bakımından döneminin diğer dinî organizasyonlarından farklıydı. Üyelerinin icra etikleri mesleklerde kalmaları ve kendilerini ahlaki ve dinî yaşamlarında iyileşmeye adanmaları bekleniyordu. (Y.N.)

** Katolik mezhebine bağlı manastır tarikatı. 1084'te Aziz Bruno ve altı arkadaşı tarafından Grenoble'un kuzeyinde kurulmuştur. (Y.N.)

Zenginler kendilerine ait evlerde yaşıyor, kendilerine ait odalara sahip olabiliyorlardı belki ama hizmetkârlar da dahil bütün ev ahalisinin birbirine yakın yerlerde uyuması hem daha pratikti hem de ısınmayı kolaylaştırıyordu. Mahremiyet ise hâlâ asgari düzeydeydi. İtalyan Marki Albergati Capacelli'ye 11 yıl boyunca hizmet eden bir uşağın verdiği ifade bunu en iyi şekilde kanıtlıyor. Markinin eşi, kocasının cinsel dürtülerine hâkim olamadığı gerekçesiyle evlilik akdinin feshedilmesi için bir dava açmış ve 1751 yılında bu davada ifade veren uşak, "Marki yataktan kalktığı sırada erkeklik organının tam ereksiyon halinde olduğuna üç-dört kez" şahit olduğunu söylemişti.¹⁴

Capacelli'nin yaşadığı dönemde yataklar, insanın uzanıp dinlenebileceği, kitap okuyabileceği yerlerdi fakat bu etkinlikleri yapan kişinin yanında neredeyse her zaman başkaları da bulunurdu. Yatakların, insanların bir araya gelmeleri için uygun yerler olduğu düşünülüyordu. Yatılı misafirler de ailenin büyük bir kısmıyla yahut tümüyle birlikte aynı yatakta yatıyorlardı. Tıpkı kraliyet ailesine ait yataklar gibi, bu dönemde kullanılan yataklar da fiilen, umuma açık alanlar biçiminde işlev görüyordu. Tek kişilik yataklar ilk kez hastanelerde popüler oldu. Tek kişilik yatakların ortaya çıkmasından önce hastalar geniş hastane yataklarını paylaşıp; özellikle de çocuklar, ne tür rahatsızlıkları olursa olsun, aynı yatakta koyun koyuna yatarlardı. Tabii bu koşullar altında bulaşıcı hastalıklar büyük bir hızla yayılıyordu.

Ev hayatına düşkünlük ve mahremiyet 18. yüzyılın sonlarında önem kazanmaya başladı. O dönemde ev, erkeklerin eğlence mekânı olmaktan çıkmıştı. Erkekler evin dışında, kulüplerde, kafelerde, meyhanelerde, sokaklarda bir araya geliyor, (saygın) kadınlar ise toplum içinde kendilerini göstermiyorlardı. Sürekli değişen ve gittikçe daha stresli bir hal alan dünyada ev bir sığınağa, insanın kendini yenilediği bir mekâna dönüşmeye başlamıştı. Bu dönüşüme yol açan birkaç güçlü etmenden biri Evanjelist Hristiyanlığın yükselişe geçmesiydi. Evanjelist Hristiyanlıkta ailenin gücüne inanılıyor, bu gücün hem cemaat içindekilerle hem de dışındakilerle iyi ilişkiler kurmada önemli rol oynadığı düşünülüyordu. Hristiyanlar, çalışma hayatının giderek daha zorlu, daha acımasız bir hal almasına bir tepki olarak evlerini sevgi ve fedakârlığın hüküm sürdüğü birer küçük

evrene dönüştürdüler. Erkekler işten eve döndüklerinde sevgi dolu, dingin ev ortamı onları bir anda kuşatıveriyordu. Sonraları, evin bir sığınak olduğu düşüncesi, bu düşüncenin temelinde yatan Hıristiyanlık inancından bağımsız olarak o kadar benimsendi ki seküler bir norm olarak yerleşti.

Sanayi Devrimi'yle birlikte, Avrupalıların çoğu kentlerde yaşamaya başlamıştı. 1800 yılında İngiltere nüfusunun yalnızca yüzde 20'si kentlerde yaşarken, 100 yıl sonra bu oran neredeyse yüzde 80'lere tırmanmış, Londra dört milyon üzerindeki nüfusuyla dünyanın en büyük kenti haline gelmişti. Bugün kentin her yerinde gördüğümüz küçük, teraslı evlerin çoğu 1800'lerin sonları ile 1900'lerin başlarında inşa edilmişti. İşte bu evler kentin gittikçe artan koşturmacasından, kalabalığından uzaklaşma, inzivaya çekilme arzusunun bir yansımasıydı. Paris'te de durum aynıydı. Paris hızla büyümüş olmasına rağmen, 1900'da Fransız işçilerin neredeyse üçte ikisi evde çalışıyordu. Bugün ise hemen hemen bütün Avrupalılar ev dışında çalışıyorlar.

İşyerleri köklü değişikliklere uğramıştı: Fabrikalar, sabit çalışma saati uygulamaları, çok daha sıkı denetlenen iş ortamları yaygınlaşmıştı.¹⁵ Evin dışında çalışmak işçileri olduğu kadar meslek sahiplerini de etkiliyordu. Önceden evlerinin bir odasını muayenehane olarak kullanan hekimler artık ayrı ofisler açıyorlardı. Dükkân sahibi kocalarına kasada durarak yahut muhasebe defterlerini tutarak yardım eden kadınlar artık kocalarından ayrı, daha ev merkezli bir yaşam sürüyorlardı. Kadınlar artık ev hanımı olmuştu.

19. yüzyılın ilerleyen yıllarında, pek çok insan kent merkezinde çalışmaya devam ettiği halde kentin dış mahallelerine taşındı. İş hayatı ile ev hayatı arasındaki bu ayırım neredeyse bir yaşam felsefesi haline geldi. Öyle ki artık çalışan bir erkeğin evde ayrı, işte ayrı bir insan olduğu, birbirinden tümüyle farklı iki ayrı hayat sürdüğü düşünülüyordu. 1908 yılında Arnold Bennett tarafından yazılmış olan ve "Günün 24 Saatini Değerlendirmenin Yolları"* gibi son derece

* "How to Live on 24 Hours a Day". (Y.N.)

iyimser bir başlık taşıyan, popüler bir kişisel gelişim kitapçığında yu-
karıda sözünü ettiğimiz ayırım açıkça vurgulanıyordu. Bennett'e
göre, sıradan bir erkeğin çalışma günlerini kendi istediği gibi düzen-
lemesi mümkün değildi; dolayısıyla erkek, ancak çalışma saatleri dı-
şında gerçekten yaşıyordu. Bennett'in erkeklere en önemli tavsiyesi
ise gazete okuyarak vakit öldürmek yerine Antikçağ felsefesine eğil-
mekti. Sanat eleştirisinin babası, yazar John Ruskin de toplumun
ümitsiz vaziyeti ile "karşı[sın]da oturan, çevresine ışıklar saçan sevgi-
li karı[sından] ve eşi benzeri olmayan oğlu[n]dan müteşekkil kendi
küçük yuva[sı]" arasındaki zıtlığın altını çiziyordu.¹⁶ Kişinin hayatı-
na ait öğelerin bu şekilde birbirinden ayrılması ev düzenine de yan-
sımış; mobilyaların oradan oraya taşındığı, her türlü amaca hizmet
eden odalar tarihe karışmıştı. (Fransızcada mobilya anlamında kul-
lanılan *meuble* sözcüğü esasen "taşınabilir" anlamına gelir.) Artık her
oda belli etkinlikler için ayrılıyor, bu ayırım yapılırken hem toplum-
sal gereklilikler hem de işveren ile hizmetkârlar arasındaki hiyerarşi
göz önünde bulunduruluyordu. Tarihte ilk kez yatak odaları olağan-
laşmıştı.

Ayrı Yatak Odaları

19. yüzyılda yaşayan Batılı zengin aileler için, kişiye özel yatak
odalarında uyumak alışıldık bir durumdu. Artık hizmetkârlar aileyle
birlikte yatmıyor yahut koridorlarda, mutfaklarda toplu halde uyu-
muyorlardı. Uyumak için herkesin kendine ait bir yeri vardı. Kadın,
ev yaşamının her alanında, Victoria döneminde ifade edildiği biçimde
söyleyecek olursak, "herkese kol kanat gererek aile saadetini sağlayan
bir melek"ti. Evi kadın yönetiyordu ama yetkisini kocasından alıyor-
du. Bu anlayışın en belirgin yansımasını orta sınıfın yatak odalarında
görmek mümkündü. Bu odalar eskiden hem oturma odası hem de
uyuma mekânı olarak işlev görürken şimdi yalnızca uyumak için kul-
lanılıyordu. Victoria döneminde yaşayanlara göre, bir evin odaları ne
kadar özel işlevler üstlenirse o kadar iyiydi. Dolayısıyla kadın ile erke-
ğin ayrı odalarda uyumaları da makuldü. Bazen bir kapıyla birbirine
açılabilen bu odaların hemen bitişiğinde birer de giyinme odası bulu-
nurdu. Böyle bir evin sahibesi istediği zaman *boudoir*'ına, yani kendi

özel odasına sığınabilirdi. (*Boudoir* sözcüğü Fransızcada “somurtmak” anlamına gelen *bouder* fiilinden türemiş bir sözcük.)

1875 yılında *Architect* dergisinde yayımlanan, saygın bir makalede, yatak odasının yalnızca uyumak için kullanılması gerektiği ifade ediliyordu. Yatak odasının başka bir amaçla kullanılması uygunsuz ve ahlaka aykırıydı; üstelik, insan yaşamının bütün farklı alanları için ayrı ayrı odalar kullanılması gerektiği ilkesine de ters düşüyordu. Fakat kentlerdeki en küçük evlerin bile, biri ebeveynlere biri çocuklara ait olmak üzere en az iki odası bulunması gerektiği inancının temelinde yalnızca ahlaki kaygılar yatmıyordu; bir arada uyumak sağlıklı ilgili kaygılar da uyandırıyor. 19. yüzyılda kentlerdeki nüfusun artmasıyla birlikte halk sağlığıyla ilgili endişeler de tırmanışa geçmişti. Pek çok insan hâlâ hastalıkların pis kokan suda ya da havada kendiliğinden oluştuğuna inanıyor; uyuyan, hareketsiz bedeni de hastalık kaynağı olarak görüyordu. 1880 yılında B.W. Richardson adında bir hekim, yetişkinlere çocuklarıyla aynı yatağı paylaşmalarını tavsiye ediyor, bunu yaparlarsa çocukların bedenindeki “hayati ısı”yı emeceklerini söylüyordu.

Odaların ayrılması giderek ticarileşmekte olan dünyada ticaret olanaklarını iyice artırmıştı. Çocuk oyuncakları ve mobilyaları da dahil olmak üzere çocukluğun kitlesel olarak pazarlanmasına ise yine Victoria döneminde başlandı. Yani esasen, pazarlamada çocukların hedef alınması eskiye dayanan bir uygulama değil. Çok eski olduğuna inanılan (ve genellikle ana babaları her eşyadan iki tane almaya mecbur bırakan), erkek çocuklara mavi, kız çocuklara ise pembe oyuncak, mobilya ve giysi alma âdeti bile İkinci Dünya Savaşı sonrasında yerleşmiş bir âdet. 1918’de bir moda dergisinde yayımlanan bir yazıda şöyle deniyordu: “Herkesçe kabul gören kural erkeklerle pembe, kızlara mavi giydirilmesidir. Pembe daha belirgin, daha güçlü bir renk olduğu için erkek çocuklara daha uygundur; mavi ise daha kibar ve zarif bir renk olduğundan kız çocukların üzerinde daha sevimli duracaktır.”¹⁵⁷

Odaları işlevlerine göre ayırma uygulaması kentlerde yaşayan yoksulların hayatına henüz girmemişti. Leş gibi odalarda bir arada uyuyan, küçücük dairelerde alt alta üst üste yaşayan bu insanların

hayatında olup biten her şey hâlâ herkesin gözü önünde cereyan ediyordu. Örneğin, bir kadın hastalanıp yatağa düşse, bundan bütün mahallenin haberi oluyordu çünkü kadın, tüm ev ahalisinin gözü önündeki bir yatakta yatıyordu. Bu arada mahremiyetle ilgili tartışmalar da hararetleniyordu. 1890 yılının Aralık ayında *Harvard Law Review* adlı dergide, kısa süre sonra Yüksek Mahkeme yargıçlığına atanacak olan Louis Brandeis'in mahremiyet hakkıyla ilgili bir makalesi yayımlanmıştı. Makalede Brandeis "medeniyetin ilerlemesiyle birlikte" hayatımızın yoğun ve karmaşık bir hal aldığını ve bu nedenle "yalnızlığın ve mahremiyetin birey için daha elzem" hale geldiğini iddia ediyordu.¹⁸ Hemen şunu da belirtelim: Yüksek Mahkeme 1868'de aldığı bir kararla erkeğin, karısının kamusal ve özel hayatı üzerinde tasarruf sahibi olduğuna, hatta onu fiziksel olarak istismar etme hakkı bulunduğuna ve bu hakların erkeğin mahremiyeti kapsamında değerlendirilebileceğine hükmetmişti.

Britanya İmparatorluğu'nun dünyanın büyük bölümünü içine alacak biçimde genişlediği bu yüzyılda, Victoria dönemi değerleri ve ev idaresi anlayışı çok uzak diyarlara, Avustralya'ya, Yeni Zelanda'ya, hatta Asya'ya ve tropikal Afrika'nın büyük bölümüne yayıldı. Sömürge yöneticileri buralara giderken mobilyalarını ve ev dekorasyonu ile ilgili fikirlerini beraberlerinde götürmüşler; tabii yatak odalarını, yataklarını ve yatak takımlarını yanlarına almayı da ihmal etmemişlerdi. 19. yüzyılın sonlarında orta sınıfın mahremiyete, özellikle de yatak odasının mahremiyetine ilişkin düşünceleri ABD'de de iyice benimsenmişti. New England'da iki yüzyıl önce inşa edilen evlerin giriş katında geniş bir hol bulunurdu. Burada hem yemek pişirilir hem yemek yenir hem de pek çok başka etkinlik yapılırdı. Bu evlerde, ayrıca, ailenin en değerli eşyalarını koyduğu bir de salon vardı. İşte ailenin "en iyi yatağı", en şık yemek odası takımıyla birlikte burada dururdu. Ailenin en önemli üyeleri olan karıkoca da bu salonda uyurdu. Evin toplam kullanım alanı odalara bölüştürülürken, belli bir odada ne tür etkinlikler yapılacağı değil, o odanın nasıl bir anlam ve değer taşıyacağı göz önünde bulundurulurdu.

18. yüzyılda evin içinde hareket etmeyi büyük ölçüde kolaylaştıran koridor ve merdivenler moda olmuştu. İnsanlar artık cibinlik-

leriyle, koltuklarıyla ve yatak takımlarına uyan perdeleriyle gerçek birer yatak odasına dönüşen odalarda uyuyorlardı. Bu yatak odaları uyumak, kafa dinlemek ve yakın akraba ve arkadaşlarla vakit geçirmek için kullanılıyordu. İnsanlar, doğum ve ölümlerin ardından tertiplenen toplantılar için yine bu yatak odalarında bir araya geliyordu.

Ayrı Yataklar

19. yüzyıl başında yataklar ve şilteler Ortaçağ'ın içi saman ve otlarla doldurulmuş çuvallarına kıyasla çok gelişmişti fakat yalnız uyumak hâlâ alışılmadık bir şeydi. Daha önce de değindiğimiz gibi, Victoria dönemi ailelerinin mahremiyet takıntısına rağmen yatağı başkalarıyla paylaşma alışkanlığı 19. yüzyılda da devam etti. Ayrı yataklarda uyuma uygulamasına geçişi hızlandıran en önemli etmenlerden biri evlerin içine koridor ve merdivenlerin inşa edilmeye başlaması oldu. Böylece hizmetkârlar ve konuklar bir odaya gitmek için ille de başka odaların içinden geçmek zorunda kalmıyorlardı.¹⁹ Eskiden hizmetkârlar efendilerinin yahut hanımlarının odasında uyuyorlardı. Fakat artık evin alt ya da üst katında, kendilerine ayrılmış odalarda kalıyor, çan sesiyle hizmete çağırılıyorlardı. Devletin kudreti artık kraliyet ailesinin yatak odalarında değil, meclislerde ve hükümet binalarında hissedilir olmuştu. Bu da, yatak odalarının daha gösterişsiz ve çok daha mahrem yerlere dönüşmesi demekti.

İşte bu mahrem, müstakil odalarda uyuyan çiftler yataklarını da ayırmaya başladılar. Ayrı yataklarda yatmak hem "küf" enfeksiyonuna yakalanmaktan kaçınmak hem de Victoria dönemine yakışan, ifteli bir davranış sergilemek anlamına geliyordu. Bu anlayış 20. yüzyılda da varlığını sürdürdü. Örneğin, Hollywood 1930'larda bir otosansür rehberi gibi işlev görecektir olan Sinema Prodüksiyon Tüzüğü'nü* çıkardı. Tüzüğe göre, beyazperdedeki çiftler ayrı yataklarda yatmalı, eğer öpüşecek olurlarsa partnerlerden birinin ayağı mutlaka yere basıyor olmalıydı. 1960'larda bile Sears ve başka büyük mağaza-

* Hays Code. (Y.N.)

lar evli çiftler için ikiz yatakların reklamını yapmayı sürdürüyordu. Bu tür yataklar ancak 1970'lerde, modası geçmiş, bağınazlık göstergesi ürünler olarak değerlendirilmeye başladı.

Son araştırmalar çiftlerin, ayrı yattıklarında daha rahat uyuduklarına işaret ediyor.¹⁶⁰ Bu, özellikle de uyurken çok kırırdayan ve horlayan partnerlerle aynı yatağı paylaşanlar için doğru olabilir. Thomas Otway tarafından kaleme alınan *The Atheist* [Ateist] (1684) adlı oyunda Courtine'in mutsuz eşi Sylvia da aynı dertten mustarıptı. Sylvia'ya göre, tipik bir koca "ağır ve işe yaramaz bedenini bitkin bir halde yatağa bırakıveriyor, sonra da dönüp durmaya, homurdanmaya, horlamaya başlıyor"du. Bu şikâyetler günümüzde çiftlerin yüzde 30 ila 40'ının niçin ayrı yattığını açıklıyor. Donald ve Melania Trump da bu çiftlerden biri olabilir. *Us Weekly*'nin anonim bir kaynaktan edindiği bilgiye göre, Donald ve Melania Trump "ayrı yatak odalarında yatıyorlar." Üstelik, "evlendiklerinden bu yana hiç ama hiç aynı odada uyumamışlar." Beyaz Saray'ın içinden olduğu düşünülen bir başka kaynak ise durumun böyle olmadığını, çiftin aynı odada uyuduğunu fakat ayrı yataklarda yattığını bildirmiş ve şöyle eklemiş: "Kraliyet ailesi'nden geliyorlar ya!"

Yatak Odasıyla İlgili Tavsiyeler

Farklı işlevler üstlenecek farklı odalar için talebin artması, mimarları yatak odaları ile evin öteki bölümleri arasındaki ilişki üzerine kafa yormaya itti. 19. yüzyılda yatak odaları, özellikle de ebeveyn yatak odası genellikle evin giriş katında bulunur ve herkesçe kullanılan odalara açılırdı. Burada temel kaygı aileyi hizmetkârlardan, yetişkinleri çocuklardan, büyük çocukları bebeklerden ayrı tutmaktı. Ailenin diğer üyeleri ikinci katta, hizmetkârlar ise daha üst katlarda uyurlardı. Yani ne kadar çok merdiven çıkmak zorunda kalıyorsanız statünüz o kadar düşük demektir. Bu anlayış nesiller boyu varlığını sürdürdü fakat sonra bir noktada, bütün giriş katı gündelik yaşam etkinliklerine ayrılmaya başladı. Yatak odaları üst katlarda bulunuyor ve alan müsaitse bir koridora açılıyordu. Böylece mahremiyet de artmış oluyordu. Peki tek katlı evlerde yahut apartman dairelerinde

yatak odaları nereye yerleştirilebilirdi? Yaygın olarak tercih edilen iki yöntem vardı: Birinci yöntem yatak odalarını koridor boyunca yan yana dizmektir. İkinci yöntem ise yatak odalarının ortak kullanım alanlarına açılmasını sağlamaktır. Küçük evlerde bir odada ana baba, diğerinde çocuklar yatıyordu. Hizmetkârlar, genelde bodrum katta bulunan mutfakta uyuyorlardı.

Victoria döneminde kaleme alınan çok sayıda kişisel gelişim kitabında, ev hanımlarına yatak odalarıyla ilgili tavsiyeler veriliyordu. Cesur ve iddialı kişiliğiyle tanınan ve meşhur bir ressamın kızı olan Jane Ellen Panton 1888’de yazdığı kitapta, ev hanımlarını gençliklerinden kalma “geleneksel yatak odaları”ndan vazgeçmeye davet ediyordu. Panton’ın gençliğinde, yani 1850’li ve 1860’lı yıllarda, yatak odaları “üzerinde mavi güller ve sarı zambaklar olan, daha da kötüsü, grili turunculu yahut açık yeşil üzerine koyu yeşil sarmal şeritlerle ve yapraklarla süslü, korkunç” duvar kâğıtlarıyla kaplanırdı.¹⁶¹ Gerçekten de Victoria dönemi yatak odalarında, genellikle eskimiş mobilyalar kullanılır, yani eskiyen mobilyalar misafir odalarından alınıp yatak odalarına koyulurdu. Daha da eskiyince bunlar çocuk odalarına yahut hizmetkârların odalarına taşınırdı.

Bu durum özellikle de halılar için geçerliydi. Halılar yıprandıkça bir odadan ötekine aktarılır, böylece evin neredeyse bütün odalarını dolaşırdı. Salonlarda uzun süre kullanılıp miadını doldurmuş, emektar halılar yatak odalarına serilir, en sonunda da kesilip hizmetkârların odalarında yolluk olarak kullanılırdı. Misafirler, ebeveyn yatak odasına girip içeriği incelemeyecekleri için yatak odasının nasıl görüldüğü hiç önem arz etmiyordu. “Ne yazık ki ben geleneksel bir ev hanımını değilim,” diyen Panton ise yarattığı hayalî ev hanımına, yeni evli Angelina’ya sesleniyor, yatak odasını dekore ederken “kendisine haz verecek renkler” seçmesini öğütüyordu. Panton’a göre, içinde yaşadığımız mekânlar bizi etkiliyordu; öyle ki bazen yatak odamız bizi hasta bile edebilirdi. Dolayısıyla, kapılarda ve şömine rafında kullanılan renk mutlaka duvarların rengiyle uyum içinde olmalıydı.¹⁶²

O dönemde çoğu evde, ana babalar için bir yatak odası ve çocuklar için ayrı yatak odaları bulunuyordu. Varlıklı çiftler aynı yatakta yatmayı akıllarından bile geçirmiyor, ayrı yatak odalarında

uyuyorlardı. Bu arada, gölgelikler ve panjurlar moda olmuştu. Bugün banyoda görülen işlerin çoğunun o zaman yatak odalarında görüldüğü düşünülürse bunlara gerçekten de ihtiyaç vardı. Lavabo ve ayna yatak odasının olmazsa olmazlarıydı; odada bir sedir yahut uzanma koltuğu bulunması da arzu edilirdi. Lavaboların hemen yanına havlu askılıkları asılır, hizmetçiler ya da uşaklar tarafından içi özenle doldurulmuş lavabolarda el yüz yıkanır. Duvarlara su sıçramasın diye bazen lavaboların arkası seramikle kaplanırdı. Hizmetkârlar lavaboları, taşınabilir sığ küvetleri doldurmak için pirinç ya da bakır bakraçlarla mutfaktan yatak odalarına sürekli su taşıyıp dururlardı. Genellikle odanın ortasında büyük bir masa durur; odada ayrıca bir tuvalet masası, sandalyeler, hatta bir de küçük kitaplık bulunurdu. Sifonlu tuvaletlerin yaygınlaşmaya başlamasından önce herkes lazımlık kullanıyordu. Tuvalet sandalyeleri, yani üzerine lazımlık yerleştirilmiş sandalyeler, tuvaletlerin ilk kez evlerin içinde ayrı bir mekân olarak kullanılmaya başladığı 1900'lerin başlarına kadar yatak odalarının ayrılmaz bir parçasıydı. Panton yatak odasına eğer mümkünse bir gardırop ve insanın çok bunaldığında üzerine uzanabileceği bir "uzun koltuk", yani kanepe ya da koltuk gibi kullanılabilecek bir tür portatif yatak koyulmasını öneriyordu. Paravanlar ise hem yatağı saklamak hem de hava cereyanını kesmek için elzemdi.

Aydınlatma hep bir sorun olagelmişti. Dekorasyon danışmanlarının çoğu yatak odalarında gaz lambası kullanılmaması gerektiğini, gaz lambası yakıldığında havadaki oksijenin azaldığını söylüyordu. En çok tavsiye edilen yöntem, yatak odasına çekilirken tek bir mum yakmaktı. Varlıklı aileler şömine rafına çift kollu bir şamdan, tuvalet masasının üzerine de tek kollu bir şamdan koyardı. Kolay erişilebilir bir yerde bir kutu kibrit bulundurmak da şarttı zira karanlıkta kibrit aramak zor olabilirdi. Bayan Panton her zaman olduğu gibi bu soruna da bir çözüm önerisi getiriyordu: Yatağın baş tarafındaki duvara bir ahşap kutu monte edin, kutuyu boyayın, kutunun üstüne de bir resim yerleştirin.

Tabii, bir de giysilerin nerede saklanması gerektiği meselesi vardı. O zamanlar bugün kullandığımız elbise askıları henüz yaygınlaşmamıştı (bunlar ancak 20. yüzyılda yaygın olarak kullanılmaya baş-

layacak ve ilk ortaya çıktığı yıllarda “omuz” adıyla anılacaktı). Dolayısıyla insanlar, elbiselerini ya gardiroplardaki kancalara asıyor yahut sandık ya da kutularda saklıyorlardı. Neredeyse bütün yatak odası mobilyalarında giysi saklamak için bir alan bulunuyordu. Victoria dönemi kadınlarının giydikleri kabarık elbiseler giysi saklama konusunda ciddi bir zorluk oluşturuyordu. Panton, “tuvaletleri [...] ve sıradan elbiseleri” depolama ünitesi olarak kullanılabilen, albenili kumaşlarla kaplanmış pufların içinde saklamayı öneriyordu. Ayrıca odaya, her yere sığabilecek birkaç küçük dolap yerleştirilebilir, ayakkabılar ve botlar bu dolaplara kaldırılabilir, böylece yerdeki ayakkabı yayıntısı da ortadan kalkmış olurdu.¹⁶³

Çok sayıda dekorasyon danışmanı yatak odasının içinde ne tür eşyalar bulunmalı sorusuna yanıt vermek için adeta birbiriyle yarışıyordu. Herkes uyuyordu kuşkusuz, fakat danışmanlara göre bireysellik büyük önem taşıyordu. Ella Church adında bir uzman 1877’de yazdığı yazıda, bir odanın çocuk sahibi bir kadına ait olduğunu anlamak için içeriye şöyle bir göz gezdirmenin yeterli olduğunu söylüyordu. Bir annenin odasında mutlaka battal boy, konforlu bir yatak, rahat bir koltuk ve bir de masa bulunurdu. Odadaki her şey “birden fazla aile ferdinin rahatça kullanabileceği şekilde” düzenlenmiş olurdu. Bekâr odalarında ortalık gazetelerden, pipolardan, purolardan, ünlü aktrislerin fotoğraflarından geçilmezdi. Bir büyükanne yatak odası ise dört direkli bir yatağın üzerine serilmiş eski moda yatak örtüsüyle, yüksek yazı masasıyla, rahat koltuğuyla kendini hemen ele verirdi. Yatak odası, kişinin bireyselliğini dışı vurduğu ve kendi kişisel eşyalarını, yani “insanın karakterini yansıtan o bir sürü küçücük şeyi” sakladığı yerdı. Ebeveyn yatak odası ise bir istisna oluşturuyordu. Kadın bu odayı kocasıyla paylaşıyordu belki ama oda daha çok kadının gereksinimlerini karşılayacak biçimde düzenleniyor; örneğin odada tuvalet masası ve boy aynası gibi eşyalar bulunuyordu.

Evet, bireysellik önemliydi ama sağlık daha da büyük önem arz ediyordu. 19. yüzyılın ortalarında, Amerikalı ev dekorasyonu uzmanlarından birçoğu yatak odasında cebinlik, duvar kâğıdı ve halı kullanılmasını tavsiye etmiyordu çünkü bunlar hem toz tutuyor hem de zor temizleniyordu. Temiz havanın ve iyi bir hava dolaşımının

önemini vurgulayanların sayısı artmıştı. Sağlığa en yararlı esintileri alan yatak odalarının güneye bakan yatak odaları olduğu düşünülüyordu. Bazı ev dekorasyonu uzmanları da güneşin doğup batarken izlediği yola paralel biçimde yerleştirilmiş, doğuya bakan yataklarda uyumayı tavsiye ediyorlardı. *Ladies' Home Journal* adlı dergide ve ev dekorasyonu ile ilgili başka yayınlarda, yatak odasının hemen dışına yerleştirilen ve dört tarafı sineklikle örtülmüş bir verandada uyumanın sağlıklı olacağı söyleniyordu. Burada, özel olarak tasarlanmış uyku tulumları kullanılabilirdi. Yatak odasının içinde de pencerenin pervazına monte edilmiş, yatağın baş kısmını ve uyuyan kişinin kafasını örten temiz hava çadırlarının kullanılması tavsiye ediliyordu. Yatağa uzanıp başını çadırın içine sokan kişi hem açık pencereden temiz hava alıyor hem de çadırın odaya açılan penceresinden yatak odasının içindeki diğer insanlarla sohbet edebiliyordu. Anne, baba ve çocukların hep birlikte aynı verandada uyuması da mümkündü.

CARPETS. CARPETS.
DREWFAT CARPETS.—Messrs. MAPLE and CO. have just obtained an important stock, comprising several thousands of yards of new and fine Carpets, and Persian Carpets, including many which are made of the finest materials from the East. These are ready for sale at very low prices, and other bargains.—MAPLE and CO., Ltd., London, and 27 and 28, Great Street, Tottenham.

WOODSTOCK CARPETS.—A large stock of new and fine Carpets, including many which are made of the finest materials from the East. These are ready for sale at very low prices, and other bargains.—MAPLE and CO., Ltd., London, and 27 and 28, Great Street, Tottenham.

PERSIAN CARPETS.—A large stock of new and fine Carpets, including many which are made of the finest materials from the East. These are ready for sale at very low prices, and other bargains.—MAPLE and CO., Ltd., London, and 27 and 28, Great Street, Tottenham.

DECORATIONS.—A large stock of new and fine Carpets, including many which are made of the finest materials from the East. These are ready for sale at very low prices, and other bargains.—MAPLE and CO., Ltd., London, and 27 and 28, Great Street, Tottenham.

MAPLE and CO.—A large stock of new and fine Carpets, including many which are made of the finest materials from the East. These are ready for sale at very low prices, and other bargains.—MAPLE and CO., Ltd., London, and 27 and 28, Great Street, Tottenham.

ILLUSTRATED CATALOGUE FREE.

MAPLE & CO.
TOTTENHAM COURT RD. LONDON, W.

BEDSTEADS. BEDSTEADS.
MAPLE and CO. have a large stock of new and fine Bedsteads, including many which are made of the finest materials from the East. These are ready for sale at very low prices, and other bargains.—MAPLE and CO., Ltd., London, and 27 and 28, Great Street, Tottenham.

600 RUBBER.—A large stock of new and fine Bedsteads, including many which are made of the finest materials from the East. These are ready for sale at very low prices, and other bargains.—MAPLE and CO., Ltd., London, and 27 and 28, Great Street, Tottenham.

500 RUBBER.—A large stock of new and fine Bedsteads, including many which are made of the finest materials from the East. These are ready for sale at very low prices, and other bargains.—MAPLE and CO., Ltd., London, and 27 and 28, Great Street, Tottenham.

TOILET WARE.—A large stock of new and fine Bedsteads, including many which are made of the finest materials from the East. These are ready for sale at very low prices, and other bargains.—MAPLE and CO., Ltd., London, and 27 and 28, Great Street, Tottenham.

10,000 RUBBER.—A large stock of new and fine Bedsteads, including many which are made of the finest materials from the East. These are ready for sale at very low prices, and other bargains.—MAPLE and CO., Ltd., London, and 27 and 28, Great Street, Tottenham.

ILLUSTRATED CATALOGUE FREE.

MAPLE & CO.
FURNISHING ESTABLISHMENT
IN THE WORLD.

Maple of London adlı firmanın ürettiği yatak odası mobilyalarının 1886 tarihli reklam metni.

Reklamı yapılan mobilyalar arasında beyaz bir yatak odası takımı ve "demir ve pirinçten yapılmış dört direkli karyolalar" da bulunuyor.

19. yüzyılın ortalarında yatak odası mobilyaları daha da yaygınlaşmıştı. Yatak odasının dekorasyonuna daha çok özen gösteriliyor; yatak, basit bir yatak da olsa, dört direkli, gösterişli bir yatak da olsa muhakkak merkeze alınıyor, diğer mobilyalar yatağa göre konumlandırılıyordu. Eskiden beri bir sorun olan aydınlatma için hâlâ büyük ölçüde mumlardan faydalanılıyordu. Bu da özellikle yatakta kitap okuyan kişinin uyuyakalması halinde büyük bir tehlike arz ediyordu. Panton, aydınlatma için mum feneri kullanmayı ve duvarlara gaz lambaları asmayı öneriyordu. Bu gaz lambaları odada maksimum ışık elde etmek için stratejik noktalara asılmalıydı. Panton, ayrıca, odaya dekoratif amaçlı birkaç ev bitkisi yerleştirmenin iyi olacağını söylüyor ve geceleri uyurken hiç değilse küçük bir pencerenin açık bırakılmasını tavsiye ediyordu. Ona göre, yatak odasının her köşesinde “şıklık, zevk ve sükûnet” hüküm sürmeli, yatak odası da en az yemek ve oturma odaları kadar dikkatle tasarlanıp dekore edilmeli, kısacası yatak odası her şeyiyle “çok hoş” olmalıydı.

Yatak Bakımı

Yatak, 19. yüzyıl evlerinin muhtemelen en çokemek isteyen mobilyasıydı. 1860’larda, dört direkli yatakların modası geçmeye başlamıştı. Uzmanlar ısrarla pirinç ya da demir karyola kullanmayı öneriyorlardı çünkü bunları tahta kurularından arındırmak daha kolaydı. Bu arada, ahşap ve metal yatak platformları kullanıma girmişti. Bu platformların üzerine battaniyeler, yorganlar, örtüler yayılıyor, en üste de kuş tüyünden, at kılından ya da samandan yapılmış şilteler yerleştiriliyordu. Panton ahşap karyolalardan nefret ediyordu çünkü “gizemli biçimde ortaya çıkıveren o malum küçük yaratıklar büyük sorun yaratıyor”; karyoların sökülüp fırçalanması, sonra da tekrar monte edilmesi gerekiyordu.¹⁶⁴ Hele bir de o karyolada bulaşıcı hastalığı olan biri yattıysa tek çare yatağı “yakmak”tı. Panton’a göre, en iyisi pirinç ya da demir karyolalardı çünkü bunlar “temiz ve sağlıklı”ydı. Panton’ın kendisi, birbirine özenle bağlanmış yaylardan oluşan bir şilte üzerinde uyuyordu. Böyle bir şilte üzerinde yatmak, yatakta döndükçe spiral yayları gıcırdayıp duran, “insanı huzursuz edip

uykusuz bırakan” o “eski moda, yaylı karyolalar”da yatmaktan çok daha iyiydi. Victoria döneminde yazılmış bir ev idaresi kılavuzunda ise demir bir karyolada uyunması, yayların üzerine kalın, kahverengi bir örtü serilmesi, ayrıca üç-dört battaniye, bir kuş tüyü yorgan ve yastık kılıfları kullanılması salık veriliyordu. Kılavuzun yazarı, şiltenin her sabah tersine çevrilmesini, yastık kılıflarının günde iki kez değiştirilmesini, işlemeli yastıkların gece, işlemesiz olanlarınsa gündüz kullanılmasını öneriyordu.

Ev idaresi konusunda Victoria döneminin en büyük otoritesi sayılan Isabella Beeton yatak bakımını daha da ayrıntılı biçimde ele alıyordu. Ona göre, yatak odası temizlenmeden önce kadife kaplı koltuklar dışarı çıkarılmalıydı; aksi halde, kadife döşeme tozlanıp zarar görebilirdi. “Yatak yaparken,” diyordu Beeton, “yatakta yatacak kişinin görüşüne başvurulmalıdır. Kimisi orta kısmı hafifçe şişkin, ayak kısmına doğru meyilli yataklarda yatmayı sever; kimisiyse yatağının dümdüz olmasını ister.” Hizmetçi, yatağı yatak sahibinin zevkine uygun biçimde hazırlamalı, bunu yaparken de yatağı silkelemeyi, dövmeyi, tersine çevirmeyi ihmal etmemeliydi. Kuş tüyü şilteden dışarı fırlayan tüyler tekrar şiltenin içine itilmeliydi. Hayli uzun zaman alan çarşaf takımlarını serme işi de bittikten sonra “en üste yatak örtüsü örtülmeli, örtünün zarif kıvrımlarla yere doğru sarkması sağlanmalı”ydı.¹⁶ Bu iş, “telaşa ve aceleye mahal vermeyecek” biçimde, dikkatle planlanması gereken, bitmek bilmeyen bir işti. Bayan Beeton’ın talimatlarına uymak zorunda olan hizmetçilere üzülmeden edemiyor insan.

Temizlik ve sağlık adına, tabii bir de görgü kurallarına titizlikle uymuş olmak adına, koca bir hizmetkârlar ordusu Victoria dönemi yataklarını temiz tutmak, yatılabilir kılmak için didinip duruyordu. Eğer evde az sayıda hizmetkâr varsa yahut hiç yoksa yatak odasını temiz tutma işi evin hanımına düşüyordu. 1890’larda London County Council’de* sağlık müdürlüğü görevinde bulunan Shirley Forster Murphy, ev tozunu “Londra’nın kurumuş çamuru” diye niteliyordu.

* Londra İl Genel Meclisi. (Y.N.)

Bu tozun içinde Londra yollarının pisliği de vardı; “at pisliklerinin, balıkların iç organlarının [...] kedi ölülerinin ve çöp bidonlarına atılmış” her türlü çürümüş maddenin parçacıkları da.⁶⁶ Bütün bunlar bir yana, Londra’daki yüz binlerce ev ve dükkânın neredeyse tümü kömürle ısıtılıyordu, yani bacalardan her yere is yağıyordu. Toz ve is her şeyi kapkara yapıyor, bu yüzden titiz ev idarecileri mobilyaların üzerine örtüler geçirmek ve bunları düzenli olarak yıkamak zorunda kalıyorlardı. Bırakın mobilyaları, havadaki toz yüzünden saç fırçaları bile bir taramadan sonra simsiyah oluyordu. Bugün çok daha temiz bir hava soluyan Batılılar için, toz ve pisliğin hüküm sürdüğü böylesi bir ortamda yaşamayı hayal etmek bile imkânsız.

Şilteler genellikle at kılıyla, eğer at kılı bulunamıyorsa inek kılıyla yahut yünle dolduruluyor; demir yatak çerçevesiyle temas etmesin diye, içi samanla doldurulmuş bir başka şiltenin üzerine yerleştiriliyordu. 19. yüzyıla gelindiğinde, pahalı şiltelerin çoğunda bağlı yay sistemleri kullanılıyordu fakat bunların bile hayvan kılından bir dolgu malzemesiyle kaplanması gerekiyordu. Eğer şilte yaysız ise şilteyi isten korumak için üzerine bir astar geçiriliyor, onun üstüne bir battaniye seriliyor, en üste de kuş tüyünden başka bir şilte yerleştiriliyordu. Bu türden yataklar hem pahalı hem de bakımı zor yataklardı.

Dolgu malzemesi keçeleşmesin, belli yerlerde yığılma yapmasın diye şiltenin her gün tersine çevrilmesi ve silkelenmesi gerekiyordu. En alttaki şilte islenmesin diye bir çarşafı kaplanıyor; yatakta ayrıca, bir alt çarşaf, bir üst çarşaf, birkaç battaniye (soğuk havalarda bunların sayısı dördü buluyordu), bir uzun yastık ve çeşitli baş yastıkları da bulunuyordu. Yastıklar Hollanda malı, kaliteli kumaştan bir astarla kaplanıyor; bunun üzerine de yastık kılıfı geçiriliyordu. Bütün bu yatak malzemelerini yıkamaksa başlı başına bir işti. Bazı uzmanlar battaniyeleri iki haftada bir, çarşafları ise aşağı yukarı ayda bir kez, elde yıkamayı öneriyordu. Eğer bir yatakta iki kişi yatıyorsa, o zaman çarşaflar iki haftada bir yıkanmalıydı. İş yükünü azaltmak için çarşaf yıkama işi kademeli olarak yapılıyordu. Örneğin, bir hafta alt çarşaf yıkandıysa, üst çarşaf sökülüp alt çarşafın yerine seriliyor, temiz bir çarşaf da üst çarşaf olarak kullanıma sokuluyordu.

Yılda iki kez, ilkbahar ve sonbaharda, bütün yatak takımları yıkanıp elden geçiriliyordu. (“Bahar temizliği” sözü de buradan geliyor.) Diğer bir müşkülpesent ev idaresi uzmanı Mary Haweis, nezih bir yatak odasında pire bulunmasının kabul edilemez olduğunu söylüyordu.¹⁶⁷ Şilteler ve yastıklar dışarıya çıkarılıp havalandırılıyordu. Ağır işleri hizmetkârların gördüğü, itinayla idare edilen evlerde, birkaç yılda bir bütün şilteler sökülüyor, dış kılıflar yıkanıyor, tüyler havalandırılıp tozdan arındırılıyordu. Yataklar haftada en az bir kez pire ya da böcek var mı diye kontrol ediliyor, eğer varsa yatak çarşaf-ları sökülüp kalsiyum klorürlü suyla yıkanılıyordu. Sonra, yatak odası iyice temizlenip dezenfekte ediliyor, pervazlardaki bütün aralıklar dolduruluyordu. Eğer böcek istilası başa çıkılamayacak gibiyse yatak, odadan çıkarılıp kapı ve pencereleri sıkı sıkı örtülmüş boş bir odaya yerleştiriliyor; evin sahibi böcekleri öldürmek için bu boş odada kükürt yakıyordu. Yarattığı Peter Rabbit [Tavşan Peter] adlı kahramanla ünlenen Beatrix Potter’ın da dediği gibi, “yatağında gereğinden fazla doğa tarihi” olsun istemiyordu insan.

Fakat bütün bunların ötesinde, ısrarla yatak odasında yazı yazmak isteyen, dikkatsiz beyler büyük sorun teşkil ediyordu. Mutlaka kazalar oluyor, mürekkep dökülüyor, lekesi de çıkıyordu. Üstelik kabahati işleyen, hiç düşünmeden, bir havlu kapıyor, bu havluyla lekeyi silmeye çalışıyor, bu da daha beter sonuçlara yol açıyordu. “Ev dekorasyonu modasının gurusu” olarak bilinen Bayan Haweis, dökülen mürekkebi ve suyu banyo havlusuyla silmemeleri konusunda beylerin uyarılmaları gerektiğini kesin bir dille ifade etmişti. Haweis bu iş için, uygun bir havlu askısına birkaç toz bezi asılmasını salık veriyordu.

Peki, yatakla kurduğumuz bu ilişkinin sonu nereye varacaktı? Bu ilişki bazen korkunç sonuçlar doğurabiliyordu. Örneğin, psikolojik sorunlarla boğuşan Avusturyalı yazar Ingeborg Bachmann 1973 yılında, yatağının alev almasıyla çıkan yangın yüzünden hayatını kaybetmişti. İlaç bağımlısı olan Bachmann belli ki yatakta sigara içerken uyuyakalmıştı. Öte yandan, 20. yüzyılın başında yaşamış başka bir yazar birkaç nesil sonra yatak odalarının hepten ortadan kalkacağını iddia etmişti. İnsanlar ileride kütüphanelerinin ya da

oturma odalarının hijyen korumalı zemininde uyuyacaklardı. Fakat öyle olmadı. Yatak odalarına başka ne tür eşyalar girmiş olursa olsun, yatak ve yatakta yapılan şeyler her zaman yatak odalarının işlevini belirledi.

Bugünkü yatak odalarımız ise giderek sanayileşen ve kentleşen dünyanın kargaşasından uzaklaşma arzumuzun doğrudan bir sonucu. Bugün evlerimizdeki en mahrem yerler muhtemelen yatak odalarımız (bütün ev ahalisi ve hatta misafirler tarafından kullanıldıkları için banyolarımızı bile yarı umumi alanlar olarak değerlendirebiliriz). Şiltesiyle, yumuşak yastıklarıyla yatağımız yatak odamızın odak noktasını oluşturuyor; yatak odamızı ise bize rahatlık ve huzur veren bir yer olarak düşünüyoruz. Kişiye özel yatak odalarının huzurlu ortamı Victoria döneminden bize kalan en büyük miraslardan biri. Günümüzde, böyle bir ortam sunan yatak odalarını sanayileşmiş dünyanın her köşesinde, sanayileşmemiş ülkelerde ise seçkinlerin yaşadıkları evlerde bulmak mümkün.

Yine de her kültür yatak odasına kendi damgasını vuruyor; yatak odası belli bir kültür içinde yaygın olan zevklere yahut inançlara göre şekilleniyor. Örneğin, Çin’de ev dekore edilirken mutlaka göz önünde bulundurululan *feng shui* ilke ve kuralları insanın aklına eski zamanlardan kalma doğum rehberlerini getiriyor. Ebeveyn yatak odasına ilişkin *feng shui* talimatları arasında şunlar yer alıyor: Yatağı kapıya bakacak şekilde yerleştirmeyin; yatak başını duvara yaslamayın; yatağı çaprazlama yerleştirmeyin çünkü negatif alan yaratmış olursunuz; yatağı geniş bir girişin altına yerleştirmeyin çünkü bu durum *qi*’nizin, yani yaşam enerjinizin azalmasına yol açacaktır; yatağınızı camın önüne koymayın; yatağı mutfığa ya da banyoya bitişik bir duvara yaslamayın. Bu kurallardan bazıları hayli mantıklı ama *feng shui* felsefesinin bazen mistisizme vardığını da söyleyebiliriz. Örneğin, uyku meselesine ciddiyetle yaklaşan kişilere, doğum tarihine ve cinsiyete göre belirlenen *kua* sayılarını bulmaları, bu sayıdan hareketle birtakım çizelgelerdeki açıklamaları takip ederek odanın şans ve şanssızlık getirecek yerlerini tespit etmeleri, yataklarını buna göre yerleştirmeleri tavsiye ediyor. *Feng shui* puanını artırmak isteyenlerin bu hesaplama partnerlerinin *kua* sayısını da dahil etmele-

ri gerekiyor. Bu kadar zihinsel efor sarf ettikten sonra insanın deliksiz bir uyku uyumasına şaşmamak gerek.

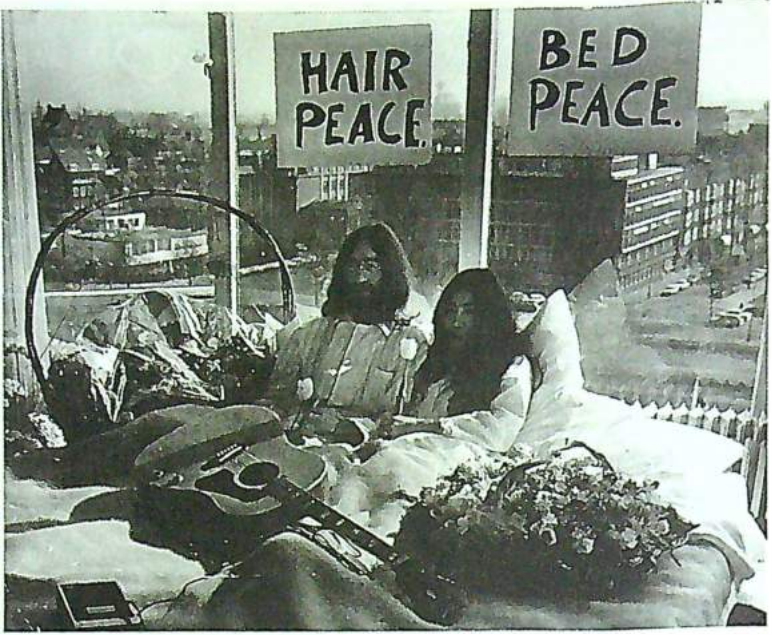
Yatak odası nasıl düzenlenirse düzenlensin, bu odanın gizli saklı kalması, yatağın ise kişiye ait olması gerektiği düşüncesi yakın geçmişte ortaya çıkmış bir düşünce ve bizler tarihin hiçbir döneminde bugün olduğu kadar sükûnet içinde uyumadık yataklarımızda. Yahut şöyle söylemek belki daha doğru: Yataklarımızda sükûnet içinde uyumaya tam alışıyorduk ki uyku terapistlerinin tavsiyelerini hiçe sayıp bütün dünyayı elektronik olarak yatağımıza taşıdık.

YARININ YATAKLARI

İlk bakışta hayli alelade görünen bir mobilya olan yatağın temel tasarımı bin yıllar içerisinde pek az değişmiş olsa da işlevleri zamana ve mekâna göre çok büyük değişiklikler gösteriyor. Basit tasarımlarıyla öne çıkan Hint karyoları bu gerçeği en iyi biçimde yansıtıyor. Üzerinde uyunabilecek düz bir platformdan ibaret olan bu pek kullanışlı karyolalar farklı yörelere özgü çok farklı kültürel eğilimleri ortaya koyuyor. Örneğin Pakistanlılar, bunları coşku dolu şiir dinletileri için verandalarına taşıyorlardı. Bu karyolalar, ayrıca, gece serinliğinden faydalanmak için çatılara taşınabiliyor yahut ölen kişiye bir saygı ifadesi olarak havaya dikilebiliyordu.¹⁶⁸

Etrafımızı saran nesneler arasında en evrensel olanlardan biri de yatak. Günümüz Batı dünyasında yatak, odanın bir köşesine yerleştirilmiş, üzerine hiç konuşulmayan, pasif bir nesne. Fakat asıl ilginç olanı yatağı ne amaçla kullandığımız. Yatağın çok farklı amaçlarla kullanılabileceğini bize hatırlatan olaylardan biri, John Lennon ile Yoko Ono'nun 1969 yılında "yatakta" gösterisi yaparak otel yatağını bir siyasi arenaya dönüştürmeleri^{*}. Evlendikten hemen son-

* John Lennon ve Yoko Ono bu protesto gösterisini Vietnam Savaşı'na tepki olarak gerçekleştirmiştir. (Y.N.)

John Lennon ve Yoko Ono balayında, barış yaşıyorlar.

ra, bir hafta boyunca yataktan hiç çıkmama kararı alan çift Amsterdam Hilton Otel'i'nde başladığı eylemi Montreal'deki Queen Elizabeth Otel'i'nde sürdürmüştü. İkili, tıpkı bir zamanlar kralların yaptığı gibi, lüks otel odalarındaki yatağa uzanıp davetli misafirleriyle ateşli tartışmalara girmiş, bir süre sonra bu tartışmaları izleyenlerin sayısı milyonları bulmuştu. John Lennon ile Yoko Ono bu eylemi yaparken XIV. Louis'yi akıllarından geçirmişler miydi acaba? Muhtemelen geçirmemişlerdi.

Geleceğe Dönüş

Fütüristler yatakla ilgili çeşitli kehanetlerde bulunuyorlar. Tabii, bunların çoğu fanteziden ileri gitmiyor. Örneğin, DaVinci Enstitüsü'nün kurucusu Thomas Frey şöyle diyor: "Havada asılı duran bir yatakta sevişmek [...] insanları çok daha yaratıcı olmaya zorlaya-

caktır.”¹⁶⁹ Yatak ile insanlar arasındaki ilişkiyi belirleyen birkaç önemli gelişmeden söz edebiliriz. Fakat bunlar arasında, gerçekliğiyle yüzleşmekte en çok zorlandığımız gelişme, kentlerdeki nüfusun sürekli artması ve örtmece yaparak “yüksek yoğunluklu konut alanları” diye adlandırdığımız alanların giderek yaygınlaşmasıdır. Bu durum, konut fiyatlarının ve kiralara astronomik olduğu kule yapıların ortaya çıkmasına, Pekin, Şanghay, New York ya da San Francisco gibi kentlerde peyzajın acayip bir görünüm almasına yol açıyor. İnsanlar bütün hayatlarını küçücük apartman dairelerinde geçiriyorlar. Kentlerde yaşayan on binlerce insan oturma odasında uyuyor; üstelik mutfak da hemen birkaç adım ötede bulunuyor. Dar yaşam alanları yatak ve şilte tasarımcılarının yaratıcılık sınırlarını tarihte hiç olmadığı kadar zorluyor.

Yüzyıllarca önce, hükümdarlar tarafından kullanılan dört direkli yatakların altına itilebilen tekerlekli yataklar hâlâ pek çok insan tarafından kullanılıyor. Bir zamanlar rahatsızlıklarıyla ünlü olan fakat şimdilerde daha iyi menteşe ve şilteler kullanıldığı için çok daha konforlu bir uyku vaat eden çekyatlar da hâlâ kullanımda. Katlanıp kaldırılabilir yatakların kökleri, daha önce belirttiğimiz gibi, çok eskilere dayanıyor. “Modern” katlanabilir yataklar bile Sears Roebuck tarafından on yıllar önce satışa sunulmuştu. Fakat yerden tasarruf etmemizi sağlayan ev eşyalarının atası diye tanımlayabileceğimiz bir eşya varsa o da Murphy yatağı. California’da dünyaya gelen William Lawrence Murphy’nin babası, Altına Hücum döneminde altın aramaya gidenlerden biriydi.¹⁷⁰ Lawrence Murphy at terbiyeciliğiyle uğraştı, posta arabası sürücülüğü yaptı ve ABD’nin en eski kasabalarından birinde kısa bir süre şerif olarak çalıştı. 20. yüzyılın başında San Francisco’da küçücük, tek odalı bir apartman dairesi kiraladı. Murphy’nin yatağı dairenin neredeyse tümünü kaplıyordu. Rivayete göre, Murphy o zamanlar bir opera sanatçısının peşinden koşuyor fakat evli olmayan bir kadının, bir erkeğin yatak odasını görmesi uygunsuz sayıldığı için onu bir türlü evine davet edemiyordu. Bu yüzden, tamamen görünmez olacak bir katlanır yatağın hayalini kurmaya başladı. Eski bir dolap kapağının pervazını ve birkaç da kapı menteşesini kullanarak yaptığı mil yardımıyla yatağın katlanıp duvara

yaslanmasını ve gözden kaybolmasını sağladı. Torunlarının aktardığına göre, Murphy nihayet kız arkadaşıyla evlendi, babasından ödünç aldığı parayla yatağın patentini aldı ve Murphy-In-A-Dor adını verdiği bu yatağın imalatına başladı. Büyük 1906 Depremi şehri vurmadan önce Murphy yeni girişimiyle çoktan başarıyı yakalamıştı. Deprem sırasında yataklardan bazılarının aniden katlanması sonucu en az bir kişinin hayatını kaybettiğini de hatırlatalım. Yine de insanların büyümekte olan kentlere akın akın geldiği, konut yetersizliği yüzünden sıkış tıktık dairelerde yaşamak zorunda kaldığı bir dönemde yerden tasarruf etmeyi sağlayan Murphy yatakları çok tutuluyordu. Satışların zirve yaptığı dönem 1900'lerin başlarıydı gerçi ama aynı firma bugün de bu yatakların imalatına devam ediyor.

Murphy yataklarında baza bulunmuyor. Şilte, ahşap bir platform yahut tel örgü bir panelin üzerine yerleştiriliyor ve yatak kapandığında aşağı kaymasını diye kayışlarla yatağa tutturuluyor. İlk modellerde yatak duvar girintisine dikey olarak yerleşiyordu; şimdiyse müşteriye, yatay olarak katlanan yahut rafli ve masalı modellerden tutun da kapanınca çalışma masasına dönüşen modellere kadar çok

New York'taki bir apartman dairesinde kullanılan Murphy yatağı.

çeşitli seçenekler sunuluyor. Kanepeye dönüşen, hatta ofis aksesuarlarıyla donatılmış modeller bile var.

Özellikle de itici piston gibi yeniliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte çok daha kolay kaldırılıp indirilebilir hale gelen Murphy yatakları, kondominyumlarda, yani daracık apartman dairelerinde yaşayanlar için ideal bir çözüm. Tabii kurulumun düzgün yapılması şart. Aksi halde yatağın kafanıza inmesi işten bile değil. 1982 yılında sarhoş bir adam aniden kapanan bir Murphy yatağında can vermiş; 2005 yılında iki kadın kurulumu iyi yapılmamış olan yataklarında araya sıkışarak boğulmuşlar. Murphy yatakları 1916 tarihli, *One A.M.* [Gece Saat Bir] adlı Charlie Chaplin filminde, bir de *İnsan İki Kere Yaşar* adlı James Bond filminde kullanılmıştı. Bu filmde Bond bir Murphy yatağının içine sıkışıp kalıyor ve birileri yatağa ateş ediyor. Bond öldü sanıyorsunuz ama tabii ölmüyor.

Dar mekân sorununa başka türlü yaratıcı çözümler de getiriliyor. Örneğin, yataklarını dairenin tavanına asanlar var. Yüksekte yatmak insanın hoşuna gidebilir; üstelik, zeminde yer açılmasını da sağlar ama tavanın sağlamlaştırılması ve yatağın da düzgün monte edilmesi şart. Başka bir fikir de yatağı depolama alanı olarak kullanmak. Yani, elbiselerinizi astığınız, raflarına kitaplarınızı dizdiğiniz ve bütün eğlence araçlarınızı yerleştirdiğiniz bir dolabın tepesinde uyumak. Tabii dolabın üzerine yalnızca tek kişilik bir yatak yerleştirebiliyorsunuz ve yatağınıza merdivenle çıkabiliyorsunuz. Ha bir de, uyurken aşağı düşmemeye dikkat ediyorsunuz. Fakat gelecek belki de “akıllı mobilyalar”da. Robotik mobilya imalatının öncülerinden olan Ori Living adlı firma, akıllı telefonunuza indireceğiniz bir uygulama aracılığıyla yahut sesli komut vermek suretiyle bütün eşyalarınızı hareket ettirebileceğiniz odalar tasarlıyor. Yukarıda da bahsi geçen yüksek yoğunluklu yerleşim alanlarında yaşayanları hedefleyen firma, heyecan verici tanıtım videosunda, “içinde bulunduğunuz mekânları daha yaşanabilir kılmayı ve verimli kullanmayı sağlayacak [...] evdeki yaşam biçiminizi kökten değiştirecek” bir çözüm vaat ediyor.” Ori’nin sunduğu çözüm, yalancı duvarların, dolapların, gardıropların ve odadaki diğer pek çok mobilyanın elektrik prizlerine bağlı manyetik rotalar üzerinde hareket ettiği bir tasarım. Duvarlar

geri gidiyor yahut birleşiyor, daha önce bir dolabın durduğu yerde bir anda bir kanepa beliriveriyor. Ori tarafından tasarlanan stüdyo dairede ise eskinin tekerlekli yataklarını andıran bir yatak kayarak duvarın içine giriyor ve bir masanın arkasında görünmez oluyor; böylece yatak odası bir yemek odasına yahut bir parti mekânına dönüşüyor. Fakat korkmayın; Ori, hareket halindeki mobilyaların, önlerine çıkan nesneleri algılayacağını, birkaç kiloluk ağırlığı olan herhangi bir nesnenin hareketi durdurmaya yeteceğini, üstelik elektrik kesildiğinde mobilyaların elle de itilebileceğini belirtiyor.

Değişen Mekânlar

Bilgisayar programcıları ve yazarlar da dahil pek çok insan yeniden evde çalışmaya başladı. Mekânların dar, kiraların yüksek olduğu yerlerde, insanlar robotik mobilya almak istemiyor ya da buna para ayıramıyorlarsa yerden kazanmak için kendi çözümlerini üretiyor; örneğin, çalışma masalarının üst kısmına yerleştirilmiş yataklarda uyuyorlar. Loft yatak denilen bu yataklar çocuk odalarında da sıklıkla kullanılıyor çünkü çocuklar yataklarına merdivenle çıkmak konusunda ebeveynlerinden çok daha istekliler.

Küçük mekânlarda yaşamaya alışık olan Japonlar da yüzyıllardır *şikibuton* adı verilen ince şilteler üzerinde uyuyorlar. Gün boyu bir rafta duran bu şilteler gece olunca yere seriliyor. *Şikibuton*, esasen, *futon* adı verilen, Japonya menşeli uyku setinin bir parçası. Kalınlığı 10 santimetre, yani Amerikan *futon*'unun aşağı yukarı yarısı kadar olan bu şilte organik pamuk, lateks ve yün ile sıkı sıkı dolduruluyor ve uyku setinin alt minderi olarak kullanılıyor. Yere serilen ve her sabah kaldırılan *şikibuton*'ların yer kaplamamak gibi önemli bir avantajı var fakat bunlar geleneksel yataklara kıyasla çok daha sert. Ayrıca bu şilteyi, çökme yapmasın diye iki-üç haftada bir tersine çevirmeniz, alt tarafı küf tutmasın diye serildiği yerden kaldırmanız gerekiyor. Köpükten yapılmış, katlanabilir *şikibuton*'lar da var. Yine Japonya menşeli bu şilteler özellikle San Francisco'da pek popüler.

Dijital göçebeler adıyla da anılan, genellikle genç, zengin, teknoloji düşkünü Batılılardan oluşan bir grup insan da seyyar bir haya-

tı tercih ediyor. Hollanda'daki Studio Makkink&Bey adlı mimarlık şirketi tam da bu pazara uygun olabilecek bir yatak tasarlamış. 2014'te piyasaya sunulan Nomadic Living* adlı katlanabilir fütüristik yatakta doğal maddeler, yani ahşap, yün ve bol miktarda da beyaz pamuk kullanılmış. Klasik pastoral yaşam tasavvurunun çamursuz bir versiyonunu vaat eden bu yatak bir bohça haline getirilip rahatça sırtta taşınabiliyor. Bütün bu çözümler, daha küçük bir mekâna daha fazla yatak sığdırabilmek için geliştiriliyor. Sanayi Devrimi'nin başlangıcından bu yana üç yüzyıl geçti ve bugün milyonlarca insanın (ister aile ister çift isterse yalnızca oda arkadaşı olsunlar) birkaç nesil öncesine kıyasla bile birbirlerine çok daha yakın mesafede yaşadığını söyleyebiliriz. İşte bu yakınlık, 19. yüzyıldan itibaren yerleşmeye başlayan mahremiyet anlayışının yeniden değişmesine yol açıyor. Orta sınıfa mensup insanlar nesiller boyu yatağın mahrem bir yer olduğuna inandılar fakat artık bu durum değişiyor. Apartman dairesinde yaşamak demek ailemizle yahut hiç tanımadığımız (en azından başlangıçta tanımadığımız) ev arkadaşlarıyla burun buruna yaşamak demek. Bu koşullar altında kendimizi nasıl izole edebiliriz? Gürültüyü kesen kulaklıklardan daha yaratıcı çözümlere ihtiyaç duyduğumuz kesin. Geleneksel yatak odalarında uyuyanlar yahut büyük evlerde oturanlar bile bazen herkesten uzaklaşıp yalnız kalmayı arzulayabiliyorlar. Televizyon seslerinin hiç kesilmediği, neredeyse herkesin elinde bir cep telefonuyla dolaştığı günümüz dünyasında bunu başarmak ise son derece zor.

Deliksiz Uyku

Dergilerde çıkan yazılara ya da internete bakınca anlıyoruz ki biz Batılılar için derin uyku neredeyse bir takıntı haline gelmiş. Herkes deliksiz bir uyku uyumanın yollarını arıyor; o mucizevi, hatta efsanevi sekiz saatlik uykuyu uyuyabilmek için çırpınıp duruyor. İnsanlar deliksiz bir uyku arayışı içinde genellikle uyku ilaçlarına ya da bitkisel çözümlere başvuruyor; geceleri geç saatlerde içki içmemek,

* Göçebe Yaşam. (Ç.N.)

fazla yememek yahut öğleden sonra kafeinli içeceklerden uzak durmak gerektiği yolundaki tavsiyeleri dinliyorlar. Uyku dostu tasarımlarıyla yeni yastıklar da piyasaya sürülüyor. Örneğin, YourFacePillow adlı ürün, iki yanındaki yükselteler sayesinde boynunuzu destekleyerek sırtüstü uyurken rahat etmenizi sağlıyor. Fakat asıl ilgi odağı yatak ve şilte. Yavaş yavaş değişmeye başlayan yataklarda teknolojik dönüşümlerin, modadaki gelgitlerin izlerini görebiliyoruz. Yatakla ilgili yenilikler genellikle şilteler üzerinde yoğunlaşıyor. Zaman zaman şaşırtıcı savrulmalar da yaşanıyor; örneğin 1960'ların en "havalı" ürünlerinden olan su yataklarına ilgi artabiliyor.

Bazı kaynaklar (ne yazık ki hiçbir kanıtları olmadığı halde) su yataklarının 1960'lardan çok daha önce de kullanıldığını, su yatağının ilk kez Antik Mezopotamya'da icat edildiğini iddia ediyor. Oysa su yatağının ilk tasarımcıları, Charles Hall adında, San Francisco State Üniversitesi'nde okuyan bir endüstri tasarımı öğrencisi ile onun sınıf arkadaşlarıydı. Hall ve arkadaşları Hall'un yüksek lisans tezi için birlikte çalışarak içi suyla dolu vinil bir şilte tasarladılar.¹² Hall, yatakların içini suyla doldurmaya karar vermeden önce, 136 kilogram mısır nişastası jölesi kullanarak deneyler yapmış, hatta deneylerinde marketlerde satılan pasta jölelerini bile kullanmayı denemiş fakat ne yazık ki bunların bir süre sonra bozulduğunu fark etmişti. Mezun olduktan sonra, Pleasure Pit* adını verdiği bu su yatağını California'daki 30 farklı dükkânda satışa sundu. Hall'un ilk müşterileri arasında Jefferson Airplane adlı rock grubu ve Smothers Brothers gibi ünlü isimler vardı. Hippileri ve sekse düşkün bekârları hedefleyen ucuz taklitler piyasayı doldurmaya başlayınca Hall patent haklarını koruyamaz oldu. Bu taklitlerden biri olan Wet Dream** adlı su yatağı seks üzerinden pazarlanıyor, yatağın her türlü ilginç pozisyona olanak sağladığı vurgulanıyordu. Hugh Hefner*** bunlardan bir tane ısmarlamış, kendisi için özel olarak tasarlanacak bu su yatağının Tazmania keseli sıçanı kürküyle kaplanmasını istemişti.

* Zevk Çukuru. (Ç.N.)

** Islak Rüyalara. (Ç.N.)

*** Playboy dergisinin kurucusu. (Y.N.)

1980'lerde, su yatakları artık iyice yaygınlaşmış, sırtı ağrıyan ya da geleneksel şiltelere alerjisi olan insanlar tarafından tercih edilir olmuştur. Bomba gibi patlayan yahut su sızdıran su yatakları filmlerde ve televizyon dizilerinde de sık sık karşımıza çıkıyordu.

1987'de ABD'de satılan tüm şiltelerin yüzde 22'si su yatağıydı. Fakat su yataklarının ciddi dezavantajları da vardı. Su yatağı iyiydi hoştu ama yatağı doldurmak için yatak odanıza bir hortum uzatmanız gerekiyor, bu sırada su sağa sola dökülebiliyor yahut daha da kötüsü, siz üzerinde uyurken yatakta bir sızıntı olabiliyordu. Yatağın içindeki suyu boşaltmanın tek yolu elektrikli pompa kullanmaktır fakat bu pompaların ilk versiyonları gerçekten çok ağırdı. Ayrıca, jöle gibi titreyen bir yatakta yatmak bazılarını rahatsız ediyordu. 1990'lara geldiğimizde, şilte tasarımcıları geleneksel şiltelerin daha hafif, daha yumuşak ve daha esnek olmasını sağlayan çözümler üretmişlerdi. Geleneksel şiltelerle rekabet zorlaşınca su yatağı pazarı da hızla eriyip bir niş pazar haline geldi. Bugün su yatağının çok daha gelişmiş modellerini bulmak mümkün. Bunlardan bazılarında su balonu gibi şişip genişleyen ve "kese" adı verilen hazneler, dalga azaltma ve ısı kontrol sistemleri bulunuyor. Çok hoparlörlü ses sistemleriyle, sağıltıcı ışıklandırma sistemleriyle donatılmış su yatakları bulabileceğiniz gibi, kendinizi uzayın yerçekimsiz ortamında hissetmenizi sağlayacak su yatakları da satın alabiliyorsunuz. Su yatağını sevenler ondan asla vazgeçmiyorlar fakat çoğu insan su yatağında yatmaktan hoşlansa bile böyle bir yatak satın almaya yanaşmıyor. Yatak odasının penceresinden içeri hortum uzatmayı kim ister ki? Hall'un kendisi, hâlâ, Washington eyaletine bağlı Bainbridge Adası'ndaki evinde, bir su yatağında uyuyor. Çok daha gelişmiş tasarımlarla iş dünyasına dönmeyi hedefleyen Hall, bir mobilya mağazası zincirinin sahibi olan arkadaşıyla birlikte test pazarı olarak seçtiği Florida'da yeni ürünlerini satışa sunmuş. Kim bilir belki de 1970'lerin gözüpek devrimcileri arasına katılma şansını yakalayamamış yeni nesle hitap edecek bir tasarımla başarıyı yeniden yakalayacaktır Hall.

Geleneksel şilte imalatçıları, özellikle de Kuzey Amerika'da, yoğun ve kârlı bir pazarda faaliyet gösteriyor. Bunlardan bazıları, Asya'da ya da başka kıtalarda zenginlerin oluşturduğu yeni pazarların

gelişmekte olduğunu iddia ederek (ki bu iddialarında hiç de haksız sayılmazlar) denizaşırı ülkelere açılıyor. Şilte piyasası muhafazakâr bir satış sahası gibi görünüyorsa olmasına rağmen piyasada faaliyet gösteren firmalar müşteriye çok çeşitli ürünler sunuyor. Örneğin, meşhur Sealy firmasının ürünleri arasında, “pek çok gelişmiş özelliğe sahip”, ayarlanabilir bazalı yataklar bulunuyor. İsterseniz yalnızca baş kısmı ayarlanabilen bir baza ısmarlayabiliyor yahut başınız ve ayaklarınız için neredeyse sınırsız sayıda ergonomik pozisyon sunan Reflexion 4 adlı modeli tercih edebilirsiniz. Bütün bazalar kablo-suz olarak uzaktan kumanda edilebiliyor, hatta Reflexion serisindeki modellerde “çift masaj bölgesi” bulunuyor. Sealy, en üst modeli olan Tempur-Pedic adlı şilteyi “zarif tasarımıyla dikkat çeken” bir şilte olarak tanımlıyor. İpek kaşmir karışımı bir kumaşla kaplanan bu şiltenin kenarları “baklava dilimi şeklinde kabartmalar”la süslenmiş.

Bu konfor merakının sonu nereye varacak diye düşünüyor insan ister istemez. Çok lüks şilteler için ayrı bir pazar oluşmuş durumda. İsveç’te faaliyet gösteren Duxiana firmasının şilteleri farklı sertlikte üç katmandan oluşuyor. Bu şiltelerde, ayrıca, belinize vereceğiniz desteği istediğiniz gibi ayarlayabilmenizi sağlayan bir bel destek sistemi bulunuyor. Yine bir İsveç firması olan Hästens 150 yılı aşkın bir süredir yatak imalatı yapıyor ve özellikle ultra zenginlere hitap eden bir firma olarak öne çıkıyor. Firmanın sattığı şilteler elde imal ediliyor ve her bir şiltenin imalatı 300 saatten fazla zaman alıyor. Bu şiltelerin satış fiyatları 13 bin dolardan başlayıp 140 bin dolara kadar çıkabiliyor. İsterseniz yatağınıza kendi zevkinize göre bazı sıra dışı detaylar ekletebiliyor, yatağınızı kürklerle, üstün kalite kumaşlarla, değerli metallerle donatabiliyorsunuz. Tamamı el yapımı olan bu şiltelerde, bizim mütevazı şiltelerimizde hiç bulunmayan daha nice detaylar mevcut. Bunlar öyle dayanıklı şilteler ki nesiller boyu kullanılabilir. California’da faaliyet gösteren Kluft’ın imal ettiği Palais Royal adlı şilte ise biraz daha ucuz. Tek tek elde dikilen, pamuklu kumaştan keselerin içine yerleştirilmiş binlerce yaydan, ikisi at kılından olmak üzere en az on katmandan oluşan bu şiltenin imalatında toplam 4,5 kilogram Yeni Zelanda kaşmiri kullanılıyor. Bu şilteyi yapabilmek için tam on zanaatkârın üç gün boyunca çalışması gerekiyor. İngiliz

yatak imalatçısı Vispring ise ısmarlama şilteler üretiyor. Bu şiltelerin sertliğini yahut başka detaylarını kendiniz belirliyor, şiltede kullanılacak kumaşları kendiniz seçiyorsunuz. Eğer şiltenizin vikunya yünü dolgulu olmasını istiyorsanız, şilte için ödeyeceğiniz tutar 71 bin doların üzerine çıkıyor. Vikunya yünüyle doldurulmuş bu şiltenin inanılmaz derecede yumuşak olduğu, bunun üzerinde uyuyanın bulutların üzerinde uyuyormuş gibi hissedeceği iddia ediliyor.

Demek ki bir noktada prestij ve ayrıcalık, kullanım kolaylıklarının önüne geçiyor. Yatak artık gösteriş yapmak için sergilediğimiz bir mobilya değil ama bazıları, altı üstü üzerinde uyunacak bir platform için dünyanın parasını ödüyor, daha iyi uyumalarını sağlamayacak olsa bile piyasadaki en iyi şiltelere sahip olmak istiyor. Farklı imalatçılar pazardan pay kapmaya çalıştığı sürece de bu kusursuz şilte arayışı son bulacağı benzemiyor. Evet, şilte imalatında sürekli değişen, yeni teknolojiler kullanılıyor ama sunulan yeniliklerin büyük kısmı, esasen, şiltenin içiyle değil, yatağa neler eklenebileceğiyle ilgili. Yatak, hızın hâkim olduğu bir dünyanın gerçeklerinden kaçıp sığındığımız bir liman haline geliyor. İmalatçılar ürünlerinde huzuru ve sükûneti öne çıkarıyor; insanlara, istedikleri zaman dış dünyayla bağlantıda kalabilecekleri, istedikleri zaman ise bütün bağlantıları koparıp kafa dinleyebilecekleri yataklar sunmanın yollarını arıyorlar.

Evcil hayvanların huzurunu da unutmamak gerekiyor tabii. American Pet Products Association'ın* verilerine göre, küçük köpeklerin yüzde 62'si, orta boy köpeklerin yüzde 41'i, büyük köpeklerin de yüzde 32'si, yani evcil köpek nüfusunun neredeyse yarısı sahipleriyle birlikte, ya yatağın üzerinde ya da içinde yatıyor. Sahipleriyle uyumak kedi ve köpeklere hem güvenlik duygusu hem de sıcaklık veriyor. Sahipleriyle uyumayan yüzde 50'lik kesim ise köpek yatakları için önemli bir pazar oluşturuyor. Köpek yatakları genellikle internet sitelerinde satışa sunuluyor; bu sitelerin sayfalarını büyük bir keyifle yatağına uzanmış sarı Labrador görselleri süslüyor. Üst segment köpek yatakları arasında hafızalı süngerden yapılmış, ke-

* Amerika Evcil Hayvan Ürünleri Derneği. (Ç.N.)

narları yükseltilmiş, yıkanabilir kumaşlarla yahut kılıflarla kaplanmış modeller bulunuyor. “Tünel yatak” adı verilen ve uyku tulumunu andıran modellerden tutun da basit bir yastıktan farkı olmayan modellere kadar pek çok seçenek mevcut. Arabada kullanılmak üzere üretilmiş modelleri de unutmadan ekleyelim. Balıkçılık ve açık hava sporları için yüksek kalitede ürünler imal eden Orvis’in, “ToughChew” adıyla piyasaya sürdüğü köpek yatağı ise “yıllara, daha doğrusu ısırlıklara meydan okuyor.” Bu yatak çift astarlı tasarımıyla ısırılmaya, eşelenmeye, çekiştirilmeye bana mısın demiyor. Eğer köpeğiniz bu yatağı ısırıp yırtabilirse Orvis paranızı iade ediyor. Yumuşak ama sağlam malzemelerle yapılan bu yatağın farklı renklerini bulmak mümkün. Hatta arzu ederseniz köpeğinizin adını yatağa işletebiliyorsunuz.

Geleceği Düşlemek

Belki de geleceğin yatağı, yorganınızın altında keyif çatarken her türlü ihtiyacınızı karşılamaya olanak tanıyan kapsül yataktır. Kapsül yataklar halihazırda kullanılıyor fakat yaygın olarak kullanıldıklarını söylemek zor. Bu yataklarda, ihtiyaç duyulabilecek her türlü bilgisayar bağlantısı bulunuyor. Bunlar, ayrıca, uyuyan kişinin rahat olup olmadığını gözlemleyerek sıcaklığı ve ışıklandırmayı uygun biçimde ayarlıyor, hatta dışarıdan gelen sesleri bile filtreleyebiliyor. Tabii, bu yatakların otomatik masaj sistemleri de var. Bu sistemler sayesinde yatak hafifçe sallanarak sizi yavaşça, kontrollü bir biçimde uyandırıyor. Sayvanlı kapsül yataklarda, çiftin yataktan hiç çıkmadan televizyon izleyebilmesini yahut internette dolaşmasını sağlayan ekranlar kullanılıyor. Uyku bastırıldığında bir düğmeye basmanız yeterli; ekran hemen düz bir perdeyle örtülüyor.

Bazı uyku kapsüllerinde oyun konsolları, HD projektörler, yani tam tekmil multimedya eğlence sistemleri mevcut. Tahmin edebileceğiniz üzere, yatağınızı istediğiniz gibi ayarlayabiliyorsunuz. Partnerinizle yakınlaştığınız anlarda ise yatağın storlarını indirip mahremiyetinizi koruyabiliyorsunuz. Bitkilerle çepeçevre donatılmış *Ecotypic* yataklarda, bitkilerin büyümesine yardımcı olmak için LED

lambalar kullanılıyor. Ayrıca, yatağın hoparlörlerinden yayılan müzikle kolayca uykuya dalabiliyorsunuz. Üstelik bu yatakların kendi güç üretim sistemleri bile var. Yani, yatağın üzerinde yahut civarında yapılan her türlü etkinlik bu sistem tarafından enerjiye dönüştürülüyor. Yatağın yumuşak üst minderini mıknatıs kuvvetiyle havaya kaldıran ve Cloud* adı verilen yataklar ise üzerine rahatça uzanıp uyunmanıza el veriyor fakat başka türlü etkinlikler için pek de kullanışlı olmayan bu yatağı tercih ederseniz tutucu bir yaşam tarzı benimsemiş olmanız gerekiyor.

Kapsül yatak denilince genellikle kapsül oteller akla geliyor. Bu oteller, özellikle de Asya'da, otelcilik endüstrisinin hızla büyüyen bir segmenti. Kapsül oteller, temel ihtiyaçlarını karşılamak isteyen, yalnızca yatacak bir yer, hızlı internet bağlantısı, elektronik araçları şarj etme olanağı ve çok gerekiyorsa bir de masa ile yetinebilecek işinsanlarına ve bütçesi kısıtlı turistlere hitap ediyor. Bu otelleri özellikle de hareket kolaylığı arayan, kent merkezine yakın yerlerde konaklamak isteyen genç turistler tercih ediyor. Basit yataklarıyla öne çıkan bu kapsül otellerin Asya'da inanılmaz bir hızla yaygınlaşmasında, sağladıkları kolaylıkların büyük payı var. Bu otellerin çoğu hızla büyümekte olan otel zincirlerinin birer parçası. Kapsül otellerde odayı birkaç saatliğine kiralamanıza bile izin veriyorlar ki bu, havalimanlarında yorgun argın beklemek zorunda kalan yolcuların çok işine geliyor. Kimse açıkça söylemese de odaların bazen fuhuş için kullanıldığı da bir gerçek.

İlk kapsül oteller Japonya'da ortaya çıkmıştı. Basit, sade odalardan oluşan bu konaklama yerlerinde otelde kalan başka insanlarla etkileşime girmeniz pek mümkün değildi. Bu konsept artık değişti; oteller, ortak çalışma alanlarını ve misafirlerin bir araya gelip kaynaşabilecekleri alanları giderek daha çok öne çıkarıyor. Üstelik, size özel, yüksek teknolojiyle donatılmış kapsül odanızı Instagram üzerinden de paylaşabilirsiniz. Zekice tasarlanmış butik kapsül otellere de rastlamak mümkün. Örneğin Kyoto ve Tokyo'da, kitabevlerinin

*. Bulut. (Ç.N.)

içinde açılmış olan kapsül otellerde kalırsanız kitap raflarının arasına yerleştirilmiş yatağınızda, kitapların arasında uyuyabiliyorsunuz. Esasen, kapsül otellerdeki yatakların bildiğimiz yatlardan pek de farkı yok ama bu oteller, müşterilerine daha kişiye özel, teknolojik açıdan daha donanımlı kapsül odalar sunuyor. Yani, herkese aynı uyu ortamını sunma anlayışı yavaş yavaş rafa kalkıyor.

Kapsül yataklar, sayvanlı yataklar, mıknatıs gücüyle havada asılı duran yataklar, gösterişli su yatakları... Bunların hepsinin tek bir ortak özelliği var: Daha birkaç yıl öncesine kadar hayatımızda yer tutmayan bir özellik, bağlanabilirlik. Daha şimdiden bazı şilte modellerine USB girişleri ve Bluetooth bağlantıları yerleştirilmeye başlandı bile. Yatağınızın akıllı telefonunuzla tam uyumlu hale getirilmesi; yatış ve kalkış seremonileriniz boyunca internette dolaşabilmenizi, başkalarıyla internet üzerinden sohbet edebilmenizi sağlayacak yatakların piyasaya sürülmesi an meselesi. Bütün bunlar ancak geleceğin teknolojisi sayesinde mümkün olabilecek. Yatağınız, sıcaklığı ne zaman alçaltıp ne zaman yükseltmesi gerektiğini bilecek, müziği ve ışığı uygun biçimde ayarlayacak. Sizin bütün yapmanız gereken, tembel tembel uzanıp bilgisayar tarafından yaratılan ambiyansın tadını çıkarmak olacak. Şiltenez, sanal gerçeklik yardımıyla çiçeklenmiş ağaçların altında, New York'taki The Empire State binasının tepesinde yahut dolunaylı bir gecede yıldızların altında uyuma olanağı sunabilecek size. Yakın gelecekte, yatağı paylaşanlar için ayrı ayrı konfor alanları sunan, yatak sıcaklığını ve havalandırmayı kişinin ihtiyaçlarına göre ayarlayan şilteler satın alabileceksiniz. Uyu saatinizde size hikâyeler okuyacak holografik bir yatak arkadaşı icat etmek mutlaka birilerinin aklına gelecek. Bize sorarsanız, biz kendi kendini temizleyen, bakteri tutmayan ve tahtakurusu barındırmayan yatlara yatırım yapmayı daha mantıklı buluyoruz.

Geleceğin insanları da tıpkı atalarımız gibi, rahat bir yüzey üzerine uzanmayı isteyecekler kuşkusuz fakat belli ki fütüristlerin bununla yetinmeye niyetleri yok. Bazılarına göre yatak teknolojisinde gelinebilecek son nokta, bir dizi hava jeti sayesinde yerden yükselip havada asılı kalmanızı sağlayacak düzenekler. Bu düzeneklerde, hava jetlerinin hangi hızla hava üflediğini kontrol edebilecek, dolayısıyla

kendi istediğiniz gibi bir havada süzülme deneyimi yaşayabileceksiniz. Yastıklarınıza yerleştirilen çip ve sensörler yaşamsal bulgularınızı kontrol edecek, uyku örüntülerinizi gözlemleyecek ve size ideal uyanma saatinizi bildirecek. Tavanlar ve duvarlar, gece ya da gündüz olduğu izlenimi yaratacak biçimde aydınlatılabilecek. Yatakla uyumlu akıllı telefonlar için özel olarak tasarlanacak kulaklık ve mikrofonlardan, ses kumandalı aydınlatmalardan, sensörlü ısıtma ve soğutma sistemlerinden de söz ediliyor. Ayrıca, içinde yaşadığımız yüksek yoğunluklu kentleri ve giderek küçülen apartman dairelerini hesaba katanlar, mobilyaların otomatik olarak hareket etmesine, böylece oturma odasının bir anda yatak odasına dönüşüvermesine olanak tanıyan tasarımların yolda olduğunu söylüyorlar. Dikey kabinlerin yaygınlaşacağı, insanların bu kabinlerde astronotlar gibi uyku tulumları içinde uyuyabileceği de iddia ediliyor. Bir uyku tulumu içinde, dikey pozisyonda rahatça uyumamızı sağlayacak yerçekimsiz ortamı nasıl yaratacağız, orası belli değil.

Bugün hâlâ pek çoğumuz büyükannelerimize, büyükbabalarımıza tanıdık gelecek şilteler üzerinde uyuyoruz. Gerçi bugünkü şilteler herhalde daha rahat. Peki, akıllı teknolojileri için içine sokmaya ne gerek var? Tamam, elektronik aletler sağlık durumumuzu izlesin istiyoruz ama müzik zevkimizi, okuyacağımız kitapları, satın alacağımız eşyaları da mı onlar belirlesin? Sağlık durumlarını gözlemleyen akıllı saatlerinden, tükettikleri kalorilerin hesabını tutan cep telefonu uygulamalarından asla vazgeçemeyecek çok sayıda insan için bu sorunun yanıtı muhtemelen evet. İlk günkü gibi kalmayacak, şiltenin içine yerleştirilen bir uyku takip cihazından aldığı verilerle kendini, her nasılsa, yavaş yavaş yenileyip geliştirecek yatakların piyasaya sürüleceği günler hiç de uzak değil anlaşılan. Uyku takip cihazları sayesinde insanın çok daha akıllı bir uyku uyuyacağını iddia edenler de var, artık akıllı uyku her ne demekse. Şilte, uyumamız için gereken en ideal şartları yaratabilir belki ama mustarip olduğumuz uyku sorunlarına bir çare bulamaz. Halbuki, işimizden ayrılp günümüzü kendi istediğimiz biçimde planlayamasak bile, makul biçimde beslensek, makul bir saatte yatsak, bedenimizi düzenli olarak çalıştırmayı ve yatak arkadaşlarımızla yaramazlık yapmayı ihmal etmesek çoğumuz deliksiz bir uyku uyuyabiliriz.

Bir zamanlar, hayat oyununun oynandığı renkli bir sahne olan, sonraları ise tümüyle gölgede kalan yatak bugün bize sanal bir sosyalleşme vaat ediyor. Amerikalı sanatçı Laurie Anderson’a göre, “Teknoloji, çevresinde oturup birbirimize hikâyeler anlattığımız kamp ateşimiz bizim.” Anderson kısmen haklı. Teknoloji sayesinde istediğimiz herkesi, her türlü düşünceyi yataklarımıza sokabiliyoruz. Fakat bunu, atalarımızın gayet normal kabul ettiği fiziksel yakınlık olmadan yapıyoruz.

Hem inanılmaz derecede yakın hem de inanılmaz derecede uzağınız birbirimize. Yani tarih boyunca olduğu gibi, bugün de yataklarımız nasıl yaşadığımızı ortaya koyuyor. Yarının yatağının üzerindeki çarşafı sıyırdıkça da dünyamızın geleceği, bütün o benzersiz kâbuslarıyla ve ortak düşleriyle gözlerimizin önüne apaçık seriliveriyor.

NOTLAR

1. Gün Yüzüne Çıkarılan Yataklar

- 1 Wright, 2004.
- 2 Samson, 2012.
- 3 Thoemmes vd., 2018.
- 4 Wadley vd., 2011.
- 5 Nadel, 2004.
- 6 Shafer ve Bryant, 1977.
- 7 Childe, 1983.
- 8 Richards, 2005; Richards ve Jones, 2016.
- 9 Parker Pearson, 2012.
- 10 Malone ve Stoddart, 2016; Malone, 2008.
- 11 Tetley, 2000. Yerde uyumaya ilişkin faydalı ve kapsamlı bir çalışma: "Instinctive sleeping and resting postures: an anthropological and zoological approach to treatment of lower back and joint pain", <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1119282/>.
- 12 Dodson ve Hilton, 2004.
- 13 Reeves, 1990.
- 14 Siculus, *Historical Library*, Cilt 1, 70. bölüm.
- 15 Carlano ve Sunberg, 2006; Crystal, 2015.
- 16 Tristan yorganı için bkz. Victoria and Albert Museum web sitesi:
<http://collections.vam.ac.uk/item/O98183/the-tristan-quilt-bed-cover-unknown/>.
- 17 <https://www.pepysdiary.com/diary/1666/08/15>.
- 18 Ormiston ve Wells, 2010. <http://www.retailtimes.co.uk/bed-overtakes-sofa-used-piece-furniture-british-homes-made-com-reports/>.

2. Zaman İçinde Uyku

- 20 Vaughan, 1609, 3. bölüm. Sör William Vaughan (y. 1575-1641) Newfoundland'de kolonileşmeyi destekleyen Galli bir yazardı.
- 21 Phiston, 1609.
- 22 Agy.
- 23 Akta ran Ekirch, 2005, s. 310.
- 24 Freud ve Strachey, 2010.
- 25 Horne, 2007, s. 165.
- 26 Den Boer, 2012.
- 27 Wehr, 1992.
- 28 Ekirch, 2005. Erken modern dönem İngiltere'si için bkz. Handley, 2016.
- 29 Glaskin ve Chenhall, 2013.
- 30 Bkz. Yetis vd., 2015.

- 31 Huffington, 2017, s. 76.
- 32 Walker, s. 2017.
- 33 Reiss, s. 2017.
- 34 Horne, s. 207.
- 35 Churchill, 2013, s. 999.
- 36 Edward Marshall'ın Edison ile yaptığı söyleşi, *The New York Times*, 6 Şubat, 1927.
- 37 Kripke vd., 2002.

3. Büyük Patlama

- 38 Tacitus, *Annals* 15, s. 37-41. İmparator Neron (MS 37-68) ölçüsüzce yaşayan, zorba bir hükümdardı. "Halk düşmanı" ilan edilmesinin ve gıyabında çıkan idam kararının ardından intihar etmiştir.
- 39 Crystal, 2015.
- 40 Booth, 2015.
- 41 Cooper, 2002, s. 94.
- 42 Ksenophon, 1979, 7. bölüm, 11. kısım.
- 43 Crystal, 2015, s. 144.
- 44 Wright, 2004, s. 72.
- 45 Tannahill, 1980, 7. bölüm.
- 46 Grundy, 2010. Ayrıca bkz. Patterson, 2013.
- 47 Malinowski, 1929.
- 48 George, 2016.
- 49 Crystal, 2015, 15. İngiltere Müzesi erişim numarası: 1867, 0509.55.
- 50 Tannahill, 1980, s. 164. Ayrıca bkz. Van Gulik, 1994.
- 51 Tannahill, 1980. Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. 8. bölüm. Ayrıca bkz. Daniélou, 1993.
- 52 Straton. Alıntı: *Anthologica Palatinus*, 12, 4, aktaran Tannahill, 1980, s. 75.
- 53 Sokrates. Alıntı: Ksenophon, *Symposium* 2, aktaran Tannahill, 1980, s. 83.
- 54 Plutarkhos, "Life of Lycurgus," 18, aktaran Tannahill, 1980, s. 90.
- 55 Knudsen, 2012.
- 56 McGinn, 2004.
- 57 Wright, 2004, s. 40.
- 58 Tannahill, 1980, s. 381-387.

4. Ebeyi Çağırın

- 59 2017 yılında fetüsün dişleri üzerinde yapılan bilimsel analiz sonucunda, anne ile bebeğin gebeliğin 31. ila 33. haftasında öldüğü ve ölmeden önceki son iki buçuk ay boyunca ikisinin de yoğun stres altında olduğu ortaya çıkmıştır. Analizin görsellerle desteklenmiş raporu için bkz. Nava vd., 2017.
- 60 Tekvin 3:16.
- 61 Çatalhöyük'te bulunan (ve kayıp olan kafası sonradan eklenen) Oturan Kadın heykeli-ği Türkiye'de, Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir (bkz. kultur.gov.tr).

- 62 Bebek ölüm oranlarıyla ilgili güncel bilgi için bkz. Dünya Sağlık Örgütü: http://www.who.int/gho/child_health/mortality/mortality_under_five_text/en/.
- 63 Westcar Papirüsü: www.revolvy.com. Tarihçe ve tartışma için bkz. Booth, 2015 ve Blackman, 1988.
- 64 Nunn, 2002.
- 65 Cerrahinin babası olarak anılan Suśruta MÖ 600 yılı civarında, Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletinde dünyaya geldi. *The Compendium of Suśruta* [Suśruta'nın İncelemeleri] başlıklı çalışması günümüze ulaşabilmiş en önemli antik tıp metinlerinden biridir. Bkz. Bhishagratna, 2006.
- 66 King, 2005; Ephesos'lu Soranus ve Owsei Temkin, 1991.
- 67 Posidippus, aktaran Blundell, 1995, s. 13 l. Posidippus MÖ 2. yüzyılda yaşamış bir epigram şairidir.
- 68 Cook ve Luo, 2017.
- 69 *Ishinpo*, 23.8 a. 30 ciltten oluşan ve günümüze ulaşabilmiş en eski Japon tıp metni olan *Ishinpo*, MS 984 yılında Ramba Yasuyori tarafından tamamlanmıştır. Aktaran Jen-der Lee, 1996, s. 228.
- 70 Ağırıklı olarak doğum üzerine tıbbi metinler üretmiş olan Cui Zhi'nin (ö. MS 681) eserinden alıntılayan Wang Tao. Aktaran Jen-der Lee, 1996, s. 235.
- 71 Bu ifade *Ishinpo*'dan alınmıştır. *Ishinpo* 23.24a, aktaran Jen-der Lee, 1996, s. 234.
- 72 Licence, 2012, s. 213.
- 73 Ayrıntılı bilgi için Kew Botanik Bahçeleri, Londra ([kew.org](http://www.kew.org)).
- 74 Licence, 2012, s. 213.
- 75 Roger Schofield'in 1993 tarihli çalışmasından. "Did the mothers really die?", Peter Laslett (yay. haz.), *The World We Have Lost*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, içinde, aktaran Licence, 2012.
- 76 Mauriceau, 1668, s. 157. François Mauriceau (1637-1709) 17. yüzyılın önde gelen doğum uzmanlarındandı.
- 77 Meigs, 1854, s. 104. Charles Delucena Meigs (1792-1869) doğum esnasında anestezi kullanımına karşı olan ve doktorların ellerinden hastalara mikrop bulaşmasının mümkün olmadığını iddia eden Amerikalı bir doğum uzmanıydı.
- 78 Kleeman, 2015.

5. Ölüm ve Ötesi

- 79 El Brujo, Peru'nun kıyı bölgelerinde kurulmuş olan Moche uygarlığı tarafından MS 1 ile 600 yılları arasında inşa edilmiş tören yapılarından oluşan bir komplekstir. Cao Leydisi hakkında bazı popüler yazılar dışında yayınlanmış ayrıntılı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu yazılardan biri Nadia Durrani'ye aittir: Nadia Durani, *Current World Archaeology* (2009, sayı 35). Bkz. <https://www.world-archaeology.com/travel/moche-route-the/>.
- 80 *Gilgameş Destanı* 8. Tablet'ten alıntı. *Gilgameş Destanı*'na şuradan çevrimiçi olarak ulaşabilirsiniz: <http://www.ancienttexts.org/library/mesopotamian/gilgamesh/tab8.htm>. Yahut bkz. George, 2016.
- 81 Baughan, 2013, 1. ve 2. bölümler.
- 82 Reisner, 1923.
- 83 Kemp vd., 2013.

- 87 Bianucci vd., 2015.
- 88 Reeves, 1990.
- 89 Kha'nın mezarındaki eşyalar İtalya'nın Turin kentinde, yenilenmiş Museo Egizio'da (Mısır Müzesi'nde) sergilenmektedir. Bkz. <https://www.museoegizio.it/en/>.
- 90 Mezar H18 üzerine yapılan bilimsel yayın, 1960 yılında Eriha kentindeki kazıları gerçekleştiren arkeolog Kathleen Kenyon'a aittir. Aktaran Baughan, 2013.
- 91 Baughan, 2013.
- 92 Needham ve Ping-Yü, 1959, 1970.
- 93 Whitelock, 2013, s. 338ff.
- 94 Alıntı: Agy., s. 342.
- 95 Agy.
- 96 MÖ 420'lerin ortaları ile sonları arasında bir tarihte doğan Platon, Sokrates'in ölümünü (MÖ 399) *Phaidon* adlı eserinde kayda geçirmiştir. Bu eser "Ruh Üzerine" adıyla da bilinmektedir. Metin İngilizceye Benjamin Jowett (1892) tarafından çevrilmiştir. Alıntı bu çevirinin 113. sayfasından yapılmıştır.
- 97 Tacitus MS yaklaşık 56-57'de, Neron imparator iken doğmuştur. Alıntı: *Annals*, 15: 60-64. Bkz. Blakeney, 1908, 1, s. 498-502. Seneca'nın ölümü için bkz. Ker, 2009.
- 98 Nimoy'un tweetine şuradan ulaşılabilir: <https://twitter.com/therealnimoy/status/569762773204217857?lang=en>.
- 99 Steenkamp, Pistorius'un kız arkadaşıydı. Pistorius 2013 yılında kız arkadaşını öldürme suçundan hüküm giydi. Steenkamp'in tweetine şuradan ulaşılabilir: <https://twitter.com/reevasteenkamp?lang=en>.
- 100 Hardy, 1998, s. 117.
- 101 Toraja halkıyla ilgili görüntüler için bkz. <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-39603771>.

6. Yabancı Yatak Arkadaşları

- 99 Ware'in Büyük Yatağı, Londra'daki Victoria and Albert Museum, Oda 57'de görülebilir. Bkz. www.vam.ac.uk. Anhalt-Köthen Prensi I. Ludwig (1579-1650) zirai gelişmeyi savaşa tercih eden, alelade bir prensi. Alıntı: www.greatbedofware.org.uk.
- 100 Shakespeare, *On İkinci Gece*, 3:2.
- 101 Alıntılar: www.greatbedofware.org.uk.
- 102 Ekirch, 2005, s. 279. Ayrıca bkz. Worsley, 2012.
- 103 Melville, 2012, s. 36.
- 104 Butterfield, 1961, s. 418.
- 105 Liedloff, 1975, s. 17.
- 106 Psikolojik antropolojinin önde gelen isimlerinden John Whiting (1908-91) ve eşi Beatrice Whiting (1914-2004) önce Yale Üniversitesi'nde, daha sonra da Harvard Üniversitesi'nde karşılaştırmalı çocuk gelişimi alanında öncü çalışmalar yürüttüler. Bu çalışmalarla ilgili bir değerlendirme için bkz. Edwards ve Bloch (2010). Ayrıca burada sözü geçen araştırmayla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Pawlik ve Rosenzweig, 2000, s. 242.
- 107 Carlano ve Sumburg, 2006, s. 83.
- 108 Handley, 2016.

- 109 Ekirch, 2005.
- 110 Agy.
- 111 Tomalin, 2007.
- 112 Tahhan, 2013.
- 113 *The Works of Benjamin Jonson*, Londra, 1616, aktaran Ekirch 2005, s. 292.
- 114 Soranus ve Temkin, 1991. Ayrıca bkz. Soranos, *Gynaikia (Soranus d'Ephèse: maladies des femmes)*, çev. ve yay. haz. P. Burguière, D. Gourévitch, ve Y. Malinas [Paris 1988], I:xxxix-xl).
- 115 James McKenna'nın çalışmaları için bkz. <https://cosleeping.nd.edu>.
- 116 Agy.
- 117 Carlona ve Sumberg, 2006, 7. bölüm. Wright, 2004, 33. bölüm.
- 118 Carlona ve Sumberg, 2006.
- 119 Borel, 2015.
- 120 Gizelle Schoch, kişisel iletişim.
- 121 Reiss, 2017.

7. Taşınan Yataklar

- 122 Lorenzi, 2017.
- 123 Lehner ve Hawass, 2017.
- 124 Alıntılar: Fagles, 1996, 4. kitap, ll. 332-35, ve 20. kitap, l. 410.
- 125 Thesiger ve Anderson, 2008.
- 126 Lattimore, 1941.
- 127 Richardson, 2014.
- 128 John Evelyn bahçecilik, ilahiyat ve vejetaryenlik gibi farklı konuları ele alan İngiliz bir yazardı. Yazarın *Diary* adlı eseri 1640-1706 yılları arasında kapsamaktadır. Eserin bazı bölümleri çok sonraları eklenmiş olduğu için daha çok hatıratı andırmaktadır. Alıntı: Bédoyère, 1995, s. 63.
- 129 İbn-i Battuta. 1853-58, 3: 380.
- 130 George Robert Gleig (1796-1888) sonradan rahip olan bir askerdir. Wellington Dükkü'nün biyografisi de dahil olmak üzere askerî konularda pek çok kitap yazdı. Alıntı: Gleig, 1871, s. 127.
- 131 Napoléon'un kamp yatağıyla ilgili bilgiler şuradan alınmıştır: Fondation Napoléon, Napoléon.org. Home History of the Two Empires Objects Napoléon's camp bed.
- 132 Bu paragraftaki alıntılar: Müller, 1915, s. 62.
- 133 Startzman, 2014.
- 134 Frink ve Frink, 1897, 7.
- 135 Richardson ve Eberlein, 1925.
- 136 Leyendecker, 1992.
- 137 Karavanlarla ilgili tartışmalar için bkz. Jim Morrison, "Commemorating 100 Years of the RV", www.Smithsonianmag.com, 24 Ağustos 2010.

8. Umuma Açık Yatak Odası

- 138 Wright, 2004, 29.
 139 Agy.
 140 Büyük izdivaç yatakları: Agy., s. 73.
 141 Whitelock, 2013.
 142 Agy., s. 244.
 143 Mitford ve Mansel, 2012.
 144 Siculus, 2014, Cilt 1, 70. bölüm.
 145 Saint-Simon dükü (1675-1755) bir asker ve yazardı. Çok güvenilir olmamakla beraber, XIV. Louis dönemi saray hayatını ayrıntılı biçimde anlatan tek vakanüvistir. Dükün *The Memoirs of Louis XIV* başlıklı eseri Versailles Sarayı üzerine yazılmış temel bir kaynaktır. Bkz. <https://www.gutenberg.org/files/3875/3875-h/3875-h.htm>.
 146 Wright, 2004, s. 108.
 147 IV. Sadık Muhammed Han Abbasi'nin yatağının neye benzediğini bir suluboya tabloda ve 1882 yılında Christofle tarafından çekilmiş fotoğraflarda görebiliyoruz. Bkz. Skog-gard, 2000.
 148 Danchevve Todman, 2001, s. 223.

9. Mahrem Bir Sığınak

- 149 Bu yorum, 2013 yılında Federal Ticaret Komisyonu tarafından düzenlenen "Internet of Things" [Nesnelerin İnterneti] konulu bir atölye çalışmasında dile getirilmiştir.
 150 Malinowski, 1929.
 151 Pliny the Elder, *Natural History*, 35. kitap. Pliny ve Holland, 2013.
 152 Pompeii duvar yazısı, McGinn, 2004.
 153 Paragraftaki alıntılar: Fagan, 2004, s. 18-23.
 154 Olsen, 1976.
 155 Tosh, 1999.
 156 Flanders, 2003, giriş ve 1. bölüm.
 157 Sektörel bir yayın olan *Earnshaw's Infants' Department*'in Haziran 1918 tarihli sayısından.
 158 Warren ve Brandeis, 1890, s. 196.
 159 Flanders, 2003, 1. bölüm.
 160 Akman Ekirch, 2005, s. 1282.
 161 Pantton, 1888, s. 1182.
 162 Agy., s. 183.
 163 Agy., s. 189.
 164 Agy., s. 140.
 165 Beeton, 1859-61, s. 992.
 166 Flanders, 2003, s. 47.
 167 Haweis, 1889.

10. Yarnın Yatakları

- 168 Hint karyoları: www.stringbedco.com.
169 Frey, 2016, s. 65.
170 Murphy'nin hayat hikâyesinin en iyi özetine şuradan ulaşılabilir: https://www.cn.wikipedia.org/wiki/Murphy_bed.
171 <https://oriliving.com>.
172 Greenfield, 2010.

KAYNAKÇA

Bu eseri kaleme alırken yüzlerce makale, kitap ve web sitesinden faydalandık. Kaynakçaya bunların tamamını dahil etmedik. Burada sunduğumuz liste sadece temel kaynakları içermektedir. Konuya ilgi duyan okurlar, bu listede sunulan pek çok eserin kaynakçasına başvurarak daha detaylı bir literatür taraması yapabilirler. Aksi belirtilmedikçe, tüm alıntılar aşağıdaki listede sunulan kaynaklardan yapılmıştır.

Baughan, E.P., *Couched in Death: Klimai and Identity in Anatolia and Beyond*, University of Wisconsin Press, Madison, 2013.

Beard, M. *The Guardian* makalesi: <https://www.theguardian.com/books/2009/mar/2/philosophy>.

Bédoyère, Guy de la (yay. haz.), *Diary: John Evelyn*, Boydell Press, Woodbridge, 1995.

Beeton, I., *Mrs Beeton's Book of Household Management*, Chancellor Press, Londra, 1982, 1859-1861.

Bhishagratna, K.K. (çev.), *The Susbruta Sambita: An English Translation Based on Original Texts*, Cosmo Publications, New Delhi, 2006.

Bianucci, R. vd. "Shedding New Light on the 18th Dynasty Mummies of the Royal Architect Kha and His Spouse Merit, 2005", PLOS One DOI: 10.1371/journal.pone.0131916.

Blackman, A.V., *The Story of King Cheops and the Magicians*, J.V. Books, Hemet, CA, 1988.

Blakeney, E.H. (yay. haz.), *Tacitus: The Annals*, Cilt 1:498-502, J.M. Dent, Londra.

Blundell, S., *Women in Ancient Greece*, Harvard University Press, Cambridge, 1995.

Booth, C., *In Bed with the Ancient Egyptians*, Stroud, Amberley, 2015.

Borel, B., *Infested: How the Bed Bug Infiltrated Our Bedrooms and Took Over the World*, University of Chicago Press, Chicago, 2015.

Butterfield, L.H., *Diary and Autobiography of John Adams*, cilt 3, Belknap Press, Cambridge, MA, 1961.

Carlano, A. ve Bobbie S., *Sleeping Around: The Bed from Antiquity to Now*, University of Washington Press, Seattle, Santa Fe, Museum of International Folk Art, 2006.

Childe, V.G., *Skara Brae*, HM Stationery Office, Londra, 1983.

Churchill, W.S., *Churchill by Himself*, Rosetta Books, Londra, 2013.

Cook, C. ve Xinhui L., *Birth in Ancient China: A Study of Metaphor and Cultural Identity in Pre-Imperial China*, State University of New York Press, Albany, 2017.

Cooper, J.S., "Virginity in Ancient Mesopotamia", *Sex and Gender in the Ancient Near East* içinde, S. Parola and R. Whiting (yay. haz.), Helsinki, SAA, 2002.

Crystal, P., *In Bed with the Romans*, Stroud, Amberley, 2015.

Danchev, A., ve Daniel T. (yay. haz.). *Field Marshall Lord Alanbrooke: War Diaries, 1939-1945*, Weidenfeld & Nicholson, Londra, 2001.

Daniélou, A. *The Complete Kama Sutra*, Simon & Schuster, New York, 1993.

den Boer, E., "Spirit Conception: Dreams in Aboriginal Australia", *Dreaming*, 2012, 22 (3), s. 192-211.

Dodson, A. ve Dyan, H., *The Complete Royal Families of Egypt*, Thames & Hudson, Londra, 2004.

Edwards, C.P., ve Bloch, M., "The Whitings' Concepts of Culture & How They Have Fared in Contemporary Psychology and Anthropology", 2010, 501. <http://digitalcommons.unl.edu/psychfacpub/501>.

Ekirch, R.A., *At Day's Close: The Night in Times Past*, Norton, New York, 2005.

Elyot, T., *The Castell of Helth*, Thomas Bethel, Londra, 1539.

Fagan, B. *Fish on Friday: Feasting, Fasting, and the Discovery of the New World*, Basic Books, New York, 2004.

Fagles, R., *The Odyssey: Homer*, Viking, New York, 1996.

Flanders, J., *Inside the Victorian Home: A Portrait of Domestic Life in Victorian England*, Norton, New York, 2003.

Freud, S. ve Strachey, J. (çev.), *The Interpretation of Dreams: The Complete and Definitive Text*, Basic Books, New York, 2010.

Frey, T., *Epiphany Z: Eight Radical Visions for Transforming Your Future*, Morgan James, Hampton, VA, 2016.

Frink, L. ve Margaret A.F., *Journal of a Party of California Gold Seekers*, Oakland, CA, 1897 (yayıncı bilinmiyor).

- George, A., *The Epic of Gilgamesh*, Penguin Classics, New York, 2016.
- Glaskin, K. ve Richard C. (yay. haz.), *Sleep Around the World: Anthropological Perspectives*, Palgrave Macmillan, New York, 2013.
- Gleig, G.R., *The Life of Arthur, Duke of Wellington*, Longmans, Green, Reader, and Dyer, Londra, 1871.
- Goodman, Ruth, *How to Be a Tudor*, Liveright, New York, 2017.
- Greenfield, Rebecca, "The Rise and Fall of the (Sexy, Icky, Practical) Waterbed", *Atlantic*, 13 Ağustos, 2010.
- Grundy, Mrs., *A History of Four Centuries of Morals in Great Britain and the United States Intended to Illuminate Present Problems*, Kessinger, Whitefish, MT, 2010.
- Handley, S., *Sleep in Early Modern England*, Yale University Press, New Haven, 2016.
- Hardy, T., *Tess of the d'Urbervilles*, John Paul Riquelme (yay. haz.), Bedford Books, New York, 1998. İlk baskı: 1891.
- Haweis, M.E.J., *The Art of Housekeeping*, Chatto & Windus, Londra, 1889.
- Horne, J., *Sleepfaring: The Secrets and Science of a Good Night's Sleep*, Oxford University Press, Oxford, 2007.
- Huffington, A., *The Sleep Revolution: Transforming Your Life, One Night at a Time*, Harmony Books, New York, 2017.
- Battuta, I., *The Travels of Ibn Battutab*, çev. Tim Macintosh-Smith, Pan Macmillan, New York, 1853-1858.
- James, H.E.M., *The Long White Mountain, or a Journey in Manchuria*, Longmans, Green, Londra, 1888.
- Ker, J., *The Deaths of Seneca*, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Kemp, B. vd., "Life, Death and beyond in Akhenaten's Egypt: Excavating the South Tombs Cemetery at Amarna", *Antiquity*, 2013, 87 (335), s. 64-78.
- King, H., *Greek and Roman Medicine*, Bristol Classical Press, Bristol, 2005.
- Kleeman, A., "The Bed-Rest Hoax: The Case against a Venerable Pregnancy Treatment", *Harper's Magazine*, Aralık 2015.
- Knudsen, C.D., "Naughty Nuns and Promiscuous Monks: Monastic Sexual Misconduct in Late Medieval England", doktora tezi, University of Toronto, 2012.
- Kripke, D. F. vd. "Mortality Associated with Sleep Duration and Insomnia", *Arch Gen Psychiatry*, 2002, 59 (2), s. 131-136.

Lattimore, O., *Mongol Journeys*, Jonathan Cape, Londra, 1941.

Lee, Jen-der, 1996. "Childbirth in Early Imperial China", *Bulletin of the Institute of History and Philology, Academia Sinica*, 1996, 67 (3), s. 533-642. Sabine Wilms tarafından 2005 yılında çevrildi. Makaleye şu adresten erişilebilir: www.brill.nl.

Le Goff, J., *Saint Louis*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, IN, 2009.

Lehner, M. ve Hawass, Z., *Giza and the Pyramids*, Thames & Hudson, Londra, 2017.

Leyendecker, L. E., *Palace Car Prince: A Biography of George Mortimer Pullman*, University Press of Colorado, Boulder, 1992.

Licence, A., *In Bed with the Tudors*, Stroud, Amberley, 2012.

Liedloff, J., *The Continuum Concept: In Search of Happiness Lost*, Da Capo Press, New York, 1975.

Lorenzi, R. "Fit for a King: Tut's Camping Bed Was an Ancient Marvel", *Live Science*, 1 Ağustos, 2017. Livescience.com.

Malinowski, B. *The Sexual Life of Savages in North-western Melanesia*, British New Guinea, Eugenics, Londra, 1929.

Malone, C. ve Stoddart, S., "Figurines of Malta", *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines* içinde, T. Insoll (yay. haz.), Oxford University Press, Oxford, 2016, s. 729-753.

Malone, C.A.T., "Metaphor and Maltese Art: Explorations in the Temple Period", *Journal of Mediterranean Archaeology*, 2008, 21 (1), s. 81-108.

Marshall, E., "Edison at 80 views a world he changed", *The New York Times* arşivi, 6 Şubat 1927.

Mauriceau, F., *The Diseases of Women with Child, and in Child-Bed*, çev. Hugh Chamberlen, T. Cox, Londra, 1668.

McGinn, T.A.J., *The Economy of Prostitution in the Roman World*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2004.

Meigs, C., *On the Nature, Signs and Treatment of Childbed Fevers*, Blanchard & Lea, Philadelphia, 1854.

Melville, H., *Moby Dick*, Dover Publications, New York, 2012. İlk baskı: 1851.

Miller, W.H., *Camp Craft*, Ananda Quinn, Kalküta, 1915.

Mitford, N. ve Philip M., *The Sun King*, NYRB Classics, New York, 2012.

- Nadel, D., "Continuity and Change: The Ohalo II and the Natufian Dwelling Structures (Jordan Valley, Israel)", *The Last Hunter-Gatherers in the Near East* içinde, C. Delage (yay. haz.), BAR International Series, Oxford, 2004, s. 75-84.
- Naughan, E.P., *Couched in Death*, University of Wisconsin Press, Madison, 2013.
- Nava, A. vd. "Virtual Histological Assessment of the Prenatal Life History and Age at Death of the Upper Paleolithic Fetus from Ostuni (Italy)", *Nature.com Scientific Reports*, 2017, 7, 9527 sayılı makale.
- Needham, J. ve Ho P.Y., "Elixir Poisoning in Medieval China", *Janus*, 1959, 48, s. 221-251. Yeniden basım: *Clerks and Craftsmen in China and the West: Lectures and Addresses on the History of Science and Technology* içinde, Cambridge University Press, Cambridge, 1970, s. 316-339.
- Nunn, J.F., *Ancient Egyptian Medicine*, University of Oklahoma Press, Norman, 2002.
- Olsen, D.J., *The Growth of Victorian London*, Penguin, New York, 1976.
- Ormiston, R. ve Nicholas W.W., *William Morris: Artist, Craftsman, Pioneer*, Flame Tree, Londra, 2010.
- Panton, J.E., *From Kitchen to Garrett: Hints for Young Householders*, Ward and Downey, Londra, 1888.
- Parker P.M., *Stonehenge: Exploring the Greatest Stone Age Mystery*, Simon and Schuster, Londra, 2012.
- Patterson, A., *Mrs Grundy's Enemies: Censorship, Realist Fiction and the Politics of Sexual Representation*, Peter Lang, Bern, 2013.
- Pawlik, K. ve Mark . R., (yay. haz.), *The International Handbook of Psychology*, SAGE, Londra, 2000.
- Pepys, S. ve Mynors B., *The Diary of Samuel Pepys: A New and Complete Transcription*, University of California Press, Berkeley, 1970.
- Phiston, W., *The Schoole of Good Manners, or A New Schoole of Vertue*, W. White for William Inoes, Londra, 1609.
- Plato, *Phaedo*, çev. Benjamin Jowett, 1892. Yeniden basım: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017.
- Pliny the Elder (MS 77). *Pliny's Natural History: In Thirty-Seven Books*, Philemon Holland (yay. haz.), Amazon Digital Services, Seattle, 2013.
- Reeves, N., *The Complete Tutankhamun*, Thames & Hudson, Londra, 1990.

Reisner, G., *Excavations at Kerma*, Peabody Museum, Harvard University, Cambridge, 1923.

Reiss, B., *Wild Nights: How Taming Sleep Created Our Restless World*, Basic Books, New York, 2017.

Richards, C., (yay. haz.), *Dwelling among the Monuments*, MacDonald Institute, Cambridge, 2005.

Richards, C. ve Jones, R., (yay. haz.), *The Development of Neolithic House Societies in Orkney*, Oxbow Books, Oxford, 2016.

Richardson, A.E. ve H. Donaldson E., *The English Inn Past and Present*, Batsford, Londra, 1925.

Richardson, G., *The Field of the Cloth of Gold*, Yale University Press, New Haven, 2014.

Saint-Simon de Rouvroy, L., *Memoirs of Louis XIV and His Court and of the Regent*, C. F. Collier, New York, 1910.

Samson, D.R., "The Chimpanzee Nest Quantified: Morphology and Ecology of Arboreal Sleeping Platforms within the Dry Habitat Site of Toro-Semliki Wildlife Reserve, Uganda", *Primates*, 2012, 53, s. 357-64.

Shafer, H.J. ve Vaughn M.B. Jr. *Archaeological and Botanical Studies at Hinds Cave, Val Verde County, Texas*, College Station, Texas A&M University, Antropoloji Laboratuvarı, özel sayı 1, 1977.

Siculus, D., *Historical Library*, çev. Giles Lauren, Amazon Digital Services, Seattle, 2014.

Skoggard, C.A., "Asleep with Painted Ladies", *Nest* 10, 2000, s. 100-105.

Soranus of Ephesus, *Soranus' Gynecology*, çev. Owsei Temkin, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1991.

Speert, H., *Obstetrics and Gynecology: A History and Iconography*, CRC Press, Boca Raton, FL, 2004.

Startzman, E., "A Brief History of Sleeping Bags", *ezinearticles.com*, 21 Ocak, 2014.

Szapkowska, K. ve Baines, J., *Through a Glass Darkly: Magic, Dreams, and Prophecy in Ancient Egypt*, Classical Press of Wales, Swansea, 2006.

Tahhan, D.A., "Sensuous Connections in Sleep: Feelings of Security and Interdependency in Japanese Sleep Rituals", *Sleep around the World: Anthropological Perspectives* içinde, Katie Glaskin ve Richard Chenhall (yay. haz.), Palgrave Macmillan, New York, 2013, s. 61-78.

Tannahill, R., *Sex in History*, Stein and Day, New York, 1980.

Tetley, M., "Instinctive Sleeping and Resting Postures: An Anthropological and Zoological Approach to Treatment of Lower Back and Joint Pain", *British Medical Journal* 321, 2000, s. 1616.

Thesiger, W. ve Anderson, J.L., *The March Arabs*, Penguin Classics, Baltimore, 2008.

Thoemmes, M.S. vd., "Ecology of Sleeping: The Microbial and Arthropod Associates of Chimpanzee Beds." *Royal Society Open Science* 5 (5), 2018, 180382 DOI: 10.1098/rsos.180382

Tomalin, C., *Samuel Pepys: The Unequalled Self*, Vintage, New York, 2007.

Tosh, J., *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, Yale University Press, New Haven, 1999.

Van Gulik, R.H., *Sexual Life in Ancient China: A Preliminary Survey of Chinese Sex and Society from ca. 1500 B.C. till 1644 A.D.*, Brill, Leiden, 1994.

Van Meilj, T., "Maori Collective Sleeping as Cultural Resistance", *Sleep around the World: Anthropological Perspectives* içinde, Katie Glaskin ve Richard Chenhall (yay. haz.), Palgrave Macmillan, New York, 2013, s. 133-50.

Vaughan, W., *Approved Directions for Health, Both Natural and Artificial*, T. Snodham for Roger Jackson, Londra, 1609.

Wadley, L. vd., "Middle Stone Age Bedding Construction and Settlement Patterns at Sibudu, South Africa," *Science*, 2011, 334, s. 6061.

Walker, M., *Why We Sleep*, Simon and Schuster, New York, 2017.

Warren, S.D. ve Louis D.B., "The Right to Privacy", *Harvard Law Review*, 1890, 4 (5), s. 193-220.

Wehr, T., "In Short Photoperiods, Human Sleep Is Biphasic", *Journal of Sleep Research*, 1992, 1 (2), s. 103-7.

Whitelock, A., *Elizabeth's Bed: An Intimate History of Elizabeth's Court*, Picador, New York, 2013.

Whiting, J. ve Eleanor H.C. (yay. haz.), *Culture and Human Development: The Selected Papers of John Whiting*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Wilkinson, R., *Louis XIV*, Routledge, Abingdon, 2017.

Worsley, L., *If Walls Could Talk: An Intimate History of the Home*, Bloomsbury, New York, 2012.

Wright, L., *Warm and Smug: The History of the Bed*, Sutton Books, Stroud, 2004.

Xenophon, *Xenophon in Seven Volumes*, Cilt 4, Harvard University Press, Cambridge, 1979.

Yetish, G. vd., "Natural Sleep and Its Seasonal Variations in Three Pre-industrial Societies", *Current Biology* 25 (21), 2015, s. 2862-2868.

RESİMLER

My Bed [Yatağım], Tracey Emin. Tate Modern, Londra, 1999. Paul Quayle/Alamy Stock Photo.

Skara Brae'de bir ev, Orkney Adaları, İskoçya. Resmin sağında ve solunda bulunan haznelerin taştan yapılmış yataklar olduğu tahmin ediliyor. Vincenzo/Iacovoni/Alamy Stock Photo.

Uyuyan Kadın heykeltıraşı, Hal Saflieni, Malta, MÖ 3000 civarı. Heritage Image Partnership Ltd/Alamy Stock Photo. Tutankamon'un mezarının giriş salonunda bulunan ölü yatakları, 1922. Jan Walters/Alamy Stock Photo.

Erotik bir duvar resmi, Lupanare, Pompeii. VPC Travel Photo/Alamy Stock Photo.

18. yüzyılda doğum yapan bir kadın. Chronicle/Alamy Stock Photo.

Hristiyan geleneğinde bir ölüm döşegi sahnesi. Rahip John Wesley'nin ölümü. Taş baskı, y. 1840. Archive Images/Alamy Stock Photo.

Ware'in Büyük Yatağı. Günümüzde, Londra'daki Victoria and Albert Museum'da sergilenmektedir. Artokoloro Quint Lox Limited/Alamy Stock Photo.

Girls in Bedroom [Yatak Odasında Kızlar]. Bir yer yatağı üzerinde birlikte yatan iki Japon kız. Fotoğraf: Kusakabe Kimbei. Chronicle/Alamy Stock Photo.

Tutankamon'un üç parçalı kamp yatağı. Griffith Institute, University of Oxford.

Hindistancevizi lifinden yapılmış bir Hint karyolası üzerinde oturmuş dinlenen yaşlı bir adam, Racasthan, Hindistan. Taşınabilir Hint karyolaları, ayaklardan ve örgü bir uyku platformundan oluşuyor. Dinodia Photos/Alamy Stock Photo.

1815 Waterloo Muharebesi arifesinde, Napoléon'un karargâhında bulunan kamp yatağı ve çalışma/yatak odası günümüzde bu şekilde sergileniyor. Arterra Picture Library/Alamy Stock Photo.

Kral XIV. Louis'nin Versailles Sarayı'ndaki yatağı. Norimages/Alamy Stock Photo.

Maple of London adlı firmanın ürettiği yatak odası mobilyalarının 1886 tarihli reklam metni. Reklamı yapılan mobilyalar arasında beyaz bir yatak odası takımı ve "demir ve pirinçten yapılmış dört direkli karyolalar" da bulunuyor. Chronicle/Alamy Stock Photo.

John Lennon ve Yoko Ono balayında, barış yatağındalar. Keystone Pictures USA/ Alamy Stock Photo.

New York'taki bir apartman dairesinde kullanılan Murphy yatağı. Patti McConville/ Alamy Stock Photo.

DİZİN

A

ABD Donanması 173
ABD Ordusu 173
Aborjinler 52
Adams, John 139, 140
Adler, Alfred 50
Afrika 15, 23, 25, 55, 124, 130, 141, 209
afyon 57, 58, 100
afyon şarabı 58
Ağız Açma ritüeli 116
akıllı teknoloji 237
Akitanyalı Eleanor 69
Alanbrooke, Lord 196
Alcor 128
Altın Sahili 124
Altın Simli Bez Meydanı 161, 162
Amerika Evcil Hayvan Ürünleri
Derneği 233
Amerikan Pediatri Akademisi 146
Amerika Yerlileri 52
Amundsen, Roald 169
Anderson, Laurie 238
Ani Bebek Ölümü Sendromu (Beşik
Ölümü) 146
Anne, İngiltere Kraliçesi 194
anne ölümü 102, 107
anshinkan 144
Antarktika 169
Apollo Projesi 174
Architect 208, 247
Aristoteles 49, 95
Arktik 16, 200

Arthur, İngiltere Prensi 71
ataerkil 61, 73, 74, 109
Augustus, Roma İmparatoru 68, 81,
126
Aurelia Philematium 77
Aziz Antonius 203

B

Baden-Powell, Robert 166
bakire 67, 69, 70, 71, 73, 101, 121
baldıran 125, 126
barbitürat 57
Barclay, Andrew 18
barış yatağı 224
Battuta, İbn-i 163
bebek karyolası 147, 148
bebekölümü 146, 147
Bedfellows [Yatak Arkadaşları] 154
Bed [Yatak] (Rauschenberg) 14
Beeton, Isabella 217
Beni Hasan Mezarlığı 67
Bennett, Arnold 206, 207
Beowulf 82, 179, 180
Berkley, Theresa 86
beşik 146, 147, 148, 171
Boeing Stratocruiser 178
Bowie, David 131
Boy's Brigade [Oğlanlar Tugayı] 166
bölünmüş uyku 17, 55
Brethren of the Common Life [Ortak
Yaşam Kardeşliği] 204
Brontë, Charlotte 110

Brooklyn Papirüsü 91, 92
bukumatula 75
Bulkeley, Kelly 51
Büyük Plinius 108, 152, 201

C-Ç

cadılık saati 54
Campbell, Colin 163
Camp Craft [Kamp Yapma Sanatı] (Miller) 166, 250
Cao Leydisi 111, 112, 241
Cao Viejo piramidi (Peru) 111
Capacelli, Albergati 205
cariye 40, 72, 73, 85, 97
Carter, Howard 115, 116
Cassian, John 203
Catullus 68
cenaze yatağı 113, 114
Cerf, Vint 200
Chaga 55
Chamberlen ailesi 104
Charles, I, Fransa Kralı 188
Chaucer, Geoffrey 53, 58, 59, 181
Chen Yanzhi 97, 98
Chicago ve Alton Demiryolu Şirketi 175
Childe, Vere Gordon 27, 28, 31
Church, Ella 214
Churchill, Winston 13, 61, 62, 125, 196
Cicero 68, 69, 84
cinsellik 68, 73, 74, 76, 77, 106, 139, 183, 199
Cloud [Bulut Yatak] 235
Conran, Terence 45
contubernium 162
Cupido ve Psykhe 76
Çatalhöyük (Oturan Kadın) 90
çokeşli 85

D

David, Jacques-Louis 14
da Vinci, Leonardo 61
De Divinatione per Somnum [Uykuda Kehanet Üzerine] (Aristoteles) 49
De l'heureux accouchement des femmes [Mutlu Doğum] (Guillemeau) 103
Deir el-Medina 48, 92, 94, 117
Dejardin, William 170
DeLee, Joseph Bolivar 105
Delobel, Simon 190
Descartes 51
dijital göçebeler 228
Discovery [Keşif] seferi 169
Doğa Tarihi (Büyük Plinius) 152
Doğu Ekspresi 176, 195
doğum çadırı 97
doğum taburesi 100
doğum uzmanı 102, 103, 108
Dokunmanın Mucizesi (Liedloff) 140
dört direkli yatak 43, 163, 216, 225
During Sleep [Uykuda] (Chiharu) 14
Durrington Walls (İngiltere) 31, 32
Duxiana 232
düğün sediri 65
Düş Zamanı 52

E

ebe 92, 93, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 108, 109
Ecotypic yatak 234
Edison, Thomas 62
Edward, I., İngiltere Kralı 181
Edward, III., İngiltere Kralı 181
Ekirch, A. Roger 53
Eleizer, Yahudi âlim 81
Eliot, John 143

Elizabeth, I., İngiltere Kraliçesi 19,
121, 122, 126, 183, 203
Elrod, Hal 63
Emin, Tracey 199
Engel, George 127
Ephesos'lu Artemidorus 50
Ephesos'lu Soranus 95, 96, 146
Epikuros 128
Esquilleu Mağarası (İspanya) 26
Essex Kontu 187
eşcinsellik 74, 80, 81, 139
Etrüsk 119
Euklisia Battaniyesi 168
evcil hayvanlar 153, 182, 233
Evelyn, John 162
ev idaresi 44, 209, 217, 219

F

Famous 154
feng shui 220
Fiston, William 47
Fontenelle, Bernard Le Bovier de 181
forseps 95, 104, 105
Fortin, John 43
Francis, I., Fransa Kralı 161
Franklin, Benjamin 62, 139
Freud, Sigmund 50
Frey, Thomas 224
Frink, Margaret 170
Frucht, Bill 11, 204
Fuseli, Henry 14
futon 36, 144, 145, 228

G

Galle, Theodoor 172
Gece Andacı 50
genelev 67, 83, 84, 86, 87
George, II., İngiltere Kralı 194

Gilgamiş 112
Gilgamiş Destanı 75
Gibbons, Orlando 54
Girls in Bed Room [Yatak Odasında
Kızlar] (Kusakabe) 145
Gize Piramitleri 159
Gleig, George Robert 164
Gozo ve Malta adaları 32
göçebeler 35, 161, 228
Guillemeau, Jacques 103
Gu Kaizhi 40, 149
G/wi 55

H

Hall, Charles 230, 231
Hal Saflieni Hypogeum 33
hamak 17, 141, 147, 172, 173, 174
Hamak Festivali 174
Hardy, Thomas 127
Hastalık Kontrol Merkezleri 57
Hästens 232
havalı yatak 170
Haweis, Mary 219
Heller, Isaac 143
Henry, IV., Fransa Kralı 187, 189
Henry, VIII., İngiltere Kralı 71, 74,
101, 161
Herbert, John, 12, 154
Herculaneum 69, 147
Hetepheres, I., Mısır Kraliçesi 149
Hristiyanlık 130, 203, 205, 206
Hinds Mağarası (Teksas) 26
Hint karyolası 163, 164, 171, 255
Hodgkinson, Tom 63
Holmes, Oliver Wendell 106
Horne, Jim 50, 51
Hôtel-Dieu 105
Huan Xuan 97

Huffington, Arianna 58, 61
Hurley, Elizabeth 136

I-İ

İtırılı Bahçe (Nefzavi) 80
iki fazlı uyku 53, 55, 57, 58, 62
inleme sandalyesi 100
İslam 59, 130
İzci Hareketi 166
izdivaç yatağı 40, 66, 199

J

James, II., İngiltere Kralı 19, 188
Jeffries, May Frances 87
Jones, Jonathan 199
Jung, Carl 50

K

kamp yatakları 161, 164, 165, 166, 178
kang 78, 137, 202
kapsül otel 235, 236
kapsül yatak 234, 235, 236
karavan 177
Karmasutra 79, 80
katlanabilir yataklar 161, 164, 225
Katolik 54, 100, 123, 188, 204
Kha, Mısırlı mimar 117
khatt 171
Kleopatra, VII., Mısır Kraliçesi 92
kliné 39, 96, 118, 119, 120
kloroform 107
Kluft 232
Ko Hung 77
Kolomb, Kristof 172, 173
köpek yatakları 233
Kraliyet Donanması 173
kraliyet yatakları 181, 182, 189, 194, 196

kraliyet yatak odası 187, 195
Kripke, Dan 63
kriyoprezervasyon 128
Kusakabe, Kimbei 145
Kuş Krallığı 115

L

Ladies' Home Journal 215
Lagaşlı Urukagina 114
Lattimore, Owen 161
lectus (lectum) 40
Lehner, Mark 159
Lennon, John 223, 224
Liedloff, Jean 140
Life and Confession of Isaac Heller, The
[Isaac Heller'in Hayatı ve İtirafı] (Heller) 143
Lincoln, Abraham 139, 175
Linnaeus, Carl 151, 152
Lister, Joseph 107
lit de parade 182
Locke, John 55, 152
Lockheed Constellation 178
loft yatak 228
lohusa humması (albastı) 101, 105
lohusa yatağı 110
London Chronicle 135
Los Angeles California Üniversitesi
Louis, IX, Fransa Kralı 181
Louis, XIII., Fransa Kralı 122, 151, 188, 189
Louis, XII., Fransa Kralı 71
Louis, XI., Fransa Kralı 150
Louis, XIV., Fransa Kralı 18, 60, 189, 190, 193, 197, 224
Louis, XV., Fransa Kralı 193
Uyku Bozuklukları Merkezi 55
Lucius Aurelius Hermia 77

Lucrecia de León 49
 Ludwig, Anhalt-Köthen Prensi 133
 Lupanare (Pompeii) 83, 84

M
 mahremiyet 18, 19, 26, 29, 69, 72, 101,
 141, 149, 153, 175, 195, 200, 201, 202,
 203, 205, 209, 210, 211, 229
 Maison Christofle 195
 Malcolm, J., Teğmen 165
 Malinowski, Bronislaw 56, 74, 75, 200
 Malone, Caroline 12, 33
 Marx, Groucho 13
 Mary, Modena Prensesi 188
 Mauriceau, François 103
 McCartney, Paul 51
 McKenna, James 147
 Meigs, Charles 106
 melatonin 53
 Melville, Herman 138
 Mereruka, Vezir 37, 38, 39, 66
 Meryet, Kha'nın karısı 117
 Mezopotamya 32, 37, 61, 67, 75, 91,
 114, 172, 230
 Mignon, Nicole 187
 Miller, Warren 166, 167
 Miracle Morning [Mucize Sabahlar] 63
Moby Dick Beyaz Balina (Melville) 138
 Molière 189
 More, Thomas 70
 Morris, William 44
 Murphy, Shirley Forster 217, 226
 Murphy yatakları (William Lawrence
 Murphy) 225, 226, 227
 Musonius Rufus 66
My Bed [Yatağım] (Emin) 14, 15

N
 Nansen, Fridtjof 168
 Napoléon'un kamp yatağı 165
 Nefzavi, Şeyh El 80
 Neron, Roma İmparatoru 65, 66
 Newby, Eric 160
 Nimoy, Leonard 127
 Nishimoto, Naoko 158
 Nomadic Living [Göçebe Yaşam] 229
 Normanlar 180
 nöbet saati 53, 54, 58
 Nso 141
 Nursia'lı Aziz Benedictus 54
 Nübye 115

O-Ö
Odyssea (Homeros) 118
 Odysseus 160
 oğlancılık 80, 81
 Ohalo (İsrail) 26, 29
On İkinci Gece (Shakespeare) 135
 Ono, Yoko 223, 224
 Ori Living 227
 Ortaçağ 14, 21, 41, 42, 53, 54, 60, 69,
 82, 85, 86, 97, 99, 121, 133, 137, 138,
 142, 150, 171, 179, 203, 210
 Orvis 234
 Osmanlı 36, 168, 195
 Ostuni 89, 110
 Otway, Thomas 211
 ölüm döşegi 14, 20, 113, 120, 121, 122,
 123, 124, 125, 127, 128, 129, 131, 255
 ölü sediri 19

P
 Palais Royal şiltesi 232
 Panton, Jane Ellen 212, 213, 214, 216,
 244, 251

Pearson, Mike Parker 31

Pepys, Samuel 43, 49, 50, 144, 147, 251, 253

Phiston, William 47, 239, 251

Pierce Arrow Touring Landau 177
pire 219

Pistorius, Oscar 127

Plutarkhos 81

Pneumatic Mattress and Cushion
Company [Şişme Yatak ve Yastık
Şirketi] 169, 170

Politika (Aristoteles) 95

Poseidippos 95

posta arabası 174, 225

Potter, Beatrix 219

primatlar 35

Protestan 100, 123, 186

Pryce-Jones, Pryce 167, 168, 169

Publius Licinius Valerianus, Roma
İmparatoru 57

Pullman, George Mortimer (Pullman
vagonu) 175, 176

Q

Qenhirkopeshef 48

R

Rauschenberg, Robert 14

Reisner, George 38, 115

Rembrandt van Rijn 42

Richardson, B. W. 208

Richelieu, Kardinal 188

robotik mobilyalar 227, 228

Roper, William 70

Ruijsenaars, Janjaap 170

Russell, William Howard 163

rüya 14, 17, 33, 48, 49, 50, 51, 52, 74, 138

Rüyaların Yorumu (Freud) 50

S-Ş

Sadık Muhammed Han Abbasi, IV., 195
sodomazoşist 86

sanal gerçeklik 236

Sanayi Devrimi 19, 20, 58, 59, 200,
206, 229

Sarı İmparator 73

sayvanlı yatak 43, 236

Schoch, Gizelle 154

Schoole of Good Manners [Adabımuaşeret
Eğitimi] (Phiston) 47

Scott, Robert 169

Scripps Uyku Merkezi 63

Semmelweis, Ignaz 106

Seneca 126, 242, 249

seyahat yatakları 158, 169

sezaryen 108

Shakespeare, William 13, 135, 199

Shammas, Carole 15

Shelley, Mary 51

Shiota, Chiharu 14

Sibudu (Güney Afrika) 25, 29

Siegel, Jerome 55, 56

Sikeliotas, Diodoros 38, 190

Simpson, James 107

Sinema Prodüksiyon Tüzüğü 210

sirkadiyen ritim 52

Skara Brae (İskoçya) 27, 28, 29, 30, 31,
149, 248, 255

soine 144, 145

sokak aydınlatması 59, 60

Sokrates 14, 81, 125, 126, 201, 240, 242

son sözler 125, 126, 127

Speed, Joshua 139

Steenkamp, Reeva 127

St Michel, Elisabeth de 50

Stockport Kültürel Miras Hizmetleri
162

Studio Makkink & Bey 229

Sui Yang To 73

Susruta 94

su yatağı 29, 230, 231

Sümerler 37, 67, 75

şempanzeler 24, 35

şikibuton 228

şilte 11, 17, 34, 35, 36, 40, 41, 42, 44, 84, 89, 91, 100, 115, 117, 138, 148, 153, 158, 164, 165, 167, 169, 170, 172, 178, 186, 194, 210, 216, 218, 225, 226, 228, 230, 231, 232, 233, 236, 237

şişme yatak 160, 169, 170

T

Tacitus 65, 96, 126

tahtakuruları 150, 151, 152, 153

Taoizm 77

Tarxien Tapınakları (Malta) 33

tatami 36

tekerlekli yatak 40, 41, 142, 182, 225, 228

Telemakhos 160

temiz hava çadırı 215

tentür 58

Tetley, Michael 35

The Atheist [Ateist] (Otway) 211

The New York Times 62

Thesiger, Wilfred 160

Times (Londra) 163

Tiv 55

Toraja 130

Toro-Semliki vahşi yaşamı koruma alanı (Uganda) 24

ToughChew köpek yatakları 234

Tristan ve Isolde 42

Tristan Yorganı 42

Trobriand Adaları 56, 74, 75

Trump, Donald ve Melania 61, 129, 154, 211

Tuckett, Francis Fox 167

Tudor dönemi 43, 70, 83, 99, 101, 151

Turin Erotik Papirüsü 67

Tutankamon, Mısır Kralı 16, 38, 39, 94, 115, 116, 117, 158, 159, 255

U-Ü

uçan yatak 170

Ulusal Sağlık Hizmetleri (İngiltere) 146

Us Weekly 211

uyku ilacı/hapı 17, 57, 58

Uyku Konseyi 63

uyku sediri 78

uyku tulumu 167, 168, 169, 234, 237

üç bilge erkek 14, 138

V

valerian (kedi otu) 57

Van Gogh, Vincent 14

Vaughan, William 47

veranda 166, 171, 174, 215, 223

Versailles Sarayı 150, 187, 189, 190, 192, 193

Vesta Bakireleri 69

Victoria and Albert Museum 42, 135, 136

Victoria dönemi 20, 48, 66, 73, 74, 86, 106, 120, 129, 148, 207, 208, 209, 210, 212, 214, 217, 220

Victoria, İngiltere Kraliçesi 195

Vispring 233

Viyana Genel Hastanesi Birinci

Doğum Kliniği 106

Voltaire 62

Vredeman de Vries, Hans 134

W

Waatetkhethor, Seşeşet 37, 38
 Walpole, Harold 193
 Ware'deki Büyük Yatak 135
 Ware, Isaac 142
 Washington, George 164
 Watson, James 51
 Watt, William 27
 Wehr, Thomas 52, 53
 Wellington Dükü 164
 Wesley, John 123
 Westcar Papirüsü 92
 West, Kayne 154
 Whiting, John 140, 141, 142
 Wilde, Oscar 126, 127
 Willey, Abigail 143
 Wolfe, Thomas 139
 Wright, Lawrence 23

Y

Yahudi 81, 124, 138
 yastık 35, 40, 41, 42, 44, 69, 78, 80, 119,
 142, 168, 217, 218
 yas tutma 48, 114, 124, 129

yatak arkadaşları 21, 133, 136, 142, 144,
 149, 151, 153, 154, 237
 yatak haznesi 29, 32
 yataklı vagon 174, 175, 176, 177, 178
 yatak perdesi 42, 44, 72, 187, 191
 Yekuana Kabilesi (Venezuela) 140
 yemek sediri 119
 yerden yüksek yataklar 36, 82, 98, 144,
 179, 201
 Young Men's Early Rising Association
 [Erken Kalkan Genç Erkekler Birliği]
 62
 YourFacePillow 230
 Yüce Tabiat Yolu 77

Z

zina 73, 81, 83, 85

XIV. Louis, Fransa'yı yatak odasından idare etti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Winston Churchill, İngiltere'yi yatağından yönetti. Yolcular, yolculukları sırasında hiç tanımadıkları yabancılarla birlikte yattı, Sanayi Devrimi öncesi pek çok aile aynı yatağı paylaştı. Bir zamanlar yataklar pahalı objelerdi ve çoğu zaman gösteriş amaçlıydı: Tutankamon altın bir yatakla birlikte sonsuzluğa göç etti, zengin Yunanlar öbür dünyaya üzerinde yemek yemek için tasarlanan yataklarında gönderildi.

Yatak; doğum, ölüm, seks, hikâye anlatımı ve sosyalliğin yanı sıra uyumak için de kullanılıyordu. Ama kimin kiminle, neden ve nasıl yattığı zamana ve yere bağlı olarak inanılmaz derecede değişiyordu. Yatak modern çağda özel ve gizli bir alana dönüşünce zengin sosyal tarihi de büyük ölçüde unutulmuş oldu.

Brian Fagan ve Nadia Durrani, son 70 bin yılı kapsayan bu çalışmalarında, yatağın zaman içindeki sonsuz çeşitlilikteki rolüne bakıyor. *Yatakta Neler Yaptık?*, yatağın büyüleyici ama çoğu zaman unutulmuş geçmişi üzerindeki örtüyü kaldırıyor.

Tellekt

www.tellekt.com